

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**CITOVÁ VAZBA MATKY A JEJÍ EMOČNÍ
INTERAKCE S DÍTĚTEM.**

Magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Tereza Bílková
Vedoucí práce: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Olomouc
2014

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Citová vazba matky a její emoční interakce s dítětem“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V .....dne .....

Podpis .....

Děkuji rodičům, kteří se zapojili do výzkumu, za jejich otevřenost v rozhovorech a za jejich souhlas s pozorováním a natáčením jejich interakce s dětmi. Oceňuji jejich ochotu a důvěru. Umožnili mi nahlédnout do soukromí své rodiny a přispěli tak k pochopení souvislosti mezi sebezposouzením vztahové vazby rodiče a emoční interakcí rodiče a dítěte.

Chtěla bych poděkovat PhDr. Martinovi Lečbychovi, Ph.D. za inspiraci, podporu a trpělivé vedení práce.

Děkuji také svojí rodině za podporu, bez které bych stěží mohla práci dokončit.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Teorie vztahové vazby.....	7
2.1	Vytvoření vztahové vazby.....	8
2.2	Typologie vztahové vazby.....	9
2.2.1	A typ – vyhýbavý (anxious/avoidant).....	10
2.2.2	B typ – jistý typ.....	11
2.2.3	C typ – úzkostně ambivalentní typ.....	12
2.2.4	D typ – dezorganizovaný, dezorientovaný (fearful avoidant).....	12
2.3	Význam vztahové vazby.....	13
2.4	Stálost vztahové vazby.....	15
2.5	Bonding, etologický vtisk.....	16
3	Role primární pečující osoby při vzniku vazby.....	17
3.1	Přítomnost vztahové osoby.....	18
3.2	Interakce matky a dítěte.....	19
3.2.1	Vztah mezi interakcí matky s dítětem a vztahovou vazbou dítěte.....	20
3.2.2	Komunikace.....	23
3.2.3	Péče o dítě.....	24
3.2.4	Další faktory související se vztahovou vazbou a interakcí.....	25
3.2.5	Výzkumné nástroje analýzy interakce matky a dítěte.....	32
4	Výzkumné nástroje pro zjišťování vztahové vazby.....	38
5	Vztah mezi komunikací matky s dítětem a vztahovou vazbou matky.....	41
6	Výzkumný cíl.....	44
7	Metodologický rámec a metody.....	44
7.1	Metody tvorby a sběru dat.....	46
7.2	Metody zpracování a analýzy dat.....	48
7.3	Výzkumný soubor.....	51
7.4	Etické otázky a rizika.....	54
8	Výsledky výzkumu.....	55
8.1.1	Dyáda č. 1 Ada a Amy.....	55
8.1.2	Dyáda č. 2 Betty a Brian.....	59
8.1.3	Dyáda č. 3 Celia a Cedric.....	64
8.1.4	Dyáda č. 4 Dorris a Damian.....	70
8.1.5	Dyáda č. 5 Ester a Ethan.....	73
8.1.6	Dyáda č. 6 Fiona a Fred.....	79
8.1.7	Dyáda č. 7 Gloria a Gina.....	84
8.1.8	Dyáda č. 8 Hugh a Henry.....	90
8.1.9	Dyáda č. 9 Ina a Ivor.....	95
8.1.10	Dyáda č. 10 Jodie a Josh.....	99

8.1.11	Výsledky: interakce a sebezpůsobení vztahové vazby	105
9	Diskuze	111
10	Závěr.....	117
	Souhrn.....	118
	Poznámky	121
	Seznam použité literatury a pramenů	6
	Seznam příloh	17

1 Úvod

Jako si otec zamiloval mne, tak jsem si já zamiloval vás.

Bible, Nový Zákon, Evangelium podle Jana, kapitola XV.

Může milovat člověk, který se v dětství necítil milován svými rodiči? Může člověk dávat to, co jako dítě nedostal – lásku v její pravé podobě?

Kvalita vztahu rodičů a malých dětí má zásadní význam fylogenetický i ontogenetický. Vztah mezi pečující osobou a malým dítětem je důležitý pro přežití a vývoj lidského druhu i pro další vývoj jedince. A teorii vztahové vazby lze považovat za jednu z fundamentálních teorií.

Byla prokázána souvislost mezi péčí o kojence a vztahovou vazbou dítěte, také mezi vztahovou vazbou matky a způsobem interakce matky s kojencem. Spojení těchto dvou zjištění by vysvětlovalo vztah mezi typem vazby vztahové osoby a dítěte. Předpokládá se, že typ vztahové vazby a vnitřní pracovní modely jsou relativně stabilní, ačkoliv ne všechny výzkumy to jednoznačně potvrzují. Jistá vazba ne vždy přetrvává do dospělosti, ale z nejistě připoutaného dítěte jen výjimečně vyrostle jistě připoutaný dospělý jedinec. Výzkumy, které zkoumají souvislost mezi vztahovou vazbou rodiče a kvalitou péče o dítě nebo komunikace rodiče s dítětem, se většinou zaměřují na interakci s kojencem. Pozorování interakce mezi matkou a kojencem ostatně stálo na samém počátku teorie vztahové vazby. Některé současné výzkumy se snaží posunout níže věkovou hranici pro diagnostiku vztahové vazby a predikovat vztahovou vazbu dítěte z mikroanalýzy interakce matky a čtyřměsíčního kojence.

Sama jsem matkou téměř tříleté dcery a kladu si otázku, jakým způsobem o ni pečovat a snažím se reflektovat své chování vůči dceři. Matky na rodičovské dovolené se mi často svěřily, že se snaží vymanit z navyklých výchovných praktik svých rodičů. A některé si postesklly, že se u nich projevily pocity vzteku s nečekanou silou. Úvahy o zdrojích, které utváří individuální způsob interakce s dítětem stály před rozhodnutím prozkoumat a popsat souvislosti mezi emoční interakcí matky s dítětem a sebezposouzením vztahové vazby matky. Práce je věnována vztahu mezi emoční interakcí pečující osoby a dítěte s typem její vztahové vazby, bere však v potaz širší rámec souvislostí, ve kterých se interakce odehrává.

2 Teorie vztahové vazby

Co potřebuje malé dítě? Mnoho věcí, ale ze všeho snad nejvíce jistotu ve vztazích ke svým lidem

(Matějček, 2008)

Psychologie hledá mimo jiné odpověď i na tak složitou otázku, jakou jsou determinanty vývoje lidské osobnosti. Různá pojetí psychologie osobnosti nabízejí různé teorie včetně specifického názvosloví, ale při hlubším prozkoumání či spíše s odstupem nalézáme v jednotlivých teoriích pod různými názvy shodnou nosnou konstrukci: osobnost člověka je spíše procesem než výsledkem; je dílem souhry mnoha prvků, které vstupují do nesmírně složitého procesu lidského vývoje.

V souladu s bio-psycho-sociálně-spirituálním pojetím zdraví a nemoci člověka (např. Kudrle, 2003) můžeme prvky vstupující do procesu utváření osobnosti na biologické (v těle ukotvené dispozice¹), psychologické (mentální procesy a reprezentace světa), sociální (vztahy od celospolečenských až po nejbližší a také nejsilnější vztahy v rámci rodiny) a spirituální² (prožitky, které přesahují každodenní život, a s nimi spojené hodnoty).

Skutečnost propojení raného dětství s dalším vývojem a zdravím jedince je reflektována snad ve všech teoriích osobnosti, rozdíl je ve věkové hranici, resp. délce rozhodujícího vývojového období; v důrazu, který kladou na zkušenost dítěte s rodiči; v pojetí aktivity/pasivity dítěte při vstupu do vzájemných interakcí a především v přisuzované míře determinace těmito zkušenostmi na další vývoj. Teorie attachmentu se řadí k těm, které považují rané zkušenosti za klíčové faktory dalšího vývoje.

Podle Ruttera (1995, in Koukolík, 2013) můžeme teorii vztahové vazby, která se vyvíjela během druhé poloviny 20. století, považovat za fundamentální teorii, která se však stále vyvíjí, zpřesňuje se, a neobešla by se bez kritiky (Koukolík, 2013). Hazan & Shaver (1994) mluví o ambicích teorie attachmentu stát se souhrnnou teorií vztahů. Kvalita vztahové vazby je jedním z ústředních témat počátku vývoje jedince (Hoskovcová, 2006).

Pojmem attachment rozumíme „jedinečné citové pouto mezi dítětem a pečující osobou, nejčastěji matkou“ (Lečbych & Pospíšilíková, 2012, 2). Jde o "velmi komplexní blízkou vazbu mezi dítětem a matkou, popřípadě prvotním pečovatelem či mateřskou postavou. Attachment zahrnuje vzájemné pocity, porozumění, sdílení emocí, přijetí, trvalost a lásku“ (Vrtbovská, 2010, 17).

Zatím nebylo nalezeno přílehlavé české pojmenování attachmentu, který by vystihl všechny jeho aspekty bez nežádoucího zkreslení konotáty dvouslovných překladů. Resp. překlady pojmu attachment jsou nejednotné – citová a vztahová vazba (Brisch, 2011),

vztahová vazba a citové připoutání (Hašto, 2005), připoutání (Atkinson, 2003), vztahová vazba (Ruppert, 2011), teorie raného citového přilnutí a citového pouta (Kulísek, 2000). Podle Vrtbovské (2010) český ekvivalent „citové pouto“ nejlépe vystihuje Bowlbyho attachment, protože umožňuje odvozovat slovesa od substantiva, zahrnuje citový charakter pouta a zároveň nabízí i představu duševního vězení.

V této práci je pro attachment užíváno všech výše uvedených variant, ale preferována je český ekvivalent vztahová vazba. Pomineme-li význam pojmu vazba v justici, je vazba a odvozená slova spojena s představou trvalého provázání (např. manželský svazek předpokládá trvání „dokud nás Bůh nerozdělí“). Navíc v sobě zahrnuje obousměrnost vztahu dvou lidí „svázaných k sobě“, „provázanost“ jednotlivých prvků a lze ji spojit s představou matky pečující o dítě „ovázané“ v zavinovačce i s obrazem dospělého člověka, který má „svázané ruce“ minulostí. Attachment je komplexním pojmem, který má nejen emotivní, ale také kognitivní nebo behaviorální aspekt. Pojmenování citová vazby nebo citové pouto sice vyzdvihuje význam citového aspektu vazby, ale poněkud redukuje šíři tohoto fenoménu. Attachment se totiž týká nejen citového pouta ve vztahu matka-dítě, ale jako podzemní řeka plyne celým našim životem a ovlivňuje naše vztahy s více či méně blízkými lidmi a především vztah k sobě samému.

Při formování teorie attachmentu vycházel Bowlby³ (2010) z psychoanalytického důrazu na vliv rané zkušenosti, z tehdy nových poznatků etologie a především z přímého pozorování. Ačkoliv se Bowlby ve svém díle často a s respektem vrací k odkazu Sigmunda Freuda a snaží se najít oporu pro svoji teorii ve Freudových spisech⁴, vymezuje se vůči Freudově předpokladu, že touha dítěte po přítomnosti matky je motivována očekáváním bezodkladného uspokojení potřeb⁵. Mylnost Freudova předpokladu ukázala pozorování dětí v nemocnicích či ústavech, kde byly plně uspokojeny všechny jejich potřeby pohodlí, čistoty a nasycení, ale chyběl pocit bezpečí, resp. vztahová vazba ke konkrétní osobě.

2.1 Vytvoření vztahové vazby

Podle Bowlbyho (2010) evoluční posun od nejméně vyvinutých příslušníků řádu primátů⁶, kde je udržování kontaktu zcela na straně mláděte (mládě umí udržet kontakt dříve, než rozpozná matku od ostatních samic), k lidskému utváření vazby matka-dítě, kde je udržování blízkosti na matce (dítě rozpozná matku od ostatních osob dříve, než umí udržet kontakt), znesnadňuje posouzení začátku vazebného chování u člověka.

Na rozdíl od Ainsworthové (1972, podle Kulísek 2000), která považuje období od porodu do tří měsíců za fázi „před vznikem citového přilnutí“ a nazývá je obdobím

nerozlišujícího reagování, se domnívám, že počátek utváření vztahové vazby mezi matkou a dítětem nelze odvozovat od reakce dítěte na tváře. Počátky vytvoření vztahové vazby je třeba umístit již před narození dítěte do období nitroděložního vývoje⁷, resp. těhotenství matky, nebo dokonce až do chvíle početí či přípravy na ně. Na základě vztahové vazby, která vzniká v dětství především na základě zkušenosti se pečující osobou, se utváří vnitřní pracovní modely, které nadále ovlivňují další vztahy jedince. Takto se tedy dostáváme při hledání kořenů vztahové vazby dítěte až do dětství rodičů, jejich rodičů, a takto bychom mohli postupovat stále hlouběji do historie rodu, dokud nás nezastaví hranice definované teoretickým rámcem nebo rozvětvenost genealogického stromu. Matějček (2000) vede úvahy o počátku rodičovství ke zkušenosti s vlastními rodiči. Trapková a Chvála (2009) se ve své rodinné terapii zabývají rodinným systémem, který zahrnuje několik generací.

2.2 Typologie vztahové vazby

Základní typologie vztahové vazby, jak ji formuloval Bowlby (2010) v 60. letech, rozlišovala nejistou a jistou vztahovou vazbu. Mary Ainsworthová (1979) rozpracovala původní dva typy především na základě pozorování chování dětí v průběhu pozorování chování dětí při Strange Situation Test (SST). V pojmenování jednotlivých typů vazby patrná perspektiva pozorovatele projevů dítěte. Tři typy dle Ainsworthové - úzkostně vyhýbavý, jistý typ a úzkostně ambivalentní typ vztahové vazby doplnila Mary Mainová o typ dezorganizovaný (Brisch, 2011).

Vrtbovská (2010) uvádí, že prevalence jednotlivých typů vztahové vazby v běžné populaci je asi 27 % dětí s vyhýbavým typem, 55 – 65 % dětí s jistým typem vztahové vazby, 5 – 15% dětí s úzkostně ambivalentním typem vazby. Mezi nejistě připoutanými dětmi je asi 20 % dětí s dezorganizovaným typem vztahové vazby. Koukolík (2013) uvádí poměr jednotlivých typů vazeb v populaci vyšetřované Ainsworthovou - v původních souborech bylo 20 % dětí připoutaných úzkostně vyhýbavým typem vazby, asi 65 % původních sestav s jistým neboli bezpečným typem vztahové vazby a 15 % s úzkostně ambivalentním typem vztahové vazby.

Tato studie ve výzkumné části pracuje s typologií pro dospělé podle dvojdimenzionálního modelu Bartholomew a Horowitz (1991), který sleduje pojetí sebe sama (self-image) a pojetí druhých (image of others). Pojetí sebe sama (model self) odpovídá dimenzi závislosti a pojetí druhých (model druhých) odpovídá dimenzi vyhýbavosti (Vondráčková & Vybíral, 2013). Čtyři typy vztahové vazby jsou tak výsledkem kombinací těchto dvou dimenzí.

Tab. 1: Typy dospělé vztahové vazby

		Pojetí sebe sama (úzkostnost)	
		Kladné	Záporné
Pojetí druhých lidí (vyhýbavost)	Kladné	bezpečný, jistý (secure) - sytící blízkost, autonomie	nadměrně zaujatý, úzkostný (preoccupied) - až obsedantně soustředěný na povahu vztahu
	Záporné	přezíravý, distancovaně vyhýbavý (dismissing) - vysoká nezávislost	ustrašený, bázlivě vyhýbavý (fearful) - sociální vyhýbavost

Pozn.: Typy dospělé vztahové vazby (Koukolík, 2013; Cooley, 2005; Lečbych & Pospíšilíková, 2012; Vondráčková & Vybíral, 2013) jsou výchozí pro výzkumnou část.

V následujícím přehledu základních typů vazby jsou uvedeny charakteristické projevy dětí podle jednotlivých vztahových vazeb, jak je popisují např. Brisch (2011), Hašto (2005), Kulísek (2000), Lečbych a Pospíšilíková (2012), Vrtbovská, (2010). U jednotlivých typů vztahové vazby v dětství je uveden odpovídající typ vztahové vazby v dospělosti s popisem charakteristických projevů dospělých jedinců s touto vazbou.

2.2.1 A typ – vyhýbavý (anxious/avoidant)

Tyto děti se projevovaly nezávisle a sebevědomě. Při odloučení od matky nijak zvlášť neprotestují, případně se dají rychle utiшит cizí osobou. Při návratu matky se vyhýbali očnímu kontaktu s matkou a nechtěly být konejšeny. Jejich projevy emocí jsou inhibovány. Přestože z vnějších projevů není prožívání stresu patrné, vnitřně prožívají při separaci stres stejně silně jako děti s bezpečnou vazbou, což ukázalo měření hladiny kortizolu (Spangler & Schieche, 1998) a srdeční činnost (Spangler & Grossman, 1993).

Potlačování emocí u těchto dětí vede k oslabení až ztrátě kontaktu s emocemi. V chování se tento proces projevuje snahou vyhovět požadavkům okolí na úkor uspokojení vlastních potřeb. Podle Kulíška (2010) můžeme úzkostně vyhýbavý typ vazby rozdělit na dva typy: Podtyp A1 s matkou málo sdílí emoce a matčinu blízkost nevyhledává, ani

neudrhuje. Podtyp A2 sice mírně projevuje potřebu matčiny blízkosti, ale přesto se bližšímu kontaktu vyhýbá.

V důsledku duševní nepřítomnosti matek, jejich necitlivosti vůči potřebám dítěte a podmiňování pozornosti dobrou náladou a samostatností dítěte se děti s vyhýbavou vazbou naučí tzv. deaktivální strategii. **Deaktivální strategie** „přesunem pozornosti, myšlenek a emocí směrem od základní vztahové figury a spoléháním sama na sebe, které bývá často až kompulzivního charakteru“ (Vondráčková & Vybíral, 2013, 21). Deaktivální strategie dětem pomáhá zůstat v blízkosti vztahové osoby.

V dospělosti je potom charakteristická snaha o udržení obranného pozitivního sebeobrazu, který je ve srovnání s pozitivním sebeobrazem osob s jistou vztahovou vazbou nekoherentní a neintegrováný. Příznačné je také popírání hodnoty mezilidského vztahu (Vondráčková & Vybíral, 2013). Odpovídá mu distancovaně vyhýbavý typ vztahové vazby (dismissing avoidant attachment). Dospělý s distancovaně vyhýbavou vazbou je málo citlivý vůči svým skutečným potřebám. Převažují u něj výkonové hodnoty, zdůraznění síly a nezávislosti. Naopak popírá hodnoty vztahů. Příznačná je neschopnost intimity a s tím spojený emoční chlad, odstup a vyhýbání se afektům (Lečbych & Pospíšilíková, 2012).

2.2.2 B typ – jistý typ

Děti s jistým typem vztahové vazby v přítomnosti vztahové osoby si hrají a zkoumají prostor. Při pocitu ohrožení je explorační chování vystřídáno vazebným, děti vyhledávají matku jako bezpečnou základnu ve stresující situaci. Na přítomnost vztahové osoby reagují projevy mírného až středního stresu, volají matku, hledají ji. Po návratu matky ji aktivně vítají a radostně zdraví. Matčino utěšování a objetí je zklidní, fyzický kontakt s matkou vítají a vřele opětuji.

Jistý typ vztahové vazby lze dále rozdělit podle míry jistoty a bezpečí na čtyři podtypy, kde B1 je nejjistěji připoutaný a B4 je hodnocen jako nejméně jistý až hraniční.

Vývojový a chronologický věk u jistě připoutaných dětí jsou v souladu. Míra autonomie a závislosti na rodičích odpovídá věku. Ve školce potom nacházejí v konfliktních situacích prosociální řešení častěji než děti s nejistou vztahovou vazbou. Později mluví více otevřeně o negativních pocitech.

Dospělí lidé s jistým typem vztahové vazby (secure attachment) jsou odolnější, prožívají stabilnější období psychické pohody a prožívají méně stresu (Lečbych & Pospíšilíková, 2012). Zážitky z raných vztahů včetně negativních zkušeností mají dobře integrované do pozitivního životního postoje (Hašto, 2005).

2.2.3 C typ – úzkostně ambivalentní typ.

Tyto děti projevují vyšší úzkostnost a závislost na vztahové osobě. Úzkostně se drží v těsné blízkosti matky a stále vyžadují pozornost. Na druhé straně odmítají blízkost matky. Kolísají mezi úzkostí i zlostí, mezi přiblížením se a odporem vůči kontaktu. Tato ambivalence se nejvíce projevuje při návratu matky, kdy při snaze matky utišit je, na jedné straně vyjadřují potřebu blízkosti a tělesného kontaktu, na druhé straně se chovají vůči matce agresivně. Jsou velmi obtížně utišitelné a trvá dlouho, než se po návratu matky vrátí ke hře. Na separaci reagují silným rozrušením, usedavě pláčou. Kulísek (2010) v rámci úzkostně ambivalentního typu rozlišuje dva typy: podtyp C1 projevuje otevřeně agresivní chování k cizí osobě i k matce po jejím návratu; podtyp C2 působí bezmocně a nešťastně, má utlumené explorační chování, dává najevo potřebu blízkosti, ale při interakci není iniciativní.

Díky nekonzistentním reakcím vztahové osoby se děti naučily získávat matčinu pozornost prostřednictvím přehnaných emočních reakcí nebo projevy bezmocnosti. **Hyperaktivační strategie** těchto dětí se projevuje neustálým sledováním reakcí blízkých osob, které vede nadměrným strachem z opuštění.

V dospělosti tito lidé vytvářejí vztahy, od kterých očekávají uspokojení potřeby kontaktu, pozornosti a podpory. I drobné problémy ve vztahu prožívají velmi dramaticky. Za strachem z oddělenosti a samoty je nízké sebevědomí. Osoby s úzkostně ambivalentní vztahovou vazbou nepovažují samy sebe za hodny pozornosti. Mají tendenci přehánět své negativní afekty, vnímají se jako oběti, typické jsou impulsivní reakce. Úzkostně ambivalentnímu typu vztahové vazby u dětí odpovídá v dospělosti nadměrně zaujatý typ vztahové vazby (preoccupied attachment). Pro tento typ vazby je typická vyšší míra úzkosti, ustrašenost, nadvláda emocí, zahlcení negativními emocemi a zaujatost postoji ke vztahové osobě (Lečbych & Pospíšilková, 2012).

2.2.4 D typ – dezorganizovaný, dezorientovaný (fearful aviodant)

Děti s dezorganizovanou vazbou se projevovaly po návratu matky velmi dezorientovaně a dezorganizovaně. V jejich chování se objevovaly prvky chování dětí s ambivalentním i vyhýbavým typem vazby. Protichůdné, zdánlivě zmatené projevy – chaoticky se střídá pohyb směrem k matce i od ní, otáčení se zády k matce, otáčení dokola, zmrznutí, vysoká excitace.

Jedná se často o případy zanedbávání nebo týrání (až 80%). Dezorganizované chování dětí je třeba posuzovat v rodinném kontextu. U dětí, které rodiči trestány nebo zneužívány, je podle Crittenden (1992, in Kulisek, 2000) zdánlivě zmatené chování sofistikovanou nevědomou obrannou strategií, jak zvládnout komunikaci s rodičem. U části dětí s dezorganizovaným/dezorientovaným typem vztahové vazby však rozumí stejnému chování jako projevu dezorganizace vnitřního pracovního modelu, ta může být přechodná (např. nutnost vzdát se dosavadního pracovního modelu po narození mladšího sourozence) nebo dlouhodobá (neschopnost vytvořit pevný vnitřní pracovní model na základě vztahové vazby).

V dospělosti mu dopovídá bázlivě vyhýbavý typ vztahové vazby (fearful - avoidant attachment). Tito dospělí často opakují scénář týraného dítěte, které nemůže opustit vztahovou osobu, která je zároveň zdrojem utrpení. Jejich vztahy jsou chaotické, nepředvídatelné. Trpí pocity viny a nejistotou v jednání. Traumatické zkušenosti se vztahovou osobou, která v nich vyvolávala protikladné tendence (hledat u rodiče ochranu a utéci před ním), mohou vést k extrémní sociální izolaci. U dezorganizovaného typu vazby je častá výrazně traumatická událost a tento typ vazby je významným prediktorem duševních poruch. Tento typ vztahové vazby lze nalézt u osob s hraniční poruchou osobnosti, disociačními a posttraumatickými stavy (Wallin, 2007, in Vondráčková & Vybíral, 2013).

Vrtbovská (2010) doplňuje typologii vztahové vazby o typ bez vztahové vazby⁸ a diagnostickou jednotku poruch vztahové vazby v DSM-IV reaktivní vztahové vazby⁹. Obě poruchy vztahové vazby se rozvíjí v důsledku závažného narušení podmínek pro rozvoj jisté vztahové vazby, jakým je např. zneužívání nebo závažné zanedbávání, časté střídání pečovatелů, ústavní péče od narození do tří až pěti let věku. Lidé bez vztahové vazby podle Liebermana a Pawla (1988, in Kulisek, 2000) nejsou schopni navázat blízké vztahy nebo v nich selhávají.

2.3 Význam vztahové vazby

Význam vztahové vazby výstižně shrnul Bowlby (2012):

Ústředním rysem pracovního modelu světa, jež si vytváří každý člověk, je koncepce, kdo jsou jeho vazebné postavy, kde se dají nalézt a jaké chování od nich lze očekávat. Obdobně je v pracovním modelu vlastního já, jež si vytváří každý člověk, klíčovým rysem koncepce, jak přijatelný či nepřijatelný, je on sám v očích svých vazebných postav (194).

Člověk si na základě vztahové vazby vytváří pracovní modely světa a sebe v něm. Vnitřními pracovními modely nazývá Bowlby (2010) internalizované interakce se vztahově významnými osobami. Tyto pracovní modely pomáhají orientovat se v dění, vnímat události, předvídat dění a plánovat. Strategie, které si v raném dětství jedinec vytvoří, ovlivňuje prožívání blízkých vztahů a citové prožívání v dalším životě.

Vnitřní pracovní modely jsou relativně stabilními prototypy všech vztahů, které jedinec navazuje v průběhu dalšího života. S ohledem na stabilitu vnitřních pracovních modelů můžeme koncept vztahové vazby chápat jako vzorec emoční regulace, který může být protektivním faktorem v adaptivním vývoji jedince (Zimmermann, 2004).

Attachment vytváří „základnu pro budování komplexních vztahů v pozdějším věku“ (Lečbych & Pospíšilíková, 2012, 2). Výsledky výzkumů ukazují, že typ vztahové vazby je v průběhu dětství relativně trvalý a determinuje dětské vztahy¹⁰. Z perspektivy vztahové vazby je regulace afektů jednak centrálním aspektem procesu připoutání. Zároveň je také jedním z jeho hlavních výstupů (Cassidy, 1994).

Dítě s bezpečnou vztahovou vazbou se může zdravě vyvíjet ve spirále růstu od symbiózy k autonomii, kde „*potřeba symbiózy a autonomie podporují jedna druhou a pozvedají se k stále vyšším vývojovým úrovním*“ (Ruppert, 2011, 67).

Jistá vztahová vazba u kojenců tlumí vliv stresu rodičů na pozdější emocionální a behaviorální problémy dětí (Tharner, et al., 2012). Míra stresu rodičů byla spojena s agresivitou a potížemi s pozorností u nejistě připoutaných dětí. U dětí s jistou vztahovou vazbou tento vztah nebyl zaznamenán¹¹. U nejistě připoutaných dětí byl navíc vyšší rodičovský stres byl spojen s větším stažením se (withdrawal problem behaviors).

Adolescenti s jistým typem vztahové vazby k rodičům vykazují nižší míru strachu oproti adolescentům s nejistým typem vztahové vazby (Mikulincer & Florian, 1998).

U adolescentních dívek je negativně vnímaná vztahová vazba k matce (slabá důvěra a komunikace spolu s vyšší odcizeností) spojena s menším smyslem pro soudržnost (SOC - srozumitelnost, zvládnutelnost a smysluplnost) ve všech jeho komponentách¹² (Popelková, 2012).

Podle Robertse, Gotliba a Kassela (1996, in Cooley & College, 2005) je nejistá vztahová vazba spojena s psychopatologií a disfunkčními postoji. Mikulincer a Shaver (2002; 2007) poukazují na vztah mezi typem vztahové vazby a regulací emocí. Jedinci s jistou vazbou nebojí být se svými emocemi v kontaktu, vyjádřit je a svěřit se svými negativními pocity druhým. Věří totiž v dostupnost a podporu vztahové osoby, která jim případně pomůže se s těmito emocemi vyrovnat. Jedinci s nejistou vztahovou vazbou

mívají obavy, že vyjádření negativních emocí bude považováno za slabost. Snaha skrývat emoce u jedinců s vyhýbavou vazbou patrně pramení z rané zkušenosti se vztahovou osobou, která reagovala na vyjádření strachu nebo hněvu odmítnutím nebo trestem. Jedincům s jistým typem vztahové vazby bylo při projevení strachu projevováno vztahovou osobou pochopení a poskytnuta podpora. Pro jedince s jistou vztahovou vazbou je vyhledání podpory druhých patří spolu s vlastní aktivitou mezi účinné strategie zvládnání negativních emocí (Mikulincer & Shaver, 2007; Shaver & Mikulincer, 2002).

Ruppert pomocí „*modelu duševního štěpení*“ vysvětluje potíže s jasným rozlišením minulosti od přítomnosti i sílu působení zážitků z minulosti na úkor prožívání přítomného okamžiku: „*traumatizace zvládáme především štěpením psychické struktury*“ (Ruppert, 2011, 74) na část zdravou, traumatizovanou a část přežití. Právě část přežití zajišťuje štěpení, vytěsňují a popírají trauma, odvádějí pozornost, kontrolují traumatizované části, vytvářejí iluze, obsahují závislé prvky spolu s latentní agresivitou, vyhledávají kompenzace.

Bowlby (2012) upozorňuje na protichůdné tendence, které vznikají na základě vztahové vazby:

U citově narušeného člověka je běžné, že největší vliv na jeho vnímání a předpovědi, a tudíž na jeho pocity a chování, má ten model, který se vyvinul během raných let, je sestaven poměrně primitivně a částečně nebo úplně nevědomý; přitom je v člověku současně aktivní druhý, s prvním možná i radikálně neslučitelný model, který se vyvinul později, je mnohem důmyslnější, člověk si ho spíše uvědomuje a může jej myslně pokládat za model dominantní (195).

2.4 Stálost vztahové vazby

Pro kontinuitu interpersonální zkušenosti existují významné, ale ne zcela jednoznačné důkazy, jak dokládá přehled výzkumných závěrů (Fonagy & Target., 2005). Kontinuitu lze nahlížet v rovině sociálních struktur, v rovině duševních struktur, resp. reprezentací vztahů, jako

Fonagy a Target (2005) shrnují poznatky o stabilitě vztahové vazby. Jen stěží se nejistá vztahová vazba v kojeneckém věku časem změnila na jistou, ale jistá vztahová vazba v kojeneckém věku nemusí vždy přetrvat po celý život.

Naproti tomu podle Macka a Lacinové (2006) část lidí, která prožila dětství na bázi nejistého připoutání, získala pocit bezpečí až v období dospívání či dospělosti zkušeností s jiným významným vztahem, ať už byl přátelský, milostný, nebo terapeutický. V

kazuistikách pacientů s poruchami osobnosti ukazuje Brisch (2011) psychoterapii jako léčbu nejisté vztahové vazby, kde terapeut vytváří klientovi podmínky pro bezpečnou vazbu s ohledem na specifické požadavky dané diagnózou i typem vztahové vazby pacienta.

2.5 Bonding, etologický vtisk

"Jsi podvodník," rozhodl bambul.

"Tak mi nikdo nevěří?" vykřikl muminek. "Maminko, podívej se na mě pořádně, musíš přece svého muminka poznat!"

Maminka se pořádně podívala. Dlouho, dlouho hleděla do jeho vytřeštěných očí podobných talířům a pak klidně řekla: "Ano, jsi muminek."

A v tu chvíli se muminek začal proměňovat. Oči a uši se mu zmenšily, oháňka zkrátila, čenich a břicho narostly. Najednou před nimi stál muminek v celé své kráse.

"Pojď ke mně at' tě obejmú," řekla muminkova maminka. "To víš, že svého muminka vždycky poznám."

Tove Janssonová: Čarodějův klobouk.

Teorie attachmentu mluví o vztahové osobě, kterou nemusí být nutně matka. Bowlby (2010, 2012) uvádí příklady vztahových vazeb mezi dítětem a pečujícími ošetrovatelk v jeslích včetně zármutku dítěte při odloučení.

Dítě je však připraveno vytvořit pouto právě s matkou – bylo součástí matčina těla a při porodu je vše přizpůsobeno tomu, aby se toto spojení mezi matkou a dítětem po porodu udrželo a rozvíjelo se v jiné podobě. Traumatické zážitky matky během těhotenství působí i na plod (Ruppert, 2011). Současné technologie umožňují sledovat primární mateřsko-fetální vztahy potřebné pro zdravý vývoj mentálních struktur plodu (Cena & Imbasciati, 2010). Hormonálně nabitý porod je přirozeným pokračováním komunikace mezi matkou a dítětem a zároveň i prvním vývojovým traumatem. Mrowetz (2012), která se dlouhodobě věnuje výzkumu a propagaci perinatální podpoře vazby mezi matkou a dítětem, bonding pojímá jako lék na přirozené vývojové trauma porodu. Kontakt matky s dítětem zvyšuje tvorbu a vyplavování hormonů potřebných k vybudování emočních vazeb. Dítě, které je připraveno na porod, vylučuje hormony, které informují tělo matky i jeho vlastní nerovný systém na průchod porodním kanálem. Přiložením dítěte na hrud' matky (do 45 minut od

příchodu na svět) je ukončena produkce aktivizujících hormonů, dochází ke zklidnění (Wildová, 2012).

V prvních asi dvanácti hodinách po porodu jsou biologicky naprogramované k „opatrovatelské připravenosti“. Díky vyplavení hormonů staví matka i její dítě základy vztahové vazby (Mrowetz et al., 2011). S ohledem na komunikaci matky a dítěte v průběhu prenatálního vývoje v budování vztahové vazby spíše navazují na již existující základy.

Novorozenec se již v prvních chvílích po příchodu na svět chová prosociálně – reaguje na hlas matky, při kontaktu kůže s jejím tělem a při poslechu tlukotu matčina srdce se zklidní (Sedlická, 2012). Předpoklady pokračovat po porodu v plynulé komunikaci jsou dány matce i dítěti (Šulová, 2004).

Rodičovství je u primární pečující osoby doprovázeno plastickými změnami řady oblastí mozku „zvláště nefrontálních, některých frontálních a temporálních korových oblastí včetně hippocampu a změnami neurohormonálními, např. v oxytocinovém, endorfinovém, serotoninovém, dopaminergním a vazopresinovém systému“ uvádí Koukolík (2013, 199) a dodává, že „opioidní systém má u lidí pro vznik sociální vazby větší význam než u ostatních primátů“.

Mrowetz uvádí, že bonding podporuje „rozvoj zrcadlicích neuronů u matky a dítěte, které zodpovědné za rozvoj empatie“ (Mrowetz et al., 2011, 22). Bonding pomáhá dítěti, matce i jejich vzájemnému vztahu, ale „bonding sám o sobě z nikoho matku roku neudělá“ (Mrowetz et al., 2011, 14).

3 Role primární pečující osoby při vzniku vazby

*Nechte chudáky děti na pokoji. Tahám za uši matku,
a ne dítě. Rodiče způsobují neurózy dětí.*

(Jung, 1992, 142)

Závislost na lásce a péči rodičů se v psyché dítěte odráží jako „prvotní strach ze ztráty rodičů a jako prvotní touha po jejich lásce“ (Ruppert, 2011, 69). Pokud je pečující osoba fyzicky a psychicky přítomná, když to dítě potřebuje, může mu vytvořit bezpečné zázemí, ze kterého dítě může a chce explarovat okolí s vědomím, že se může kdykoliv vrátit k matce a získat znovu pocit bezpečí a podpory. Primární pečující osoba představuje tzv. afektivní kontejner (Adshead, 1998), který pomáhá dítěti modulovat úzkost. Citlivé dávkování uspokojování potřeb dítěte napomáhá jeho budování autonomie a následně separačnímu procesu.

Teorie attachmentu není kulturně specifická. Platnost základních rysů teorie attachmentu platí napříč kulturami a do jisté míry cesta z dospělé mysli k jisté vztahové vazbě vede skrze citlivou péči (Gojman et al., 2012).

Vrtbovská (2010, 35) uvádí, že „určité významné aspekty mentálního stavu dospělého vzhledem k attachmentu mají výrazný vliv na jeho vztah k vlastním dětem a způsob interakce s nimi“. Toto tvrzení však nedokládá výsledky výzkumů stejně jako konstatování, že vzorec vztahové vazby v dětství hraje významnou roli v předpokladu, jak bude jedinec coby rodič pečovat o své dítě a jaký typ vztahové vazby pravděpodobně vznikne u jeho dětí.

Mezi primární pečující osobou, kterou je v našem sociokulturním prostředí většinou matka¹⁴, se přibližně od pěti do sedmi měsíců věku dítěte vyvíjí obousměrná citová a poznávací vazba. Základním předpokladem na straně pečující osoby je dostatečná vnímavost vůči potřebám dítěte a schopnost na ně v postačující míře odpovídat. „Především to znamená být v přítomnosti dítěte duševně přítomný, být opravdu s ním, nikoliv někde jinde“ (Koukolík, 2013, 203). Nové technologie v současnosti umožňují nejen matkám dětí být duševně na jiném místě, než se nacházíme fyzicky, a komunikovat s jinými lidmi, než se kterými sdílíme prostor. Na veřejném prostranství můžeme vidět matky dětí zaujaté psaním textových zpráv a telefonními hovory. V soukromí potom mohou sdílet společný svět s „přáteli“ na sociálních sítích. Můžeme tak sledovat vývoj od dětí, které viděly své rodiče při běžných činnostech a mohly, resp. musely se zapojit a podílet se na práci, přes televizní děti, k počítačovým dětem, ke stále hlubší osamělosti. Osamělost se mění: prohlubuje se osamělost fyzická, a naopak můžeme nalézt „spřízněnou duši“ za oceánem a sdílet s ní každodenně nejintimnější sféru prožívání. Co se ale děje s celistvostí bio-psycho-sociálně-spirituálního člověka, když se jeho život takto rozpadá a jeho duše se zdánlivě vzdaluje tělu, se kterým je spojena pevným poutem?

3.1 Přítomnost vztahové osoby

Jak důležitá je stálá přítomnost vztahové osoby pro vznik pevné citové vazby a dalšího vývoje dítěte? Výsledky výzkumů jsou nejednoznačné. Na jedné straně stojí zastánci plné domácí péče. Shodně poukazují na problematické chování dětí, které navštěvují jesle, v porovnání s vrstevníky vychovávanými doma - více výchovných problémů, menší jistotu a poslušnost, potom na vyšší míru agresivity a menší míru kooperace s dospělými u předškolních dětí, které začaly navštěvovat jesle před prvním rokem.

Na druhé straně zastánci jeslí uvádí, že umístění kojenců do kvalitních jeslí naopak zvyšuje jejich sociální kompetence – vyšší výskyt kooperativní hry, projevů pozitivních emocí a pozitivní verbální komunikace.

U kojenců, kteří byli umístěni do jeslí na více než dvacet hodin týdně, prokázal Belsky (1988), riziko rozvoje nejisté citové vazby a projevy zvýšené agresivity dítěte v předškolním období a začátku školní docházky. Pozorování chování batolat při volné hře ukázalo rozdíly mezi skupinami dětí vychovávaných převážně v rodinách, dětmi navštěvující jesle a dětmi z kojeneckých ústavů, a to v kategoriích na sebe zaměřené chování, na fyzické prostředí zaměřené chování, sociální pozornost a sociální interakce (Černá, 2012).

Podle Haškové (2012) jsou zařízení péče o děti mladší tří let v českém kontextu nespravedlivě odmítána jako překonaná, protože v demokratické společnosti by stát měl zajistit matce podmínky pro to, aby o dítě pečovala plně sama alespoň do tří let věku dítěte¹⁵. Pro děti matek, které chtějí nebo musejí pracovat dříve, než je jejich dítě přijato do Mateřské školy, nejsou místa ve státem spravovaných jeslích. V bohatěji rozvrstvené společnosti se tak v péči o děti vracíme o několik století zpět, kde se v zámožných rodinách věnovaly dětem chůvy a veřejné instituce péče o malé děti byly určeny dětem méně majetných pracujících rodičů.

Na rozdíl od rozporuplných závěrů o rozdílech mezi dětmi vychovávanými v jeslích a v domácí péči, panuje shoda o nepříznivém vlivu plné ústavní péče o děti do tří let (např. Matějček, 1995; 1996; Vágnerová, 2000). Citová vazba adoptovaných dětí, které první dva roky života strávily v kojeneckém ústavu, byla hodnocena jako méně jistá a děti měly nižší schopnost číst emoce ve srovnání s dětmi vychovávanými v rodinách (Vorria et al., 2006).

3.2 Interakce matky a dítěte

Vztahová vazba se vytváří a rozvíjí v souladu s evolučními principy přežití a reprodukce. Kvalitu vztahové vazby dítěte rozhodujícím způsobem určuje pečující osoba, která má odstranit úzkost a poskytnout podporu a ochranu¹⁶. V našem sociokulturním prostředí je tradičně primární pečující osobou matka. Vztahová vazby se vytváří na základě bazální (ne)důvěry mezi dítětem a vztahovou osobou (Lečbých & Pospíšilíková, 2012).

Význam pečující osoby v utváření mentálních reprezentací světa zdůrazňuje také Small (2012). Pečující osoba je bazálním prvkem vývojového koutku, který představuje celý svět dítěte. Vývojový koutek dítěte je „fyzický a sociální rámeček života dítěte, kulturní

zvyky, se kterými každé dítě vyrůstá, a psychologii pečující osoby, jež je jakýmsi trychtýřem, který závislému dítěti zprostředkovává letmé útržky okolního světa“ (Small, 2012, 80).

Dlouhodobý vliv kvality raných interakcí mezi pečující osobou a dítětem na citovou vazbu, mentální zdraví a chování dítěte potvrzuje také koncept intuitivního rodičovství¹⁷ (Papoušková, 2004).

Interakce je společným polem, které utváří jak matka, tak dítě. Při zvažování vlivu temperamentu dítěte je třeba vzít v úvahu fakt, že bylo prokázáno, že vztahová vazba není závislá na temperamentu a udržují ji „procesy přesahující stabilitu prostředí“ (Fonagy & Target, 2005, 257).

3.2.1 Vztah mezi interakcí matky s dítětem a vztahovou vazbou dítěte

A typ – úzkostně vyhýbavý (anxious/avoidant)

V baltimorské studii (Ainsworthová, 1978) pozorování interakce matky a dítěte mimo jiné ukázalo, že se matky dětí s vyhýbavou vztahovou vazbou chovají k dětem neempaticky. Citově nepřítomná pečující osoba projevovala malou citlivost k potřebám dítěte. V interakci matky s dítětem s vyhýbavou vztahovou vazbou komunikují nejasně. Někdy s dětmi matky mluvily hrubě a chovaly se agresivně, jindy naopak děti zahltily pozitivními emocemi bez ohledu na jejich emoce. Odmítaly snahu dítěte o fyzický kontakt a ignorovaly negativní emoce svého dítěte. Matky omezeně vyjadřovaly emoce, projevovaly odmítání a odpor k fyzickému kontaktu. Mluvily otevřeně o tom, že své děti nemají rády (Vondráčková, Vybíral, 2013). Kulísek (2000) uvádí, že matky vyhýbavě připoutaných dětí nadržují své děti méně než matky dětí s jistým typem vztahové vazby, rozdíl je v motivaci a prožívání fyzického kontaktu. Matkám dětí s vyhýbavým typem vztahové vazby poskytují fyzický kontakt dítěti, protože vědí, že je pro dítě nezbytný, ale vnitřně je pro ně nepříjemný. Tento rozpor vede ve vyhrocených situacích vysoké aktivace vazebného chování k selhání. Akutní potřeba fyzické a psychické blízkosti zůstává v takové chvíli pro dítě neuspokojena. Pro matky dětí s vyhýbavým typem vztahové vazby je v interakci typická vysoká míra intruzivního, hyperstimulujícího chování matek, zejména na verbální úrovni komunikace (Isabella & Belsky, 1991, in Kulísek, 2000). Nejasnost v komunikaci se tak promítá do rozporu mezi odporem matky k fyzickému kontaktu na jedné straně a hyperstimulujícího a intruzivního chování na straně druhé. Kulísek (2000) uvádí, že pocity úzkosti a ohrožení pramení právě kombinace těchto

protikladných přístupů (fyzického odmítání a verbálního přijetí), který považuje za období dvojné vazby.

Matky nejistě vyhýbavě (anxious/avoidant) připoutaných dětí líbají své děti častěji než matky dětí s jiným typem vazby, ale méně často své děti objímají a mazlí se s nimi (Tracy & Ainsworth, 1981). Výsledky tohoto výzkumu odpovídají předchozím zjištěním, že matky vyhýbavě připoutaných dětí mají odpor k blízkému fyzickému kontaktu. Vyšší míra odmítavosti pozorovaná u matek dětí s vyhýbavou vazbou tak nemusí znamenat nedostatek projevů emocí, pouze jinou formu jejich vyjádření.

B typ – jistý typ

Vztahová osoba je pro děti s jistou vztahovou vazbou dostupná a přítomná fyzicky i duševně. Je otevřená a citlivá vůči různým signálům dítěte, rozumí jim a umí je adekvátně uspokojit potřeby dítěte. Během pozorování interakce matky a dítěte v domácím prostředí se ukázal rozdíl v kvalitě, nikoliv v kvantitě tělesného kontaktu matky s dítětem (Vrtbovská, 2010). Matky dětí s jistou vztahovou vazbou projevovaly v chování více něhy, pozornosti a opatrnosti. Neprojevovaly stres z fyzického kontaktu, nervozitu nebo stres. Podporovaly děti v autonomních aktivitách, a když si dítě přálo pochovat, vyhověly mu. Cassidy (2001) popisuje matky jistě připoutaných dětí jako více spolupracující, přijímající, něžné a utěšující.

Tracy s Ainsworthovou (1981) zkoumali souvislost mezi citovými projevy matky při interakci s kojencem a vztahovou vazbou kojence určenou pomocí neznámé situace (SST). Pozorování neverbálních citových projevů u třiatváceti párů matky s kojencem během prvního roku života dítěte ukázalo, že v chování matek dětí s jistou vztahovou vazbou je více citových projevů než u matek dětí s nejistou vztahovou vazbou.

C typ – úzkostně ambivalentní typ

Pečující osoby dětí s úzkostně ambivalentním typem vztahové vazby reagovaly na svoje dítě více, než matky vyhýbavě připoutaných dětí. Jejich reakce však byly nekonzistentní a závisely více na aktuálním naladění matky, než na potřebách dítěte. Pro pečující osoby úzkostně ambivalentních dětí, jsou charakteristické vzájemně propletené hranice a nadměrná emocionální angažovanost a strach z opuštění a bezmocnosti.

D – dezorganizovaný

Ve vztahu rodičů a dětí z dezorganizovaným/dezorientovaným typem vztahové vazby je často přítomno zanedbávání a zneužívání. U matek těchto dětí se často vyskytuje abusus alkoholu. Až 50% matek dětí s dezorganizovaným/dezorientovaným typem vztahové vazby trpí depresemi (Lyons-Ruth et al., 1990, in Kulisek, 2000). Matky nejsou schopny

poskytnout dítěti bezpečnou základnu a jsou pro své děti nevyzpytatelné. Často dochází i k obrácení rolí, kterým se děti snaží získat kontrolu nad chováním rodiče. Snahu dítěte o zachování pozitivního obrazu rodiče naznačuje zajištění Rezkové (2012)., že vyšší míra agresivity a hostility při sebeuposouzení matky se neprojeví záporným hodnocením vztahu k matce dítětem¹⁸.

Tab. 2: Styly vztahové vazby u dětí dle Ainsworthové a jejich žáků.

Styl vazby	Dítě	Osoba, která o dítě pečuje, obvykle matka
Bezpečná	Člověk, který o dítě pečuje, je pro ně bezpečnou základnou, ze které zkoumá okolí nebo si hraje. Jestliže je opuštěno, protestuje, návrat matky je zklidňuje, dítě se vrací ke hře nebo zkoumání. Cizí člověk je může zklidnit, dává však přednost matce.	Na potřeby dítěte odpovídá přiměřeně, hned a konzistentně.
Vyhýbavá	Malá míra citové sdílení při hře. Jestliže je dítě opuštěné, není příliš stresované, při návratu matky jen malá nebo žádná zřejmá odpověď, pokus o kontakt ignoruje nebo se odvrací. K cizímu člověku se chová podobně jako k matce. Dítě cítí, že nemá vazbu, bývá vzpurné, má nízkou míru sebeúcty.	Žádná nebo jen malá odpověď na stres dítěte. Dítěti zapovídá pláč a vyžaduje jeho sílu a nezávislost.
ambivalentní/ rezistentní	Dítě není schopné užít matku coby bezpečnou základnu, vyhledává blízkost před oddělením. Oddělení je stresuje, odpovídá ambivalentně, hněvivě, k matce není vřelé, při jejím návratu se nevrací ke hře nebo zkoumání okolí. Zaujatě vyhledává matčinu blízkost a kontakt, jestliže je dosáhne, jsou zřejmé známky hněvivého odporu. Cizí člověk je zklidňuje obtížně. Dítě se obvykle cítí úzkostně, je nejisté, kdy a jak se mu podaří matku získat po sebe.	Inkonzistentní chování („jednou tak, podruhé onak“), kolísá mezi přiměřenou a lhostejnou/zanedbávající odpovědí. Odpovídá až tehdy, když dítě vystupňuje chování vyžadující navázání vazby.
dezorganizovaná	Při matčině návratu stereotypní pohyby, kývá se, případně se pohybovat přestane, „zmrzne“. Chová se dezorganizovaně: přibližuje se, vzápětí se odvrátí.	Ustrašené nebo zstrašující chování, příliš zasahuje, nebo je naopak stažená do sebe, negativistická. Často společně s různými podobami zneužívání.

Pozn.: Styly vazby dle Ainsworthové a jejich žáků (Koukolík, 2013, s. 204).

3.2.2 Komunikace

Interakce je imanentním základem vztahu mezi pečující osobou a dítětem. Komunikace dítěte s prostředím začíná již v průběhu nitroděložního vývoje (např. Hoskovicová, 2006; Matějček, 2008). Prenatální a perinatální psychologie označuje nejranější stádium vývoje za první ekologickou pozici jedince. V průběhu nitroděložního vývoje dítěte, resp. těhotenství matky, probíhá aktivní a nepřetržitý dialog mezi matkou a dítětem (Sedlická, 2012). Prenatální dialog dítěte s jeho psychosociálním okolím probíhá skrze filtr matčina prožívání.

Průcha (2011) považuje komunikační aktivity za součást širších interakčních aktivit a vymezuje je jako aktivity spojené s užíváním jazyka. V kontextu výzkumného cíle je komunikace pojata obecněji. Komunikací v kontextu výzkumného cíle rozumíme vytváření, pěstování a udržování mezilidských vztahů prostřednictvím výrazových prostředků, které zahrnují verbální i neverbální komunikaci.

V procesu osvojování prostředků k vyjádření záměrů od narození do tří let věku se dítě přesune od nonverbálních signálů, přes kombinaci gesta a vokalizace, dále slova symbolizující věty až k víceslovným sdělením a vyjádřením pocitů. Zároveň se rozšiřuje spektrum komunikativních záměrů. Většinou po druhém roce věku začíná dítě upřednostňovat verbální formu komunikace (Bytešnicková, 2012).

Neverbální komunikace, při které přenos informací probíhá mimoslovní formou, tj. Pohybem hlavy i celého těla, mimikou, vzdáleností od komunikačního partnera, postojem, tělesným kontaktem, udržováním očního kontaktu. Je fylogeneticky i ontogeneticky starší než verbální (Klenková, 2006). Kapalková (2008, in Průcha, 2011) zjistila že matka intuitivně učí děti užívat gesta ve fázi, kdy ještě není schopno komunikovat verbálně.

Na fázi broukání a vokálních zvuků, která přichází v prvních dvou měsících věku dítěte, navazuje kolem osmého měsíce žvatlání. Okolo dovršení prvního roku se obvykle objeví první slova.

Verbální komunikaci, která zahrnuje „*všechny komunikační procesy, které se realizují za pomoci mluvené nebo psané řeči*“ (Klenková, 2006, 29), můžeme dále podle Lechty (2002) rozdělit na rovinu foneticko – fonologickou (zvuková stránka lidské řeči), lexikální (obsahová rovina), gramatickou, sémantickou (významová stránka jazykových jednotek) a pragmatickou (sociální využití řeči). Bytešnicková (2012) rozlišuje rovinu foneticko-fonologickou, lexikálně-sémantickou, morfologicko-syntaktickou a pragmatickou¹⁹.

V interakci matka-dítě nás zajímá především její pragmatická rovina, která je založena na sociálních a psychologických aspektech komunikace. Zahrnuje správné užívání jazyka v

sociálním kontextu, Lechta (1990, in Bytešníková, 2012) určuje pragmatickou rovinu jako rovinu „*sociální aplikace komunikačních schopností jednotlivce*“. Z pragmatické roviny komunikace je důležitý vývojový mezník mezi druhým a třetím rokem života, kdy se dítě začíná uvědomovat svoji roli komunikačního partnera.

3.2.3 Péče o dítě

Zdravý rozum je to, co jste si osvojili, ještě než vám byly dva roky
(Cairns, 2013)

Bowlby (2012) teorií vztahové konfrontuje s teoriemi nadměrné závislosti, zejména s Freudovou teorií rozmazlování. Freudova teorie rozmazlování vidí příčiny nadměrné závislosti na objektu v nadměrném časném libidózním uspokojování, to vede k vyžadování více uspokojení a větším pocitům ztráty, pokud k uspokojení nedojde. Podle Bowlbyho (2012) je třeba v první řadě rozlišit nadměrnou závislost ve smyslu nesamostatnosti, které většinou předchází péče hyperprotektivní matky, od závislosti ve smyslu úzkostné vazby, kdy stojí v pozadí strach ze ztráty vztahové osoby či nejistota ohledně její dostupnosti.

Potřeba jistoty a bezpečí patří mezi základní potřeby²⁰ dítěte (Matějček, 2009). Potřebu jistoty potřebuje dítě sytit ze vztahu s pečující osobou a skrze něj také z předvídatelnosti okolního dění. Pro dítě je důležité zažívat lásku i hranice (Lacinová & Škrdlíková, 2008). Bazálním aspektem péče matky o dítě je předvídatelnost chování matky vůči dítěti, které zahrnuje dostupnost matky a konzistenci v jejím chování. Prostředí stimulující vývoj dítěte by mělo na jedné straně poskytovat dostatek podnětů, na straně druhé by mělo být přehledné a stabilně strukturované (Hoskovicová, 2006).

Jak uvádí Lečbych a Pospíšilíková (2012) v přehledu mezikulturních studií vztahové vazby se škálou ECR, je teorie vztahové vazby včetně typologie aplikovatelná v různých kulturách, je však třeba vzít v úvahu rozdílné postoje k určitým projevům chování. Na základě transkulturní platnosti teorie vztahové vazby lze předpokládat, že potřeba uspokojení těchto základních potřeb platí nezávisle na sociokulturním prostředí. Tyto potřeby jsou však uspokojovány různými způsoby. Dnes přináší nové poznatky o rodičovské péči nový vědecký obor etnopediatrie²¹, která propojuje pediatrii, vývojovou psychologii a antropologii (Small, 2012). Americká profesorka antropologie Meredith F. Small tvrdí, že „*snad nejpřekvapivějším objevem etnopediatrie je skutečnost, že západní přístup k rodičovství není pro naše děti tím zaručeně nejlepším...rodičovské praktiky Západu jsou pouhým konstruktem. A každý kulturní konstrukt má v podstatě vychovat jistý druh občana*“ (Small, 2012, 23). Naše rodičovská péče se vzdálila tomu, co je pro

miminka přirozené. Rozdíly mezi matkami industrializovaného západu a domorodými ženami jsou patrné především v kojení, spánku, utišování miminek/nošení²². Společným prvkem je intenzita a frekvence fyzického kontaktu, resp. odloučení matky a dítěte.

Manželé Searsovi v konceptu kontaktního rodičovství (v originále Attachment parenting) popisují principy interakce mezi matkou a dítětem, které podporují vznik jisté vztahové vazby. Jak sami autoři upozorňují, kontaktní rodičovství není novým stylem výchovy, ale „*starodávným způsobem péče o děti*“ (Sears & Searsová, 2012, 52).

Seven prostředků kontaktního rodičovství podle Searsových (2012, 17):

1. vazba po porodu – bonding;
2. kojení - „*materšské hormony – prolaktin a oxytocin – podporují intuici matky při péči o děti a pomáhají, aby se uvolnila zklidnila*“ ;
3. nošení dětí;
4. společné spaní;
5. důvěra v pláč dítěte – pláč dítěte je prostředkem komunikace, signálem, který mu pomáhá dítěti přežít a „*spoluvytváří rodičovské opatrovatelské schopnosti*“;
6. vyrovnaný osobní a rodinný život, vymezování hranic;
7. pozor na cvičitele dětí.

Velká část současných výchovných doporučení staví na citlivém uspokojení potřeb dítěte, včetně emocionálních, a na stabilitě hranic. Předpokladem je milující, empatická a dostupná vztahová osoba. V předvídatelném světě se stabilní vztahovou osobou se dítě cítí jistě. Naopak nepředvídatelnost okolního světa a reakcí pečující osoby u dítěte vzbuzuje úzkost, kterou se snaží snížit různými způsoby. Nesnadným úkolem je stanovení hranic, a především převedení teorie do každodenní péče, která připraví nespočet situací, na které rodič není připravený. „*Základní otázka, kterou bychom si měli položit vždy, když jsme nejistí, jak se ve výchově zachovat, tedy zní: Co moje momentální rozhodnutí může znamenat pro budoucnost mého dítěte?*“ (Lacinová & Škrdlíková, 2008, 115).

3.2.4 Další faktory související se vztahovou vazbou a interakcí

Kvalita komunikace matky s dítětem je svázána s mnoha dalšími skutečnostmi. Mezi ty nejpodstatnější patří zdraví matky (např. Flykt et al., 2010) a dítěte (např. Langová, 2013), temperament dítěte (Hart & Behrens, 2013), předčasné narození dítěte (Fuertes, Faria, Soares & Crittenden, 2009), průběh porodu (Mrowetz, Chrástilová, Antalová, 2011), společenství (Liedloffová, 2007; Small, 2012). Dále jsou jednotlivé faktory

rozvedeny od narození dítěte, přes péči o dítě k širšímu sociálnímu okolí, nikoliv podle jejich významu pro vztahovou vazbu a interakci.

Porod

Přirozený průběh porodu má své zákonitosti a každá jeho součást má své místo v celku, který pomáhá dítěti zvládnout přechod z relativně bezpečného prostředí dělohy do vnějšího světa a umožňuje rozvinout pevnou vztahovou vazbu mezi matkou a dítětem.

Okolnosti porodu a chvíle hned po narození dítěte hrají důležitou roli ve vývoji vztahu matky s dítětem. Během kritické senzitivní mateřské periody je kontakt dítěte s matkou charakterizován delším očním kontaktem, něžným a intimním dotekem. Dítě, které je po narození ihned položeno na matčino holé břicho, se snaží navázat oční kontakt a potom se pohybuje směrem k bradavce (Mrowetz et al., 2011).

Citlivě podporovaný přirozený porod je intimní oslavou nového života a pokračováním jedinečné komunikace mezi matkou a nenarozeným dítětem. Podle Grofa (2007) je porod klíčovým zážitkem, který silně působí na to, jak prožíváme svět po narození. Necitlivý přístup lékařů k rodičce a zdravotní komplikace mohou z intimního spojení matky s rodícím se dítětem vytvořit traumatický zážitek zatížený studem a prohloubit „rozštěpení mezi tělem, duchem a duší nastávající matky“ (Ruppert, 2011, 96). Matčino porodní trauma přenáší na dítě a narušuje vytváření zdravé symbiotické komunikace mezi matkou a dítětem včetně tělesného kontaktu. Ruppert (2011) předpokládá tak silné propojení matky s dítětem, že přenos traumatickým prožitků matky na dítě způsobí tendenci dítěte vyhýbat se fyzickému kontaktu s matkou, protože v něm probouzí bolestné vzpomínky.

V průběhu prenatálního vývoje²³ je uspokojování potřeb dítěte omezeno pouze možnostmi matky nikoliv její vůli. Pokud dítě něco potřebuje a matka to má, vezme si to od ní, protože matčino tělo je nastaveno na bezpodmínečné dávání dítěti. Jak asi prožívá dítě náhlou změnu vztahu s matkou, která po porodu řídí uspokojování potřeb dítěte představami o tom, co je pro „normální“ dítě dobré²⁴?

Všichni máme dispozice vytvořit pouto s dítětem, ale pro jeho rozvinutí je třeba jej aktivovat – přiložení dítěte na hrud' matky umožní dítěti slyšet známý rytmus srdce, hmatem i čichem vnímat matčinu kůži. Matka většinou přirozeně přikládá dítě na levý prs, kde může dítě slyšet známý rytmus matčina srdce. Pohledem do očí dochází k „zamilování se“. Matka stejně jako dítě vnímá vůni, dotek kůže, tvář, ... všemi smysly se znovu poznávají tentokrát zvenčí.

V případech, kdy porod neproběhl zcela přirozenou cestou, je bonding zvláště důležitý, protože matky mohou cítit nevědomé pocity viny za to, že nezvládly dítě normálně porodit. S mateřským sebehodnocením po porodu souvisí také s plačtivostí kojence²⁵ (Masopustová, 2011). Pláč dítěte snižuje důvěru matky ve svoje zvládnání mateřské péče, nervozita nebo neklid matky se přenáší na dítě a tak se roztáhne plačtivý bludný kruh (Bacus, 2005). Plačtivost a napětí, které bývají laicky připisovány temperamentu dítěte, spojuje Mrowetz (2011) s oddělením novorozence od matky. Plačtivost dítěte a marná snaha matky utišit dítě potom, ať už je její příčinou poporodní separace nebo ne, u matek navozuje stav podobný naučené bezmocnosti (Masopustová, 2011). Excesivní pláč kojence bývá provázen také konflikty rodičů s prarodiči dítěte a partnerskými konflikty (Levitzky & Cooper, 2000), přičemž lze stěží jednoznačně určit, zda je pláč dítěte a způsoby jeho řešení skutečnou příčinou partnerských neshod.

Kojení

Kojení podporuje vztahovou vazbu matky a dítěte, umožňuje dítěti získat pocit bezpečí a uspokojit emocionální potřeby (Stehlíková, 2010).

Kojení znamená více, než výživu mateřským mlékem, je pokračováním vztahu, který začal již o několik měsíců dříve. Vztah matky a dítěte je podporován sekrecí hormonů²⁶ během těhotenství, porodu a kojení. Hormon lásky (oxytocin) je provázen hormony štěstí (endorfiny). Děti, které byly déle kojeny, byly spokojenější ve svých vztazích (Newman & Polokova, 2013). Pozitivní vliv kojení na další vývoj dítěte můžeme chápat skrze roli kojení při posílení vztahové vazby a souvislost mezi jistým typem vztahové vazby a kvalitou vztahů v dalším životě jedince.

Nošení a šátkování

Nošení dítěte v šátku, tzv. šátkování, umožňuje prodloužit dobu tělesného kontaktu dítěte s matkou a vztahová vazba tak vzniká na podkladě fyzického kontaktu a dostupnosti matky.

„*Sanové považují svazek mezi matkou a dítětem za posvátný, proto je miminko vždy u matky*“ (Small, 2012, s. 106). Sanské děti mají v porovnání s dětmi v industriálních společnostech dvojnásobně pasivního tělesného kontaktu s matkou. Neustálý kontakt matky s dítětem je zajištěn pomocí kapsy v multifunkčním oděvu, tato kapsa je umístěna na boku, dítě tak má přístup k prsu a napije se samo podle potřeby. K odstavení dítěte dochází kolem věku čtyř let. Tělo matky je zpočátku celým světem dítěte – mléko kojence

živí, matčiny korálky jsou jeho hračkami, díky umístění na boku matky vidí svět z matčiny perspektivy a dostává mnoho podnětů. Rodiče cíleně rozvíjí fyzickou zdatnost dětí. Děti vyrůstají v sociálně hustém prostředí, nejsou nikdy sama, tráví čas ve věkově smíšené skupině ostatních dětí, kam se zcela přesunou po narození mladšího sourozence.

Posílení kontaktu matky s dítětem je jistě prospěšné, ale „šátkování“ je jen jedním z prvků celkového způsobu života Sanů sběračů a lovců. Rozdíl mezi Sany zemědělci a Sany lovcí a sběrači podává obraz problémů, se kterými se musí vyrovnat matky v industriálních společnostech. Práce odvádí dospělé z domova, matky zůstávají izolovány se svými dětmi a později samy odcházejí od dětí za prací. Rozdělení majetku oslabilo komunitní život, zesílilo hranice mezi rodinami a oslabilo sdílení péče o děti. Péče o děti, která byla přirozeně sdílena skupinou, se stala úkolem rodičů resp. matky. Děti nemají věkově smíšenou skupinu dětí a dospělých, ve které by mohly vyrůstat.

Zdraví pečující osoby

Duševní zdraví matky hraje důležitou roli v raném vztahu rodič-dítě. Výsledky finského výzkumu²⁷ prokázaly negativní vliv deprese na citlivost matky v dyadické interakci u matek s distancovaně vyhýbavým typem vztahové vazby. Navíc potvrdily předpoklad, že jistá vztahová vazba tlumí negativní dopad mateřských depresivních symptomů na interakci matky a dítěte (Flykt, Kanninen, Sinkkonen & Punamäki, 2010).

Zároveň bývá vztah vůči oběma rodičům hodnocen duševně nemocnými lidmi více ambivalentně. Popis rodičů byl tím horším, čím větší bylo postižení jejich dospělých dětí (Koukolík, 1994, 56).

Pohlaví dítěte

Při zkoumání kvality vztahové vazby rodič – dítě by měla být zohledněno specifika vztahů čtyř typů dvojic podle kombinace pohlaví rodiče a dítěte (Steinberg, 1990; Čáp, 1996; Macek & Širůček, 2005).

V závislosti na pohlaví se některé projevy ve vztahu ke kvalitě vztahové vazbě liší, jak ukazuje např. výzkum souvislosti mezi typem vazby u adolescentů a prožíváním strachu (Michalčáková, Lacinová, Bouša & Kotková, 2010). U třináctiletých dívek je vyšší míra strachu spojena s méně důvěrným vztahem s matkou, zatímco u čtrnáctiletých chlapců se vyšší míra strachu pojí s vyšší kvalitou vztahu s matkou²⁸.

Sourozenci

Coufalová (2013) uvádí, že existují čtyři teorie sourozeneckých konstelací²⁹: Adlerova, Lemanova a Sullowayova, které jsou přes drobné rozdíly komplementární. Isaacsonova teorie sourozeneckých konstelací je založena na odlišných předpokladech a liší se také charakteristikami jednotlivých konstelací.

V kontextu výzkumu jsou sourozenecké konstelace nahlíženy jako jedna z částí systému rodiny, která se vztahuje také k interakci matky a dítěte. Pojetí sourozeneckých konstelací jako typologie lidí podle pořadí narození v rodině je redukcionistické a v tomto kontextu nevhodné. Sourozenecké konstelace vytváří v každém rodinném systému specifický formativní vliv na vývoj dětí, ale je třeba k nim přistupovat v kontextu systému rodinných vazeb.

Lze předpokládat souvislost mezi sourozeneckou rivalitou, vztahovou vazbou dítěte a interakcí matky a dítěte. Pozorování citových a behaviorálních komponent dětského žárlivého protestu při spouštěcích podnětech, kterými bylo experimentální zaměření pozornosti matky a experimentátora výhradně na rivala³⁰, potvrdilo souvislost reakcí dítěte se vztahovou vazbou dítěte a zároveň také s projevy citlivosti a angažovanosti v interakčním stylu matky (Hart & Behrens, 2013). Suloway (1996, in Coufalová, 2013) uvádí, že v modelu Big Five jsou prvorození více úzkostní a hůře zvládají stres.

Věk dítěte

Čím nižší je věk dítěte, tím důležitější je nonverbální aspekt komunikace s dítětem. Interakce mezi matkou a kojencem je založena na matčině schopnosti porozumět signálům dítěte a citlivě na ně reagovat přiměřeně jeho věku a schopnosti porozumět. Na základě analýzy zrakové komunikace matky a čtyřměsíčního dítěte lze odhadnout, jaký typ vztahové vazby bude u dítěte identifikován ke konci prvního roku života (Beebe, Lachmann, Markese, 2012)

Pozorování dětí³¹ ve věku 7 – 22 měsíců ukázalo, že s věkem dítěte stoupala citlivost matky, spolupráce dítěte a naopak klesala kontrola ze strany matky (Flykt et al., 2010).

Vztah mezi rodiči

Pro dítě je důležitá zkušenost s tím, že i rozdílní rodiče se na výchově více méně shodnou (Lacinová & Škrdlíková, 2008). Zásadní vliv na interakci pečující osoby s dítětem má vztah rodičů; a to jak vztah rodičovský, tak partnerský. (např. Chvála & Trapková, 2008; Trapková & Chvála, 2009). V systémovém přístupu k rodině je lépe viditelné, jak

může v triangulaci dítě ulovovat emočně zatížené dvojici. Spojení rodinné terapie a teorie jin-jangu zase ukazuje význam sexuality a intimity partnerů pro výkon jejich rodičovství³² (Chvála & Trapková, 2008). Podpora ženy partnerem v její mateřské roli může napomáhat redukci nejistoty matky. Sears a Searsová (2012) uvádějí, že při kontaktním rodičovství, kde matky velmi zvažují kdy, na jak dlouho a komu svěřit péči o dítě, když potřebují nebo chtějí čas pro sebe, je velmi důležité, aby se na péči o dítěti podílel otec a jiná důvěryhodná osoba.

Podle Daviese a Cummingse (1995; 1998) vede domácí násilí u dítěte k anticipaci nedostupnosti pečující osoby, a to jak z důvodu fyzického ohrožení matky, tak pro její nedostupnost ve chvíli konfliktu. Lze předpokládat, že hrozbu opuštěním v sobě nesou i konflikty bez fyzického násilí, kdy je ohrožena dostupnost jednoho nebo obou rodičů v té chvíli i do budoucna.

Jak uvádí Langmeier a Krejčířová (2006), spokojené manželství, spíše nacházíme u osob, které mají pozitivní vztah k oběma rodičům a považují své dětství za šťastné.

Širší sociální okolí

Ve druhém roce dítěte začíná proces rozšiřování a diferencování citových a sociálních vazeb, který následně pokračuje ve stále rozvinutějších formách (Matějček, 2000). Dítě již samo aktivně vstupuje do dalších vztahů. Na významu nabývá trojúhelník vztahů prarodiče, dítě a samozřejmě k pečující osoba.

Interakce matky a dítěte se již od počátku odehrává ve světě, který dítě poznává skrze pečující osobu. Vývojový koutek dítěte je tvořen rodinou, socioekonomickým statutem, kulturou, národností a osobností dítěte (Small, 2012). V atomizované industriální společnosti bez podpory komunitního života³³ musí matky volit mezi sociální izolací a předáním dítěte do institucionalizované péče. Kontakt se skutečným světem v jeho souvislostech získá v industriální společnosti jen obtížně dítě vlastními smysly, je více odkázáno na matku a verbální komunikaci (např. děti dnes většinou znají mléko z obchodu, ale jen málo dětí dnes mělo možnost „na vlastní oči“, jak se dojí kráva) později na technické prostředky (jiné je vidět krávu na obrazovce a jiné je stát v chlévě a vnímat doslova všemi smysly).

Permeabilitu rodiny je třeba posuzovat v sociokulturním kontextu. Míra prostupnosti hranic, která by v našem prostředí již mohla být hodnocena jako nedostatek koheze rodiny, je v jiném prostředí sociální normou. Extrémní uzavřenost rodiny pak může chránit rigidní systém rodiny před vývojovými změnami. V rodinách, které zachovávají homeostázu na

úkor jedince, který je pod silným nátlakem, jsou do klanu jsou proto přibráni pouze jedinci, kteří osvědčí svoji způsobilost a vykážou atributy příslušných životních hodnot. „*Autenticita je zakázána, spontánnost i city jsou pod přísným dohledem. Vytvořený image vypadá pak před ostatními perfektně*“ (Poncet-Bonissol, 2012, 57).

Diskurs mateřství

Rozhodující vliv prvních tří let věku ve vývoji dítěte se stal argumentem propagace plné rodičovské péče, ale také profesionální vědecké výchovy dětí. Některé kognitivní systémy vykazují kritické fáze, kdy jsou „nastaveny“ na prudký rozvoj za předpokladu příslušných podnětů z okolí, např. řečové a zrakové funkce. Ale ne všechny kritické fáze spadají do prvních tří let života a ne všechny kognitivní systémy se vyvíjejí s efektem kritických fází.

Vedle prudkého rozvoje synaptické sítě v prvních letech života člověka můžeme zůstat opomenut imanentní celoživotní vývoj mozku. Člověk je schopen učit se po celý život, přesto ve snaze zajistit potomkovi lepší výchozí podmínky pro pozdější úspěšné uplatnění mnozí rodiče volí množství specifických zásahů zvenčí a speciálních metod s cílem rozvinout u svých dětí inteligenci, jazykové znalosti, výkonnost atd. Ne vždy jde o podložená a správně interpretovaná fakta. Mozartův efekt odstartoval reprodukce klasické hudby kojencům, a výuka cizího jazyka se z batolecího věku přesouvá do prenatálního vývoje: „*Těhotné matky s walkmany na břicho jsou v USA běžným jevem*“ (Matějček, 2002, 349).

Na jedné straně klade globalizovaná společnost na děti a jejich matky vysoké nároky. Rodiče mají děti připravit tak, aby obstáli v konkurenci „celého světa“. Na straně druhé, pod tlakem na spotřebu z médií dostávají děti informace o tom, že mají nárok na to být šťastné a úspěšné. Kýžené štěstí jim zajistí pořízení zboží nebo služby, na kterou si případně mohou půjčit. Poselství nároku na bezodkladné uspokojení potřeb je skrytě obsaženo také v technologiích, které umožňují okamžitý, byť virtuální sociální kontakt, poskytnutí informace, únik z neuspokojivé reality. Nežádoucím vedlejším efektem indoktrinované potřeby permanentního štěstí potom mohou být právě různé formy úniku u reality včetně užívání návykových látek.

3.2.5 Výzkumné nástroje analýzy interakce matky a dítěte

Předmětem výzkumu není analýza jednotlivých jazykových rovin, přesto mají v analýze interakce své místo:

Foneticko-fonologická rovina:

- *Prozodická stránky řeči* – výška, hlasitost, intonace;
- *Výslovnost* – srozumitelnost.

Lexikálně-sémantická rovina

- slovní zásoba, pasivní převládá nad aktivní;
- šišláni, zdobněliny, neologismy;
- odborná pojmenování vs. „pro děti“.

Morfologicko-syntaktická rovina

- délka vět, dlouhé nebo jedno až dvouslovné;
- frekvence slovních druhů, skloňování a časování, slovosled;
- osobní zájmena a jejich zájmeno „já“;
- onomatopoeická citoslovce např. jídlo – mňam, mňam;
- bezprostřední echolálie, kdy opakuje poslední vyslovené slovo komunikačního partnera.

Pragmatická rovina

- potíže s udržení rozhovoru;
- chuť ke komunikaci (jednoslovné odpovědi);
- obvykle nezačíná komunikaci;
- neudrží oční kontakt;
- na otázku odpovídá s velkým zpožděním nebo až po jejím několikatém zopakování
- komentuje činnost

Vedle několika výzkumných nástrojů analýze interakce, které jsou jen zlomkem obsáhlé skupiny, jsou dále uvedeny také inspirační zdroje z dalších výzkumů a výchovné literatury.

CARE Index zkoumá kvalitu interakce matka-dítě v nestrukturované volné herní situaci o délce několika (3 – 10) minut, která je nahrávána na videokameru. Jde o hodnocení hravé interakce v nestresujících podmínkách. Matky jsou požádány, aby si hrály s dítětem „jako obvykle“. Místnost je jasně osvětlená, okolní zvuky ztlumeny a deka je rozložena na podlaze se spoustou snadno dosažitelných hraček. Tato metoda byla navržena pro děti od narození do 24 měsíců a věk dítěte je ze své podstaty brán v úvahu při skórování, proto lze pomocí této metody porovnat děti různého věku. Care Index obsahuje 52 položek rozdělených do sedmi skupin podle aspektů dyadického chování: výraz tváře, verbální vyjádření, pozice a tělesný kontakt, afektivita, střídání rolí během aktivity, kontrola, správný výběr aktivity. Chování matek je hodnoceno podle tří kritérií citlivá

(sensitive), kontrolující (controlling) a necitlivá (unresponsive). Projevy dětí jsou kódovány podle čtyřech kritériích spolupracující (cooperative), kompulzivní (compulsive), obtížný (difficult), pasivní (passive). Ve Finsku je užívána v klinické praxi. Ukázalo se, že škála dokáže identifikovat rizikové matky a odlišit dyády s předčasně narozeným dítětem od dvojic, kde matka porodila dítě v termínu (Fuertes et al., 2009).

Kochanska and Aksan's parent/child responsiveness coding systém slouží k analýze dyadické interakce, sleduje kvalitu a frekvenci nabídek a odpovědí partnera na tyto nabídky. Při kódování interakce podle Kochanske a Aksana (2004) je třeba projít nahrávky ve dvou krocích. Nejprve identifikovat nabídky a následně označit kvalitu odpovědi partnera na nabídku. Wilson & Durbin (2013) při výzkumu interakce matka-dítě a otec-dítě nejdříve identifikovali a hodnotili až osm nabídek a odpovědí pro každý minutový interval. V prvním kroku identifikovali nabídku dítěte/odpověď rodiče a přiřadili ji k jednomu ze vzájemně se vylučujících typů: (a) sociální nabídka (b) ovlivňující nabídka nebo (c) negativní nabídka. Dále identifikovali nabídku rodiče/odpověď dítěte a při hodnocení výměny pracovali s kategoriemi: a) sociální nabídka, (b) ovlivňující nabídka, nebo (c) nabídka regulace emocí. Sociální nabídky se skládají z verbálních a neverbálních pokusů získat pozornost nebo angažovanost partnera (např. Co děláš?). Ovlivňující nabídky vede snaha kontrolovat nebo vést partnera nebo činnost (např. Udělej to takhle). Negativní nabídka dítěte se skládá z ukazatelů špatné nálady (např. Ne, takhle ne!). Rodičovské nabídky regulace emocí se snažily zlepšit špatnou náladu dítěte (např. To je v pořádku. Můžu ti pomoci.) Druhým krokem analýzy bylo hodnocení kvality odpovědi dítěte nebo rodiče na nabídku pomocí čtyřbodové Likertovy škály (1 = špatná reakce, 4 = mimořádná citlivost). Při hodnocení se zaměřili na pohotovosti, vhodnosti a míry následování dítěte u rodičovských odpovědí a u dětských reakcí na nabídku rodičů hodnotily pohotovost, nadšení, a zda má odpověď potěšit rodiče (Wilson & Durbin, 2013).

Při pozorování interakce mezi matkou a kojencem v předchozích výzkumech zaměřili vědci pozornost na neverbální afektivní chování matky vůči dítěti – líbání, objímání, mazlení, hlazení, poplácávání dítěte (Tracy & Ainsworth, 1981).

V brazilském výzkumu nonverbální komunikace HIV pozitivních matek a jejich půlročních dětí (Paiva, Gaivão, Paggiuca & Almeida, 2010) sledovali prvky paralingvistické, kinestetické (poloha a postavení), distanční, dále vizuální kontakt, tón hlasu, pláč nebo nářek dítěte a dotek. Videonahrávky interakce matka – dítě během běžné péče matky o půlročního kojence hodnotili dva experti každých 30 vteřin záznamu do záznamového archu.

Kapalková (2008, in Průcha, 2011) vypracovala typologii dětských gest z hlediska pragmatické funkce:

- Referenční gesta vyjadřují informace, postoje (souhlas nebo nesouhlas s činností, odmítání, údiv, ...).
- Operativní gesta mají regulovat chování partnera (výzva k činnosti, varování, naléhání, ...).
- Diskurzivní gesta se týkají verbální výměny a výměny na úrovni gest (gesta vyjadřující potvrzení informace, souhlas, imitace gest partnera).

Vodítkem pro pozorování interakce mezi matkou a dítětem mohou být také komunikační strategie zaměřené na dítě, které lze uplatnit v libovolném vývojovém stádiu dítěte (Horiňáková, Kapalková, & Mikulajová, 2009):

- komunikace tváří v tvář – snížit se na úroveň dítěte umožní dítěti lépe vidět tvář a porozumět a rodiči lépe vnímat dítě;
  - čekání – rodiče obvykle čekají na reakci dítěte v průměru jednu sekundu, potom opakují otázku, napovídají, ptají se jinak, ale dítě potřebuje více času;
  - sledování zájmu dítěte – všimnout si, čemu dítě momentálně věnuje pozornost, a zapojit se do jeho hry napomáhá učení;
  - opakování – zvládnutí rutiny (sociální, denní, ...) uvolní potenciál dítěte pro učení i pro jeho převzetí iniciativy v komunikaci;
    - gesta – nonverbální doprovod slov usnadňuje dítěti porozumění;
    - vyladit se na řečovou úroveň dítěte – zpomalit a přizpůsobit délku vět tak, aby rodič o krůček napřed, posouvá komunikační schopnosti dítěte (srov. Vygotského zóna nejbližšího vývoje).
    - podpora porozumění – nalézt způsob, jak dítěti porozumět, aby nebylo dítě frustrováno pocitem, že mu rodič nerozumí;
    - výměna rolí – předáváním aktivity při hře se dítě učí rytmu komunikace;
    - interpretace – pozorovat dítě a empaticky vyslovit oznamovací větou, co si myslí, co chce, co by řeklo, kdyby to umělo;
    - napodobování – zrcadlit a opakovat pohyby a zvuky dítěte trpělivě tak dlouho, dokud to dítě baví;
    - komentování – popisovat prostředí, činnost rodiče i to, co právě dělá dítě, ale nepožadovat opakování od dítěte;
    - nálepky – vedle pojmenování předmětů je třeba propojovat známé s neznámým, uchopit předmět různými smysly, ukázat smysl a souvislosti;
    - modelování – strategie řečového vzoru učí dítě správné výslovnosti jednotlivých zvuků, slov, i správné užívání slovních kombinací a vět.

Jak uvádí Hoskocová (2006), děti si přítomnosti pozorovatele zpravidla všimají méně než dospělí. V úkolových situacích doporučuje věnovat pozornost tomu, jak se dítě staví k úkolu, jak zvládá případný neúspěch (přehlíží chybu, rezignuje, jakým způsobem případně žádá o pomoc, vytrvale hledá řešení), způsob ukončení úkolu. V chování matky doporučuje zaměřit se na to, jak matka provází dítě řešením úkolu.

Tab. 3: Kontaktní schéma podle Biemans a Aarts

ANO - SÉRIE	INICIÁTOR (POZITIVNÍ INICIATIVY)	PŘÍJEMCE (POZITIVNÍ REAKCE)	NEGATIVNÍ INICIATIVY (REAKCE)	NE – SÉRIE
1	2	3	4	5
věnování pozornosti	otočení se ke druhému	otočení se jako odpověď na pozici těla druhého	otočení se pryč	nevěnování pozornosti
	oční kontakt	opětování očního kontaktu	dívání se mimo	
naladění se	usmívání se	úsměvem	neusmívání se	nenaladění se
	pokyvování hlavou	pokyvování hlavou	kývání ve smyslu "ne"	
	příjemná hlasová intonace	příjemná hlasová intonace	nepříjemná hlasová intonace	
	příjemný výraz v obličeji	příjemný výraz obličeje	nepříjemný, hostilní výraz obličeje	
	přátelská pozice těla	přátelská pozice těla	nepřátelská pozice těla	
konverzace	žvatlání	odpovídání na žvatlání	Mlčení	nekomunikování (verbální)
	pojmenování se souhlasem	pojmenování se souhlasem	Opravování	
	říkání "ano"	říkání "ano"	říkání "ne"	
	iniciativa při konverzaci	iniciativa při konverzaci	bytí zticha	
střídání se	předání řady (slova)	převzetí si řady (slova) a zpětné předání	všichni hovoří zároveň	nestřídání se
			vůbec nikdo nemluví	
			nepředávání nebo nepřebírání si řady (slova)	
kooperace	dávání	přijímání	nedávání nebo rychlé popadnutí dávaného	špatná nebo žádná kooperace
	ptaní se	odpovídání	neptaní se nebo odpovídání "ne"	
	žádost o pomoc	poskytnutí pomoci	ani žádost o pomoc, ani poskytnutí pomoci	
Řízení, vedení, udávání směru	ujímání se iniciativ	souhlas, akceptování	ani řízení, ani připojování se	nefungující vedení
	pojmenování toho, co se děje	přijetí iniciativy a připojení se		
	navrhování			

Pozn.: Kontaktní schéma podle Biemans a Aarts (in Holasová, 2011, 16).

Z počítačových programů, které umožňují získat z videonahrávky kvantitativní data, se u nás užívá VTI (videotrénink interakcí), kterou vytvořil na počátku 80. let minulého století holandský psycholog Harrie Biemans (Hoskovcová, 2006).

Obrázek 1: Principy úspěšné komunikace podle SPIN

PRINCIPY ÚSPĚŠNÉ KOMUNIKACE

Klastr I: Iniciativa a příjem (0 – 6 let)

Základní otázka: Kdo je nejvíce iniciativní? Jsou tyto iniciativy přijímány?

<p>VZOREC: VĚNOVÁNÍ POZORNOSTI</p> <p>Otázky: Věnují účastníci jeden druhému pozornost? Sledují se navzájem?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ obrácení se k druhému ■ oční kontakt ■ přátelská pozice těla ■ přátelský výraz tváře ■ výrazné signály ■ rozdělování pozornosti ■ naslouchání ■ projevení zájmu 	<p>VZOREC: NALADĚNÍ SE</p> <p>Otázky: Jsou iniciativy druhého přijímány? Jak?</p> <p>PRVKY: Které neverbální prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ účast na tom, co druhý/á dělá ■ otočení se jako odpověď na pozici těla druhého ■ opětvování očního kontaktu ■ souhlasné přitakávání ■ usmívání se ■ příjemná hlasová intonace ■ příjemný výraz obličeje 	<p>PRVKY: Které verbální prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ vokalizování, zvatelání ■ pojmenování toho, co vidím, že dělá druhý ■ pojmenování toho, co dělám já ■ pojmenování toho, co cítím, myslím ■ pojmenování toho, co cítí, myslí druhý/á ■ ptaní se ■ pojmenování se souhlasem ■ říkání „ano“
---	---	---

Klastr II: Vzájemné interakce (výměny v kruhu) (6 – 12 let)

Základní otázka: Je každý účastníkem interakce? Kdo a jak v tom komu pomáhá?

<p>VZOREC: UTVÁŘENÍ SKUPINY</p> <p>Otázka: Máš pocit, že zde existuje „skupina“, „rodina“ nebo „tým“?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ zapojení do skupiny ■ rozhlížení se ■ potvrzení příjmu 	<p>VZOREC: STŘÍDÁNÍ SE</p> <p>Otázka: Máš pocit, že mezi účastníky interakce existuje střídání se?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ předání a vzetí si slova (řady) ■ pravidelné střídání se 	<p>VZOREC: KOOPERACE</p> <p>Otázka: Máš pocit, že mezi účastníky existuje vzájemná spolupráce?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ dávání a brání si věci ■ společné jednání ■ vzájemná pomoc ■ rozdělení rolí
--	--	---

Klastr III: Vzájemné domlouvání se – dialog, diskuse (12 – 16 let)

Základní otázka: Jsou účastníci společně vtaženi do diskuse, dialogu?

<p>VZOREC: UTVÁŘENÍ NÁZORŮ</p> <p>Otázka: Je rozvíjení, sdílení myšlenek a názorů vzájemně očekáváno a vyjadřováno?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ předávání názorů ■ přijímání názorů ■ vzájemná výměna názorů ■ povzbuzování k vyjádření rozdílných názorů ■ prozkoumávání názorů ■ vyjasňování / ověřování názorů 	<p>VZOREC: ROZVÍJENÍ OBSAHU</p> <p>Otázky: Hovoří účastníci o stejném tématu? Doplnují, nabízejí nebo žádají účastníci nové informace, pokud je to potřebné?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ zmínka o tématu ■ rozvíjení tématu ■ doptávání se ■ hluboká diskuse o předmětu / tématu ■ hledání významů 	<p>VZOREC: PŘIJÍMÁNÍ ZÁVĚRŮ</p> <p>Otázka: Podílejí se účastníci na dojednávání, formulování dohod, transakcí?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ navrhování ■ poopravení, pozměnění dohod, stanovisek, plánů ■ přijímání dohod, stanovisek, plánů ■ shrnování
--	--	--

Klastr IV: Řešení rozporů – zvládnutí konfliktu (16 let +)

Základní otázka: Zvládají členové skupiny existující rozpory nebo konflikty?

<p>VZOREC: POJMENOVÁNÍ ROZPORŮ</p> <p>Otázka: Jsou si účastníci vědomi odlišných názorů, záměrů, jednání?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ potvrzení, že slyším názor, vidím jednání ■ pojmenování emocí ■ prozkoumávání jednotlivých záměrů ■ rozpojení pocitů a pozorovaného chování ■ vyjasňování pozic aktérů konfliktu 	<p>VZOREC: OBNOVENÍ KONTAKTU</p> <p>Otázka: Jsou přítomny vzorce I., II. a III. klastru nebo se o to účastníci snaží?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ udržení očního kontaktu ■ pojmenování ■ návrat ke klastrům I nebo II nebo III 	<p>VZOREC: VYTVÁŘENÍ DOHOD, PRAVIDEL</p> <p>Otázka: Existuje vzájemně přijatelná dohoda o možném vyřešení rozporů / konfliktu?</p> <p>PRVKY: Které prvky, vytvářející tento vzorec, můžeš na záznamu identifikovat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ zaujímání stanovisek nebo akceptování stanovisek druhého ■ domlouvání možné dohody ■ stanovení pravidel nebo přizpůsobení se stávajícím pravidlům ■ vyjádření obecných principů a hodnot
--	---	--

© SPIN – trénink pro videotrénink interakcí v ČR - www.spin-ef.cz

Pozn.: Principy úspěšné komunikace podle SPIN – sdružení pro videotrénink interakcí (in Holasová, 2011, 23).

Zvláštní pozornost při pozorování interakce zasluhuje dvojná vazba, kdy je rozpor mezi významem verbálního sdělení a významem neverbálního sdělení. Takto rozporuplná poselství vytvářejí v dítěti zmatek a nejistotu. *„Ať udělá cokoliv, je to vždycky špatně – buď podle slov, nebo podle ne-řečových signálů. Vždy tak může přijít buď odměna, nebo trest“* (Matějček, 2008, 80).

4 Výzkumné nástroje pro zjišťování vztahové vazby

Metoda **Strange Situation Attachment Assessment SSA** nebo **Strange Situation Test SST** (Kulísek, 2000), kterou vytvořila Ainsworthová (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978) bývá do češtiny překládána jako **Neznámá situace** (Bowlby 2010; Brisch, 2011) nebo je ponechán originální anglický název. Neznámá situace se užívá mezi dvanáctým a devatenáctým měsícem (Brisch, 2011), resp. od jedenácti do osmnácti měsíců (Kulísek, 2000) věku dítěte k vyhodnocení typu vztahové vazby dítěte. V místnosti vybavené pro dětskou hru, kterou matka ani dítě neznají, je nahráváno/pozorováno chování matky a dítěte při separaci dítěte a konfrontaci s neznámou osobou. V průběhu asi 22 minut se pozorovatel zaměřuje na 4 dimenze chování dítěte: vyhledávání blízkosti a kontaktu, udržování kontaktu, vzdorovitost (resistance) a vyhýbavost (avoidance). Klasifikace vztahové vazby u této metody rozlišuje 4 typy: A – vyhýbavý (anxious/avoidant); B – jistý (secure); C – ambivalentní, odmítavý, vzdorovitý (resistant); D – dezorganizovaný (anxious – disorganized). Čtvrtý typ, dezorganizované vztahové vazby, byl definován dodatečně.

Attachment Q set (Waters & Deane, 1985, in Kulísek, 2000) je určena pro zjišťování stupně jistoty vztahové vazby u dětí ve věku 12 - 32 měsíců. Interakce dítěte s pečující osobou je pozorována v domácích podmínkách a hodnocena dvěma pozorovateli Q tříděním. Obsahuje 100 položek, které popisují specifické chování. Sleduje dimenze bezpečí, závislost, sebeprosazení, odpoutání se, převažující nálada, úzkostnost, reakce na fyzické utěšování, aj.

Inventory of Parent and Peers Attachment od Armsdena a Greenberga (1987) byl do češtiny převeden pod názvem **Dotazník citové vazby k rodičům a vrstevníkům (IPPA)**. Slouží k posouzení kvality vztahu k rodičům a vrstevníkům z pohledu adolescenta ve věku 16 – 20 let, netýká se však vztahu k romantickým partnerům. Respondent hodnotí míru souhlasu s tvrzením pomocí likertovy škály (1 – nikdy nebo téměř nikdy, až 5 – vždy nebo téměř vždy) zvlášť pro matku a zvlášť pro otce. Širůček a Lacinová (2008) metodu pro české prostředí upravili na 25 (z původních 28) položek pro posuzování vztahu k rodičům, pro vztah k vrstevníkům bylo ponecháno všech původních 25 položek. Strukturu tvoří tři korelované faktory důvěry, komunikace, a odcizení (Michalčáková et al., 2010).

Experiences in Close Relationships (ECR), kterou vytvořili Brennan, Clark a Shaver (1998), patří v anglicky mluvících zemích k nejrozšířenějším sebesuzovacím nástrojům

hodnocení vztahové vazby v dospělosti. Měří dvě základní dimenze vztahové vazby – vztahovou úzkostnost a vztahovou vyhýbavost, na sedmibodové Likertově stupnici (1 – rozhodně nesouhlasím, až 7 – rozhodně souhlasím). Obě subškály se skládají každá z 18 konstatování, s nimiž vyjadřuje respondent míru (ne)souhlasu. „*Oba faktory jsou ortogonální, jednotlivé položky vykazují vysokou vnitřní konsistenci, existuje rozsáhlá evidence konstruktové validity*“ (Lečbych & Pospíšilíková, 2012, 5). Autoři českého překladu Lečbych a Pospíšilíková (2012) upozorňují, že snaha o zachování významové shody s originálem se místy odrazila v krkolomnosti některých položek.

Další metodou zjišťování vztahové vazby u dospělých, kterou Kulisek (2000) pokládá za nejznámější, je **Adult Attachment Interview za asi nejznámější metodu**. Vrtbovská (2010, 35) užívá překlad „*Rozhovor s dospělým o attachmentu*“. Jde o narativní vyhodnocení relativně stabilního stavu myslí, který je tu chápán jako specifický organizovaný vzorec prožívání, ve vztahu k vlastní vztahové vazbě. Pro zkoumání shody vztahové vazby mezi dítětem a pečující osobou se nabízí kombinace metod AAI³⁴ a SST³⁵, protože typologie vztahové vazby je v AAI v podstatě stejná jako v SST, pouze se liší názvoslovím. Výzkum³⁶, který kombinoval metodu AAI, pozorování domácí interakce matka-dítě a SST, prokázal významnou shodu mezi výzkumnými nástroji. Tato shoda byla interpretována jako potvrzení validity AAI při předvídání typu vztahové vazby dítěte a mateřské senzitivní péče v různých kulturách (Gojman et al., 2012). Fonagy a Target (2005) uvádí, že bylo opakovaně prokázáno, že ze vztahové vazby rodiče zjištěné z rozhovoru AAI, lze předpovědět, jak bezpečná bude vazba dítěte k tomuto rodiči a dokonce i typ vazby při následném SST. Diana Diamond se svými kolegy (1999, in Levy & Kelly, 2010) vytvořila variantu AAI pro vztah pacienta a terapeuta.

CRI - Current Relationship Interview Crowela a Owense byl vytvořen ke zjišťování reprezentací vztahové vazby v současném romantickém nebo manželském vztahu. Podobně jako v AAI je zde jedinec dotazován na přídavná jména, která by co nejpriléhavěji popsala jeho vztah, a na příklady, které by objasnily volbu konkrétních přídavných jmen (Crowel & Owens, 1996, in Levy & Kelly, 2010).

Adult Attachment Q-sort (Kobak, 1993, in Levy & Kelly, 2010) je skórovacím systémem pro AAI. Výsledné skóry se interpretují ve dvou dimenzích (jistá/nejistá a deaktivační/hyperaktivační), které odpovídají typologii ECR, liší se pouze názvoslovím (hyperaktivační emocionální strategie odpovídá nadměrně zaujatému typu a deaktivační odpovídá distancovaně vyhýbavému typu vztahové vazby v ECR).

PBI - Parental Bonding Instrument posuzuje vazbu k rodičům během prvních 16 let života. Je určena osobám od 16 let včetně. Autoři české verze, Čikošová a Preiss (2011), dávají přednost původnímu anglickému názvu před českými překlady Dotazník rodičovských postojů nebo Dotazník vazby. Metoda má dvě subškály: škálu péče a škálu kontroly. Na základě kombinace skóreů na škálách péče a kontroly lze stanovit 4 typy citové vazby. Škála péče je na jedné straně definována empatií, emocionální vřelostí, něhou, a blízkostí. Na druhé straně škály péče je lhostejnost, emocionální chlad a odmítání. Na škále kontroly je vysoký skóre spojen s kontrolou, přílišným opatrováním, obtěžováním, infantilizací a bráněním v nezávislém vývoji. Nízký skóre znamená poskytnutí možnosti nezávislosti a samostatnosti. Chování rodičů je hodnoceno ve 25 položkách na 4-stupňové škále. Matka a otec jsou posuzováni zvlášť.

5 Vztah mezi komunikací matky s dítětem a vztahovou vazbou matky

„Mezi dětmi a rodiči neprobíhá žádná bitva o nadvládu. Skutečnými otázkami jsou důvěra a komunikace. Dítě, které něco potřebuje, se to pokouší sdělit osobě, o níž ví, že naplní jeho potřeby. Tato osoba reaguje, což je jen další způsob komunikace“

(Sears & Searsová, 2012, s. 52).

Teorie vztahové vazby předpokládá stabilitu vnitřních pracovních modelů a typu připoutání přetrvává do dospělosti (Zimmermann, 2004). Klíčové pro raný dyadický vztah mezi matkou a dítětem jsou vnitřní pracovní modely, které tvoří základ matčina vnímání a interpretace komunikačních signálů kojence (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2002). Výsledky výzkumů předpokládáné souvislosti mezi typem vztahové vazby kojence a jeho vztahových osob potvrdily, že typ vztahové vazby „se předává“³⁷ z generace rodičů na generaci dětí (Brisch, 2011). Pozorování jednoročních dětí ukázalo, že citlivé matky mají častěji jistě připoutané děti a naopak matky, které reagují na dítě méně citlivě, mají častěji děti s nejistou vztahovou vazbou (Ainsworth, 1973, in Kulisek, 2000). Van IJzendoor (1995) uvádí, že shoda vzorce vztahové vazby u rodiče a dítěte je 70% (při klasifikaci jistá, vyhýbavá nejistá, ambivalentní nejistá) až 75% (při klasifikaci jistá-nejistá).

Když Mary Main a Ruth Goldwyn porovnály výsledky AAI (Adult Attachment Interview) rodičů před narozením dítěte s chováním jejich dětí ve věku dvanácti až osmnácti měsíců při SST (Strange Situation Test), našly korelaci mezi vazebným typem pečující osoby a typem vztahové vazby dítěte (Cairns, 2013).

Některé studie však ukazují, že pomocí intervence lze relativně dlouhodobě ovlivnit interakci matky s dítětem tak, aby byla pro dítě emocionálně dostupnější. Těhotným adolescentním dívkám různých národností byla v pozdním těhotenství a neonatálně poskytnuta AMPLE intervence. Kvalita interakce matka-dítě ve čtyřech měsících věku dítěte kódovaná pomocí Škály emocionální dostupnosti EAS byla u matek, kterým byla poskytnuta intervence a obvyklá péče významně lepší než u kontrolní skupiny, které byla poskytnuta pouze obvyklá péče (Nicolson, Judd, Thomson-Salo & Mitchell, 2013).

Matky s bezpečnou vazbou jsou v interakci s dítětem citlivější a vnímavější a jejich děti více spolupracují³⁸, než u dvojic s nejistou vazbou matky (Flykt et al., 2010).

Vazebný vztah má dvě strany, nelze proto veškerou odpovědnost za kvalitu vazby dítěte přesunout na pečující osobu, ačkoliv dospělý má evidentně majoritní podíl na vývoji vztahové vazby. Oproti baltimorské studii Ainsworhové, která silně přeceňovala souvislosti mezi citlivou péčí vztahových osob a jistotou vztahové vazby, uvádějí současné výzkumy attachmentu středně silnou souvislost, tj. 12% variance u vzorců vztahové vazby dětí lze vysvětlit citlivostí vztahové osoby (De Wolf & van IJzendoorn, 1997, in Brisch, 2011).

Vzorec vztahové vazby je ovlivněn také temperamentem nebo geneticky podmíněnými kvalitami a potenciály v chování kojence, který do vztahu s matkou vstupuje jako aktivní činitel (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1997, in Brisch, 2011). Extrovertní děti se v dětství projevují jako méně vzrušivé a introverti naopak od narození reagují i na jemnější podněty velmi citlivě (bývají plačtivější), což může v pečujících osobách vzbuzovat negativní odezvu (Cainová, 2012).

Magai, Hunziker, Mesias a Culver (2000, in Cooley & College, 2005) poukazují na to, že raná socializace a zkušenosti se vztahovou osobou ovlivňují způsob vyjadřování a interpretace emocí. Niedenthal, Brauer, Robin, and Innes-Ker (2002, in Cooley & College, 2005) uvádí, že vyjádření emocí v obličeji je zvláště významné pro předání informací, které podporují cíle spojené s připoutáním. Typ vztahové vazby formuje typ informací, které jsou dekodovány. To znamená, že rozdíly v komunikačních dovednostech, zejména v nonverbálních dovednostech, v průběhu vývoje mohou pomoci spojit vztahovou vazbu z dětství s rozdílnou mírou úspěchu ve vztazích dospělých jedinců. Tucker a Anders (1998, in Cooley & College, 2005) zjistili, že jistá vztahová vazba je v interakci párů spojena s pozitivními nonverbálními projevy blízkosti. Cooleyho (2005) výzkum souvislosti mezi schopností rozpoznat neverbální signály a vztahovou vazbou, resp. pojetím druhých ukázal souvislost mezi typem vztahové vazby a přesností rozpoznání neverbálního sdělení³⁹. Ženy s pozitivním pojetím druhých, podle Bartholomew a Horowitz (1991) dvojdimenzionálního schématu s jistým a nadměrně zaujatým typem vztahové vazby, dokázaly přesněji rozpoznat neverbální narážky v dospělých hlasech a jejich celková přesnost porozumění neverbálním signálům bylo lepší než u typů vazby s negativním pojetím druhých. V kontextu tohoto výzkumu je zajímavý dílčí výsledek, podle nějž je nejmenší rozdíl mezi bezdětnými ženami s negativním a pozitivním pojetím druhých v dílčím testu čtení dětských tváří (Cooley, 2005).

Na základě těchto výzkumů je zřejmá souvislost mezi typem vztahové vazby matky a komunikačními dovednostmi, zejména nonverbálními. Není však zcela jasné, jak se tento

vztah projeví v interakci s dítětem, které již začíná preferovat verbální dorozumění, ale stále se ještě opírá o nonverbální komunikační prostředky.

Nedávno byly publikovány výsledky výzkumu Beebe a Steele (2013), které na základě pozorování interakce matek čtyřměsíčních dětí identifikovaly prvky spojené s budoucí dezorganizovanou vztahovou vazbou dítěte. Matky dětí s dezorganizovanou vztahovou vazbou reagovaly na rozrušení dítěte nepřiléhavě (úsměvem nebo překvapením), jejich pozornost byla nestálá, „uzavíraly tvář“ (krátkodobá still face), nevhodný způsob fyzického kontaktu. Mikroanalýza komunikace tváří v tvář matky a čtyřměsíčního kojence jako sociální mikroskop nalézá pod drobnohledem aspekty citlivosti matky a původu vztahové vazby. Brisch (2011) však upozorňuje, že porucha vztahové vazby by neměla být diagnostikována před osmým měsícem věku.

6 Výzkumný cíl

Popsat souvislost mezi interakcí rodiče a dítěte a sebezpouzením vztahové vazby u matky.

7 Metodologický rámec a metody

„Každá krásná a elegantní teorie má nějaké slabé místo, ze kterého se časem vyvine změna paradigmatu“ (Vysoký, 1994, 314).

Pro mapování souvislosti mezi vztahovou vazbou matky a emoční interakcí matky s dítětem je vhodný kvalitativní přístup, který zkoumané fenomény vnímá holisticky s cílem porozumět interakci v relativně přirozených podmínkách. Zohledňuje celkový kontext, jde do šířky i do hloubky dynamických souvislostí. Podstatou kvalitativního přístupu je zkoumání způsobu, jakým lidé interpretují své prožívání, zkušenosti a sociální okolí (Hendl, 2009; Miovský, 2009; Strauss & Corbinová, 1999), v tomto případě jakým způsobem matky interpretují zkušenosti z dětství se svými rodiči a jakým způsobem se tato interpretace promítá do emoční interakce s dítětem.

Souvislost mezi vztahovou vazbou matky a interakcí matka-dítě můžeme chápat jako hustou síť obtížně operacionalizovatelných proměnných, ve které kvalitativní přístup induktivní analýzou dat a abdukci dovoluje hledat detailní poznání jemné dynamiky vztahů.

Jak připomíná Vysoký (1994), podle všeobecného mínění v exaktních vědách systémy biologické, socioekonomické, ekologické, psychologické apod. nelze dobře formalizovat, protože úroveň příslušných vědních disciplín neumožňuje přesná kvantitativní měření. Možnost formalizace je však především spojena s mírou složitosti systémů. A fenomén interakce a vztahová vazba náleží k těm systémům, kde nelze přesně oddělit pozorovatele a pozorované, kde se významně projevují jejich synergismus současného působení více faktorů.

Kvalitativní výzkumné paradigma tohoto výzkumu vychází ze širšího vztahové rámce zakotvené teorie v pojetí Slavíka, jak ji prezentoval na přednášce v rámci projektu TERA (ústní sdělení 13. února 2014). Pokud výzkumné pole je potenciálním textem, potom se výzkum stává nástrojem analýzy textu.

Podle principu inkompatibility spolu s tím, jak roste složitost systému, klesá naše schopnost formulovat přesná a závažná tvrzení až k hranici, za níž se důležitost a přesnost tvrzení vzájemně vylučují.

Realita sama je natolik syntakticky hustá a sémanticky plná, že ji nelze pravdivě zachytit. Text, který by ubíhající realitu plně pokrýval, by byl nekonečně dlouhý. Zdrojový text reality je nevyhnutelně redukován subjektivitou pozorovatele. Nikdy nemáme jistotu, zda při extrakci koncentrátu proměnných, neuniklo sítem to podstatné. Kategorie, které vznikají seskupováním kódů, se pak vztahují k teorii attachmentu. Konečným portrétem cílového pole je teorie, která vysvětluje text a vykryvá mezery mezi kategoriemi. Teorie je zakotvená pevně napříč jednotlivými kroky operacionalizace a poskytuje ve směru od detailu k zobecnění přehled a interpretaci pozorované skutečnosti.

Interpretace skutečnosti je založena na relativně standardizované pojmové struktuře. Tento logicky a sémanticky standardizovaný jazyk výkladu je bazální teorií výzkumu. Východiskem pro uchopení souvislosti vztahové vazby matky a emoční interakce s dítětem v tomto výzkumu je teorie vztahové vazby a systémový přístup. Systémové pojetí klade důraz na dynamickou interakci subsystémů, interakci systému s prostředím a opojenost a komplexnost procesů, organizaci a celost (Kratochvíl, 2000). Interakce mezi matkou a dítětem spadá do jednoho z hlavních dílčích subsystémů v rodinném systému, ke kterým počítáme také subsystém partnerský/manželský a subsystém sourozenecký. Dynamická povaha systému rodiny a subsystémů vyžaduje vývojovou perspektivu a pružné reakce na změny a vývoj (Sobotková, 2007). Metafora rodiny jako sociální dělohy (Trapková, Chvála, 2009) nebo ostrovního ekosystému (Rieger, Vyhnálková, 1996, in Sobotková, 2007) implicitně dynamický aspekt obsahují.

Teorie systémů nahradila představu objektivních přírodních zákonů, které je možno objevit a popsat, pojetím přírodních zákonů jako „*systémů budovaných na objektech reálného světa, daných časoprostorovou rozlišovací úrovní a současným vědeckým paradigmatem, které v současné době nejlépe vystihuje pozorované jevy*“ (Vysoký, 1994, 314).

Kořeny přístupu exaktních vědních oborů, které se snažit ověřit pravdivost teorií objektivním měřením, můžeme nalézt již v Aristotelovské logice, kde tvrzení může být pravdivé nebo nepravdivé, a Galileova: „*Měřím, co měřitelné je, a snažím se učinit měřitelným to, co ještě měřitelné není.*“ Některé orientální filozofie, např. čínský taoismus, na rozdíl od evropské tradice, mají k vícehodnotové logice blíže (Vysoký, 1994). Chvála s Trapkovou (2008) užívají právě obrazu taoistického soupeření, resp. dynamické rovnováhy principů jin a jang ve svém pojetí rodinného systému.

7.1 Metody tvorby a sběru dat

- Polostrukturovaný rozhovor s matkou
- Dotazníky ECR a PBI
- Analýza dokumentů (videonahrávky)
- Aktivní pozorování

Polostrukturovaný rozhovor měl za cíl zjistit základní informace vztahující se k výzkumné otázce. Otázky vycházely z úvah o hlavních prvcích systému, které jsou ve vztahu k výsledné interakci matky a dítěte (Příloha č. 3). Tématické okruhy odpovídají těm, které jsou uvedena v teoretické části mezi faktory, které souvisejí se vztahovou vazbou a interakcí matky s dítětem (kapitola 3.4.). Kromě základních demografických údajů (věk, vzdělání, rodinný stav, ...) a rodinné konstelace rodiče popisovali okolnosti seznámení s partnerem, početí, porodu. Mluvili také o poporodní péči, kojení, spánku dítěte, o prvním odloučení dítěte i o svém přístupu k výchově a péči o dítě. Další skupina otázek byla zaměřena na dětství rodiče a vztah s jeho rodiči. Zde jsem použila také jednu z otázek AAI: *„Zkuste prosím najít pět přídavných jmen, která by co nejpřiléhavěji popsala vztah s vaší matkou a s otcem ve vašem dětství až dospívání. Nechte si na to klidně čas. Opět se Vás pak zeptám, proč jste vybral tato přídavná jména“* (Brisch, 2011, 294). Následně jsem se ptala na důvod volby a na vzpomínky, které je případně napadají v této souvislosti. Přestože jsem se snažila na základě rozhovoru vykreslit co nejvýstižnější obraz prostředí, je možnost popsat souvislosti do širě prostorové i časové omezena⁴⁰. Při čtení jednotlivých případových studií je třeba do obrazu zahrnout také vědomí redukování skutečnosti, aby se přiblížil skutečnosti, ať už ji chápeme jako objektivní nebo jako skutečnost vytvářenou rodičem samotným. Rozhovor jsme uskutečnily většinou po interakci, někdy část nebo celý hned v úvodu. U některých rodičů jsme z důvodu časového omezení dokončili elektronickou poštou. E-mailovou komunikaci jsem použila několikrát také pro doplnění informací, jejichž vztah k výzkumnému problému se ozřejmil až při dalších rozhovorech. Odpovědi jsem si zapisovala během rozhovoru a doplnila po jeho dokončení. Některé rozhovory byly s vědomím rodiče nahrány na kameru.

Dotazníky ECR a PBI vyplnili rodiče většinou po interakci s dítětem. Pokud to bylo možné, pokračovala jsem v natáčení, když rodič vyplňoval dotazníky. Podobně jako u rozhovoru bylo možné sledovat, jak dítě reaguje, když ovlivňováno rodičem, nemá jeho pozornost a někdy dokonce v nepřítomnosti rodiče. V této práci byl pro sebeposouzení

vztahové vazby užíván český překlad Experiences in Close Relationships (ECR) Lečbycha a Pospíšilíkové (2012), pro posouzení vazby k rodičům v dětství a dospívání byla užita česká verze Parental Bonding Instrument (PBI) Čikošové a Preisse (2011). Při administraci ECR respondenti potvrdili, že snaha o zachování významové shody s originálem se odrazila v krkolomnosti některých položek, jak upozorňují i Lečbych a Pospíšilíková (2012).

Při administraci PBI se účastníci výzkumu nejčastěji ptali na to, zda mají vztah s rodiči hodnotit pohledem malého dítěte nebo z dnešní pozice dospělého, který již na některé věci nahlíží jinak.

Interakce rodiče s dítětem

Interakce byla pozorována v přirozeném domácím prostředí. Podnětový materiál zahrnoval knihu s obrázky zvířat, několik jednotlivých listů s namalovanými geometrickými tvary, dřevěné puzzle koně a žáby, místu s čočkou, šest barevných kamínků a papír rozdělený na šest čtverců v odpovídajících barvách. K dispozici byly také vodové barvy, štětce a papíry. Interakce byla pozorována při prohlížení knihy, resp. poznávání jednotlivých zvířat. Dále při skládání dřevěného puzzle (kůň a žába) a při hledání barevných kamínků, které náleží podle barev na jednotlivá barevná pole na čtvrtce papírů, v míse s čočkou. Malování bylo doplňkovou činností původně určenou pro děti během rozvoru rodičů. Výtvarné potřeby byly volně k dispozici a někteří je podle zájmu dětí a časových možností rodičů využili ke společné činnosti nebo k „zabavení“ dítěte. Rodiče byli informováni o výzkumném záměru. Instrukce k samotné interakci zahrnovala přirozenost interakce i očekávaný výsledek činnosti, který vyplýval ze samotného materiálu (rozpoznání zvířete, složení puzzle, přiřazení barevných kamenů na barevná pole). Pořadí činností bylo různé, přizpůsobovalo se momentální situaci, časovému omezení a náladě dítěte.

Aktivní pozorování je nedílnou součástí kvalitativního výzkumu. Videonahrávky, dotazníky i rozhovory zachycují jen část reality, která je pozorovateli k dispozici. Při pozorování je omezením jen sám pozorovatel. Záznamy z pozorování měly podobu poznámek, které pomáhaly dotvářet celkovou podobu případových studií k jednotlivým dyádám. Skutečnost, že s některými rodiči se znám několik let, zatímco jiné jsem poznala právě díky tomuto výzkumu, s sebou nese rozdílné nároky na otevřenost a připravenost všimnout si nového.

7.2 Metody zpracování a analýzy dat

Zpracování rozhovoru

Rozhovor byl zdrojem pro zarámování případových studií do současných i minulých rodinných souvislostí. Na základě rozhovoru jsem vytvářela rodinné mapy (Příloha č. 10) a snažila se zachytit základní prvky systému. Údaje z rozhovoru jsem užívala pro ověření a doplnění interpretace PBI (např. u Glorie se extrémní hodnoty dosažené v PBI odpovídají popisu vztahů s rodiči v rozhovoru).

Experiences in Close Relationships (ECR)

Na základě skóru ve dvou základních dimenzích vztahové vazby byl u rodičů ve výzkumném souboru identifikován typ vztahové vazby. Kritériem pro hodnocení míry vyhýbavosti a úzkostnosti byly průměrné hodnoty českého souboru z uvedené studie, které odpovídají dosavadním šetřením v evropských zemích (Alonso-Arbiol et al. 2007, 2008, in Lečbych & Pospíšilíková., 2012).

Tab. 4: Průměrné hodnoty a směrodatná odchylka v dotazníku ECR

Škály ECR	Český soubor (n = 108)		Americký soubor (n = 51)	
	Průměr	Směrodatná odchylka	Průměr	Směrodatná odchylka
Vyhýbavost	3,14	0,65	3,43	0,97
Úzkostnost	3,68	0,73	3,43	1,07

Pozn.: Srovnání průměrů a směrodatných odchylek mezi českým a americkým vzorkem na obou škálách dotazníku ECR (Lečbych, Pospíšilíková, 2012). Studenti s průměrným věkem 22 (studenti UP), resp. 23 (studenti VSU) let.

Parental Bonding Instrument (PBI)

Metoda má dvě subškály: škálu péče a škálu kontroly. Čikošová a Preiss (2011) uvádějí, že na základě kombinace skóru na škálách péče a kontroly lze stanovit 4 typy citové vazby:

- optimální typ vazby – vysoký skór péče a nízký skór kontroly
- nelaskavá kontrola – nízký skór péče a vysoký skór kontroly;
- kontrolující, byť s láskou – vysoký skór péče a vysoký skór kontroly;
- chybějící nebo slabá vazba – nízký skór péče a nízký skór kontroly.

Interpretace skóre podle hladiny percentilu (Příloha č. 5) vychází z percentilové normy v české verzi PBI od Čikošové a Preisse (2011). Pro každou ze škál jsou dvě interpretace průměrných skóre a dvě interpretace skóre mimo pásmo normy:

Obrázek 2: Interpretace skóre na škále péče a kontroly v PBI podle hladiny percentilu

INTERPRETACE PRŮMĚRNÝCH SKÓRŮ

50.–85. percentil, interpretace průměrného skóre PÉČE:

Vazbu lze popsat jako přiměřeně přátelskou, se snahou rodiče o dostatečně příjemné prostředí, přiměřeně komunikativní, s dobrým rozuměním potřebám dítěte. Dítě má pocit chřtenosti, dostává se mu dostatečně pochvaly.

15.–50. percentil, interpretace průměrného skóre PÉČE:

Vazbu lze popsat jako dostatečně – ale oproti „dobré normě“ – spíše méně přátelskou, laskavou, se spíše menší snahou o vytvoření vřelého prostředí, spíše méně komunikativní, se sice dostatečným ale menším porozuměním potřebám dítěte, dítě má ještě pocit chřtenosti či ochoty rodiče s ním spolupracovat, pochvaly se mu ale dostává méně.

50.–85. percentil, interpretace průměrného skóre KONTROLY (ochrany):

Vazbu mezi rodičem a dítětem lze popsat jako spíše kontrolující. Dítě sice může dělat /dělá vlastní rozhodnutí, rodiče jej ale v rozhodování nepodporují a mnoho rozhodnutí dělají za něj, rodič se snaží nadměrně kontrolovat, co dítě dělá.

15.–50. percentil, interpretace průměrného skóre KONTROLY (ochrany):

Míru kontroly rodičem lze popsat jako spíše malou, rodiče jej nechávají svobodně rozhodovat, dítě je vedeno k samostatnému rozhodování, je mu při rozhodování poskytována podpora, je tendence nebrzdit je ve vývoji, rodič ponechává dítěti volnost v tom, co dělá.

INTERPRETACE SKÓRŮ MIMO PÁSMO NORMY:

85. percentil a více, interpretace vyššího skóre PÉČE:

Vazbu lze popsat jako velmi přátelskou, se snahou rodiče o vřelé prostředí, komunikativní, s rozuměním potřebám dítěte, dítě má pocit chřtenosti, nápomocnosti, ochoty rodiče ke spolupráci, dostává se mu nadprůměrné pochvaly.

15. percentil a méně, interpretace nižšího skóre PÉČE:

Vazbu lze popsat jako málo přátelskou, nelaskavou, s malou snahou o vytvoření vřelého prostředí, málo komunikativní, bez porozumění potřebám dítěte, dítě nemá pocit chřtenosti či ochoty rodiče s ním spolupracovat, nedostává se mu dostatečné pochvaly. Riziko psychické deprivace je zvýšené.

85. percentil a více, interpretace vyššího skóre KONTROLY (ochrany):

Vazbu mezi rodičem a dítětem lze popsat jako kontrolující, rodiče jej nenechávají svobodně rozhodovat, dítě se nemusí rozhodovat samo, není mu poskytována při rozhodování podpora, je tendence dítě ve vývoji spíše brzdit a nenechávat jej samostatně rozhodovat, rodič se snaží nadměrně kontrolovat co dítě dělá, může docházet k porušování soukromí, dítě může být rozmazlováno, rodič se o něj přehnaně stará.

15. percentil a méně, interpretace nižšího skóre KONTROLY (ochrany):

Vazbu mezi rodičem a dítětem lze popsat jako důvěrnou, rodiče jej nechávají svobodně rozhodovat, dítě se musí rozhodovat samo, je mu při rozhodování poskytována podpora, je tendence nebrzdit jej ve vývoji, rodič ponechává dítěti značnou volnost v tom, co dělá, dítě má svoje soukromí, které rodič respektuje, dítě rozhodně není rozmazlováno, starostlivost rodiče o kontrolu dítěte je malá.

Normy pro hodnocení matky a otce se liší, protože se opakovaně potvrdila tendence hodnotit matky jako více pečlivé a kontrolující (Parker et al., 1979, in Čikošová & Preiss, 2011).

Takový způsob stanovení typu vazby s rodičem však jen hrubě rozlišuje velikost rozdílu mezi skóre respondenta a střední hodnotou normy. Abych měla v jednotlivých případových studiích představu o nakolik se posouzení péče a kontroly rodiče liší vzdaluje

od střední hodnoty v české verzi PBI, odečetla jsem vždy od hrubého skóru střední hodnotou a rozdíl mezi nimi porovnávala se směrodatnou odchylkou (podíl). Ačkoliv Parker (1989, in Čikošová & Preiss, 2011) prokázal, že výsledky nejsou ovlivněny věkem, sociálním statusem ani pohlavím respondenta, rozhodla jsem se pro soubor žen užít průměr a standardní odchylku pro ženy (příloha č. 4). Hodnocení rodičů u pečujícího otce na rodičovské dovolené, který se „nabalil“ v průběhu výzkumu, bylo samozřejmě srovnáno s průměrem a standardní odchylkou pro muže. U mužů jsou průměrné hodnoty péče u vztahu s oběma rodiči ve srovnání s ženami vyšší a průměrné hodnoty kontroly naopak nižší.

Rozbor videonahrávek pořízených pro tento výzkum.

K analýze videonahrávek v interakci matky s dítětem není jednotný přístup, což je vzhledem k různým výzkumným cílům pochopitelné. Z principu zakotvené teorie nebylo pro kódování použito předem dané schéma. Kódy se vynořily ze samotného zdrojového textu, resp. z reality již redukováné pozorovatelem.

Perspektiva pozorovatele se nutně přenáší do výzkumu. Výběr symbolů, jež mají reprezentovat realitu, podléhá subjektivitě autora, jeho znalostem a teoretickému rámci výzkumu. Vědění zabraňuje poznání. Uzávorkování není možné a jedinou cestou je reflexe vnitřních dějů, které vedou pozornost výzkumníka, proto uvádím nejvýznamnější zdroje inspirace, které se mi podařilo identifikovat při reflexi postupu analýzy videonahrávek.

Co se týká analýzy interakce, byl nejvýznamnějším zdrojem inspirace principy úspěšné komunikace podle SPIN (viz. kapitola 3.2.5 Výzkumné nástroje analýzy interakce matky a dítěte). Částečně také kódovací systém odpovědí Kochanské a Aksana (2004), kde se identifikuje u dětí nabídky sociální, ovlivňující a negativní. U rodičů potom nabídky sociální, ovlivňující nebo nabídka regulace emocí. Při hodnocení odpovědí na nabídky se hodnotí míra pohotovosti, vhodnosti a následování dítěte u rodičovských odpovědí; u dětských reakcí na nabídku rodičů se hodnotí míra pohotovosti, nadšení a snahy potěšit rodiče. Použití číselných škál při analýze jednotlivých aspektů interakce jedním nezkušeným pozorovatelem by nepřineslo hodnotné výsledky, které je možné srovnávat. Zůstala jsem proto u slovního hodnocení a číselné označení frekvence nebo intenzity určitého jevu v interakci mělo jen funkci značky pro hrubou orientaci při další práci s videozáznamem.

Při sledování nonverbálních prvků interakce jsem čerpala inspiraci⁴¹ z brazilského výzkumu (Paiva et al., 2010), ze kterého vzhledem rozdílu věku dítěte byly relevantní kinestetické a distanční aspekty, vizuální kontakt a dotek.

7.3 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří deset dvojic rodič – dítě ve věku dva až tři roky. Děti jsou zdravé bez vývojových potíží a vyrůstají s oběma rodiči.

Pro získání výzkumného souboru jsem zvolila metodu záměrného výběru přes instituci v kombinaci se samovýběrem, účelovým výběrem a metodou sněhové koule. Podle Pattona (1990, in Miovský) při záměrném výběru na základě stanoveného kritéria cíleně vyhledáváme pouze ty jedince, kteří splňují stanovené kritérium a současně jsou ochotni se do výzkumu zapojit. Nevýhodou těchto výběrových metod je, že neumožňují širokou generalizaci závěrů, což je v souladu s výzkumnou otázkou a velikostí výzkumného souboru.

Požádala jsem rodinné centrum Kašánek v Ostravě, Nenuda ve Frýdlantě nad Ostravicí a Studánka v Tišnově o zprostředkování, kontaktu s matkami předškolních dětí formou výzvy. Všechna rodinná centra souhlasila. Přes instituci jsem s žádnou matkou, vyjma jedné, kterou jsem však znala také osobně, kontakt nenavázala. Oslovila jsem několik svých známých, které mají děti v tomto věku a požádala je o zprostředkování kontaktu s dalšími matkami dvou až tříletých dětí. Matek, které by souhlasily s natáčením na videokameru, však bylo málo. Na jednu matku jsem získala kontakt od spolužačky. Jednu matku znám od dětství, s další nás seznámili naši partneři. Další dvě jsou kamarádky, se kterými sdílím nejen péči o stejně staré děti. Se dvěma matkami a jedním otcem na rodičovské dovolené jsem se setkala díky doporučení této kamarádky a metodou sněhové koule se nabalila další maminka. S jednou matkou jsem se setkala na pobytovém plavání s miminky. Celkem čtyři matky a jednoho otce jsem poznala až v den natáčení.

Kamarádky, které jsou shodou okolností matkami, jsou samozřejmě zvláštní skupinou, která má společné zájmy i mimo mateřství. Z této skupiny se jen malá část odvážných matek (samovýběr) byla ochotna nechat natočit a pravděpodobně si jsou svým úspěchem v mateřské roli jistější.

Původním záměrem bylo popsat souvislost mezi vztahovou vazbou matky a interakcí matky a dítěte. Nepředpokládala jsem, že by se podařilo navázat spojení s otcem na rodičovské dovolené a získat jeho souhlas s účastí ve výzkumu. Metodou sněhové koule jsem tak navázala kontakt s otcem na rodičovské dovolené, kterého výzkum zaujal a ochotně se zapojil. Po důkladném zvážení, jsem zahrnula dyádu otec - dítě do výzkumného souboru. Teprve osobní setkání a natáčení interakce posílilo předpoklad, že je pro dítě vztahovou osobou otec. Aby toto rozšíření výzkumného souboru bylo v souladu s výzkumným záměrem a přispělo k objasnění výzkumného problému, reflektovala jsem

genderový rozdíl a využila ho především pro identifikaci specificky ženského a mužského projevu v interakci vztahové osoby s dítětem.

Tab. 5: Výzkumný soubor

Dvojice matka/otec a dítě		Věk rodiče (roky)	Vzdělání rodiče	Pohlaví dítěte	Věk dítěte (měsíce)	Sourozenci (věk v letech)
Ada	Amy	29	VŠ	♀	32	-
Betty	Brian	37	VŠ	♂	32	starší bratr Bruce (7 ½) starší sestra Bella (5)
Celia	Cedric	35	SŠ	♂	26	mladší bratr Conor (½)
Dorris	Damian	30	VŠ	♂	35	mladší sestra Debbie (½)
Ester	Ethan	33	VŠ	♂	35	starší sestra Evellin (5)
Fiona	Fred	34	VŠ	♂	24	starší bratr Flynn (4)
Gloria	Gina	31	VŠ	♀	33	starší bratr Greg (8)
Hugh	Henry	39	VŠ	♂	28	starší bratr Harry (4)
Ina	Ivor	33	VŠ	♂	26	starší sestra Iris (5)
Jodie	Josh	30	VŠ	♂	25	-
Průměr		33	-	-	30	-

Děvět z deseti rodičů (osm z devíti matek) ve výzkumném souboru mělo VŠ vzdělání, které je předpokladem průměrné citlivosti v interakci s dítětem. Souvislost mezi vzděláním matky a kvalitou interakce matka-dítě zachytil finský výzkum⁴², kde se dyády s vysokoškolsky vzdělanými matkami na škále citlivosti matky a pasivity dítěte, vyskytovaly mezi citlivými matkami se středoškolským a méně citlivými matkami s nižším vzděláním (Flykt et al., 2010). Tři matky měly pedagogické vzdělání a další tři vystudovaly architekturu.

Ve zkoumaných dyádách matka – dítě převažují chlapci (8 z 10). Průměrný věk dítěte je 30 měsíců. Většina dětí (6 z 10) má staršího sourozence, dva chlapci mají mladšího sourozence a dva zatím žádné sourozence nemají.

Všechny děti jsou z úplných rodin. Žijí se svým otcem a matkou, ať už jsou jejich rodiče sezdáni nebo spolu žijí bez svatby. Věkové omezení dětí vycházelo z požadavku na schopnost herní interakce s širším spektrem komunikačních prostředků, včetně verbálních. V období mezi druhým a třetím rokem již preferuje verbální komunikaci. Zvláště ke konci období je patrný vliv vztahových osob, protože mezi druhým a třetím rokem si dítě vytváří představu rodiny a domova a také představu o sobě, na níž se podílí (často nevědomě) vztahové osoby nejrůznějšími nálepkami (Matějček, 2000). Dosud však není socializováno v institucích a pečující osoba je stále člověkem, se kterým tráví většinu dne. V tomto věku je vývoj nesmírně dynamický, věkové rozpětí dvanácti měsíců je nejzazší možnou hranicí při zachování alespoň základní možnosti srovnání interakce.

Pro zachování anonymity dostaly rodiče i děti zástupná jména, která v jednotlivých dyádách začínají na stejné písmeno. Pořadí podle abecedy odpovídá chronologickému pořadí pořízení nahrávek.

7.4 Etické otázky a rizika

Vzhledem k tomu, že pro účel výzkumu byly nahrávány nejen dospělí, ale i děti, zvláštní pozornost vyžadovalo ošetření etických otázek případného vlivu výzkumu na dítě. S ohledem na dítě jsem nevolila zátěžovou situaci (odloučení dítěte od matky), ale co nejpřirozenější situaci (společná hra) s blízkou osobou (matkou) v prostředí, které dítě zná (domov). Přesto je třeba zohlednit, že nahrávání na kameru a přítomnost výzkumníka bude pravděpodobně modifikovat chování matky i dítěte.

Základní ošetření etických otázek ve společenskovědním výzkumu zahrnuje informovaný souhlas, svoboda odmítnutí a zachování anonymity (Hendl, 2005).

Všichni dospělí účastníci byli seznámeni s výzkumným záměrem a s cílem výzkumu, jak potvrdili podpisem informovaného souhlasu (viz. příloha č. 2). Jejich účast byla dobrovolná a před zahájením jednotlivých metod sběru dat byli znovu ujistěni, že mají právo odmítnout účast ve výzkumu nebo jen v jeho části. Byli seznámeni se svým právem na zachování anonymity s tím, že jejich osobní a důvěrné informace budou sdílet s vedoucím práce. Byli požádáni o souhlas s nahráváním na kameru a seznámeni s podmínkami archivace nahrávek.

Výzkum byl proveden v souladu s platným zákonem o ochraně osobních údajů (zákon č. 101/2000 Sb.). Účastníci byli upozorněni na riziko, že přestože budou údaje anonymizovány, tak z jednotlivých případových studií by mohla osoba, která účastníky zná a byla informována o jejich účasti ve výzkumu, rozpoznat některé osoby.

Výzkum byl koncipován tak, aby nezakládal předpoklad jakékoliv hmotné nebo psychické újmy účastníků výzkumu. S ohledem na to, že rodičovská role je vnímána jako důležitá součást identity, byl kladen důraz na informaci, že není „jediný správný“ způsob komunikace, kterého by se rodiče mohli/měli snažit dosáhnout.

8 Výsledky výzkumu

Výsledky analýzy dat jsou shrnuty v případových studiích. U každé dyády je nejdříve uvedeny základní informace. Dále jsou zachyceny části systému, které se vztahují k výzkumnému problému, s cílem dokreslit celkový obraz. Osnova sleduje otázky polostrukturovaného rozhovoru (Příloha č. 3). Po výstupu z analýzy interakce jsou interpretována data z dotazníků (ECR a PBI).

8.1.1 Dyáda č. 1 Ada a Amy

„já jsem byla hroznej závislák“

Ada žije na vesnici, ve které vyrůstala. S manželem se znali ze základní školy. Žijí spolu šest let, bydlí v domě rodičů Ady.

Ada je nejmladší ze čtyř dětí (nejstarší bratr je o třináct let starší, další bratr o dvanáct let a sestra o sedm let starší než Ada). Její manžel, otec Amy, je o tři roky starší než Ada a má dva mladší sourozence (sestru a bratra). Oba rodiče Amy jsou z úplných rodin a jsou se svými původními rodinami v kontaktu.

Početí Amy bylo plánované. Během těhotenství absolvovala Ada státní závěrečnou zkoušku na VŠ a svatbu. Ale obě události hodnotí jako málo stresující. Porod trval asi 8 hodin od prvních kontrakcí (*„Dobré, mě to bavilo, až na to šití. Já jsem porodila a říkala jsem, že bych rodila klidně znova“*). Ada rodila v porodnici, porod byl spontánní, Amy měla pupeční šňůru kolem krku. Manžel ji doprovázel po celou dobu porodu. Kojila Amy šest měsíců plně a v osmi měsících se Amy sama odstavila. Amy spí ve své postýlce v ložnici rodičů. Zdraví Amy je podle matky dobré – žádná hospitalizace v nemocnici ani vážný úraz, jen časté angíny spojené s vysokými teplotami a užíváním antibiotik. Prarodiče z matčiny i otcovi strany bydlí ve stejné vesnici, s Amy jsou v kontaktu, podle potřeby „hlídají“, ale na noc byla Amy pouze u babičky z matčiny strany (matky Ady). Více bývá Amy s babičkou s matčiny strany, nejen protože bydlí s rodiči Ady ve stejném domě. Jezdí společně s dětmi Adiných sourozenců na výlety. S rodiči Ady byla Amy také při prvním delším odloučení od rodičů (ve dvou letech věku dítěte), když byli Ada s manželem na čtyřdenním výletě v zahraničí.

Patrná je soudržnost původní rodiny Ady a silná vazba mezi Adou a její matkou už od dětství (*„já jsem byla hroznej závislák“*). Nejezdila na tábory a první odloučení od rodičů v šesti letech (na noc k babičce) Ada *„obřečela“*. Ada mluví spíše o závislosti ze strany její matky. Matka si *„vylívá srdíčko“* Adě, *„protože je nejmladší“*. Matka Ady také *„špatně*

nesla“ odloučení během období, kdy Ada bydlela se svým partnerem/manželem ve vzdáleném městě. Péči o dítě, resp. společný čas, sdílí Ada se svojí matkou. Jezdí společně na výlety, často také s sebou berou také bratrance a sestřenice Amy.. Manžel Ady bývá dlouho v práci. Podobně „odcizen prací“ byl pro Adu v dětství její otec („*Já si vůbec nepamatuju, že by tam taťka nějak figuroval, když jsem byla malá, on taky hodně pracoval*“).

Aktivní pozorování:

Místy na mě působila Ada více jako starší sestra Amy. Amy se chovala na svůj věk velmi vyspěle, také její verbální projev odpovídal spíše vyššímu věku dítěte. Ada projevovala vůči Amy důvěru – nechala se vést, odešla z místnosti, neomezovala ji v činnosti s čůčkou.

Charakteristika vztahu s rodiči:

V popisu vztahu k matce převládá téma úzké vazby, vzájemné závislosti a propletených hranic. U otce si vybavila Ada jen tři adjektiva.

Vztah s matkou:

- **Závislý** – Popisuje spíše matčinu závislost: „*vše řeší se mnou*“. Když před založením rodiny bydlela Ada s manželem v jiném městě, matka „*těžce nesla stěhování*“.
- **Obětavý** - „*Udělá vše, o co ji požádám.*“
- **Starostlivý** – „*Má starost o celou rodinu.*“
- **Zábavný a nápaditý** – Matka přináší inspiraci pro společné výlety, ale i aprílové žerty: „*Někdy mě překvapí*“.

Vztah s otcem

- **Starostlivý** –
- **Přísný** - „*Když jsme to přehnali a mamka už nevěděla, tak většinou zasáhl on*“
- **Sranda** – Otec byl zábavný.

Aktivní pozorování:

S Adou a Amy jsem se setkala poprvé až při samotném natáčení. Natáčení probíhalo v obývacím pokoji u babičky Amy (tchýně Ady), která nebyla přítomná.. Toto prostředí je pro Amy i Adu známé. V chování dítěte byla překvapivá jistota a důvěra. Pokračovala v exploraci i v nepřítomnosti matky. Ada odešla do vedlejší místnosti a Amy se přiblížila ke mně, aby lépe viděla, co vybaluji („*Co děláš?*“). Živě se mnou komunikovala popisovala mi hračky, které viděla v kameře. Amy byla velmi spolupracující, zvědavá,

otevřená. U první dyády jsem vstupovala do interakce matky a dítěte více, než bylo žádoucí.

Analýza záznamu pozorování (viz. příloha č. 11)

- Aktivita: Většina nabídek vychází od dítěte. Matka dítě povzbuzuje otázkami k dalším nabídkám. Matka je následuje.
- Direktivita: velmi nízká (téměř žádná)
- Interakce: 5 (matka velmi citlivě reaguje na nabídky dítěte, sleduje tvář, činnost dítěte a jeho verbální projev; patrná je radost z interakce; matka otázkami povzbuzuje pozitivní výměnu; dítě je soustředěné, reaguje na matku).
- Pozornost matky: 5 (plně se věnuje dítěti).
- Zrakový kontakt: Ze strany matky častý, středně dlouhý, často zvýrazněný otevřením očí; ze strany dítěte poměrně častý (oboustranný oční kontakt často při zpětné vazbě k pojmenování zvířat).
- Mimika: živá, velmi pozitivní, v souladu s verbálním sdělením (opakuje se široké otevření očí spojené s úsměvem).
- Úsměv: velmi častý, ale ne stabilní (od mírného až po široký úsměv, působí přirozeně).
- Gesta: ukazuje obrázky, přikývne, zamítavě otáčí rukou,
- Fyzický kontakt: 2 (občasný dotek; iniciován od matky i od Amy)
- Kvalita kontaktu: 4 (něžný, např. pohlazení)
- Blízkost: 2 – 3 (převažuje 3; když sedí na délku paže, občas se naklání a natáčí hrudníkem k sobě a přiblíží se hlavami)
- Pomoc dítěti: verbální i fyzická s verbálním doprovodem (většinou na žádost dítěte, ale ne vždy)
- Intonace: živější (často vyjadřuje nadšené překvapení), hlas je tichý.
- Verbální projev: Matka opakuje po dítěti („*Hledáš? Hledej*“) někdy i doslovně bez korekce s nesprávným tvarem („*Hledáš lefa*“). Množné číslo: užívá druhé osoby čísla jednotného.
- Pochvala: nechválí (souhlasným přikyvováním projevy dítěte; často se usmívá i směje (s viditelnými zuby a vějířky kolem očí).
- Napodobení matky: Amy napodobuje matku ve způsobu řešení úkolu (přinesení knihy), ve způsobu provádění činnosti (míchání čocky ukazováčkem) i v komunikaci (např. šeptání, citoslovce údivu, když se objeví kamínek). Matka někdy na toto opakování odpovídá ovlivňující nabídkou („*Nemusíš šeptat*“ nebo „*Pak si prohlídneme tadytu knížečku*“), někdy přijetím (šeptem opakuje po dítěti).

- Celkový dojem: Interakce Ady a Amy je plynulým sledem výměn, ve kterých na sebe obě reagují. Vedení vložila matka do rukou Amy a následuje ji. Je zřejmé, že takovéto rozdělení rolí není pro Amy nové. Ada často pokračuje v započaté výměně a prodlouží pozitivní výměnu podle ustáleného scénáře: Amy pobídne matku k činnosti, Ada opakuje nabídku s otazníkem (nebo se zeptá zkráceně „*Taky?*“), Amy souhlasně potvrdí a někdy matka přidá ještě další souhlasné potvrzení. Udržují tak pozitivní kolotoč vzájemných výměn, souhlasu a potvrzení porozumění. Interakce je živá, plná pozitivních emocí a radosti ze společné hry. Ke konfliktu nabídek dochází zřídka (Amy se chová „dospěle“).
- Specifické: Amy je velmi opatrná/nejistá při manipulaci s čočkou i barvami (hladila čočku po povrchu, ostatní děti nořily ruce do čočky, přehrabovaly se v ní). Některé postupy dodržuje až úzkostně (vrátí kámen na barevný čtverec, aby postupovala v pořadí, které opakuje). Vyzvala matku ke spolupráci („*hledej taky*“), ostatní děti byly zaujaté čočkou. Velmi opatrně vracela zrníčka čočky, když náhodou nějaké našla na zemi. Ostatní děti čočku vyhazovaly, vysypaly, a to i přestože se některé snažili udržet pořádek. Amy byla výjimečná také přátelským chováním, ačkoliv jsem pro ni byla „cizí osobou“. Zůstala se mnou 10 minut sama v pokoji (16:55 – 17:55), aniž by projevila neklid nebo zájem o matku. Při nepřítomnosti matky mě také vtahuje do hry („*taky hledej*“), dokonce mě symbolicky zahrнула do svého světa při malování (namalovala tatínka, maminku a tetu).

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Kontrolu ve vztahu s otcem hodnotí Ada jako nízkou (skór 6; -1,17 SD; percetil 15), naopak kontrolu ze strany matky posuzuje Ada jako vysokou (21; + 0,96 SD; percetil 85 - 90). Kontrola u matky je nad pásmem normy a kontrola u vztahu s otcem naopak na spodní hranici pásma normy. Hodnocení péče obou rodičů v pásmu normy, ale matčina je hodnocena jako mírně zvýšená a otcova mírně snižená.

Kombinaci nižší míry péče (skór 20; -0,07 SD; percetil 45) i kontroly (na spodní hranici průměru) v hodnocení vztahu k otci lze interpretovat jako **chybějící nebo slabou** vazbu k otci. Péče ze strany otce však odpovídá průměrné hodnotě pro ženy v dotazníku PBI (viz. příloha č. 4).

Kombinací matčiny zvýšená péče (skór 27; +0,42 SD; percetil 60) a vysoké kontrola je vztah s matkou naopak hodnocen jako **kontrolující s láskou**, přičemž míra kontroly vystupuje nad normu.

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo nižší hodnoty vyhýbavosti a úzkostnosti (vyhýbavost 3; -0,22 SD; úzkostnost 3,17; -0,7 SD), které jsou interpretovány jako **jistá vztahová vazba**.

Shrnutí

Slabá nebo chybějící vazba s otcem odpovídá informacím z rozhovoru, kde Ada popisuje otce jako velmi zaměstnaného člověka. Na druhou stranu péče ve vztahu s otcem se téměř neliší od průměrné hodnoty, proto je možné zvažovat, zda se vazba s otcem nachází mezi slabou a jistou. Mezi rodiči vystupuje především rozdíl v kontrole, která je u matky velmi vysoká.

V interakci s dítětem je Ada málo kontrolující, naopak nechává Amy, aby vedla interakci a povzbuzuje ji otázkami. Často Amy vede a matka následuje její nabídky. Zaměření na výkon u matky bylo nižší, Amy sama aktivně přistupovala k úkolům.

Přestože ani s jedním rodičem neměla podle PBI optimální vztahovou vazbu, byla na základě sebehodnocení v ECR její vazba interpretována jako jistá. Opět tedy stojí za zvážení možnost jisté vazby s otcem. Fyzická blízkost a doteky se vyskytovaly v interakci méně, než je možné od matky s jistou vztahovou vazbou očekávat. Ze strany Amy nebyl projeven zájem. Amy působila téměř dospěle (vede, věnuje se smysluplné činnosti). Na chování Amy bylo zvláštní opatrné zacházení s čičkou a téměř úzkostné dodržování pořádku a postupu činnosti. Interakce byla plynulá a velmi podporující (přikyvování, úsměv, zrakový kontakt).

8.1.2 Dyáda č. 2 Betty a Brian

„já mám pocit, že spoustu problémů si člověk vymyslí“

Betty žije s manželem a třemi dětmi v mezonetovém bytě, ale plánují stavbu rodinného domu.

S manželem se seznámila „přes bratra“. Manžel je o devět let starší (rozdíl mezi matkou a otcem byl čtrnáct let), stejně staré muže považovala Betty za nezralé. Vztah s mužem popisuje jako nezávislý („nemáme potřebu být furt spolu“), a zároveň plný vzájemné důvěry. Teď se „vše točí kolem dětí“. V soužití je ústředním tématem starost a péče o rodinu. Manžel pracuje doma, finance jsou společné.

V době setkání zbýval Betty měsíc do porodu čtvrtého dítěte. První dítě (Bruce - syn, 7 ½ roku) přišel na svět císařským řezem. Druhé dítě (Bella - dcera, 5 let) a Brian (syn, 3 roky) se narodili doma. Oba domácí porody proběhly bez potíží a porod Briana byl i rychlý (asi tři hodiny). Brian byl kojen dva roky a pět měsíců. Po jeho narození Betty ještě kojila i

starší Bellu. Všechny děti spí od narození s rodiči na jednom lůžku složeném z několika postelí. Nejstarší dítě už z vlastní vůle spává ve vedlejší místnosti. Nemoci u Briana matka neguje („*nebral nikdy ani antibiotika*“). Bella měla boreliózu, jinak děti nebývají ani nachlazené. Děti od mala otužuje a už v kojeneckém věku s nimi chodí do sauny.

Betty vede plavání s dětmi, cvičení pro děti, lesní klub, poporodní klub v mateřském centru. Při prvním dítěti dokončila doktorát. Děti nechodí do školky, navštěvují lesní klub, který Betty vede. Bruce je v domácím vzdělávání, ostatní děti zatím nejsou školou povinné. Betty preferuje přístup „*unschooling*“, kde „*dítě necháš, aby se ty věci naučilo samo*“, resp. dítě dostává podněty s respektem k jeho volbě a zralosti mozku dítěte. Praktikovala s dětmi „*létání s miminky*“. Její přístup k péči o děti se od způsobu výchovy rodičů Betty značně liší. To je také jedním z důvodů, proč se prarodiče na péči o děti téměř nepodílejí. Dalším důvodem je vyšší věk rodičů Betty „*já jsem ráda, že zatím jsou soběstační*“. „*Bud' jsem byla těhotná, nebo bylo malý mimino*“ vysvětluje, proč by péči o rodiče obtížně zvládala.

Charakteristika vztahu s rodiči

Matku Betty popisuje jako dost zaměstnanou, starala se o domácnost, děti, svoje rodiče a chalupu („*všechno muselo být furt uklízený, navařeno, tak jako dokonalý*“). Když se Betty narodila, bylo její matce třicet šest let, prarodiče tedy nepomáhali s péčí o Betty, naopak matka Betty se vedle péče o děti a domácnost starala také osvé rodiče. Otec Betty byl o čtrnáct let starší než matka. Když odešel z domů o devět let starší bratr Betty, její matka očekávala, že Betty uspokojí její potřebu pozornosti ve chvílích, kdy nebyla zaměstnaná prací nebo nebyla s otcem. Atmosféru v původní rodině nevnímá jako výkonovou, ačkoliv „*bylo důležitější mít umytý nádobí, než si jít se mnou hrát nějakou hru*“. Prioritou bylo dodržovat pravidla, plnit povinnosti, dělat vše „*jak to má být*“.

Vztah s matkou

- **Proměnlivý** – Dětství bylo jiné než dospívání. „*Dokud jsem byla dítě, tak bylo všechno v pořádku*“. Problémy ve vztahu začaly v době, kdy začala vyjadřovat odlišné postoje. Matka jí nebránila v dospívání, ale chtěla, aby dospívala podle jejích představ. Matku vnímala ve srovnání s otcem jako méně respektující: „*Když jí se něco nelíbilo, tak to bylo špatně*“.
- **Majetnický** – Spíše závislý. Nešlo o vlastnictví nebo ovládání, ale o blízkost („*Mně přišlo, že někdy na mě matka žárlí, nebo žárlí na moje kamarády. Což dodnes je s tím schopna přijít, že jsem s někým jiným a ne s ní. A to v takovejch fázích, kdy si myslím,*

že ten dospělý by měl být sám, a ne nutit dítě, aby mu dělalo partnera v podstatě“). Betty uvádí jako příklad zážitek z dovolené, na kterou jela s matkou sama bez otce: „matka mi potom vyčítala, že jsem si našla kamarádku, že jsem se jí nevěnovala. A to mi bylo jedenáct“.

- **Pečující** - Starostlivá, a „to je dodnes“.
- **Ovládající** - „Ona ze své povahy, jak je lev, tak potřebuje všechny ovládat a manipulovat“.
- **Láskyplný** - „někdy to přehání, ale jako ten úmysl je tam dát ze sebe všechno to nejlepší“.

Vztah s otcem

- **Chápající** - Ve srovnání s matkou byl spravedlivější, měl pochopení pro odlišné názory.
- **Nezávislý** - Na rozdíl od matky otec nebyl majetnický („Vždycky mě podporoval, aby někam jela, abych měla kamarády“).
- **Starostlivý** – Postaral se „abychom měli všeho dost“. V různých ohledech „radši ušetřil na sobě, než aby ušetřil na nás na dětech“.
- **Očekávající** - „Měl nalajnovaný, co ze mě bude“ Nevynucoval svoje představy (kariéra lékařky, diplomacie), ale očekávání bylo přítomné a prosakovalo např. do korekce volby gymnázia.
- **Zaměstnaný** – Nevěnoval Betty dost času („Měl vždycky spoustu práce a jiných aktivit“).

Aktivní pozorování

S Betty a její rodinou jsem se seznámila před dvěma lety na kurzu plavání pro kojence, od té doby jsme se potkaly jen několikrát. Přicházím v době jejich společného jídla. Doma je celá rodina a téměř všichni sedí u stolu. Je živo. Nechápu, jak manžel Betty může pracovat doma, ale děti jsou zvyklé, že otce při práci neruší. Betty vysvětluje, že je také často s dětmi venku. Odejeme s Betty a Brianem o patro výš, do malého pokoje. Čtení knížky a poznávání zvířat v knize bylo více méně interakcí mezi mnou a dítětem, protože matka ještě seděla s Bellou (sestrou Briana), která obědvala. Bella se snažila vstupovat do interakce mezi matkou a Brianem v průběhu celého setkání. Brianův starší bratr Bruce se věnoval své činnosti v jiném pokoji a neprojevoval zájem o ostatní dění. Pláč dítěte je běžným zvukem v domácnosti. Na natáčení interakce Betty Briana oblékla,

jinak nechává děti oblékat se podle vlastního uvážení, a všichni chodí doma bosí. Po natáčení se Brian opět svlékl do naha.

Analýza záznamu pozorování (viz. příloha č. 12)

- Aktivita: Většina nabídek vychází od dítěte. Od matky nabídky regulace emocí.
- Direktivita: 1 (velmi nízká, téměř žádná).
- Interakce: 4 (plynulá) Matka nenásleduje nabídky dítěte hned. Dítě opakuje několikrát svoje nabídky. Matka reaguje, ale místo žádané odpovědi nebo pomoci klade otázky.
- Pozornost matky: 3 (rozptýlená), starší dítě odvádí pozornost matky. 5 (plně se věnuje dítěti) ve chvílích, kdy jsou sami.
- Oční kontakt: Ze strany matky častý, středně dlouhý. U dítěte poměrně častý (oboustranný oční kontakt občas při otázkách Briana).
- Mimika: 1 Kromě mírného úsměvu téměř žádná.
- Úsměv: Téměř nezatelný (občas mírný, výjimečně široký úsměv; působí přirozeně).
- Gesta: málo (jen ukazuje).
- Fyzický kontakt: S Brianem jen občasný dotek, matka je v kontaktu spíše s Bellou..
- Kvalita kontaktu: 3 Matka je pasivní.
- Blížkost: Sedí na délku paže od sebe nebo je Brian v autosedačce.
- Pomoc dítěti: Pomoc s úkolem je u Betty minimální nebo částečná (verbální i fyzická) a jen na žádost dítěte, s regulací emocí pomáhá (povzbuzení, pojmenování emocí). Informace poskytuje.
- Intonace: 1 nevýrazná, srozumitelná, klidná, v souladu s verbálním sdělením.
- Verbální projev: Betty je verbálně úsporná, ale vyjadřuje se přesně. Mluví s Brianem jako s dospělým, jen v kratších větách (bez zdvořilostí a dětského jazyka). Když chce dítě od matky správné řešení, vrátí mu otázku („*No, co myslíš, kam patří?*“). Dítě tedy zkusí najít řešení samo („*Tady*“). Další otázka matky („*Je to stejná barva?*“) je v případě nesprávného řešení úkolu dítětem stejná jako při správné odpovědi. Nemluví v množném čísle, oslovuje Briana.
- Množné číslo: užívá druhé osoby čísla jednotného.
- Pochvala: nechválí. Matka vede dítě k tomu, aby si samo ověřilo správnost provedení úkolu.
- Napodobení matky: u Briana nepozorováno.
- Celkový dojem: Betty je pro dítě přítomná, věnuje mu pozornost, ale nevstupuje do jeho hry. Brian je soustředěný na činnost. Působí klidně a ví, co může od matky žádat. Ke

konfliktům dojde, když vstoupí do hry také Bella. Betty byla v nesnadné situaci (plačící dcera a vysoký stupeň těhotenství), přesto byla stále klidná a pevná.

- Specifické: Projevy Betty v interakci s Brianem jsou „minimalistické“, ale pro Briana čitelné. Betty je úsporná i ve verbálním projevu. Přesto, když je s Brianem sama, je pro něj plně přítomná. Brianovo tělo (postavení i pohyb) působí uvolněně.

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Posouzení vztahu s rodiči je v průměru, vztah s otcem (péče 26, tj. + 0,75 SD; kontrola 10, tj. -0,54 SD) je hodnocen mírně pozitivněji, než vztah s matkou (péče 19, tj. - 0,79 SD; kontrola 21, tj. + 0,96 SD).

Hodnocení vyšší míry péče (vyšší průměr) a nižší kontroly (nižší průměr) v PBI svědčí o optimální vazbě k otci. V kontrastu se vztahovou vazbou k otci je vztah s matkou hodnocen jako nelaskavá kontrola (péče na spodní hranici průměru a velmi vysoká kontrola).

Sebeuposouzení v dotazníku ECR ukázalo průměrnou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 3,22; +0,13 SD) a velmi nízkou míru úzkostnosti. Betty měla nejnižší míru úzkostnosti z celého souboru, která byla dokonce více než dvě směrodatné odchylky pod průměrnou hodnotou (úzkostnost 2,11; -2,15 SD).

Při interpretaci srovnáním s průměrnou hodnotou české normy je vztahová vazba Betty interpretována jako **distancovaně vyhýbavá**. Vzhledem k tomu, že sebeuposouzení vyhýbavosti je u Betty jen nepatrně vyšší než průměrná hodnota, bylo by vhodnější posuzovat její vztahovou vazbu jako jistou. Na druhou stranu nelaskavá kontrola ve vztahu s matkou nese svědčí o jistém připoutání.

Shrnutí

Nízká míra úzkostnosti odpovídá tomu, jak Betty hodnotí vztah s manželem (vysoká míra svobody a vzájemná důvěra). Podpora nezávislosti dětí je patrná také v interakci s Brianem (nezávislost na pomoci, zpětné vazbě, pochvale).

V interakci Betty a Briana byla nápadná nízká míra direktivity, kontroly a zaměření na úkol. S dětmi tedy komunikuje jiným způsobem, než zažívala v dětství ve vztahu se svojí matkou, jejíž péče byla kontrolující, jak vyplývá z PBI i z rozhovoru. Nízká míra direktivity a kontroly v interakci s dítětem je u Betty spojena s extrémně nízkou mírou úzkosti při sebeuposouzení v ECR. Distancovaně vyhýbavá vztahová vazba matky je spojena s nižší mírou fyzického kontaktu.

8.1.3 Dyáda č. 3 Celia a Cedric

„nestihla jsem to splatit ani jednomu, ale myslím, že byli rádi, že mě mají“

Celia žije s manželem a dvěma syny ve vesnici, kde částečně vyrůstala.

S manželem se seznámila na sportovní akci. Vzali se asi rok a půl poté. O svém manželovi Celie říká, že je to *„pracovitý, hodný a slušný člověk. Ať to zní jakkoli fádně“*, stejně jako byla její rodina. Děti *„chod všeho samosebou pozměnily od základu, ale vztah spíš ne“*. Vztah s mužem hodnotí pozitivně (*„my umíme oba dost odpouštět, byť nebylo zas tak co, žádné tiché domácnosti u nás nejsou“*).

Početí bylo plánované, předcházela mu jedna potrat a série vyšetření, která byla pravděpodobně zbytečná (druhé dítě bylo počato *„na první žduch“*). Přestože početí Cedrica předcházely smutné události (byl *„počat pár dní po mamčine smrti“*, a krátce před matkou zemřel také dědeček Celie), prožívala Celia těhotenství objektivně i subjektivně bez potíží (*„super, krom nevolností vše pozitivní, ale moc jsme to neřešili, žádné kurzy a studování příruček“*).

Oba porody proběhly podobně: *„po odtoku plodové vody se nic 3 dny nedělo, ovšem vyvolávání neotevřelo porodní cesty a vzhledem ke zhoršujícímu se stavu dítěte byl nutný císař“*. Porod hodnotí pozitivně, včetně prožitku vytažení dítěte při lokální anestezii a následné péče (*„první den mi je nosili vždy jen na kojení a svěřili mi je až od druhého dne. Ještěže tak, je to vážně po tom císaři boj“*). Pozitivně hodnotí také podporu bondingu v porodnici (*„potom mi je dali na hrud' a mohla jsem se s nima poňuchnat“*).

Potíže se spuštěním laktace spojuje Celie s porodem císařským řezem, kojení nepřikládá prioritu (*„kojení docela příjemné, ale nevidím v tom zase takovou prioritu“*). Cedric byl kojen do třetího měsíce s příkrmem, mladší dítě do osmého měsíce plně. Nemoci dítěte Celie neguje (*„krom rýmy a chutě na něco dobrého“*).

Cedrica nosila jen výjimečně, protože spal v kočárku výborně. Mladší dítě výhradně v kočárku (*„to už jsem moc neřešila, s piškotem v šátku se špatně dává druhé dítě čurat, vysazuje se na houpačku apod.“*). Cedric spal od narození výhradně ve své postýlce v ložnici rodičů, od půl roku potom ve svém pokoji. Mladší dítě spí také ve své postýlce, zatím v ložnici rodičů.

Při prvním odloučení od matky, asi v šesti měsících věku, byl v péči otce, občas s babičkou na vycházku a od prvních narozenin občas na dopoledne s paní na hlídání. Celý den bez matky byl Cedric poprvé ve 14 měsících *„u známých“*. Prarodiče z matčiny strany již nežijí, resp. matka nežije a s otcem se vidí jen zřídka. Prarodiče z otcovy strany Cedrica hlídají jen několikrát do roka, dosud u nich byl asi dvakrát přes noc.

Při péči o dítě a výchově se Celia řídí především intuicí (*„co se principů týče ztotožnila jsem se s Ivou Jungwirthovou - Pohodoví rodiče, pohodové děti; jen se mi to nedaří občas dodržovat a vlastně to všechno dělám dost intuitivně“*). Navštěvuje skupinové cvičení maminek s dětmi. Vede děti k samostatnosti.

Většinu dětství prožila v domě prarodičů, který s manželem zrekonstruovali. Vyrůstala s matkou, bratrem dvojčetem a částečně s rodiči matky. Otec odešel během těhotenství matky, *„protože nechtěl děti“*.

Matka v raném dětství byla dlouhodobě hospitalizovaná. O Celiu a jejího bratra se starali prarodiče (otec a matka matky). *„Když to bylo s mamkou hodně nahnuté, řešila babička zda si nás mají nechat, nebo by nás mohla přijmout rodina mamčinýho, ti už ale měli v té době tři holky“*. Bližší, resp. více kamarádský vztah měla Celiu k dědečkovi, babička byla více pečující. Prarodiče byli pro Celiu pozitivními vzory každý sám o sobě i jako pár *„oba byli neskuteční dřiči (...) a oba spojovali širokou rodinu. Babička byla pro Celiu modelový příklad péče o domácnost („pečující, starostlivá, někdy až úzkostná. výborná, vyhlášená hospodyně“)*, ale hlavně příkladem soužití muže a ženy (prarodiče) a taky vztahu matky s dcerou (babička s matkou Celiu). *„Byla člověk, který by nikdy nikoho neodmítl, a v nouzi se na ni dost lidí obracelo“*. O dědečkovi, který byl pro Celiu otcovskou postavou, říká *„děda veselý, šprýmař, věčný kluk, který s ničím moc nenadělá, se smyslem pro čest a spravedlnost“*.

Matka byla v invalidním důchodu - po mozkové mrtvici měla potíže s řečí a po mozkové mrtvici měla částečně komunikační a motorické omezení. Bratr – dvojče byl od narození slabozraký, později navštěvoval školu pro děti se speciálními potřebami. Do začátku školní docházky žila Celiu s matkou u prarodičů na vesnici nedaleko velkého města, kde měli hospodářství. Později ve všední dny žili ve městě, kde byla vhodná škola pro bratra Celiu. Na víkendy, svátky a prázdniny jezdila Celiu s matkou a bratrem za prarodiči. Dědeček (otec matky) byl od raného dětství pro Celiu mužskou vztahovou osobou *„jasně, vlastně celý můj život to byl jediný bližší muž v mém životě“*. Nepřítomnost otce nebo dalších partnerů matky se odrazila v nejistotě při komunikaci s jinými „tatínky“ a *„dodnes nejsem s lidmi ve věku mého otce příliš sebevědomá“*.

Zřejmá je silná soudržnost rodiny matky Celiu. Celiu nevyzdvihuje jednu osobu, ale mluví pozitivně o všech rodinných vztazích. Oboustranně *„beze zbytku kladné“* byly pro ni vztahy mezi příbuznými k ní samotné, pozitivně hodnotí i vztahy mezi ostatními (partnerský vztah prarodičů, rodičovský vztah prarodičů k dětem i k vnoučatům, ale i širší

rodinné vztahy se strýcem a jeho rodinnou). Členy rodiny, ve které vyrůstala, popisuje jako „*pracovité, empatické, obětavé, soudržné, skromé*“.

Pocit dluhu, že nestihla splatit péči, kterou dostala („*nemám jediné námitky vůči tomu jak se mnou jednali, jak mne vychovali, s jakou obětavostí. nestihla jsem to splatit ani jednomu*“) nelze zaměňovat za pocit viny. Celie si je vědoma své hodnoty ve vztazích, které velmi dobře vnímá jako oboustranné („*ale myslím, že byli rádi, že mě mají*“).

Charakteristika vztahu s rodiči

Ke vztahu s dědou uvedla Celie jen dvě slova, protože „*v těch dvou je všechno*“.

Vztah s dědečkem

- **oddanost** – „*nebo snad důvěra, víra? Moje k dědovi a možná i opačně, ale to až na sklonku života*“.
- **radost** – Dědeček si s Celií hrál a přizval ji ke všem činnostem („*s dědou bylo všechno zábava, nevzpomínám si, že mi kdy cokoli poručil a přesto jsem každý úkol plnila s nadšením*“).

Vztah s matkou popisuje jako

- **Obětavý** – „*Máma nám v podstatě obětovala celý život*“.
- **Nedostatečný** – „*Mohlo být intenzivnější, hodně jí dlužím*“ dodává Celie. „*Pozornost*“ vysvětluje, s čím je spojen pocit dluhu vůči matce.
- **Málo otevřený** – Celia se více svěřovala kamarádkám „*I na přímou otázku jsem třeba odsekla*“ vzpomíná.
- **Tolerantní** – Nejen, že „*v podstatě jsme si mohli dělat, co jsme chtěli*“, ale matka Celií a jejího bratra podporovala. Jako příklad matčiny tolerance vypráví Celia, jak její matka ušila svému synovi upíří kabát, přestože „*si asi nemyslela, že je to úplně normální*“.
- **Spoléhal na mě** – Otec Celie nebyl přítomný, matka žila bez partnera jen s podporou prarodičů. Následky mozkové příhody ztěžovaly komunikaci se širším sociálním okolím. Když bylo potřeba něco opravit, nebo vyřídit na úřadech, obvykle to zajišťovala Celie („*Měla k nám velkou důvěru*“).

Jak vidí Celia sama sebe jako matku? Říká o sobě, že matka je „*dovopravdy děsná - netrpělivá, ironická, někdy příliš prudká, a pak zase laskavá, někdy obětavá, a jindy zase děsně líná, přísná a důsledná, moc nevyhrožuju, ale snažím se výhružky splnit, komunikativní*“.

Aktivní pozorování: Se Celií se znám od dětství. Přesto jsem se v posledních letech viděly jen zřídka a Cedric mě stěží zná, přesto byl velmi vstřícný a nejevil potřebu hledat ochranu u matky před „cizí osobou“. Natáčení probíhalo u Celie v obývacím pokoji. Interakce Celie a Cedrica a byla jistě ovlivněna tím, že se s matkou dlouho znám, místy tak reagovala matka více na moji přítomnost (společný smích, pohledy do kamery). Byla patrná snaha společně splnit zadané úkoly. Reflektovat vliv našeho dlouholetého přátelství patrně bylo nejobtížnější částí analýzy.

Analýza záznamu pozorování (Příloha č. 13)

- Aktivita: většina nabídek vychází od matky. Dítě aktivně přijímá.
- Direktivita: vysoká (ve výběru činnosti i ve způsobu provedení - Celia od počátku strukturuje situaci a jasně sděluje, co se bude dít a co očekává od dítěte).
- Interakce: 4 (matka vede dítě ke splnění úkolu; dítě je soustředěné, reaguje na matku; ne vždy plynulá – více nabídek v jednu chvíli nebo současně s instrukcí, jak postupovat, Celie sama činnost provede).
- Pozornost matky: 5 (plně se věnuje dítěti).
- Oční kontakt: Ze strany matky středně častý, středně dlouhý; závisí na činnosti (u puzzle žádný, ale při pojmenování předmětů a zvířat častý, zejména po otázce, často ho doprovází úsměvem).
- Mimika: živá, pozitivní, hravá, spíše dolní částí obličeje.
- Úsměv: častý, spíše široký, ale ne stabilní, často i zasmání nebo hlasitý smích
- Gesta: ukazuje obrázky, přikývne, předvádí čápa.
- Fyzický kontakt: 3 (sedí blízko sebe)
- Kvalita kontaktu: 3 (běžný)
- Blízkost: 3 - 4 (většinou sedí vedle sebe)
- Pomoc dítěti: převážně aktivní (matka podává informace aktivně, nečeká na otázky dítěte), verbální (radí nebo napovídá první slabiku) i fyzická s verbálním doprovodem (většinou na žádost dítěte, ale ne vždy).
- Intonace: velmi živá, imituje zvířata, hlasitý projev; projev dítěte je taky s výraznou intonací.
- Verbální projev: Zpočátku Celie mluví rychle, nahlas. Vyplňuje prostor hlasem - instrukcemi, otázkami, komentováním činnosti dítěte. Užívá zdvořiliny („*nožička*“) a často citoslovce („*Je, je, je, je*“). Nejčastěji užívá druhou osobu jednotného čísla (pokyny dítěti „*zavř*“, „*dej si*“, „*otoč*“, nejčastěji „*zkus*“). Méně „*my*“ („*nevíme*“, „*dáme*“, „*uděláme*“, „*zkusíme*“, „*Jestli se nám tam vejde*“, „*Tak to si taky necháme na*

hromádr“) a řídce v jednotném čísle sdělení o sobě („*to nevím*“), častěji o sobě mluví ve třetí osobě („*máma ti to namočí*“). Celia opakuje doslovně po dítěti i s nesprávnou výslovností (foko místo oko). Projev matky sám o sobě působí zahlcujícím a nepřírozeným dojmem, ale dítě na matku reaguje pozitivně a neprojevuje nespokojenost nebo nepříjemné emoce. Dítě sice mluví tišeji než matka, ale jejich interakce připomíná „štěbetání ptáků“.

- Pochvala: verbální (většinou „Výborně“). Zpětnou vazbu při nesprávné odpovědi dává přímo („*ne, ne, ne, trojúhelník vypadá jinak*“), ale také hledá spojení odpovědi dítěte a správné odpovědi („*sova může nosit brýle*“).
- Napodobení matky: Cedric mi oznamuje („*Už se to nese*“), matka reaguje zasmáním.
- Usměrnění: Když Cedric vyhodí čočku ven z mísy, reaguje matka hned jasným a srozumitelným verbálním omezením a nabídne přijatelnou variantu („*Co bude mít teta k obědu? To se tady nemůže vyhazovat. Ne, ne, ne. Vyhazovat ne, Cedricu. Jenom dovnitř. Jenom takhle.*“). Když začne po chvíli Cedric opět vyhazovat čočku, znovu dítě usměrní verbálně, se smíchem, ale také ho chytne za ruce, aby nepokračovalo v nežádoucí činnosti. Na závěr Celie zapojí Cedrica do úklidu.
- Celkový dojem: Oba se velmi snaží (splnit úkol). Matka je zpočátku (puzzle) velmi rychlá, často nečeká na reakce dítěte, vede činnost. Postupně (čtení) zpomaluje, čeká na odpověď dítěte. Také se k sobě přiblíží (ke konci čtení se Cedric opírá zády o matčinu paži). V průběhu celé interakce Celie dítě „zkouší“ jako ve škole (např. „*Jaká je to barva?*“). Dítě působí klidně a spokojeně. Na matku reaguje vstřícně a zapojuje se. Předvedení dítěte (skáče žába) je zde spíše rituální hrou, než akcí pro diváka, Cedric radostně odpovídá (skákáním).
- Specifické: Celie pobízí Cedrica k prozkoumání čočky různými smysly a sama zkouší vůni nebo dotek čočky na pažích („*škoda, že toho není víc, mohli jsme tě zahrabat celýho*“). I při úklidu si Celie hraje se zvukem čočky v míse. Cedric si postupně nadšeně dovolí hrát si a sypat čočku z výšky. Celie ho v tu chvíli začne brzdit, protože čočka se sype po pokoji. Je přátelský, přijde ke mně blízko a hraje si se mnou, přestože se téměř neznáme (možná vnímá vztah Celie ke mně)

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Na základě informací z rozhovoru a korespondence vyplynulo, že vhodnější bude posuzovat místo vztahu k biologickému otci vztah s dědečkem (otcem matky), který byl pro Celii mužskou vztahovou osobou, která zastupovala otce. Nízké skóry v posouzení

péče (6, tj. -1,99 SD) a kontroly (1, tj. -1,97 SD) ve vztahu k otci vysvětluje fyzická nepřítomnost otce v průběhu dětství i dospívání Celie. Dodatečně byl proto administrován dotazník PBI pro posouzení vztahu k dědovi, a dále je posuzován tento vztah jako vztah k otci.

Celkové posouzení vztahu s rodiči můžeme u Celie považovat za nejpozitivnější. U obou vztahových osob byla prožívána vysoká míra péče a nízká míra kontroly. Zároveň však ve vztahu s matkou (péče 33, tj. +1,33 SD; kontrola 7, tj. -1,54 SD) i ve vztahu k dědečkovi (péče 33, tj. +1,71 SD; kontrola 3, tj. -1,65 SD) nedosahuje extrémních hodnot.

Z hodnocení vztahu v PBI můžeme vztah Celie s matkou i s dědečkem považovat za optimální.

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo nízkou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 2,28; tj. -1,32 SD) a nižší míru úzkostnosti (úzkostnost 3; tj. -0,93 SD). V rámci výzkumného souboru jde o průměrné hodnoty, vyhýbavost lze hodnotit jako mírně sníženou, protože se blíží spodní hranici průměru výzkumného souboru. Kombinace nízké míry vyhýbavosti i úzkostnosti v ECR je interpretována jako **jistá vztahová vazba** Celie.

Shrnutí

Jak Celie sama upozornila, její posouzení vztahu s matkou a dědečkem je pravděpodobně ovlivněné skutečností, že jsou již oba po smrti. Zajímavé je, že se do posouzení vztahu s matkou nepromítlo odloučení v raném dětství. Hodnocení rodinných vztahů v rozhovoru (*„Ani bych snad nemohla říct, že si jednoho vážím víc než druhého. Všichni se pro nás, nebo pro mamku neskutečně obětovali a vzájemně se podporovali. Ideál.“*) odpovídá výsledkům PBI.

V interakci Celie a Cedrica je patrná silná převaha verbální složky komunikace nad fyzickým dotekem a očním kontaktem. Vývoj kontaktu v čase: Interakce při skládání puzzle probíhá s minimálním zrakovým kontaktem a bez fyzického kontaktu. Místo dítěte je v interakci aktivní matka, ptá se, ale bez očního kontaktu. Při poznávání obrázků fyzický kontakt i zrakový kontakt vzrostl.

U Celie se nižší míra vyhýbavosti i úzkostnosti, tzn. jistá vztahová vazbou matky, pojí s nižší míra fyzického kontaktu, vyšším zaměřením na cíl a direktivitou. Zaměření na cíl není provázeno napětím. Zvláštní je zde akcent na smyslové vjemy a hravý teatrální projev. Celie uvádí, že její rodičovství je především intuitivní. Způsob interakce s dítětem tak pravděpodobně vychází více z její zkušenosti s primární pečující osobou, než z literatury o výchově dětí.

8.1.4 Dyáda č. 4 Dorris a Damian

„narození dítěte změnilo všechno, druhé už pak jen navázalo“.

Žije s manželem a dvěma dětmi v domku u malého města, v období natáčení interakce se právě připravovali na stěhování. Mladší Debbi bylo v té době půl roku a Damianovi téměř tři.

S manželem se seznámila na studijním pobytu v zahraničí, kam tehdy přijela s přítelem. Svatbu měli přesně tři roky po seznámení *„protože jsme čekala Damiana a hlavně tchně to nemohla vydýchat“*. Pochází z opačného konce republiky a přestěhovala se za svým manželem do města na opačném konci republiky. Na rodičovské dovolené, kdy je snadné se ocitnout v sociální izolaci, byla daleko od své rodiny a přátel. Manžel Dorris je opakem jejího otce v tom, že je pro něj rodina prioritou, je nenásilný a hodný. Damian je více po manželovi *„akční, sportovec“*.

Oba porody byly spontánní v porodnici (u Damiana asi osm hodin v porodnici; patnáct hodin od prvních kontrakcí). Damian se narodil asi dva týdny před očekávaným termínem porodu, bez komplikací a lékařských zásahů. *„Všechno v pořádku, hned se přisál, pak spinkal. Na pokoj mi ho donesli až odpoledne, to jsem jim tam už trochu vynadala“*. Damiana kojila rok a půl, *„pak už jsem se cítila hrozně vysátá“*, odstavení proběhlo bez potíží. Nemoci matka neguje.

Dorris obě děti od narození asi do prvních narozenin nosila v šátku *„protože je v něm miminko tak pěkně přimáčknuté ke mně“*. Používala i kočárek, především na spaní přes den.

Zajímavé jsou změny v uspořádání míst na spaní. Damian spí od narození ve své postýlce v ložnici rodičů, asi od půl roku věku dítěte s rodiči na společném lůžku. Ve dvou letech a třech měsících Damian začal spávat ve své „velké“ posteli, aby neublížil těhotné matce, resp. ještě nenarozenému sourozenci. Dorris vysvětluje, že odešel do jiného pokoje, *„protože jsem byla těhotná, a jak se vrtěl, tak mě kopal. Když přišel k nám, tak jsem občas já odcházela spát k němu a on zůstal s manželem na manželské“*. Damiana „připravila“ mladší sestra o blízkost matky během noci ještě před narozením.

Když bylo Damianovi rok a půl, byla Dorris na celodenním kurzu, Damian byl během matčiny nepřítomnosti v péči otce. První noc bez rodičů strávil Damian u babičky, v té době mu byly necelé dva roky.

Od devíti měsíců věku s Damianem matka znakovala. Od půl roku chodila Dorris s Damianem pravidelně na různé cvičení s miminky, plavání a další společné aktivity pro

matky s dětmi. Od roku a půl věku dítěte navštěvovali montessori hernu, také doma připravuje montessori aktivity.

Při péči vychází z respektujícího přístupu manželů Kopřivových, jejichž kurz s manželem absolvovala. „*ale jak mi to jde těžko soudit. Když to plácnu, tak se akorát rozzuří. Občas čeká, až zařvu, aby zaregistroval, že po něm něco chci, ale vycházíme*“. S manželem se na výchově shodnou, „*podporuje mě, ale nechává to na mě*“. Dorris uvádí, že v současnosti je pro děti důležitá jistota a bezpečí stabilního vztahu rodičů a stálého místa: „*Ted' je pro ně asi nejdůležitější, abychom vycházeli s (jméno manžela), a až to tu opravíme, tak všechno tak nějak stabilizovali, už žádné stěhování a změny, aby měly klid a mohli jsme se jim trochu víc věnovat. To bude fajn*“.

Dorris je nejstarší ze tří sourozenců. Do jedenácti let žila s matkou, otcem a dvěma mladšími bratry. Problémy byly asi i dříve, ale vygradovaly s třetím těhotenstvím matky Dorris. Otec nechtěl další dítě. Rodiče se rozvedli, když bylo Dorris jedenáct let. Po rozvodu se s matkou a bratry odstěhovali k babičce. S otcem není v kontaktu, ale jezdí asi dvakrát ročně (jako jediná z rodiny) za prarodiči z otcovy strany. Bratři jsou s otcem v kontaktu.

Charakteristika vztahu s rodiči

Vztah s matkou

- **Přátelský** – spíš ted'.
- **Pečující** – ona nic jiného nedělala, než že se starala o nás. Do deseti let věku Dorris byla její matka doma s dětmi na rodičovské dovolené.
- **Starostlivý** – Když jsem šla večer pryč, tak neusnula, dokud jsem se nevrátila.
- **Rodinný** - Pro matku byla hlavní rodina, neměla své zájmy („*byla s námi, vařila a uklízela, což byla možná chyba*“).
- **Obětavý**

Vztah s otcem

- **Špatný**
- **Málo intenzivní** – Já jsem s ním vztah v podstatě neměla, protože on byl pořád v práci.
- **Neklidný**
- **Vzdorovitý**
- **Autoritativní**

Aktivní pozorování: S Dorris jsem se znám poslední tři roky, ale náš kontakt není nijak intenzivní. Interakce byla ovlivněna blížícím se stěhováním. Dorris zpočátku telefonuje, po chvíli odchází s telefonem do vedlejší místnosti. Damian je v pokoji a začne skládat. Vedle něj leží na zemi mladší sestra. Damian sám skládá puzzle. Matka přijde, posouvá mladší dítě a sedne si šikmo za Damianem, sedí na boku opřená rukou o zem a mírně nakloněná k Damianovi.

Analýza záznamu pozorování (Příloha č. 14)

- Aktivita: Většina nabídek vychází od dítěte
- Direktivita: střední
- Interakce: 4 (dítě je soustředěné, matka neruší, ale když je požádána o pomoc, většinou verbálně pomůže).
- Pozornost matky: 3 (pozornost věnuje plně, ale je přerušovaná občas sledováním malé Debbie nebo jinými činnostmi - příprava čaje, telefonát).
- Oční kontakt: Ze strany matky středně častý
- Mimika: Klidná, pozitivní (mírný úsměv), gesta žádná.
- Úsměv: méně častý, občas široký spojený s očním kontaktem
- Gesta: ukazuje obrázky, přikývne, předvádí čápa.
- Fyzický kontakt: málo
- Kvalita kontaktu: 3 (středně něžný)
- Blízkost: matka stojí, chodí nebo sedí vedle Damiana
- Pomoc dítěti: verbální na žádost dítěte
- Intonace: Dorris mluví tiše s neutrální, vysvětlující nebo mírně vyčítavá intonace.
- Verbální projev: Úsporný, přesný. Je patrný vliv respektujícího přístupu manželů Kopřivových a znalost principu Montessori vzdělávání
- Pochvala: verbální
- Napodobení matky: vaří
- Celkový dojem: Dorris dává Damianovi prostor, Damian sám aktivně plní úkoly. Výměna je plynulá.
- Specifické: Když Damian vysype pár zrněk čočky, začne je hned sbírat. Dorris mu přesto, že už začal sám, řekne, aby vše posbíral, protože Debbie by mohla zrnka spolknout.

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Kombinace vyšší kontroly (percentil 65) a nízké péče (percentil 5 -10) je u vazby s otcem interpretována jako nelaskavá kontrola. Kombinace vyšší kontroly (percentil 60 - 65) a vysoké péče (percentil 75) je u vazby s matkou interpretována jako nelaskavá kontrola.

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo nižší míru vyhýbavosti (vyhýbavost 3; tj. - 0,22 SD) a nižší míru úzkostnosti (úzkostnost 4,3; tj. +0,89 SD). Kombinace nízké míry vyhýbavosti a úzkostnosti v ECR svědčí o **nadměrně zaujatém typu vztahové vazby**.

Shrnutí

Vysoká míra kontroly v hodnocení vazby s rodiči je spojena s nižší kontrolou dítěte. Přestože vyhýbavost s sebeposouzení je pod průměrnou hodnotou, projev Dorris je také poměrně úsporný. Dorris méně projevuje emoce a v interakci je méně fyzického doteku. Dítě se věnuje činnosti, komunikuje s matkou přes popis toho, čím se zabývá. Ze strany dítěte žádný oční kontakt. Dítě se snaží potěšit matku (aktivní úklid čočky). Dorris mluví tiše s neutrální, vysvětlující nebo mírně vyčítavá. Mimika je klidná, pozitivní (mírný úsměv), gesta žádná.

8.1.5 Dyáda č. 5 Ester a Ethan

„potřebovala jsem mnohem víc podpory“

Ester žije s manželem, dvěma dětmi, psi, kočkou a kačenami ve větší vesnici v horách. Rekonstruuji společně starší dům, který zde před rokem a půl koupili. Starší Evellin má v době natáčení čtyři a půl roku, mladší Ethan slaví třetí narozeniny. V době rozhovoru byla Ester na počátku třetího těhotenství (*„třetí miminko se naplánovalo samo, ale určitě je od začátku chtěné a očekávané“*).

S manželem se znají od dětství *„ve třetí třídě na základce jsme spolu seděli v lavici“*. Navštěvovali i stejné gymnázium a v posledním ročníku *„se dali dohromady“*. Po maturitě pokračovali ve vztahu na dálku, protože každý studoval vysokou školu v jiném městě. Poté společně s několika přáteli žili v Praze, kde se narodilo starší dítě. Rok po narození prvního dítěte se vzali. Přestěhovali se do pronajatého domu na venkov blízko menšího města, kde oba vyrůstali. Během dlouholetého vztahu vybudovali pevné základy, o které se po narození dětí opírají (*„my jsme spoustu partnerských potíží a komunikačních problémů, kterých bylo ažaž, mohli řešit v letech před dětmi“*).

Početí obou dětí bylo plánované (*„povedli se nám hned na první pokus“*). V době narození prvního dítěte bylo Ester osmadvacet let. Obě těhotenství byla bez potíží. Obě

děti navzdory přání matky родit přirozeně přišly na svět císařským řezem. U prvního dítě po odtoku plodové vody jeli do porodnice, kde podporují přirozené porody (*„tam jsem více jak čtyřicet hodin měla intenzivní kontrakce, ale neotevírala jsem se, pak už chtěli přikročit k podání oxytocinu, ale v tom voda hnědá a zkalená, takže velmi akutní císař v celkové narkóze“*). U obou porodů byl přítomný manžel, který byl pro Ester podporou, první dítě po porodu držel do té doby, než se Ester probudila z narkózy (*„pak mi ji přiložili a od té doby jsme byli už stále spolu, on se o nás obě staral“*), u druhého v průběhu porodu seděl u Ester a novorozený Ethan prožil bonding na nahém těle nejprve se svým otcem. Ačkoli samotný průběh porodu nebyl spojen s nepříjemnými pocity, později ho prožívala jako své selhání (*„chtěla jsem zkusit druhý porod přirozeně, na to jsem se připravovala a snažila se zjistit, proč jsem poprvé neporodila - regrese, docházení k psychologce zaměřené na porody“*). Porod druhého dítěte probíhal podobně jen v pomaleji, klidněji (*„sice tomu říkají akutní císař, ale zas tak akutní jako ten první nebyl“*) a v jiné porodnici, která však také poskytuje individuální péči a respektuje porodní plány matek (*„zas delší dobu, intenzivní kontrakce, žádné otevírání, pak domluva s lékařem, že zkusíme píchnout vodu a dát klystýr, ať se to pohne. I přes dost velké bolesti se nepohlo vůbec nic, miminko vůbec nesestupovalo dolů“*). Ethana porodila již ne s celkovou, ale jen se spinální anestezíí, porod provázely pocity zklamání (*„já jsem to moc ze začátku nevnímala - byla jsem hodně zklamaná, že to zas nevyšlo“*). Po porodu zůstali spolu všichni v porodnici, ale starší dítě na noc odcházelo spát k tetě (*„začínala být z našeho odloučení špatná, byla fakt malá“*).

Starší Evellinku kojila Ester rok a půl (*kojení jsem ukončila až v šestém měsíci dalšího těhotenství a to z důvodu toho, že mi bylo fyzicky velmi nepříjemné*), mladší dítě (Ethana) dva a tři čtvrtě roku. Na rozdíl od starší sestry, Ethan se odstavení bránil.

Obě děti od narození spí od narození s rodiči na společném lůžku. Od narození Ethana při uspávání drží malou Evellin za ruku (*„ani teď neplánuju, že bychom po narození třetího starší děti odstěhovaly, počkáme, až Evellin bude sama chtít“*).

Obě děti nosila především v šátku, později v manduce (nosítka, ve kterém je dítě ve vzpřímené poloze čelem k matce pevně přitisknuté na její břicho a prsa). Kočárek používala taky, ale méně než nošení. Nošení považuje za praktické - u prvního dítěte na procházkách vodila psa, u druhého vozila v kočárku starší dítě a mladší nesla v šátku, někdy vezla obě v kočáku, jindy obě nesla (*„to bylo fyzicky náročné, krátké přesuny jsem zvládala, ale celkově ta doba mi dost utíká z hlavy, protože jsem ji musela přežít“*).

Malý věkový rozdíl obou dětí (21 měsíců) znamenal pro Ester velkou zátěž (*„potřebovala jsem mnohem víc podpory, a to nejen hned po porodu, ale i třeba kolem Ethanových dvou let - měla jsem dost velkou krizi až depresi“*).

Znakovala se starší Evellin, s Ethanem téměř vůbec (*„ale v obou případech děti mluvily brzo, takže to nebylo moc třeba“*). S oběma dětmi navštěvovala kurzy plavání pro kojence. Montessori aktivity dělá s dětmi přirozeně sama doma (*„nechám je hrát si s moukou, fazolema, vodou v koupelně, modelínou, špendlíkama apod. a snažím se na ně ani nějaký čas radši nekoukat“*).

Výchovný přístup Ester i jejího manžela vychází z respektujícího přístupu manželů Kopřivových (*„absolvovali jsme ještě před narozením Evellin Respektovat a být respektován, ale praxe pokulhává, ovšem rádi se k tomu vracíme“*). S manželem se na přístupu k dětem shodnou, dokonce podle Ester se jejímu manželovi daří lépe naplňovat společná výchovná předsevzetí (*„on to umí líp, je trpělivější, celou knihu poctivě nastudoval, mnohdy on je ten, kdo upozorní, že bych to mohla dělat jinak“*). V rodičovském vztahu Ester s manželem panuje shoda a vzájemná podpora (*„myslím, že se shodnem hodně, taky se dost radíme, jak situace řešit“*).

Nemoci dětí matka neguje. Zmiňuje pouze *„sklon k rýmám“* u starší Evellin. Když byla na operaci nosních mandlí, zůstal s ní v nemocnici otec, protože Ethan by ještě nezvládl noc bez matky.

První odloučení od matky bylo u Evellin přes den na několik hodin kolem prvních narozenin a na noc před narozením Ethana, tzn. kolem roku a půl (*„neměla s tím větší potíže“*), nejdříve byla s otcem bez matky, potom s babičkami. Ethan byl odloučen od matky dříve, ale s podporou sestry (*„u mojí mamky už spí v pokojíčku sami, říkají, že je to ok, ale usínají ve vzájemném objetí a Ethan zdůrazňuje, že bude spát s Evellin“*).

Děti bývají s prarodiči ze strany matky i otce. Babička z otcovi strany hlídá často a pravidelně a někdy podle potřeby, resp. podle domluvy, a (*„má k nim velmi vřelý a láskyplný vztah, dokáže zvládnout i tři děti naráz, ukazuje jim jiné stránky života - město, nákupy, ale pobývají i často na hřištích“*). Ester oceňuje vztah tchýně k dětem a má i výhrady (*„nejvíce mi vadí její kouření, strava a pak občas regulujeme, jak dětem něco povídá, měli třeba tendenci děti strašit, když něco třeba nechtěli uklízet“*).

Rodiče Ester hlídají vnoučata nepravidelně (*„někdy je lepší, abych u toho nebyla, protože pak jdou věci přese mě“*). V přístupu k Evellin a Ethanovi jsou nejčastější třecí plochy mezi Ester a jejími rodiči v množství pravidel a způsobu prosazení jejich dodržování (*„můj otec je přísný až nesmyslně, hodně věcí se tam nesmí, my dětem říkáme,*

že prostě tam bydlí babi a děda a že mají svá pravidla, ale nechci, abych mě nutil děda je dětem předávat, když s nima nesouhlasím“). Ester vadí také tendence otce srovnávat („srovnává mě se sestrou a její děti s mýma, mnohdy vyjdem dobře, ale třeba některé věci pořád nemůže překousnout“). Představy Ester o „aktivních prarodičích, kteří děti berou tam a onde“ zůstaly nenaplněné, ale děti se k prarodičům těší.

Vztah Ester s manželem narození dětí nezměnilo, ale prohloubil se díky prožitku vzájemné podpory v náročných situacích. Jsou otevřenější v komunikaci („spousta věcí už není tabu, okolnosti nás donutily si prožít mnohem více otevřenosti ve věcech, ke kterým jsme se dříve nedostali - situace kolem porodu, nutnost mi pomáhat v různých situacích, psychická podpora v dost mezních situacích, ve vyčerpání, které jsme dosud neznali, spolupráce v řešení životních otázek, bydlení, finance, práce“). Péči o Evellin sdíleli rovným dílem, o Ethana pečovala hlavně matka, otec pečoval o starší dceru a manželku (manžel „se musel hodně starat o Evellin a o moje psychické přežití, a Ethan se k němu dostával až později, potřebovala jsem mnohem víc podpory“).

V dětství matka Ester poskytovala péči („zajišťovala, abychom měli vše potřebné“), ale méně lásku („úplně blízký vztah, i fyzicky, si nepamatuju“). V současnosti vychází s matkou lépe než s otcem („víc mě respektuje než otec, který vždy nabízí jeho řešení“). Otec Ester byl ve vztahu k dětem přísný a zaměřený na výkon. Vyžadoval, aby se děti podílely na práci na zahradě, kladl důraz na výkon ve škole. Otec sám „byl dost závislý na mínění svého otce“. Babička z matčiny strany umřela, když bylo Ester šest let, ale pamatuje si, že svá vnoučata rozmazlovala. Babička z otcovy strany byla naopak spíše přísná („měla teorii, že je potřeba dát dětem najíst a tak, a to jim stačí, že vše navíc je rozmazlování, takže žádný bližší vztah, žádná komunikace“).

Na vztah svých rodičů v dětství vzpomíná Ester jako na „dost konkurenční, výrazně jsem pocítovala, že nemají rádi rodiny toho druhého“. V práci se vždy podporovali, ale na projevy lásky si Ester nevzpomíná. Nepříjemně prožívala spory rodičů („vzájemné stížnosti, kterými nás i jako děti zasypávali“). Zdá se, že Ester vytvářela transgenerační koalici s otcem a její sestra s matkou. Ve sporech rodičů se však Ester nechtěla přiklonit na žádnou stranu, „a to mě dost rozervávalo“. Vzájemné stížnosti rodičů trvají dosud, včetně snahy získat převahu pomocí spojence („dneska už jsem se naučila jim říkat, že je to jejich věc“).

Manžel Ester se jejím otci podobá v maličkostech („oba jsou zimomřiví, neumí vařit a ani to nezkouší, popíjejí teplou vodu a proplachují si nos slanou vodou“), ale přestože

Ester říká, že v podstatných věcech jsou odlišní, tak zároveň uvádí, že „*oba jsou velmi pracovití a důslední a oba mě mají rádi*“.

Jak Ester hodnotí sama sebe v mateřské roli? Ester sama o sobě říká, že je „*milující, dávající, ale taky výbušná a taky nedůsledná. Chtěla bych toho zvládnout více, ale to právě nezvládám, takže asi tak normálně. Snažím se být v rámci možností aktivní, což mi přináší psychickou pohodu, ale musí to být v rovnováze s fyzickými možnostmi, které mě limitují - musím spát a všechny už neunesu.*“ směje se. „*Hlavně jsem jediná matka svých dětí, takže jim bohužel nic jiného nezbyvá, než já.*“

Hodnocení vztahu s rodiči

Vzpomínky na vztah s matkou jsou u Ester bližší smyslovým vjemům dítěte (chlad v interakci a vůně nepřítomné matky) než je tomu u popisu vztahu s otcem.

Vztah s otcem:

- **Objevující** – „*On mě všude bral. Do přírody, na hory, do práce, všechno mně ukazoval*“ vysvětluje Ester. Otec zprostředkoval objevování přírody a kontakt se zvířaty, která jsou pro Ester i v současnosti velmi důležitá („*Tatka mi mnohem více umožňoval kontakt se zvířaty. Mamka tenkrát vůbec, byla docela proti tomu, abychom nějaké měli. Jezdili jsme na návštěvy tam, kde je měli. Dovolil mi psa, kočku, sám vzpomínal, že v dětství své zvířata měl*“).
- **Pracující** - Ester byla druhorozené dítě a v porovnání se starší sestrou plnila více roli syna („*My jsme s ním musely pracovat, ale dost jsme se naučily. Sestra to nesnášela. Já jsem byla víc za toho kluka*“). Na povinnosti pracovat s otcem oceňuje možnost trávit s otcem čas („*Opravdu jsem musela dost pracovat, ale často mě to i bavilo, trávila jsem tak s tatškou hodně společného času v dílně a při pracech kolem domu*“).
- **Chlubivý** – „*Táta se se mnou všude chlubil. Ta se dobře učí.*“ Sestra měla údajně horší prospěch. Ale Ester předpokládá, že nyní očekávání rodičů lépe naplňuje sestra, která si doplnila vzdělání později, má výnosnou práci.
- **Rozmazlující** – „*Pořídil nám, co jsme chtěly*“ uvádí Ester příklad materiálního aspektu rozmazlování.
- **Ukazující kořeny** – Důraz otce na rodinné kořeny vynikl zvláště ve srovnání s matčíným postojem k širší rodině („*Často mluvil o svých předcích, jezdili jsme do rodiště mého dědy a babi, z této strany se u nás vede kronika, dělají se velké rodinné srazy. Ze strany mamky nevím téměř nic*“).

Vztah s matkou:

- **Přísný** – ve smyslu kontroly dodržování pravidel. Fyzickými tresty spíše hrozila: „Byla na nás přísná. Jestli nás někdy někdo plácnul, tak to byla ona. Honila nás s vařekou...“
- **Pečující** – „Zajistila všechno okolo, ale byla taková **studenější**.“
- **Vonící** – „Mně fakt hrozně vonělo její pyžamo nebo peřiny. Když odešla do práce, tak jsem si šla třeba čichnout.“
- **Modrý** – „Pořád mě napadá, ale vůbec nevím proč.“

Analýza záznamu pozorování (Příloha č. 15)

- **Aktivita:** Aktivita se střídá (při čtení je více nabídek od matky, při puzzle od Ethana).
- **Direktivita:** velmi nízká.
- **Interakce:** Když Ester s objeví scénář vzájemné pozitivní výměny (podle barvy kamínku vymýšlí Ethan, co vyrostlo), pokračují v něm a u obou je zřetelná radost.
- **Pozornost matky:** 2 (věnuje se střídavě telefonu, dítěti, vyplňování dotazníku).
- **Oční kontakt:** Celá interakce skládání puzzle, včetně dokončení úkolu, proběhla bez očního kontaktu a jediným dotekem byla matčina ruka na paži dítěte, když jej posouvala na pohovce dozadu. Při čtení a poznávání obrázků je naopak kontakt častý.
- **Mimika:** pozitivní
- **Úsměv:** Během interakce se matka téměř celou dobu usmívá (ústy i očima). Ethan se také usmívá.
- **Gesta:** ukazuje obrázky..
- **Fyzický kontakt:** 3 (sedí blízko sebe).
- **Kvalita kontaktu:** běžná až něžná (pohladí Ethana po zádech a potom se drží za ruce).
- **Blízkost:** 3 (většinou sedí vedle sebe)
- **Pomoc dítěti:** verbální (napoví souvislosti nebo první slabiku)
- **Intonace:** středně živá.
- **Verbální projev:** Ester užívá MY („*Jé ty se máš, to my máme rádi, že?*“). Dítě mluví hodně v nádechu, obtížně hledá slova
- **Pochvala:** verbální („*Výborně, Ethane, výborně*“).
- **Napodobení matky:** sází na zahradě, vaří.
- **Usměrnění:** Nedůrazné. Ester opakovaně naznačuje, že to není dobré, ale nedá jasný pokyn ani nezasáhne.

- Celkový dojem: Pozornost Ester je nestabilní. Situaci málo strukturuje. V prosazení svých přání je nejistá – naznačí, ale nevyžaduje. Nonverbální komunikace je velmi přátelská a pozitivní. Ethan se snaží upoutat pozornost matky a rozveselit ji.

. Specifické: Když je dítě konfrontováno s úkolem, který je nad jeho schopnosti, matka ho chrání (hladí po zádech). Ethan se snaží matku potěšit (uvaří jí dort a čičku, sází kytičky).

- **Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)**

Kontrolující vazba s láskou ve vztahu s otcem je kombinací zvýšené péče (percentil 75) a vysoké kontroly (percentil 90). Vztah s matkou je podle kombinace velmi nízké péče (percentil 5 - 10) a průměrné kontroly (percentil 50) na hranici mezi nelaskavou kontrolou a chybějící nebo slabou vazbou.

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo u Ester vysokou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 4,22; tj. + 1,66 SD) i vysokou úzkostnosti (úzkostnost 4; tj. +0,97 SD). V rámci výzkumného souboru má Ester nejvyšší míru úzkostnosti podle ECR a druhou nejvyšší míru vyhýbavosti. Kombinace vysoké míry vyhýbavosti a vysoké míry úzkostnosti podle dotazníku ECR je interpretována jako **bázně vyhýbavý typ vztahové vazby**.

Shrnutí

Kombinace nízké míry péče ve vztahu s matkou, vysoké kontroly ze strany s otce a bázně vyhýbavé vztahové vazby je u Ester spojena s poměrně kvalitní emoční interakcí, kde je častý úsměv, méně častý oční kontakt a méně stabilní pozornost matky. Objevuje se v interakci něžný fyzický kontakt jako opora pro Ethana, který iniciuje Ester i Ethan. Některé chování Ester navozuje představu slabosti (Ačkoliv se při hře Ethana s čičkou Ester necítila dobře, když ztrácela kontrolu nad jeho hrou, nezasáhla. Jen si „postěžovala“). Užívá množného čísla, chválí verbálně.

8.1.6 Dyáda č. 6 Fiona a Fred

„pro co se rozhodnu, to bude v pohodě“

S otcem dítěte se Fiona seznámila během studia VŠ na letní brigádě v zahraničí. Krátce po seznámení společně koupily byt a vzali se. S dětmi nespěchali, protože Fiona se chtěla po škole realizovat ve své profesi. Manžela popisuje Fiona jako citlivějšího: „*Já jsem větší tvrdák, asi po tátovi*“.

Početí obou dětí bylo plánované, první dítě se narodilo přirozené 14 dní po předpokládaném termínu v porodnici s respektem k přirozenému porodu. Díky pečlivé volbě porodnice nebyl porod vyvolávaný. Porod byl poměrně dlouhý a náročný (trval téměř dva dny a dítě bylo přetočeno koncem pánevním). Druhé dítě přišlo na svět také přirozeně v jiné porodnici s podobným přístupem (v okolí nového bydliště Fiona hledala opět porodnici s podporou přirozeného porodu a bondingu). Porod druhého dítě (Freda) byl ve srovnání s prvním porodem snazší (přibližně od půlnoci do sedmé hodiny ranní) a více intimní, protože manžel a dula nestihli k porodu přijet.

Oba syny kojila asi do čtrnácti měsíců jejich věku.

Fred byl zatím bez matky jen několikrát na jednu nebo dvě hodiny (procházka s kočárkem, návštěva kina) v přítomnosti otce a/nebo prarodičů. Starší Flynn byl poprvé přes noc u prarodičů na vlastní přání ve věku kolem dvou let. Ačkoliv si přál zůstat u babičky a dědečka, v noci plakal. Fiona tedy čekala na to, až dítě „dospěje“ k samostatnému pobytu u prarodičů, a pokus opakovali až nyní, když jsou chlapeci téměř čtyři roky. Tentokrát proběhl Flynnův nocleh u babičky a dědečka bez potíží.

S prarodiči z matčiny strany, kteří bydlí v nedalekém městě, je Fred v kontaktu několikrát do měsíce. S prarodiči z otcovy strany se vídají jednou za měsíc, kdy za nimi přijedou na Slovensko.

Fiona vyrůstala v úplné rodině. Musela hlídat o rok mladší sestru („*dostala jsem ji na starost, když jsme někam šly*“). O sestře Fiona mluví jako o té, se kterou „*byly potíže*“, sestra také byla na rozdíl od Fiony trestaná fyzicky.

Charakteristika vztahu s rodiči

Podle Fiony oba rodiče projevovali respekt k postojům a podporovali ji v jejich rozhodnutích. Matka byla ve vztahu k Fioně vřelejší, jejich vztah popisuje Fiona jako „*důvěrnější*“. Otec neprojevoval emoce, ale o jeho lásce nepochybovala. Když Fiona mluví o výchově rodičů, většinou užívá množného čísla bez specifikace, zda takto výchovně působila matka či otec, a to i tehdy, kdy odpovídá na charakter vztahu s jedním z rodičů. Z toho lze usuzovat na soudržnost rodičů ve vztahu k dětem. Vztah rodičů se sestrou hodnotí jako více problematický. Přiléhavá adjektiva hledá Fiona obtížně a s dlouhými pomlkami si vybaví jen tři ke každému rodiči.

Vztah s matkou

- **Svobodný** – věděla, že „*pro co se rozhodnu, to bude v pohodě*“. Jako příklad uvádí Fiona respekt ateistických rodičů k jejímu rozhodnutí začít ve třinácti letech chodit do kostela. Nebránili jí ani, když se v patnácti letech rozhodla nechat se pokřtít.

- **Pořádný** – Musely mít se setrou stále pořádek. Za nedodržení pořádku byly „nejtěžší sankce“. Pokud neměly pořádek ve skříní, vyházela matka obsah skříně ven, a musely vše uklidit.
- **Podporující** – Fiona upozorňuje na rozdílnost vztahu rodičů k Fioně a k její sestře („podporující vůči mně, nevím, jak moc se to povedlo u sestry“).

Vztah s otcem

- **Neutrální** - „Bylo těžké poznat, co si myslí, nebo co si myslí o nás“. Otce hodnotí M6 jako méně citově založeného a sebe ve vztahu s manželem také. Říká o sobě, že je v tomto ohledu po otci.
- **Respektující**
- **Jistý**

Aktivní pozorování

S Fionou jsem se setkala u ní doma týden před samotným natáčením, kdy vyplnila dotazníky a poskytla mi základní informace v rozhovoru. V rozhovoru je podobně jako v interakci s dětmi úsporná (méně slov, nevýrazná intonace a jemná mimika). O týden později jsem přijela za Fionou natáčet interakci. Při druhém setkání mi nabídla tykání, které jsem přijala ráda, protože jsme si „padly do oka“. Na bydlení je vidět, že zde bydlí architektka, a na domácnost s dvěma malými dětmi bylo vždy nečekaně uklizeno. Při interakci byl přítomen Fredův starší bratr Flynn. Fiona staršímu synovi vysvětlila, že budu natáčet Freda, tak se může dívat, ale nezasahovat. Flynn zpočátku seděl stranou a zvědavě pozoroval. Občas to Flynn nevydržel a vstoupil Fredovi do činnosti, matka ho usměrnila verbálně nebo ho vzala na klín. Později Flyna zapojila do skládání puzzle. Flynn během natáčení šeptal, aby nerušil. Když natáčení skončilo, začal běhat, skákat a pokřikovat.

Analýza záznamu pozorování (viz. příloha č. 16)

- **Aktivita:** Nabídky přicházejí od matky i od dítěte, oba na sebe reagují. Vývoj: na začátku (čtení) většina nabídek vychází od matky (citlivě dávkuje nabídky s ohledem na dítě), později přibývají nabídky dítěte (žádosti o pomoc při skládání puzzle).
- **Direktivita:** střední (pevná, ale jemná, dává dítěti čas).
- **Interakce:** 5 (plynulá, ciltivá). Matka nabízí (obrázky) a dítě přijímá. Matka pozorně sleduje tvář dítěte a reaguje (pojmenuje zvíře na obrázku), dítě rozvíjí výměnu (opakuje), matka opět opakuje. Při skládání matka podporuje dítě a pomáhá, když dítě žádá („nejde“)
- **Pozornost matky:** 5 (plně se věnuje dítěti) i v přítomnosti staršího sourozence

- Oční kontakt: Ze strany matky častý, dlouhý; závisí na činnosti (při čtení dlouhý, zkoumavý, doprovázel každou otázku a pojmenování). Matka se skloní, aby dítěti viděla do tváře. Dítě je zaměřeno na svoji činnost, případně sleduje staršího bratra.
- Mimika: Méně výrazná, klidná, pozitivní (občas široké otevření očí při zdůraznění očního kontaktu).
- Úsměv: Velmi jemný, občas širší spojený s očním kontaktem.
- Gesta: ukazuje prstem.
- Fyzický kontakt: .poměrně častý.
- Kvalita kontaktu: Něžný. Když je dítě na klíně, matka jakoby ho objímala pravou rukou z jedné strany a tělem a skloněnou hlavu ze strany druhé. Matka citlivě reaguje na signály dítěte.
- Blízkost: 3 - 4 (dítě je nejdříve na klíně opřeno o matku, později vedle matky, dotýká se bokem).
- Pomoc dítěti: verbální (pojmenuje zvíře, pojmenuje část skládačky) i fyzická - staršího Flyná nechá matka skládat samostatně, Fredovi podává dílky a občas mu pomůže otočit díl do správné polohy na zasunutí do skládačky. Převládá pomoc aktivní, přesto Fiona s pomocí nespěchá a snaží se zařídit situaci tak, aby dítě samo splnilo úkol.
- Intonace: Málo výrazná, klidná.
- Verbální projev: Často opakuje po dítěti. Pojmenovává situaci, která se dítěti nelíbí („*to ti tam překáží, že?*“). Rozvíjí pozitivní výměnu (opakuje formou otázky sdělení dítěte).
- Pochvala: pouze komentář dokončení úkolu (opakuje po Fredovi „*Hotovo*“).
- Napodobení matky: nepozorováno, ale opakuje po matce názvy zvířat
- Usměrnění: Při nežádoucí činnosti dítěte, neposílá dítě pryč, ale naopak bere ho do náruče a vysvětlí situaci. Když starší Flyn chce vstoupit Fredovi do interakce s čoučkou, tak si ho vezme na klín („*Flyne, to je úkol, který si chce udělat Fred sám, jo?*“). Drží Flyná na klíně a obětím mu brání vstoupit do hry mladšího Freda. Přesto, že je fyzický kontakt v tu chvíli omezující, není patrné napětí a boj mezi matkou a dítětem.
- Regulace negativních emocí dítěte: Fred ukazuje, že chce ještě skládat koníka a volá „*Toto*“. Flyn, který na návrh matky („*Vyměníme?*“), si koníka vzal ho nechce vrátit. Matka pojmenuje příčinu rozrušení Freda („*Asi to nechce vyměnit, Flyne*“), a když Flyn přesto chce vyklopit skládačku koně, vezme mu ji z ruky a podá ji Fredovi („*Flyne, ještě to nechtěl vyměnit*“). Nechá Flyná, aby nechal skládačku žaby otočenou („*Takhle je to lepší?*“) a pojmenuje jeho pocity („*Ty se zlobíš, že ti nepůjčil koníka?*“). Když už

Fred nechce žábu skládat, zeptá se ho matka, zda může koníka složit Flyn. S Fredovým souhlasem dá koníka Flynovi.

- Celkový dojem: Velmi klidná a plynulá interakce, kde matka reaguje na signály obou dětí. Matka je od začátku (kniha) plně naladěná na dítě. Vede interakci, ale citlivě přizpůsobuje pomoc při plnění úkolu zájmu, naladění a schopnostem dítěte. Dává prostor oběma dětem. Při konfliktu dětí, matka klidně a jednoduše rozhodne o řešení a vysvětlí je. Celý proces interakce s oběma je provázen dojemem „spravedlivého dělení“. Fred působí klidně a spokojeně. Flyn i přes svoji touhu vstoupit do hry, se velmi snaží chovat se tak, jak matka řekla. Oba na matku reagují vstřícně a zapojuje se. Jsou zaujati činností.

Specifické: Trpělivě nechá dítě uklízet a „pomáhá mu“. Fiona nechá Freda, aby ukazoval, kde má zamést, a následuje jeho nabídky. Když dítěti něco sděluje, dívá se mu do tváře. Do tváře hledí o chvíli déle, aby zachytila odezvu dítěte.

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Optimální vazba ve vztahu s otcem je kombinací mírně zvýšené péče (23, tj. +0,34 SD, percentil 65) a velmi nízké kontroly (2, tj. -1,81 SD, percentil 1 - 2). Optimální vztah s matkou je spojením vysoké péče (32, tj. +1,18 SD, percentil 80 - 85) a velmi nízké kontroly (3, tj. -2,25 SD, percentil 2).

Sebeuposouzení v dotazníku ECR ukázalo zvýšenou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 3,78; tj. +0,98 SD) a nízkou míru úzkostnosti (úzkostnost 2,72; tj. -1,32 SD). V rámci výzkumného souboru je úzkostnost má Fiona druhou nejnižší míru úzkostnosti. Kombinace zvýšené vyhýbavosti a nízké míry úzkostnosti podle dotazníku ECR je interpretována jako **distancovaně vyhýbavý typ vztahové vazby**.

Shrnutí

Optimální vztahová vazba je u Fiony spojena s distancovaně vyhýbavým typem vztahové vazby. Obojí odpovídá údajům z rozhovoru. V posouzení vztahové vazby s rodiči může hrát roli srovnání s péčí a kontrolou, kterou projevovali rodiče ve vztahu k mladší sestře Fiony (podle rozhovoru s Fionou, její sestře projevovali rodiče méně důvěry než Fioně). Její interakce s Fredem je však není chladná, a Fiona citlivě reaguje na neverbální signály dítěte. Přijímá dítě se všemi emocemi, nesnaží se ovlivnit emoce dítěte, ale jen jeho chování. Zůstává pro dítě dostupná i ve chvílích, kdy prožívá negativní emoce. Velmi dobře se jí daří regulovat negativní emoce dítěte (klidným hlasem pojmenuje problém a případně pocity).

8.1.7 Dyáda č. 7 Gloria a Gina

“ona se starala o mě a já jsem si zase dělala hlavu s věcma, to byla hustá doba, kdy otec pil“

Gloria žije s manželem a dvěma dětmi v domě za malým městem v horách. Staršímu Gregovi je osm let, mladší Gině zbývají v době natáčení čtyři měsíce do třetích narozenin.

Ve vztahu s manželem žije Gloria od devatenácti let. Po čtyřech letech od seznámení otěhotněla a před narozením dítěte se vzali. V té době bylo Glorii třiatdvacet let a jejímu manželovi čtyři roky více.

Ani jedno ze dvou dětí Glorie nebylo plánované. Antikoncepci užívala nepravidelně, ale „*dávali si pozor*“. Nicméně „*neplánované neznamená nechtěné*“ dodává Glorie. O dítěti uvažovala poprvé po prvním semestru na VŠ, protože se jí „*nechtělo studovat*“.

První dítě porodila spontánně v porodnici. Vzhledem k poloze Giny koncem pánevním a předpokládané hmotnosti dítěte (4 kg) zvolila Gloria druhý porod plánovaným císařským řezem. Porod prožívala negativně („*takhle hrozně jsem se snad nikdy necítila*“). Glorie uvádí, že při porodu si připadla, „*jak čokl na pitevním stole*“.

Glorii kojila dva a půl roku.

Gina dostala před nedávnem svoji postýlku, ve které chce spát. Ale pravidelně v noci chodí za matkou a spí s matkou na jednom lůžku v ložnici (manžel Glorie spí v jiné místnosti). Greg má svoji postel v samostatném pokoji, ale někdy také přijde za matkou a sestrou a spí všichni společně.

Ginu šátkovala, ale méně než staršího Grega, protože se přestěhovali dál od města a ze kterého vozí Grega do školy i na zájmovou činnost autem.

Gina dosud nebyla na noc bez matky. Babička Ginu hlídala nejvýše půl dne. Častěji babička (častěji matka Glorie) přijede na několik dní ke Glorii a hlídá Ginu, zatímco matka je doma, jen se Gině nevěnuje. Od dvou let Glorie nepravidelně navštěvuje dvakrát týdně na tři hodiny školičku pro děti.

V rodině Glorie se v různých obdobích a intenzitě objevují kožní problémy – po narození měla Gina novorozenecké akné, obě děti potom atopický ekzém (ekzém také Gloria a dříve i její sestra a matka, a babička). Gloria uvádí, že ostatní členové rodiny měli kožní potíže podmíněné činností (děda pracoval s barvami, babička šila, matka z prachu v knihovně). Zajímavé je, že u matky Glorie došlo ke zmírnění dermatologických potíží po narození Glorie. Stejně tak u Glorie se stav kůže zlepšil po narození prvního dítěte. Zároveň se ekzém objevil u narozených dětí, jakoby se „přenesl“ z matky na dítě. V devíti měsících byla Gina spolu s matkou hospitalizovaná pro laryngitidu. Po téměř půlročních

potížích s uzlinami byla v patnácti měsících Gina spolu s matkou na týden hospitalizovaná z důvodu intravenózní léčby uzlin antibiotiky. V osmnácti měsících Gina podstoupila menší zákrok - sutura (šití) zlomeného prstu, který si Gina poškodila dveřmi.

V rodině z matčiny strany Glorie jsou patrná silné transgenerační vztahy, které se projevují poměrně intenzivním kontaktem dospělých žen s jejich matkami a bezpodmínečnou péčí o děti. Mateřství a péče o děti je nejvýznamnější hodnotou. Vztah s matkou popisuje Gloria jako dobrý, láskyplný, starostlivý, důvěryhodný a pěkný. Matka po narození Gloria zůstala doma a věnovala se plně péči o děti a domácnost až do jedenácti let věku Glorie. Gloria nechodila do družiny, po vyučování šla hned domů, kde už většinou byly také prarodiče. V dětství se Gloria nemusela podílet na péči o domácnost, platilo pravidlo, že přijatá péče se „vrací“ další generaci („*Uklízet budeš dost, až budeš mít svoje děti*“). Hodnocení rodičů je u Glorie velmi vyhraněné – velmi pozitivní hodnocení matky („*v dětství vůči matce nemůžu říct jedinou výtku*“) kontrastuje s extrémně negativním hodnocením otce.

Otce, který je závislý na alkoholu, Gloria od dětství odmítala („*Už tak v deseti jsem mu řekla, ať se o mě nestará. Mnoho let jsme fungovali tak, že jsme se jen zdravili*“). Dědeček (otec matky) byl pro Glorii jedinou mužskou autoritou. Dědeček byl pro ni ten, kdo si s dětmi hrál, vozil jim dárky, pečoval o ně („*Když přišel večer z hraní, tak nám všem vyčistil boty*“). Otec sice měl i období bez potíží s alkoholem, ale pro Glorii v roli otce nefungoval („*Otec si se mnou nikdy nehrál*“). Gloria však popírá, že by dědeček pro ni plnil roli otce. Babička (matka matky), kterou měla Glorie velmi ráda, zemřela na svalovou atrofii, když bylo Glorii patnáct let. V té době se sestra odstěhovala za mužem a Gloria zůstala sama s matkou a otcem.

Když se ptám, jaká je matka, říká Gloria „*nejlepší, jaká umím*“. Gloria říká, že když se Gina narodila, snažila se nadále poskytovat staršímu dítěti kvalitní péči a umožnit mu věnovat se činnostem, které ho zajímají. Doprovázela Grega na kroužky, které si vybral, a Ginu brala s sebou. Na druhou stranu opakovaně vysvětluje Gregovi, že když byl malý, měl matku jen pro sebe. A díky tomu z něj vyrostl tak skvělý kluk. Teď je malá Gina a je třeba věnovat pozornost jí. Greg se chová k Gině velmi pěkně (dá jí pusy při loučení nebo ji obejmě).

Charakteristika vztahu s rodiči:

Charakteristika vztahu s rodiči je u Glorie vyhraněná na opačných pólech. Vztah s matkou hodnotí pozitivně z oboustranné perspektivy, nikoliv jako dítě pasivně přijímající

matčinu péči a výchovu. Ve vztahu k otci nenachází žádné pozitivní charakteristiky nebo světlejší vzpomínky.

Vztah s matkou:

- **Dobrý** – Pozitivně prožívala vztah s matkou od dětství až do dospělosti („*vztah my jsme vždycky měly dobrý*“). V současnosti jezdí na víkendové návštěvy za matkou nebo „*si matku přiveze*“ na několik dní k sobě, aby se věnovala dětem, resp. vnoučatům.
- **Důvěryhodný** – Důvěra byla oboustranná („*my jsme si vždycky věřily, ona neměla důvod nevěřit mi a já neměla důvod nevěřit jí*“). V rozhovoru později Gloria upřesnila, že ji matka neomezovala a nekontrolovala, co dělá („*věřila, že neudělám nějakou hovadinu*“).
- **Láskyplný** – Matku vnímá výhradně jako milující a obětavou („*moje matka nás milovala úplně šíleně, víc to ani nejde*“).
- **Starostlivý** – Starostlivost ve vztahu s matkou byla oboustranná („*ona se starala o mě a já jsem si zase dělala hlavu s věcmi, to byla hustá doba, kdy otec pil*“). Gloria částečně přebírala odpovědnost za ochranu matky, která dítěti nepřísluší.
- **Pěkný** – Matku přijímá s jedinou výtkou, kterou je setrvání matky ve vztahu s otcem („*měla jsem jí potom za zlé, že nevyhodila otce, ale to až tak v jedenácti*“). Jedním z důvodů, proč se matka M7 nerozvedla je podle M7 potřeba ochraňovat své děti („*nechtěla nikomu půjčovat svoje děti*“).

Vztah s otcem:

- **Nenávistný** – „*Cítila jsem k němu nenávist mnoho let*“.
- **Lítostivý** – Poprvé projevuje Glorie ve vztahu k otci lítost, ale ne soucit nebo pochopení („*Lítost a nenávist se střídaly*“).
- **Nenaplněný** – Nenaplněný je z pohledu dítěte, které touží mít tátu.
- **Nepochopený** – Nepochopený ze strany ostatních („*ostatní členové rodiny, hlavně matka, nikdy nepochopili, proč mi tak vadí*“)
- **Tichý** – „*Nikdy jsme spolu moc nemluvili, některé roky vůbec, ani o důležitých ani o běžných věcech*“.

Aktivní pozorování

S Glorií a její rodinou se v posledních letech vídám poměrně často. Při natáčení jsem byla jsem součástí její interakce s Ginou (oční kontakt Glorie se mnou a smích). Byla zřejmá mateřská pýcha na dítě (obě mi ukázaly, jak je Gina šikovná). Atmosféra při natáčení byla uvolněná. V přestávce mezi natáčením se s Ginou přišel rozloučit starší bratr,

který zrovna odcházel, a dal Gině na rozloučenou pus. Rozhovor se uskutečnil dodatečně v kavárně.

Analýza interakce (viz. příloha č. 17)

Aktivita: Na počátku převažují nabídky matky (vede průběh činnosti) později se přidává i dítě a Gloria následuje nabídky Giny.

- **Direktivita:** 4 (střední až vyšší) Gloria jasně vymezuje hranice; je zřejmé, kdy je prostor pro volbu dítěte, pro vyjednávání a kdy je třeba se podřít. Nevyžaduje poslušnost, ale „zařídí“ posun žádoucím směrem např. fyzickou manipulací s dítětem. Direktivní je Glorie při organizaci situace (např. příprava pomůcek, místo k sezení pro Ginu).
- **Interakce:** 4 Vzájemné výměny probíhají v plynulém rytmu; střet nabídek řeší většinou řeší opakováním nabídky; matka reaguje na činnost dítěte a jeho verbální projev; zůstává klidná; dítě reaguje na matku pozitivně a aktivně se zapojuje; patrně je zaujetí činností.
- **Pozornost matky:** 3 I při psaní SMS sledovala dítě a reagovala nejdříve na jeho nabídky, později odejde na chvíli za synem.
- **Oční kontakt:** Ze strany matky málo častý (omezen skloněnou tváří dítěte, ze strany dítěte téměř žádný)
- **Úsměv:** 2 (méně častý ale větší) Většinou vážná tvář, občas široký úsměv v reakci na dítě, objevuje se i spontánní smích.
- **Mimika:** 1 Málo výrazná, neutrální až pozitivní.
- **Gesta:** výjimečně (např. plácnutí do země)
- **Fyzický kontakt:** 3 Přidrží dítě, když jí stojí na klíně, přenáší ji. (fyzický kontakt je iniciován dítětem; matka je k dispozici a kontakt neomezuje ani neusměrňuje).
- **Kvalita kontaktu:** 4 Matka i dítě v souladu. Dítě vyjadřuje tělem potřebu kontaktu i pohybu – tulí se i poposedává, stoupne matce na klín a chytá ji ve vlasech, opírá se o matku zády. Matka je pasivní a dává dítěti prostor k uspokojení potřeby kontaktu i pohybu. Dotekem chrání, nelaská.
- **Blížkost:** 4 (převažuje 3 a 5; jednou odejde z místnosti).
- **Pomoc dítěti:** především verbální (fyzicky nepomáhá se samotným plněním úkolu, ale připraví prostředí).
- **Intonace:** méně živá.
- **Verbální projev:** Opakuje po dítěti. Poskytuje zpětnou vazbu. Zdrobněliny. Žádné. Při nesprávné odpovědi, dává Gloria neurčitou zpětnou vazbu („*Hmm*“) a jde k dalšímu

obrázku, ale Gina z intonace pozná, že její odpověď nebyla zcela správná a vrací se zpět. Gloria zjemňuje negativní zpětnou vazbu při nesprávné odpovědi („*Mmm, plameňák. Ale zobák to má podobný, že?*“). Množné číslo: Převažuje 9 : 4 TY („*dej*“, „*zkus*“, „*musíš*“, „*zvládneš*“, „*nechceš*“, „*nám chybí*“) nad MY („*musíme*“, „*máme*“, „*zkusíme*“, „*nám chybí*“). Dítě užívá JÁ. Zvláštností je matčino oslovení dcery „*paní*“ („*Kam lezete, paní?*“).

- Pochvala: verbální („*Super*“).
- Usměrnění: Otázkou. („*Kam lezete paní?*“), opakováním nabídky, odvedením pozornosti („*Co máš na těch prstech?*“), verbálně („*Gino, to už stačí*“), fyzicky (přenesse ji). Když Gina protestuje, zastaví se s ní, a po chvíli pokračuje tam, kam chce dítě dostat (vezme ji do náručí a při malování jí má na klíně). Ve hře s čočkou jí nechala poměrně velkou volnost, na závěr ji zapojila do úklidu.
- Celkový dojem: Gloria poměrně pevně vede interakci (zahájení a ukončení výměn). Je pro dítě pevnou a dostupnou „základnou“. Fyzický kontakt jen pasivně přijímá, její projev není vřelý, ale působí autenticky. Je patrná radost z interakce s dítětem. Gloria je střídá v intonaci i v mimice, ale pro Ginu je zřejmě dobře „čitelná“, protože Gina reaguje i na menší změnu v intonaci (např. „*Hmm*“ při nesprávné odpovědi). Vsuvky, kde dítě ukáže, co umí (skákání klokana, veverka v poličce, vyjmenování koček), mohou být předvedním dítěte hrdou matkou, ale také může jít o rituály, které podpoří soulad v interakci. Když Gina napodobuje matku (zadá skládání žaby matce a připravuje jí pomůcky, „*Tak to nemá být*“), Gloria její hru přijímá jako zábavnou a účastní se jí. Gina sama aktivně plní úkoly.
- Specifické: Matka oslovuje Ginu „*paní*“, když se jí ptá na nějakou ne zcela žádoucí činnost („*Kam to lezete, paní?*“). Mají svoje příběhy (smetí a nepořádek jí pavouci). Dítě zadá úkol matce a potom kriticky hodnotí výkon matky (matka má složit puzzle a Gina ho vysype „*To je špatně*“).

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Chybějící nebo slabá vazba ve vztahu s otcem je kombinací nízké péče (7, tj. -1,85 SD, percentil 3 - 4) a velmi nízké kontroly (0, tj. -2,13 SD, percentil 0 - 1). Optimální vztah s matkou je spojením vysoké péče (35, tj. +1,64 SD, percentil 96) a velmi nízké kontroly (2, tj. -2,43 SD, percentil 0 - 1).

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo extrémně vysokou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 5,44; tj. +3,55 SD) a nižší míru úzkostnosti (úzkostnost 3; tj. -0,93 SD). V

rámci výzkumného souboru je úzkostnost v pásmu nižšího průměru, ale vyhýbavost je nejnižší z celého souboru. Kombinace vysoké míry vyhýbavosti a nízké míry úzkostnosti v ECR je interpretována jako **distancovaně vyhýbavý typ vztahové vazby**.

Souhrn

Hodnocení vztahu s rodiči v PBI odpovídá charakteristice vztahu s rodiči v rozhovoru. V rámci výzkumného souboru má Gloria v sebeposouzení nejvyšší míru vyhýbavosti a v hodnocení vazby s rodiči nejnižší míru kontroly ve vztahu s matkou. Nízká míra kontroly ve vztahu s matkou může souviset s tendencí Glorie přebírat v dětství část odpovědnosti za vztah matky a otce. Nízká míra kontroly v posouzení vztahu s oběma rodiči je u Glorie spojena s vyšší mírou kontroly v interakci s dítětem. V interakci s dítětem je fyzický kontakt iniciován převážně dítětem a matka jej neodmítá. Fyzický kontakt ze strany matky slouží většinou k ochraně dítěte před pádem (přidržení) nebo k ovlivnění činnosti dítěte (přenesení). Neverbální komunikace matky je málo výrazná, ale pro dítě čitelná. Zrakový kontakt středně častý. Usmívá se méně často, ale úsměv je širší a přirozený. Převládá vážná tvář.

Zaměření na výkon je střední, direktivita vyšší. Vedení dítěte ze strany matky je pevné, ale nejde do přímého konfliktu. Výměna je plynulá, dítě reaguje na matku. Dojde i k výměně rolí a matka plní úkoly dítěte.

Je třeba reflektovat, jak do posouzení této případové studie vstupují moje dosavadní zkušenosti s Glorií a můj vztah k ní. Pro Glorii jsou děti obecně „*to jediné, co má smysl*“. Její postoj k matkám, které dobrovolně dají přednost kariéře před péčí o dítě, je směsicí lítosti a opovržení. Přesto její péči nevnímám jako rozmazlující. V jejím světě platí jasná pravidla, která se točí kolem péče o děti. Nikdy jsem ji nezažila rozrušenou. Působí klidně a její mimika je i v běžném kontaktu nevýrazná. Většinou působí odměřeně a usmívá se méně, než jsem pozorovala v interakci s Ginou. Gloria má obecně vyhrané postoje, nejen ke svým rodičům. Málo se zajímá o to, „co na to řeknou lidi“. Ačkoliv si „drží lidi od těla“, tak je ve své strohosti v podstatě obnažená. Její zevnějšek i způsob komunikace je bez příkras. Slova, kterými bych charakterizovala Glorii, jsou spolehlivost, opravdovost a svéráznost.

8.1.8 Dyáda č. 8 Hugh a Henry

„dětí tu představu o sobě rozmetají na kusy“

Na rodičovské dovolené s Henrym je otec nikoliv matka, proto se rozhovor a natáčení interakce uskutečnil s otcem, nikoliv s matkou (ta nebyla přítomna). Otec zde skutečně převzal roli, která běžně v naší společnosti bývá prisuzována ženám. Někteří otcové na rodičovské dovolené pohlídají dítě, než se vrátí matka z práce. Ale zde zajišťuje otec péči o děti a o domácnost včetně vaření v rozsahu tak, jako ostatní matky v tomto výzkumném souboru. Přestože jsem do deseti měsíců věku Henryho byla doma také matka, která dítě kojila, posuzuji zde jako primární pečující osobu otce. Interakce mezi Hughem a Henrym nesla prvky mateřské péče (např. častý a něžný fyzický kontakt nebo utěšování). Rozhodující byl předpoklad, že začlenění Hugh a Henryho do výzkumu, může přispět k dosažení výzkumného cíle.

Hugh žije s manželkou a dvěma syny ve vlastním bytě. Starší Harry (čtyři roky) chodí do školky a o mladšího Henrym na rodičovské dovolené pečuje otec. Do města, kde Hugh vyrůstal, se přestěhovali asi před rokem.

S manželkou se vzali po půlročním vztahu a první dítě se narodilo o dva a půl roku později. Že obě děti byly počaty plánovaně. Pravděpodobně by početí dítě ještě o chvíli odložili, ale vzhledem k nejistotě ohledně zlepšení Hughova zdravotního se rozhodli počít dříve. Podle Hugh a pro jeho ženu bylo těhotenství obdobím nejistoty, protože je lékařkou. Uvědomuje si proto rizika a zároveň nevidí, co se děje uvnitř jejího těla (*„nemá to pod kontrolou“*).

Porod spontánní v porodnici. Přestože dítě bylo v pořádku, bylo v porodnici uloženo do inkubátoru *„aby se prohřálo“*. Inkubátor s Henrym byl u rodičů v nemocničním pokoji. Henry byl kojen do roka, do půl roku plně. Matka musela držet dietu, protože obě děti jsou alergické na mléčnou bílkovinu.

Obě děti spí společně v ložnici na lůžku rozšířeném o postýlky dětí.

O první dítě pečovali společně, otec byl ze zdravotních důvodů doma a matka byla na rodičovské dovolené. Když bylo Harrymu patnáct měsíců, narodil se Henry, Hugh převzal péči o staršího syna. Deset měsíců po narození druhého dítěte nastoupila matka do práce a Hugh zůstal doma sám se dvěma dětmi. Hugh se snažil pomáhat Henrymu, který se učil chodit, ale starší Harry vyžadoval, aby mu otec věnoval pozornost, tak jak byl dosud zvyklý. První tři měsíce po nástupu manželky do práce Hugh zpětně hodnotí jako velmi náročné. V té době se prožíval pocity, o nichž neměl dosud tušení (*„Jak je možné nenávidět svého syna?!“*). Vedle zátěže spojené s péčí o dvě malé děti se Hugh musel

vyrovnat také s izolací na rodičovské dovolené. V té době bydleli v areálu nemocnice u malého města, kde neměl přátele. Manželka trávila hodně času v práci. Otec na rodičovské dovolené byl na malém městě s předsudky vyloučen z „normální společnosti“ („*když jsem přišel na dětské hřiště, měli mě za úchyla*“). Ve spojení s tímto obdobím, kdy se přes den staral o obě děti, mluví o „totálním rozpadu osobnosti“ („*musel jsem si říkat, jsem člověk, který netříska dveřma*“).

Z představy, kterou měl o své osobnosti, „nezůstal kámen na kameni“. Hugh říká, že „*rodičovská byla úžasná zkušenost, člověk má představu o tom, jaký je, co by nikdy neudělal, ty děti to rozmetají*“, uvítal by další dítě.

Než se přestěhovali do města, hlídali občas Henryho a Harryho rodiče manželky, kteří jsou však zaměstnání péčí o velké hospodářství. Manželka je z pěti dětí a vyrůstala na statku s velkým hospodářstvím. Co se týká péče o děti, důvěřuje Hugh více své tchýni, než matce („*nemá respekt dětí*“). První odloučení na noc zažili děti, „*až si sami řekli*“. Harrymu bylo v té době tři a půl roku a Henrymu rok a čtvrt. Od té doby spávají pravidelně jednou týdně u babičky.

Henry a Harry prožívali rané dětství v městečku nedaleko hospodářství prarodičů. Jejich oblíbeným „večerníčkem“ jsou dokumenty, kde jezdí po poli traktory. Méně si „hrají“ a více se věnují skutečným činnostem (nemají kuchyňku pro děti, ale vaří s otcem). Vztah dětí k otci ilustruje hra na kunu, kdy Hugh představuje tátu kunu, který je musí nakojit. Hry, kde si (zejména starší syn) představuje, že táta je ten, kdo ho kojí, jsou poměrně časté. Při uspávání si nečtou, ale povídají pohádky o koťatech, v jejichž příbězích se odráží to, co kluci prožili během dne. Henry i Harry spí s ovčími kožešinami, které původně dostali, aby netahali rodiče za vlasy. S kožešinami si hrají a Harry ji nosí i do školky.

Harry je podle Hughů více po otci a Henry po matce, vzájemné podobnosti přičítá Hugh skutečnost, že mladší Henry má s matkou více konfliktů a Harry s otcem.

V manželství Hugh oceňuje porozumění své ženy. Při rekapitulaci svých vztahů má pocit, že „*totálně dezinterpretuje signály okolí*“. Také o sobě říká, že nechce být popudlivý, vzteklý a poučovat.

Hugh vyrůstal do šesti let jen s matkou, otec po narození Hughů odešel a vrátil se až, když bylo synovi šest let. Hugh zůstal jedináčkem (jeho manželka je z pěti dětí).

Charakteristika vztahu s rodiči

Otce popisuje Hugh jako cholerického muže, jehož výbuchy hněvu v dětství vzbuzovaly v Hughovi strach. Otec neprojevoval kladné emoce vůči synovi a

pravděpodobně ani vůči Hugově matce. Když otec před pár lety zemřel, Hugh začal měnit svůj náhled na vztah svých rodičů. Role oběti, kterou Hugova matka hraje, dostal několikrát Huga blízko k roli tyrana.

Charakteristika vztahu s rodiči

Vztah s matkou:

- **Nesvobodný**
- **Úzkostný**
- **Bolestný**
- **Volný**
- **Kávový**

Vztah s otcem:

- **Zlostný**
- **Pečlivý**
- **Vousatý**
- **Obtěžující**
- **Pedantský**
- **Neúměrný**

Aktivní pozorování:

S Henrym a jeho otcem jsem se setkala až v den natáčení. Během rozhovoru s otcem, sedí Henry otci na klíně a opírá se o něj zády. Hugh hladí dítěti nohy, spraví mu punčocháče, hladí ho oběma rukama na bříšku. Dítě tiše poslouchá a vypadá, že aktivně pozoruje neznámého návštěvníka z bezpečí otcova klína. Henry je u otce jako ptáček v hnízdě. A do příchodu bratra se průběžně vrací do bezpečí na otcův klín. Otec ihned reaguje na sebemenší signály dítěte. Po chvíli, když dítě oslovím s dotazem na „hru na tátu“, dítě se posune na otcově klíně výš, aby se mohlo plně opřít zády o otce. Časem Henryho obavy z neznámého člověka klesají. Když později otec vstane, dítě již klidně pokračuje ve skládání. Po čase mi Henry začne „prodávat“ zboží ze svého obchodu.

Analýza záznamu pozorování (Příloha č. 18)

- **Aktivita:** Při čtení se aktivita střídá. Činnost ukončí dítě („*už nechci*“). Při čtení otec reaguje otázkou a ukončením činnosti, ale při puzzle nabídne společnou činnost („*Už*

nechceš? Hele, tak to zkusíme poskládat spolu, jo?“). Při skládání nechá opět nazačátku aktivitu na dítěti. Když dítě neví, jak dál, přichází teprve s nabídkou.

- **Direktivita:** velmi nízká. Hugh následuje pozornost dítěte, když si Henry prohlíží obal knihy (*„Je to hezká knížka?“*) a nedirektivně nabízí dítěti většinou formou otázky (*„Podáš ji tetě?“*).
- **Zaměření na výkon:** Velmi nízké. Otec nenaléhá na dokončení činnosti. Když dítě nechce skládat puzzle, nabídne společnou činnost, potom složí otec puzzle kromě jednoho dílu sám a nabídne dítěti možnost vložit poslední díl. Dítě začne skládat další puzzle samo. Otec ho povzbudí (reakce na *„to nejde“*) a později nechá dítě ukončit činnost s nedoskládaným puzzle (reakce na *„už nechci“*).
- **Interakce:** 5 (velmi plynulá) Otec citlivě reaguje na dítě, především na jeho fyzické signály. Otcův verbální projev je v souladu s intonací a mimikou. Interakce s minimální rušivostí. Velmi intimní atmosféra.
- **Pozornost otce:** plně se věnuje dítěti.
- **Oční kontakt:** méně častý. Dítě je většinou zády k otci a opírá se o něj. K upoutání pozornosti užívá dítě dotek na otcově tváři (zvedne ruku nad hlavu a dotkne se otcovi tváře). Při interakci s čočkou otec leží na zemi a zrakový kontakt je velmi častý.
- **Mimika:** živější, pozitivní (vyjadřuje zájem).
- **Úsměv:** velmi častý (většinou široký).
- **Gesta:** (většinou drží a hladí dítě)
- **Fyzický kontakt:** 5 (velmi častý a dlouhý). Dítě sedělo po celou dobu otci na klíně a opíralo se o něj zády. Otec ho jemně hladil na bříšku. Téměř stále tváří hladil dítě po hlavě a často ho líbal do vlasů (během první minuty 7x, v druhé 8x a dále podobně). Dlaní po hlavě pohládl dítě, když ho chválil za správnou odpověď na otázku
- **Kvalita kontaktu:** 5 (hlazení, líbání do vlasů). Velmi nežný dotek, na který dítě vstřícně reaguje.
- **Blížkost:** 3 - 5 (zcela převažuje 5). Dítě sedí otci na klíně, opírá se o něj zády.
- **Pomoc dítěti:** na informaci dítěte (*„mě to tam nejde dát“*) odpovídá otec povzbuzením (*„deláš to výborně, ty se hroně dobře daříš“*). Povzbuzuje ho dál. Při hře s čočkou nejdříve motivuje k exploraci dítě, později formou hry *„teď já, teď ty“*.
- **Intonace:** velmi živá (přirozená).
- **Verbální projev:** opakuje po dítěti poslední sdělení formou otázky. Otec užívá první osoby množného čísla (*„Nic tam není, musíme ještě dál otáčet“*). Poskytuje zpětnou vazbu při úspěchu. Nezkouší dítě. Vztahuje nové k tomu, co které dítě zná.

- Pochvala: Chválí více snahu než výsledek („*Skvělý, šikula si, to byl dobrej pokus.*“).
- Napodobení otce: nepozorováno.
- Reakce na negativní emoce dítěte: Když se Henrymu nedařilo vložit poslední díl skládačky povzbuzoval ho opakovaně otec („*jde ti to moc dobře*“). Stydí se nebo bojí se nechce jít pro mísu s čočkou, nabídne mu, že ho „bude jistit“ (drží ho rukou za nožku). Když chce Henry ukončit činnost („*už nechci, mě už to nebaví*“), Hugh reaguje smíchem a něžným dotekem (pohlazení, podrbání ve vlasech). Otec dítě dotekem ujišťuje, že je to tak v pořádku.
- Celkový dojem: Velmi nízké zaměření na výkon. Otec nenaléhá na dokončení činnosti. Když dítě nechce skládat puzzle, složí otec puzzle kromě jednoho dílu sám a nabídne dítěti možnost vložit poslední díl.

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Při výpočtu vzdálenosti od průměrné hodnoty byl skóre na škále péče a kontroly porovnán s výsledky mužů v české verze PBI (Příloha č. 4). Na základě PBI je u obou rodičů vazba s rodiči posuzována jako nelaskavá kontrola. S otcem jsou na obou škálách hodnoty mimo pásmo normy, vysoká kontrola (22, tj. +1,92 SD, percentil 96) a nízká péče (9, tj. -1,92 SD, percentil 4 - 5). Ve vztahu s matkou je péče v pásmu nižšího průměru a kontrola na horní hranici normy (péče 24, tj. -0,32 SD, percentil 45; kontrola 20, tj. +0,98 SD, percentil 85).

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo mírně sníženou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 2,89 tj. -0,39 SD) a mírně zvýšenou míru úzkostnosti (úzkostnost 4,06; tj. +0,51 SD). Kombinace nízké míry vyhýbavosti a vysoké v ECR je interpretována jako **nadměrně zaujatý typ vztahové vazby**.

Souhrn

Hugh má k oběma rodičům vazbu s neslaskavou kontrolou. Vysoká míry kontroly ze strany rodičů je zde spojena s nízkou mírou direktivity a nižší mírou strukturování situace. Hugh velmi citlivě reaguje na neverbální signály Henryho. V rozhovoru se popisuje jako cholerický člověk, ale při našem krátkém setkání působil velmi pozitivně a často se usmívá. Úzkost v interakci s dítětem se u něj neprojevila.

8.1.9 Dyáda č. 9 Ina a Ivor

„nejsem taková pohodářka jako ty lesní maminky“

Ina žije s manželem a dvěma dětmi v novém domku na okraji malého města, přestěhovali se sem před rokem. Starší dcera Iris chodí do školky, ale v době natáčení byla pro nemoc doma. Mladšímu Ivorovi bylo v době natáčení šestadvacet měsíců.

Manžel je o dva roky starší, znají se z gymnázia. Když spolu začali chodit, bylo Ině šestnáct let, o devět let později měli svatbu a tři roky na to se narodilo první dítě (Iris, 5 let). O tři roky později Ivor.

Před rokem se přestěhovali do nového domova. Početí obou dětí bylo plánované, na početí prvního dítě čekali dva roky a jeho početí předcházelo zamlklé těhotenství. Ivor „*se nám povedl myslím za čtyři měsíce*“.

První těhotenství probíhalo bez komplikací, u druhého se objevila preeklampsie (těhotenská hypertenze), která vedla k lékaře k rozhodnutí vyvolat porod dva týdny před očekávaným termínem porodu. Během hospitalizace ale Ina Ivora spontánně porodila dříve, než stačili lékaři porod vyvolat. Oba porody v porodnici proběhli bez potíží, biologicky a byly velmi rychlé.

Ivor byl kojen asi do prvních narozenin, kojení Iris ukončil asi v roce a půl. Obě děti se ostavily samy.

Iris byl po porodu nošené v šátku téměř stále, Ivor už vozila matka v kočárku, „*protože se nechal*“.

Obě děti od narození spávají v postýlce v těsné blízkosti lůžka rodičů, v současnosti Ivor spává v postýlce v ložnici a Iris asi od čtyř let ve vlastním pokoji.

Iris byla podle do tří let plačtivým dítětem. Po narození mladšího bratra se snažila překazit jeho kojení. V období boje staršího dítěte s mladším o pozornost matky měla Ina návaly vzteku. Iris vstoupila do rozhovoru a připomněla, jak maminka jednou hodila stoličkou, až se rozbila, což Ina potvrzuje.

Od narození Ivora měla jeho o tři roky starší sestra asi rok chronický kašel, intenzita potíží s kašlem kolísala. Iris začala navštěvovat školku až ve čtyřech letech. Od nedávného nástupu do školky užívala několikrát antibiotika a před měsícem jí rodiče nechali na doporučení lékaře odstranit nosní mandle. Ivorovo zdraví hodnotí Ina jako dobré.

Ivor bylo ve srovnání se starší sestrou klidným kojencem. Ina si myslí, že Ivor bude větší pohodář, naopak u starší dcery předpokládá, že bude víc úzkostná „*po mamince*“.

K rodičům Iny jezdívá Ivor už od roka se svou starší sestrou. Rodiče manžela si berou děti až, když jsou jim tři roky a jsou samostatnější. Ina nepředpokládá, že by neměli zájem,

vysvětluje si to obavami prarodičů („přijde mi, že si netroufají“). Vztahy s rodiči manžela jsou korektní, vídají se asi čtyřikrát do roka.

Ina vyrůstal s oběma rodiči a starším bratrem. Ina stále prožívá jistou závislost na rodičích, ke které se vážou nepříjemné pocity nesvobody. Ina spojuje svoje tělesné obtíže (hypertenze, ale bez nálezu) se vztahem s matkou, která má také potíže s vysokým tlakem a již déle užívá farmaka na úpravu krevního tlaku. Obě mají problémy s tlakem, ale bez nálezu na srdci. Pro Inu je nepříjemné především zvýšení tepu – bušení srdce v situacích, které prožívá jako stresující. Sama uvádí souvislost mezi úzkostností a hypertenzí své matky a svými potížemi se vysokým krevním tlakem, svojí úzkostností a perfekcionismem. Jako příklad situace, která ji vyvede z míry, uvádí večerní řízení auta, kdy sama vezla děti a oslňovalo ji auto jedoucí za ní. Celou situaci prožívala jako ohrožující, bušilo jí srdce a bála se především o své děti. Téma úzkosti se u Iny oběhuje ve vztahu k dětem ve formě obav o jejich bezpečí a zdraví, ale také ve formě snahy o obraz pečlivé matky („*Nejsem taková pohodářka jako ty lesní maminky, co nechají děti volně běhat. Víc se o ně bojím. Není mi jedno, co by tomu řekli lidi*“).

Neprožila období samostatnosti a samoty. Rodiče ji „nedovolili“ separovat se: „*do pětadvaceti jsem jezdila s našima na výlety*“. Když na gymnáziu začala Ina chodit s budoucím manželem, trávili víkendy společně s jejími rodiči („*naši byly fajn, nebyl důvod s nimi nebyt*“). Když Ina s manželem postavili dům dál od rodičů Iny (asi hodinu cesty autem), našli si její rodiče nový dům blízko nového domova své dcery. Rodiče Iny měli záměr postavit nový dům, ale hledali si lokalitu pro nové bydlení tak, aby bylo blízko dcery a vnoučat.

Pro Inu je neskutčné vystihnout, v čem vnímá omezení svobody plynoucí z těsné vazby s matkou. Upřesnění zahrnuje manipulativní chování matky („*No je to tvoje dítě, ale já bych to udělala takhle ...*“), i „*boj s vlastními pocity*“ a snahu přerušit pevné pouto, které se podle Iny projevuje mimo jiné na tělesné úrovni shodnými fyzickými potížemi.

Ve srovnání s bratrem se vnímá jako více závislá na rodičích, děti tuto závislost prohloubily. Bratr Iny se osamostatnil již v patnácti letech. Od rodičů nic nepožaduje ani nepřijímá nabízené. Dříve jí úzká vazba s rodiči nevadila, ale v současnosti jí už nevyhovuje a snaží se situaci změnit („*zrovna teď máme takové náročné období s ní, že došlo konečně k osamostatňování, teď ve třiatřiceti*“).

Charakteristika vztahu s rodiči

Při popisu vztahu k rodičům nejdříve pojmenuje vztah s otcem, u vztahu s matkou váhá („*Mamka mě vůbec nenapadá*“). Ve srovnání se vztahem k otci je popis vztahu k

matce obsazen silnějšími, více ambivalentními emocemi, které se Ině obtížněji pojmenovávají. I obecně pozitivní adjektiva („*hodný*“) v sobě nesou negativní charakteristiku („*páchání dobra*“).

Vztah s otcem

- **Zodpovědný** – Svoji zodpovědnost předal i Inu, např. otec vždy přijde na minutu přesně.
- **Legrační** – Podle Iny má její otec smysl pro humor.
- **Náročný** – Oba rodiče měli na Inu vysoké nároky, např. oba vysokoškolsky vzdělaní očekávali od svých dětí, že budou studovat vysokou školu.
- **Naučný** – Otec, vědec - fyzik, se snažil děti stále vzdělávat („*Hustil do nás informace všeho druhu*“).
- **Pohodový** – Ve srovnání s matkou („*Z mých rodičů je on ten pohodář*“).

Vztah s matkou

- **Ochranný** – „*Je taková kvočna, až moc. Nám nedala tu svobodu.*“
- **Starostlivý** – Ina to dává do souvislosti s přechozím ochranným aspektem vztahu s matkou.
- **Bojácny** - „*Aby se někomu něco nestalo*“
- **Hodný** - „*Můj táta tomu říká páchání dobra*“
- **Vzájemný** – zde se „*Měly jsme a máme dobrý vztah*“

Aktivní pozorování:

S Inou jsem se poprvé setkala v den natáčení. Když jsem přišla, obě děti s společně u stolu připravovali polévku, krájeli a loupali zeleninu. Ivor si nechtělo prohlížet knížku, odběhl do jiné místnosti. Ina nijak nenaléhala a počkala, až sám přijde.

Když připravuje kaši pro starší dítě, Ivor „pomáhá“, přesypá, ochutnává. Ina mu ponechává volnost, nesnaží se jeho vaření řídit, ani nechválí. Na Ivorův požadavek, kterému nechce/nemůže vyhovět, reaguje Ina nabídkou jiné činnosti.

Několikrát v průběhu setkání s úsměvem komentuje chování dítěte „*Ty se předvádíš*“, jako by se omlouvala.

Iris obsazuje prostor zvukem (nejdříve hraje na klavír, potom hlasitě vstupuje do interakce matky a Ivora. Ivor si hraje s čočkou, když začne sestra vstupovat do jeho hry, protestuje a odstrkuje její ruku. Iris pláče a hledá zastání u matky. Potom se Iris utěší se svým medvídkem „brumilínkem“. „*Tenhle šila máma a byl z lenu a proto je šimravej*“.

Analýza záznamu pozorování (viz. příloha č. 19)

- **Aktivita:** Dítě nabízí aktivitu („Číst“) a dítě přijímá. Jednotlivé dílčí nabídky vycházejí většinou od dítěte. Udává tempo (otáčí stránky nebo se ptá). Matka mu dává dost času. Matka i dítě sledují obrázky v knize. Při skládání puzzle je aktivní matka (přestože dítě chtělo „samo“), převládají ovlivňující nabídky, které vedou proces k dokončení úkolu v co nejkratší době.
- **Direktivita:** 3 (při čtení 2 – jen drží u činnosti; při puzzle 5 – vede, pomáhá).
- **Interakce:** Při čtení plynulá (oba reagují vstřícně na nabídky druhého; matka citlivě reaguje na dítě, nesleduje tvář, ale činnost dítěte a jeho verbální projev, dává mu dost času, respektuje jeho tempo, drží dítě u činnosti). Při puzzle středně plynulá (očas si navzájem neodpovídají na nabídky, tempo je rychlejší).
- **Pozornost matky:** Plně se věnuje dítěti, ale po vstupu dcery do interakce se pozornost matky štěpí a je nekonzistentní).
- **Zrakový kontakt:** téměř žádný (dítě je zaujato činností, sleduje knihu/skládačku, matka také sleduje knihu, jen výjimečně se dívá dítěti do tváře, např. při žádosti o dudlík).
- **Úsměv:** stabilní střední až široký úsměv, občas smích, dítě se také občas usmívá.
- **Mimika:** u matky klidná, pozitivní (dítě se jemně mračí, když se soustředí).
- **Gesta:** matka ukazuje obrázky, dítě také
- **Fyzický kontakt:** 3 (doteky rukou jakoby náhodné, téměř bez hlazení a laskání, pouze pohlazení ruky dítěte palcem ruky matky.)
- **Kvalita kontaktu:** 4 (méně intenzivní, dává prostor, něžný, čeká na impuls dítěte)
- **Blížkost:** 5 čtení (dítě se zády dotýká matčiny nohy a paže, není na klíně), 3 puzzle,
- **Pomoc dítěti:** velmi aktivní (poskytuje správnou odpověď bez žádosti dítěte) verbální i fyzická (připraví díly puzzle, ukazuje na ně, pomáhá umístit díl nebo jej umístí sama).
- **Verbální projev:** Více „ty“ méně „my“, zdobněliny, živá intonace, někdy napodobuje intonaci dítěte při překvapení, citoslovce. Pochvala dokončení úkolu, nikoliv dítěte („*No, super! A je to.*“)
- **Množné číslo:** převažuje „ty“ („*Toho asi neznáš, vid’?*“, „*Tohle nevíš?*“, „*...nechceš...*“, „*...dívej...*“, „*...co tady ještě máme v té knížečce...*“).

Když Ivor najde kamínky, Ina ho vede otázkami („A kam bude patřit ten zelenej?“) vede Ivora ke splnění úkolu. Jakmile je všech šest kamínků umístěno, chce Ina ukončit činnost. „Uklidíme a vrátíme.“

Dítě poslouchá velmi pozorně, co matka říká o zvířatech na obrázku. Několikrát opakuje název, když matka mluví o malém klokanovi v kapse na břicho, pozorně sleduje obrázek a pokládá si dlaň na břicho.

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Chybějící nebo slabá vazba ve vztahu s otcem je kombinací nízké kontroly (12, tj. -0,22 SD) a extrémně nízké péče (5, tj. -2,12 SD). Vztah s matkou je díky vyšší péči a nižší kontrole (péče 26, tj. +0,27 SD; kontrola 13, tj. -0,46 SD) optimální a péče i kontrola u vztahu s matkou jsou v pásmu průměru. (péče 26, tj. 55 percentil; kontrola 13, tj. 40 percentil).

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo velmi nízkou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 1,89; tj. -1,92 SD) a nízkou míru úzkostnosti (úzkostnost 2,83; tj. -1,16 SD). V rámci výzkumného souboru je úzkostnost v pásmu nižšího průměru, ale vyhýbavost je nejnižší z celého souboru. Kombinace nízké míry vyhýbavosti i úzkostnosti v ECR je interpretována jako **jistá vztahová vazba**.

8.1.10 Dyáda č. 10 Jodie a Josh

Jodie žije s manželem a synem v bytě ve městě, kde vyrůstala.

S manželem se seznámili na vodě, po více než ročním „vztahu na dálku“ se jejich vztah prohloubil (*„vidali jsme se několikrát týdně, trávili jsme spolu víkendy“*). Jodie opět odjela na studijní pobyt do zahraničí a po návratu si našli společné bydlení. Další rok se vzali rok a půl po svatbě se narodil Josh.

Přirozený porod s dulou trval téměř celý den (od rána do pozdního odpoledne). Josh přišel na svět v menší porodnici, která je vyhledávaná pro vstřícný přístup, podporu bondingu a respekt k přání rodičky.

Kojený byl Josh rok a devět měsíců. V jedenadvaceti měsících podstoupil Josh plánovaný menší chirurgický zákrok. Jodie a Josh byli společně čtyři dny hospitalizováni v nemocnici. Následně ukončila Jodie bez potíží kojení. Pleny přestal Josh užívat v necelých dvou letech.

Používali z části kočárek a z části nosili v šátku, později v nosítku. O šátkování mluví Jodie jako o „*záchrance*“, protože Josh usínal jen při kojení nebo „*na těle*“. Jodie popisuje

uspávání dítěte jako problematické. Zkoušeli dodržet pravidelný režim uspávání v osm hodin večer, ale po opakované několikahodinové snaze uspat dítě ve stanovenou dobu, ukládají Joshe kolem desáté hodiny večerní („*je ten typ, který nemá čas spát, protože na světě je příliš mnoho zajímavých věcí*“). Asi od jedenácti měsíců oba rodiče s Joshem znakují.

Před dvěma týdny, tzn. ve dvou letech byl Josh poprvé na dvě noci bez rodičů s dědečkem (otcem otce). Z prarodičů se Joshovi věnuje otec otce, který žije s partnerkou, a matka matky, která žije sama.

Vztah s mužem je bez vážnějších rozepří a Jodie je v něm spokojená („*Vzájemně se respektujeme, dáváme si prostor pro práci, koníčky, tužby. Narozením dítěte se náš vztah změnil, máme na sebe méně času i energie. Ale máme se pořád rádi, smějeme se spolu, je to pohoda*“).

Výchovný styl utváří s manželem společně diskuzí. Ve srovnání s manželem hodnotí Jodie svůj přístup k výchově jako „*alternativnější*“. Manžel je klidnější rodič, než Jodie („*když já už soptím, nastupuje on a snaží se situaci klidnit*“). Manžel Jodie popisuje jejich výchovný přístup tak, že Jodie vyhledává informace k výchově a on od ní čerpá. Oba rodiče se shodují v tom, že se na péči o Joshe podílí otec více, než je běžně zvykem („*Je schopný se o Joshe samostatně starat několik dní*“).

Jodie je nejmladší ze tří dětí. S matkou udržovala obrannou koalici proti otci, který byl závislý na alkoholu. Bratr, který je o čtrnáct let starší, částečně zastupoval otce. Jodie přerušila před několika lety kontakt s otcem, matka a sourozenci zůstali s otcem v kontaktu. V loňském roce otec zemřel, aniž by se předtím s Jodie setkali. Rodina byla uzavřená, návštěvy k nim nechodili, protože otec býval opilý. Přelom osmdesátých a devadesátých let byl spojen se změnami, které posunuly vývoj původní rodiny Jodie. U otce narostly potíže s alkoholem, bratr Jodie odešel na studia, sestra odešla za prací. Jodie zůstala sama s matkou a opilým otcem. Z domova částečně odešla až po nástupu na vysokou školu, kde studovala sociální geografie a regionálního rozvoje.

Manžel Jodie je jedináček. Když se jako dítě ptal otce, proč nemá sourozence, otec mu řekl, že „*máma by to nezvládla*“. Matka trpěla depresemi a před šesti lety zemřela „*vlastní rukou*“. Podle slov manžela Jodie bylo pro jeho matku obtížné zvládnout konfrontaci s nenaplněným očekáváním („*nebyla tak úspěšná, jak jí naplánovali její rodiče*“).

Vztah s matkou:

- **Přátelský**
- **Respektující** – „*Měla jsem volnost.*“

- **Vyprávěcí** – „*Ukazuje pěkné věci světa*“

Vztah s otcem:

- **Útočný** – Napadal verbálně matku Jodie, fyzicky nikoliv.
- **Mocenský** – „*On měl dům, nemohly jsme nikam odejít*“.
- **Náročný** – „*Já jsem přinesla samé jedničky a on mi řekl, že to mohla být lepší*“.

Pozorování proběhlo v neděli dopoledne u Jodie doma v Joshově dětském pokoji. Jodie upozornila, že je unavená, protože předchozí večer byli s manželem na plesu. Manžel Jodie se zeptal, zda může být natáčení a interakci Jodie s Joshem přítomen. Zůstal tedy přítomen v roli pozorovatele ve dveřích místnosti.

Analýza záznamu pozorování (viz. příloha č. 20)

- **Aktivita:** Matka nabízí (knihu) a dítě také nabízí (hračku). Oba přijímají na nabídku toho druhého na chvíli a vrací se ke svojí. Dítě udává změnu činnosti (jeho pozornost upoutá nový podnět), matka následuje. Aktivně vede hru (vaří, chce pomůcky včetně zástěry, dává ochutnat).
- **Direktivita:** nízká až střední (Jodie vyjednává, snaží se udržet Joshe u činnosti. Spíše reaguje a snaží se minimalizovat následky Joshova „vaření“ čocky. Nezakazuje, spíše vysvětluje následky jednání, nebo dá na výběr).
- **Interakce:** 3 (středně plynulá) Matka citlivě reaguje na dítě, sleduje tvář, činnost dítěte a jeho verbální projev, zůstává klidná a pozitivní. S rozvíjením Joshovy aktivity s čockou matčina se projeví lehká nervozita ze ztráty kontroly nad situací. Když se dítě věnuje smysluplné činnosti, přichází matka s dalšími nabídkami (jídlo, štěrchání čockou ve sklenici). Při čtení dítě těká pozorností, hýbe se na místě i v prostoru; matka vyjednává, snaží se dítě zaujmout a nalákat, bez příkazů a omezení. Čockou je dítě plně zaujato a smysluplně rozvíjí hru.
- **Pozornost matky:** 5 (plně se věnuje dítěti, ale je patrná únava).
- **Oční kontakt:** Ze strany matky častý a delší, ze strany dítěte zřídka (matka sleduje tvář dítěte, když na něj mluví, potom se dívá na knihu, na žádost dítěte se také dívá na jeho hračku nebo činnost; dítě pohledem těká po místnosti a předmětech).
- **Mimika:** střední, pozitivní (vyjadřuje zájem).
- **Úsměv:** středně častý (spíše mírný).
- **Gesta:** ukazuje obrázky.

- Fyzický kontakt: 3 (častý dotek krátkého trvání, nesmí dítě omezit v pohybu a aktivitě; na klíně matky se po 5 vteřinách pokusí vstát, ale zůstává v kontaktu s matkou, vstane po 30 vteřinách).
- Kvalita kontaktu: 4 (omezena neklidem dítěte, dává prostor, něžný, občas snaha užít jemný fyzický kontakt omezení pohybu dítěte)
- Blížkost: 2 - 5 (převažuje 3 až 4)
- Pomoc dítěti: pasivní (při puzzle oddaluje odpověď na otázku „*zkusíme dát jiné, které víš*“, „*kde je díra, která má takový tvar*“) i aktivní (snaha zajistit podmínky – připraví sporák, zaváže zástěru, nabízí pití). Zeptá se, zda má pomoci, nebo chce Josh sbírat sám.
- Intonace: živá (často vyjadřuje nadšené překvapení)
- Verbální projev: opakuje po dítěti poslední sdělení formou otázky. Poskytuje zpětnou vazbu. Užívá příměry, které dítě zná. Snaží se o soulad a přiblížení dítěti („*miminko*“ nebo „*Podívej se, takový prd'och malý, jako Josh.*“), zdrobněliny jen zřídka („*zvírátko*“) a tam, kde je to obvyklé („*miminko*“), velmi živá intonace (překvapení). Množné číslo: podle situace, častěji „*my*“ („*podíváme se*“, „*máme*“, „*nám přinesla*“, „*ajajaj, teď jsme spadli*“, ale také „*Tohle nevíš?*“, „*ukaz*“, „*podívej*“, „*chceš*“). Když mluví o společné žádoucí činnosti, užívá matka „*my*“, a když mluví o činnosti Joshe, které se neúčastní aktivně, užívá „*ty*“ („*Tak pojď, podíváme se, já to otevřu*“, nebo „*Tak ještě ukaž nějakou hračku a potom si přečteme knížku, jo?*“), užívá druhé osoby čísla jednotného. Společný jazyk („*budeme čočkovat*“, „*prd'och*“).
- Pochvala: nechválí, ale radostně komentuje dokončení úkolu („*Jé, už to máme*“).
- Napodobení matky: činnost („*musím vařit*“).
- Reakce na negativní emoce dítěte: Při konfliktu nabídek sleví, hledá kompromis a dohodu. Jodie se opakovaně snaží společně s Joshem formou hry uklidit část čocky, navrhuje spolupráci při sesypávání do mísy. Josh přejde k další činnosti (vezme díly puzzle, nese je a zakopne o mísu s čockou). Matka klidně, ale rozhodně opakuje nabídku úklidu („*joshi, víš co, já mám takový návrh, že bychom to prvně tady aspoň trochu uklidili*“) a přitáhne Joshe za obě ruce. Josh odtrhne pohled od skládačky a protestuje („*nééé, hraju*“). Matka dosáhne dohody, že čocku nechají připravenou v míse, ale sklídí ji ze stolečku, aby mohli skládat („*potom budem hrát*“).
- Celkový dojem: Jodie se snaží přitáhnout a udržet pozornost dítěte. Ve verbálním a neverbálním sdělení zcela převažují pozitivní emoce vůči dítěti, ale při „čočkování“ je

zřejmá nervozita ze ztráty kontroly. Citlivě hledá rovnováhu mezi následováním dítěte a vytrváním u započaté činnosti. Nápadný je rozdíl mezi klidným projevem matky a neklidem dítěte. Jodie se usmívá, ale nevšimla jsem si radosti z interakce s dítětem (zde je důležité vzít v úvahu okolnosti interakce, kdy je matka ráno po plese unavená). Josh na matku reaguje se zájmem, ale brzy je zaujat jiným podnětem. Napodobuje matku (ukazuje hračku, vaří čočku).

Vyhodnocení dotazníků (PBI, ECR)

Chybějící nebo slabá vazba ve vztahu s otcem je kombinací nízké kontroly (12, tj. -0,22 SD) a extrémně nízké péče (5, tj. -2,12 SD). Vztah s matkou je díky vyšší péči a nižší kontrole (péče 26, tj. +0,27 SD; kontrola 13, tj. -0,46 SD) optimální a péče i kontrola u vztahu s matkou jsou v pásmu průměru. (péče 26, tj. 55 percentil; kontrola 13, tj. 40 percentil).

Sebeposouzení v dotazníku ECR ukázalo velmi nízkou míru vyhýbavosti (vyhýbavost 1,89; tj. -1,92 SD) a nízkou míru úzkostnosti (úzkostnost 2,83; tj. -1,16 SD). V rámci výzkumného souboru je úzkostnost v pásmu nižšího průměru, ale vyhýbavost je nejnižší z celého souboru. Kombinace nízké míry vyhýbavosti i úzkostnosti v ECR je interpretována jako **jistá vztahová vazba**.

Souhrn

Jistá vztahová vazba zjištěná na základě sebehodnocení v ECR se u Jodie opírá o optimální mateřskou vazbu (PBI), protože v hodnocení vazby s otcem byla u Jodie nejnižší hodnocení na škále péče. Chybějící nebo slabá vazba s otcem zjištěná pomocí dotazníku ECR odpovídá popisu vztahu v rozhovoru. Zajímavé je, že kritický pohled na otce nezmírnila ani skutečnost, že je již po smrti. Další zvláštností je míra kontroly, která je v pásmu průměru.

Jodie dosáhla hned dvou nejnižších hodnot v rámci souboru: nejnižší skóre na škále péče v hodnocení vazby s otcem v PBI a nejnižší míru vyhýbavosti v dotazníku ECR. a popisu vztahu V interakci Jodie a Joshe je čitelný vliv respektujícího přístupu. Jodie méně chválí, více projevuje zájem a snaží se udržovat pozitivní výměnu - opakuje poslední větu dítěte ve formě otázky. Přenáší část odpovědnosti na dítě – ptá se na další postup a vysvětluje následky jednání.

Josh je velmi živé dítě, jak uvádí sama Jodie v rozhovoru. Není snadné udržet jeho pozornost, ale Jodie trpělivě a klidně vrací Joshe otázkami k započaté činnosti nebo následuje jeho nabídku. Když je Josh zaujat činností a sám tvořivě rozvíjí hru, Jodie

vstupuje s jinými nabídkami, jakoby „nemohla vypnout“. Je stále ve střehu, přesto její projev vypadá klidně.

Matka projevuje zájem o fyzický kontakt, ale Josh je stále v akci. Někdy je fyzický kontakt ze strany matky omezující. Joshův stálý pohyb omezuje i možnost intimnější blízkosti s matkou. Tempo matky je pomalejší než tempo dítěte.

Vývoj kontaktu v čase: Interakce při čtení je více provázena snahou matky přitáhnout pozornost dítěte a udržet ho v klidu, dokonce chvíli sedí na klíně. Zrakový kontakt ze strany matky je velmi častý. Při interakci s číčkou část pozornosti, kterou věnovala výrazu Joshovi tváře, věnuje matka činnosti a změnšení nežádoucích následků. Při skládání puzzle se dynamika zklidnila a matka získala opět kontrolu nad situací, více se dívá Joshovi do tváře a zároveň je i více patrná únava. obrázků fyzický kontakt i zrakový kontakt vzrostl.

Způsob interakce s dítětem pravděpodobně vychází více z vlastní volby její zkušenosti s primární pečující osobou, než z literatury o výchově dětí.

8.1.11 Výsledky: interakce a sebezposouzení vztahové vazby

Při posouzení vztahové vazby na základě sebehodnocení v dotazníku ECR byly jednotlivé skóry porovnány s průměrnou hodnotou uvedenou v českém překladu *Experiences in Close Relationships (ECR)* Lečbycha a Pospíšilíkové (2012).

Tento způsob posouzení typu vztahové vazby nebere v úvahu do jaké míry se respondent odlišuje od průměrné hodnoty na škále vyhýbavosti a úzkostnosti. Skóry části rodičů se nacházely v pásmu průměru. Pokud vezmeme jako signifikantní jen hodnoty nadprůměrné, podprůměrné a ty, které se blíží hranici průměru, nebude typ vztahové vazby Amy, Betty, Dorris a Hughů určen.

*Tab. 6: Sebezposouzení vztahové vazby výzkumného souboru podle české verze škály *Experiences in close relationship (ECR)*.*

Výzkumný soubor	Vyhýbavost	Úzkostnost	Typ vztahové vazby
Ada	mírně snížená	snížená	(jistý)
Betty	mírně zvýšená	velmi nízká	(distancovaně vyhýbavý)
Cindy	nízká	snížená	jistý
Dorris	mírně snížená	zvýšená	(nadměrně zaujatý)
Ester	vysoká	zvýšená	bázklivě vyhýbavý
Fiona	zvýšená	nízká	distancovaně vyhýbavý
Gloria	extrémně vysoká	snížená	distancovaně vyhýbavý
Hugh	mírně snížená	mírně zvýšená	(nadměrně zaujatý)
Ina	nízká	nízká	jistý
Jodie	nízká	nízká	jistý

Interakce matek s jistou vazbou nevykazovala shodné prvky, které se by objevily u všech matek s jistou vztahovou vazbou. Ani se u nich neobjevil více častý a něžný fyzický kontakt, než v dyádách s jiným typem vztahové vazby. U Jodie byl fyzický kontakt přerušen Joshovou potřebou pohybu. V interakci Iny a Ivor vstupovala do interakce Ivorova starší sestra.

V posouzení vztahové vazby s rodiči podle dotazníku PBI (tabulka č. 7) měla optimální vztahovou vazbu s oběma rodiči pouze Cindy a Fiona. U matek, které hodnotily míru péče ve vztahu se svojí matkou jako nízkou, je péče ve vztahu hodnocena jako vyšší. Naopak u matek, které hodnotily péči otce jako nízkou, bylo hodnocení péče ve vztahu s matkou nad střední hodnotou.

Tab. 7: Posouzení rodičovské vazby podle dotazníku Parental Bonding Instrument (PBI)

Jméno	Otec			Matka		
	Péče	kontrola	Vztahová vazba	Péče	kontrola	vztahová vazba
Ada	nižší průměr	na spodní hranici normy	chybějící nebo slabá	vyšší průměr	vysoká (nad normou)	kontrolující s láskou
Betty	vyšší průměr	nižší průměr	optimální	na spodní hranici normy	vysoká (nad normou)	nelaskavá kontrola
Cindy	vysoká (nad normou)	nízká (pod normou)	optimální	na horní hranici normy	nízká (pod normou)	optimální
Dorris	nízká (pod normou)	vyšší průměr	nelaskavá kontrola	vyšší průměr	vyšší průměr	kontrolující s láskou
Ester	vyšší průměr	vysoká (nad normou)	kontrolující s láskou	nízká (pod normou)	průměr	chybějící nebo slabá
Fiona	vyšší průměr	nízká (pod normou)	optimální	vyšší průměr	nízká (pod normou)	optimální
Gloria	nízká (pod normou)	nízká (pod normou)	chybějící nebo slabá	vysoká (nad normou)	nízká (pod normou)	optimální
Hugh	nízká (pod normou)	vysoká (nad normou)	nelaskavá kontrola	nižší průměr	na horní hranici normy	nelaskavá kontrola
Ina	na horní hranici normy	vyšší průměr	kontrolující s láskou	vysoká (nad normou)	vysoká (nad normou)	kontrolující s láskou
Jodie	nízká (pod normou)	nižší průměr	chybějící nebo slabá	vyšší průměr	nižší průměr	optimální

Pozn.: Interpretace skóre na škále péče a kontroly v PBI podle hladiny percentilu (Příloha č. 5).

Nízká péče v hodnocení vazby s otcem podle PBI svědčí o jeho nedostupnosti, ať už pro závislost na alkoholu (Gloria a Jodie), nebo pro svoji zaměstnanost (Amy), nebo skutečně žil odděleně a byl nahrazen jinou otcovskou postavou (biologický otec Celie), nebo byl emocionálně nedostupný. Mírně snížená míra kontroly ve vztahu otce Jodie je v porovnání kontrolou ve vztahu otce Glorie poměrně vysoká a blíží se tak obrazu otce Dorris, nebo Hugh, kteří v dětství drželi s matkou koalici proti ohrožujícímu otci. Tyto rozdíly můžeme interpretovat jako vliv postoje matky k otci, případně jako potřebu slabší matku chránit. Hugova koalice s matkou se rozpadla po smrti otce.

Matky s jistou vztahovou vazbou hodnotily ve vztahu se svojí matkou péči vyšším skórem, než je průměrná hodnota v českém ECR. Nejvyšších skóre vyhybavosti dosáhly

matky (Fiona a Gloria), které zároveň hodnotily kontrolu ze strany matky i otce jako nejnižšího. Obě zároveň měly jeden z nejvyšších skóre v posuzování míry péče ze strany matky.

Mezi typem vazby podle ECR a posouzení vztahu k rodičům podle PBI není zřejmá souvislost (tabulka č. 8). Matky, které hodnotily vztah k oběma rodičům jako optimální (Cindy a Fiona), měly rozdílné typy vztahové vazby podle dotazníku ECR (jistý a distancovaně vyhýbavý). Matky s jistou vztahovou vazbou posuzovaly vztah s matkou jako optimální (Celie a Jodie) nebo kontrolující s láskou (Ada, Ina). Dorris, která hodnotila vztah s matkou také jako kontrolující s láskou, ale má podle ECR nadměrně zaujatý typ vztahové vazby. A optimální péče ze strany matky je u Fiony a Glorie spojena s distancovaně vyhýbavým typem vztahové vazby.

Tab. 8: Srovnání typů vztahové vazby podle PBI a ECR

Výzkumný soubor	Typ vztahové vazby (PBI)		Typ vztahové vazby (ECR)
	k otci	k matce	
Ada	chybějící nebo slabá	kontrolující s láskou	jistý
Betty	Optimální	nelaskavá kontrola	distancovaně vyhýbavý
Cindy	Optimální	optimální	jistý
Dorris	Nelaskavá kontrola	kontrolující s láskou	nadměrně zaujatý
Ester	kontrolující s láskou	chybějící nebo slabá	bázlivě vyhýbavý
Fiona	Optimální	optimální	distancovaně vyhýbavý
Gloria	chybějící nebo slabá	optimální	distancovaně vyhýbavý
Hugh	Nelaskavá kontrola	nelaskavá kontrola	nadměrně zaujatý
Ina	kontrolující s láskou	kontrolující s láskou	Jistý
Jodie	chybějící nebo slabá	optimální	Jistý

Distancovaně vyhýbavá vztahová vazba matky je u Betty spojena s nižší mírou fyzického kontaktu. Převažuje fyzický kontakt matky se starší sestrou Briana (Becky se o matce opírá o záda, o ramena nebo o nohu, matka ji bere a odvádí za dveře nebo se jí snaží zabránit, aby zasahovala Brianovi do hry). U Fiony, jejíž vztahová vazba je také distancovaně vyhýbavá, naopak byla pozorována vyšší míra fyzického kontaktu s oběma dětmi. Betty však byla v devátém měsíci těhotenství. Fyzický kontakt v interakci Glorie a

Giny je ze strany Glorie manipulativní (přenesla Ginu, vezme ji na klín, aby malovala), ale něžný.

Omezení nežádoucí činnosti dítěte pomocí fyzického kontaktu se objevuje i u Fiony v interakci se starším synem a snaží se o něj také Jodie a Ina. Celie také vezme Cedica za zápěstí, když chce rozhazovat čočku.

Na klíně sedí pouze Fred (část interakce s knihou), Gina (část interakce s knihou, malování), Henry (velmi často „ptáček v hnízdě“), Josh (chvíli při čtení).

Pochvala něžným dotekem se objevuje pouze v interakci Hugha a Henryho a v interakci Ady a Amy (když se vrací Amy zpět k činnosti, vítá ji matka pohladením).

V interakci Hugha a Henryho je ve srovnání s interakcí matek s dětmi možné pozorovat nejvíce blízkého fyzického kontaktu, doteků a něžností. Otec zde je pro dítě doslova bezpečnou základnou (dítě sedí na klíně, na vyzvání vstane a vrátí knihu, hned se vrací zpět k otci na klín), otec dítěti „kryje záda“. Dorris, která má stejně jako Henry nadměrně zaujatý typ vztahové vazby, v interakci s Damianem vyjadřuje emoce spíš méně a také se s Damianem méně dotýká.

Nonverbální komunikace matek s jistou vztahovou vazbou byla výraznější. Matky s distancovaně vyhýbavou vztahovou vazbou měly méně výraznou intonaci a mimiku. Z reakcí dětí však lze usuzovat, že pro děti jsou jejich neverbální signály dostatečně čitelné. Matky působily klidným dojmem i jejich děti působily klidně a jistě.

Verbální komunikace matek s distancovaně vyhýbavou vztahovou vazbou byla také ve srovnání s ostatními úsporná a přesná (zvláště u Betty a Fiony).

Nejvíce ovlivnila interakci přítomnost staršího sourozence. Nejméně rušivá byla přítomnost Fredova staršího bratra, který se snažil respektovat matčin požadavek na prostor pro mladšího bratra. Později Fiona sama přizvala Flynu ke společné hře. Mezi samotnými sourozenci k žádnému konfliktu nedošlo, protože matka vždy hned zasáhla. Matky s distancovaně vyhýbavou vazbou zvládaly tuto situaci lépe, než Ina s jistým typem vztahové vazby.

Radost z interakce s dítětem je nejvíce patrná u Ady, Celie a Huga. Některé matky působí unaveně, což může odpovídat skutečnosti (Betty a Ester jsou těhotné a Jodie byla minulou noc na plese).

Zaměření matky na úkol lze jen obtížně porovnávat, protože při samostatné aktivitě dítěte, kterou směřuji ke splnění úkolu, neměla matka důvod pobízet (např. Nechá vést Amy, která sama směřuje ke splnění úkolu. Když se Amy odkloní k jiné činnosti, matka vyzve k návratu, ale čeká. Když nepochopí instrukci, matka ji opakuje, dokud není provedena

správně, ale opět bez spěchu). Velmi nízké zaměření na cíl bylo pozorováno v dyádě Huga a Henryho, dále u Betty. Přítomnost staršího sourozence, který chtěl úkol splnit místo mladšího také pobízela matky k doprovázení dítěte na cestě ke splnění úkolu.

Pokud bychom se pokusili o srovnání interakce podle zaměření na úkol, potom v interakci s čičkou je na jedné straně Betty a Hugh, kteří nechají dítě, ať si hraje. Na straně druhé je Ina, která otázkami vede Ivora k tomu, aby našel kamínky, dal je na barevná pole a „hotovo“, hned chce sklidit čičku. Celia vede jak ke splnění úkolu, tak pobízí Cedrica, aby prozkoumal čičku čichem, schoval si do ní paže, pouštěl ji jako déšť.

V posouzení vztahu s otcem byla nejnižší hodnota péče u Jodie. Byla dokonce nižší než u biologického otce Celie, kterého nahradil děda, protože se Celií neudržoval kontakt. Ani skutečnost, že otec již nežije, nezmírnila kritické hodnocení otcovi péče.

Ve srovnání s ostatními matkami se život Celie nejméně „točí kolem dětí“. Celie „neřešila“ těhotenství ani výchovné přístupy. V období těhotenství „*zuřivě stavěli a celkem i společensky a sportovně žili*“.

Tři děti (Cedric, Ethan, Gina) z devíti přišly na svět císařským řezem. Jako jediná z matek, které převedly na svět dítě císařským řezem, hodnotí tento zážitek pozitivně Celie („*byla jsem po epiduralu, čili při vědomí a v obou případech si přišla asi jako u kadeřníka, nebo na masáži, spousta lidí o mne pečovala, říkala mi příjemné věci a občas mě trochu pošimrali. Krásný pocit byl, když vytahovali Cedrica ven. Vše bez bolesti, ty přišly až další den*“).

Pozorování interakce Betty, Fiony a Iny byla ovlivněna každé svým způsobem přítomností staršího sourozence. Starší sestra Briana se snažila dostat do pokoje, kde probíhalo natáčení interakce a postupně se vmísit do hry. Betty dceru posílala hrát si ven, občas ji vystrčila za dveře, které se dcera pokoušela otevřít. Betty stále mluvila klidně, rozhodně a v její mimika byla neutrální. Situace, kdy se dítě snažilo dostat do pokoje, a matka se snažila dostat dítě z pokoje, byly přítomny během celého natáčení a odváděly pozornost matky. Při pozorování interakce Fiony byl přítomen starší bratr, který vše pozoroval, mluvil šeptem a nevměšoval se do plnění úkolů bez dovolení. Fiona s oběma dětmi mluvila klidně a sama staršího Flyn, aby se připojil a střídal se s Fredem ve skládání puzzle. Interakce Iny a Ivora byla starší sestrou narušena asi nejvíce. Iris zaplnila prostor zvukem (hrála na klavír, zpívala, hlasitě si povídala nebo opakovala určité fráze) do té míry, že bylo obtížné zachytit interakci mezi Inou a Ivorem.

O náročném období adaptace staršího dítěte po narození mladšího mluví Ina a Hugh. Ina podobně jako Hugh popisuje, že se v období, kdy se projevila žárlivost staršího

sourozence se v ní otevřely silné pocity vzteku. V PBI shodně posuzovali svoje rodiče jako kontrolující (rodiče Iny – kontrolující s láskou; Hugovi rodiče - nelaskavá kontrola). Hugh hodnotí jako vyšší kontrolu ze strany otce, pro Inu byla více kontrolující matka, oba tedy vnímají kontrolu ve vztahu s rodičem stejného pohlaví jako velmi vysokou. Pro vztah, kde kontrola takto převyšuje normu, je typická snaha rodiče nadměrně kontrolovat, co dítě dělá. V samostatném rozhodování ho nepodporují nebo mu v něm brání.

U Ester a Iny nacházíme podobnost v sourozenecké konstelaci dětí – starší sestra mladšího bratra je po narození mladšího sourozence častěji nemocná a byly jí chirurgicky odstraněny mandle. Obě vzbuzují dojem „hodných maminek“, které se snaží udělat pro své děti to nejlepší. Obě také hodnotí vztah s otcem o něco lépe

9 Diskuze

Výzkumný soubor zahrnoval devět páru matek s dětmi a jednoho otce s dítětem. Při interakci otce a dítěte se ukázala silná vazba dítěte na otce, který se jevil skutečnou „bezpečnou základnou“ pro svého syna. Proto jsem zařadila tuto dyádu do výzkumného souboru. S přítomností muže – otce ve skupině žen – matek je však spojena otázka, do jaké míry zohlednit genderový rozdíl při analýze dat. Skóry v dotazníku PBI jsem u otce (Hughy) srovnávala s průměrnou hodnotou pro muže, a skóry matek s průměrnou hodnotou pro ženy. Interpretace vztahové vazby mezi rodiči a dítětem podle percentilové normy však nerozlišuje pohlaví respondenta, pouze pohlaví rodiče, jehož vazba s dítětem je posuzována. Kontrola byla u obou rodičů Hughy hodnocena na nebo nad hranici normy, péče ve vztahu s otcem byla naopak pod hranici normy, ale při hodnocení péče ve vztahu s matkou se hodnota blížila průměrné hodnotě, která při interpretaci podle hladiny percentilu liší od interpretace podle průměrné hodnoty pro muže v českém překladu PBI (Čikošová & Preiss, 2011).

K analýze interakce jsem přistupovala bez ohledu na pohlaví rodiče. Průcha (2011) uvádí, že matky jsou ve srovnání s otci pro děti méně náročným partnerem v komunikaci, protože jsou senzitivnější ke komunikačním schopnostem dítěte a sestupují na jeho úroveň. Otcové kladou na děti větší nároky než matky a děti v komunikaci s otcem užívají bohatší slovník než v komunikaci s matkou. Analýza interakce Hughy se synem naopak ukázala velmi vysokou citlivost vůči signálům dítěte, nízké zaměření na výkon a s tím spojené nízké nároky kladené na dítě. V souladu s Průchou (2011) lze nalézt v interakci Hughy se synem bohatý slovník. Rozdíl ve srovnání s ostatními dyádami však nebyl výrazný a bohatší slovník se objevil v interakci Jodie a Josue.

Výsledky tohoto výzkumu neodpovídají zjištěním Maina, Kaplan, a Cassidyho (1985), kteří u matek s jistou vztahovou vazbu pozvali vyšší kvalitu interakce, včetně vyšší míry citlivosti, vnímavosti, struktury, synchronizace a responsivity. Strukturovanost byla kromě interakce Celsie, která má jistý typ vztahové vazby, spíše pozorována v interakci matek s distancovaně vyhýbavou vazbou (Fiona a Gloria). Všechny tři matky s vyšší strukturovaností v interakci měly velmi nízké hodnocení kontroly ve vztahu s oběma rodiči. V interakci s dítětem se matky projevovaly jistě. Můžeme předpokládat vyšší důvěru ve vlastní rozhodnutí ve vztahu k dítěti. Zároveň také zřejmě věří, že dítě omezení ze strany matky zvládne zpracovat. Zdroj „mateřské sebedůvěry“ matky pravděpodobně čerpají právě z důvěry, kterou jim v dětství projevovali jejich rodiče. Vazbu s rodičem, kde je skór kontroly pod hranici normy, popisuje Čikošová a Preiss (2011) jako

důvěrnou. Rodič s tak nízkou mírou kontroly nechává dítě svobodně rozhodovat, a v rozhodování mu poskytuje podporu.

Vztahová vazba Celiie přes dlouhé odloučení od matky v raném dětství je na základě dotazníku ECR hodnocena jako jistá. Lieberman a Pawl (1988, in Kulísek, 2000) uvádějí, že absence primární pečující osoby v kritickém období je nejčastější příčinou poruchy vztahové vazby, kterou nazývají „žádná vztahová vazba“. Langmeier a Matějček (1974) upozorňují na význam okolností separace, která tak nemusí vždy nutně vést k deprivaci.

Prarodiče, kteří převzali dočasně péči o Celiu, když byla její matka v nemocnici, dokázali zmírnit následky dlouhého odloučení dítěte od matky. To odpovídá zjištěním Heinickeho a Westheimerové (1966, in Bowlby, 2012), které publikovali v knize Krátká odloučení. Pozorování dětí během odloučení v jeslích a opětovném shledání s matkou, ukázala, že faktory zmírňující intenzitu reakci dítěte na odloučení, je mateřská péče poskytovaná náhradní matkou a známý společník nebo známé předměty z vlastnictví dítěte (Bowlby, 2012). Celia však v rozhovoru popírá, že by pro ni babička plnila roli matky.

Jak Celiie sama upozornila, její posouzení vztahu s matkou a dědečkem je pravděpodobně ovlivněné skutečností, že jsou již oba po smrti. Zajímavé je, že se do posouzení vztahu s matkou nepromítlo odloučení v raném dětství. Otec Jodie a otec Hughu jsou také již po smrti, ale do hodnocení vztahu se to u Jodie a i u Huga nepromítlo. Oba uvedli ve vztahu s otcem velmi nízkou míru péče. Celiie jako jediná má kombinaci jisté vazby v dotazníku ECR a optimální vztahové vazby s oběma rodičovskými postavami. Její interakce je, jak sama uvádí více vedena intuitivně. Neobjevuje se v ní tolik vřelosti, kolik bychom mohli očekávat. Také zaměření na výkon je u Celiie ve srovnání s Adou, která má také jistou vztahovou vazbu, vyšší.

Výsledky studií o vlivu jednotlivých typů nejisté vztahové vazby na ranou interakci mezi matkou a dítětem jsou rozporuplné. Některé uvádí, že nejvíce problematická interakce s dětmi byla pozorována u matek s distancovaně vyhýbavou vazbou (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1997, in Flykt et al., 2010). Podle jiných nejvíce potíží v interakci měly dyády, kde měly matky nadměrně zaujatou vazbu (Adam, Gunnar, & Tanaka, 2004).

Crowel a Feldman (1988) uvádějí charakteristické potíže v interakci matek s nejistou vztahovou vazbou. U dyád, kde byly matky s nadměrně zaujatým typem vazby, byla pozorována intruzivnost, slabá seberegulace, nepředvídatelné emocionální reakce, které oscilují mezi negativními a pozitivními emocemi. Dyády, kde byly matky s distancovaně vyhýbavým typem vazby, se projevovaly staženěji a pasivněji.

Intruzivnost, kterou spojuje Crowel a Feldman (1988) s matkami, u kterých byla zjištěn nadměrně zaujatý typ vztahové vazby, nebyla v interakci dyád výzkumného souboru pozorována. Slabá regulace emocí byla zřejmá z informací v rozhovoru s Hughem a Inou, kteří mají společnou vysokou míru kontroly ve vztahu s matkou (nad normu), ale Ina má na základě sebeuposouzení jistou vztahovou vazbu a Hugh nadměrně zaujatou. Podobně vysoce posuzovaly míru kontroly ve vztahu s matkou také Amy a Betty, které mají také rozdílné vztahové vazby na základě sebeuposouzení v ECR (Amy jistý typ a Betty distancovaně vyhýbavý).

Nadměrně zaujatý typ vztahové vazby byl na základě sebeuposouzení v ECR zjištěn pouze u Hugh a Dorris. Hughova vazba s oběma rodiči byla interpretována jako nelaskavá kontrola. V jeho interakci se synem však bylo nejvíce fyzického kontaktu, blízkosti a něžných projevů, na které dítě reagovalo vstřícně. Pečující osoba otce zde byla skutečnou „bezpečnou základnou“, ke které se dítě vracelo. Adam, Gunnar a Tanaka (2004) pozorovali interakci matek dvouletých dětí a u matek s nadměrně zaujatou vztahovou vazbou identifikovali více zlostného intruzivního chování, v sebehodnocení emocionální pohody u těchto matek našli vyšší míru negativních pocitů a úzkosti.

U Dorris, která podobně jako Hugh kontrolu hodnotila ve vztahu s oběma rodičům jako zvýšenou, dávala synovi dost prostoru k samostatnému řešení úkolu, pomáhala na vyžádání. Frekvence a něžnost fyzického kontaktu byla nižší. Poměrně úzkostně dbala na udržení pořádku a dítě se snažilo matku v tomto ohledu potěšit.

U Betty, Dorris, Jodie i u Ester je patrný vliv respektujícího přístupu (Kopřiva, Nováčková, Nevolová, & Kopřivová, 2010). Dorris a Ester byly přímo na semináři manželů Kopřivových. Snaha nemanipulovat dítětem prostřednictvím pochval a vedení k samostatnému řešení úkolu může v určitých situacích působit jako nízká dávka vřelosti.

Významný vztah mezi distancovaně vyhýbavým typem vazby matky a nižší vřelostí a citlivostí se vyskytoval jen u matek s vyšší mírou depresivních symptomů (Adam, Gunnar & Tanaka, 2004). Zde je možné uvažovat o tom, zda má na vřelost v interakci vliv spíše distancovaně vyhýbavý typ vztahové vazby, depresivní symptomy nebo interakce obého. Flykt et al. (2010) zjistil, že u matek s distancovaně vyhýbavou vztahovou vazbou, které trpí postnatální depresí, se naopak citlivost v interakci s dítětem zvýšila.

V tomto výzkumném souboru se interakce matek s distancovaně vyhýbavou vztahovou vazbou jevila jako velmi dobrá. Matky věnovaly dítěti pozornost a citlivě na ně reagovaly, jen jejich způsob reakce se lišil. Betty, která svůj vztah s matkou prožívala jako velmi kontrolující, nechávala dítě řešit úkol samostatně. Její pomoc se splněním úkolu byla

nejmenší možná, ale pomohla dítěti regulovat negativní emoce pojmenováním toho, co se mu nelíbí. Betty a Fiona pojmenovaly emoce a „problém“ dítěte bez emočního zabarvení. Všechny matky s distancovaně vyhybavou projevovaly méně výrazně emoce. Z interakce však bylo patrné, že jejich nevýrazná mimika a intonace pro jejich děti velmi dobře čitelná.

Zde se ukazuje, jak je důležité hodnotit chování matky a dítěte dyadicky, protože stejné chování má v závislosti na partnerovi v interakci rozdílnou kvalitu. Matčin projev by měl odpovídat temperamentu dítěte a jeho vývojové úrovni. Interakce jednotlivých dyád byla hodnocena dyadicky stejně jako ve výzkumu finského týmu (Flykt et al., 2010), přesto bylo velmi obtížné zachytit pozitivní prvky interakce, když byla pozornost dítěte rozptýlená, jako tomu bylo u poslední dyády (Jodie a Josh). Naopak v dyádách, kde dítě samo aktivně a smysluplně pracovalo s podnětovým materiálem, bylo obtížné identifikovat míru matčiny direktivity či zaměření na úkol.

Nebyl identifikován vztah mezi okolnostmi porodu a emoční interakcí matky a dítěte. Mrowetz uvádí, že popření negativních pocitů ze separace dítěte, pocity viny nebo posttraumatická stresová porucha po porodu pak u matek může vést k tendenci pečovat o své dítě hyperprotektivně nebo naopak vyhybavě (Mrowetz et al., 2011). Podstatnější než objektivní okolnosti je tedy prožitek matky. Snad jen u Glorie, která porod Giny popisuje s četnými negativními emocemi, můžeme pozorovat vyšší obavy o zdraví dítěte a také více zdravotních potíží dítěte. Naopak Brian, kterého Betty porodila doma, je velmi zdravé a samostatné dítě.

U většiny matek byl u porodu přítomen také otec dítěte. Přítomnost otce u porodu může být oporou pro matku, ale je důležitá především tehdy, když matka nemůže mít bezprostředně po porodu dítě v náručí. V chování otců, kteří byli zapojeni do podpory bondingu, je patrná větší trpělivost k dětem (Mrowetz et al., 2011), což může pro interakci matky s dítětem podstatnější, než samotná podpora manžela v průběhu porodu.

Nejdéle kojila dítě Ester, a nejkratší dobu Celie. Samotná délka kojení s interakcí pravděpodobně nesouvisí tolik, jako okolnosti kojení a odstavení. Na základě skutečnosti, že kojené děti jsou méně týrané a zneužívané (Stehlíková, 2010), nelze vyvodit závěry, že kojení je prevencí týrání a zneužívání dítěte. Spíše lze očekávat, že kojení a péče bez týrání a zneužívání jsou „příznaky“ dobrého vztahu mezi pečující osobou a dítětem.

Věkové rozpětí 2 – 3 roky, resp. 24 – 36 měsíců, vycházelo z výzkumného problému a bylo zdůvodněno v kapitole 7.3. Přesto však při porovnávání interakcí v jednotlivých dyádách matka – dítě je třeba zohlednit vliv věku dítěte na kvalitu komunikace dítěte, ale i matky. V interakci dyády s nejmladším dítětem, Fiona citlivě odhadovala, co Fred zvládne

a její zaměření na úkol bylo nízké. Její citlivost vůči signálům dítěte byla velmi vysoká. S rostoucím věkem dítěte se míra očního kontaktu spíše snižovala. V interakci však nebyly pozorovány tendence, které popisuje Flykt (2010). Podle Flykta s tím, jak roste věk dítěte, stoupá citlivost matky a spolupráce dítěte a naopak klesá kontrola ze strany matky (Flykt et al., 2010). Se stupajícím věkem klesá také na sebe zaměřené chování a sociální pozornost a naopak stoupá chování zaměřené na fyzické prostředí a sociální interakce (Černá, 2012). Poznatek Černé se vztahuje na menší děti, to je pravděpodobně příčinou skutečnosti, že tento rozdíl pozorován v této práci.

Vzhledem k tomu, že tvorba dat probíhala jednorázově, zachytila videonahrávka jen zlomek skutečné bohatosti odstínů interakce jednotlivých dyád, které by mohlo zachytit systematické nahrávání interakce v různých denních dobách a v různém rozpoložení dítěte či matky.

Patrně nejvýznamnější vliv na kvalitu interakce měla přítomnost staršího sourozence. V interakci Betty a Briana odváděla Bella matčinu pozornost, ale Betty jí bránila v narušení Brianovi činnosti. V interakci Fiony a Freda matka pevně strukturovala situaci a starší Flynn v ní měl své místo. Interakce Iny a Ivora byla poněkud chaotická, Iris se snažila připoutat matčinu pozornost a narušovala interakci, Ina se snažila reagovat vstřícně na obě děti. Matky s distancovaně vyhybavou vazbou zvládaly tuto situaci lépe.

Rozdílné podmínky při natáčení činily srovnání interakcí obtížným. Především však vyvstala otázka, zda má srovnání v tomto případě vůbec smysl. Výsledek srovnání pozornosti matky, která je v interakci s jedním dítětem, s pozorností matky, která je v místnosti se dvěma dětmi, nebude příliš hodnotný.

Rodina, kde lze zřetelně oddělit vazbu mezi matkou a dítětem od ostatních vztahů v rodině, posuzovat ji a měřit jako samostatnou entitu, zůstává snem výzkumníka. Ve skutečnosti je rodina „sociální dělohou“ (Trapková & Chvála, 2009), organismem, který usiluje o dynamickou rovnováhu celku, i kdyby měl „obětovat“ některou z částí. Do vztahu matky s dítětem vstupuje nesmírné množství faktorů, které se mění v čase – milenecký i rodičovský vztah matky s otcem dítěte, vztah otce a dítěte, vztah jednotlivých rodičů k dalším dětem, prarodiče, sourozenci, a podle propustnosti a šíře hranic rodiny další lidé. Každý z těchto lidí si stejně jako matka dítěte nese svoji minulost, která sahá až za hranice jejich paměti. A stejně tak do příběhu života dítěte patří i kapitoly o setkání muže a ženy, jejich lásce a početí, které se odehrály dávno před jeho narozením.

V neposlední řadě se do promítla do interpretace výsledků promítla délka nebo spíše hloubka mého vztahu s některými matkami. I přes snahu tyto vlivy reflektovat

v jednotlivých případových studiích je třeba počítat s těmi, které sítu výzkumník v kvalitativním výzkumu nezachytilo.

Práce může sloužit jako základ pro longitudinální studii vývoje interakce matky a dítěte. Pro rozšíření a zpřesnění obrazu vývoje jednotlivých dvojic bych navrhovala semiprojekční Test rodinných vztahů zachycující citové vazby dítěte (Benet-Antony, BA), který je určený dětem od pěti do čtrnácti let.

Po zkušenostech s interakcí se sourozenci v tomto výzkumu je pro mě osobně zajímavou variantou rozvinout výzkum tímto směrem a popsat souvislosti mezi vztahovou vazbou matky a interakci matky s oběma či více dětmi.

Další možný směr, kterým se dál ubírat je možné srovnání interakce vztahových osob s dětmi podle pohlaví. Mnoho výzkumů se věnuje rozdílům v interakci dítěte s matkou a s otcem. Tento výzkum stát u začátku zkoumání specifik mužské primární pečující osoby.

10 Závěr

Souvislost mezi vztahovou vazbou matky a interakcí matky a dítěte ve věku dva a tři roky byla v této práci popsána na základě porovnání dat ze čtyř zdrojů. Vztahová vazba byla zjištěna pomocí škály Experiences in Close Relationships (ECR) a dotazníku Parental Bonding Instrument (PBI). Interakce byla posuzována na základě analýzy videonahrávek přirozené herní interakce matek s dětmi v domácím prostředí s jednotným podnětovým materiálem. Doplnující data jsem čerpala z polostrukturovaného rozhovoru a aktivního pozorování.

Analýza deseti případových studií (devět matek s dítětem a jeden otec s dítětem) ukázala že matky s nízkou mírou kontroly ve vztahu k oběma rodičům lépe strukturují situaci a jsou v interakci s dítětem jistější a více se opírají o svoji intuici. Nonverbální komunikace matek s distancovaně vyhýbavým typem vztahové vazby byla méně výrazná. U ostatních matek převládal vliv jejich vědomě zvoleného výchovného přístupu. Matky a otec, které míru kontroly ve vztahu s matkou posuzovaly jako vysokou dávaly většinou dětem více volnosti, méně strukturovali interakci. Překvapivě nejvíce fyzického kontaktu bylo pozorováno v interakci otce s nadměrně zaujatým typem vztahové vazby a dvou matek s distancovaně vyhýbavým typem vztahové vazby. U matek, které ve vztahu se svojí matkou hodnotily nízkou míru péče, byla vyšší míra péče u otce a naopak matky, v jejichž vztahu s otcem byla nízká míra péče, hodnotily péči matka jako vyšší.

Vzhledem k velikosti výzkumného vzorku nelze výsledky zobecnit.

Souhrn

Tato práce se věnuje popisu souvislosti sebezpouzení vztahové vazby matky a emoční kvalitou její interakce s dítětem. V teoretické části se věnují teorii vztahové vazby, která je podle Ruttera (1995, in Koukolík, 2013) fundamentální teorií, která se však stále vyvíjí, zpřesňuje se, a neobešla by se bez kritiky (Koukolík, 2013). Hazan & Shaver (1994) mluví o ambicích teorie attachmentu stát se souhrnnou teorií vztahů. Kvalita vztahové vazby je jedním z ústředních témat počátku vývoje jedince (Hoskovcová, 2006).

Při formování teorie attachmentu vycházel Bowlby (2010) z psychoanalytického důrazu na vliv rané zkušenosti, z tehdy nových poznatků etologie a především z přímého pozorování. Z perspektivy vztahové vazby je regulace afektů jednak centrálním aspektem procesu připoutání. Zároveň je také jedním z jeho hlavních výstupů (Cassidy, 1994).

Základní typologie vztahové vazby, jak ji formuloval Bowlby (2010) v 60. letech, rozlišovala nejistou a jistou vztahovou vazbu. Mary Ainsworthová (1979) rozpracovala původní dva typy především na základě pozorování chování dětí v průběhu pozorování chování dětí při Strange Situation Test (SST). V pojmenování jednotlivých typů vazby patrná perspektiva pozorovatele projevů dítěte. Tři typy dle Ainsworthové - úzkostně vyhýbavý, jistý typ a úzkostně ambivalentní typ vztahové vazby doplnila Mary Mainová o typ dezorganizovaný (Brisch, 2011).

Vnitřní pracovní modely jsou relativně stabilními prototypy všech vztahů, které jedinec navazuje v průběhu dalšího života. S ohledem na stabilitu vnitřních pracovních modelů můžeme koncept vztahové vazby chápat jako vzorec emoční regulace, který může být protektivním faktorem v adaptivním vývoji jedince (Zimmermann, 2004).

Vztahová vazba se vytváří a rozvíjí v souladu s evolučními principy přežití a reprodukce. Mezi primární pečující osobou, kterou je v našem sociokulturním prostředí většinou matka, se přibližně od pěti do sedmi měsíců věku dítěte vyvíjí obousměrná citová a poznávací vazba. Kvalitu vztahové vazby dítěte rozhodujícím způsobem určuje pečující osoba, která má odstranit úzkost a poskytnout podporu a ochranu. Základním předpokladem na straně pečující osoby je dostatečná vnímavost vůči potřebám dítěte a schopnost na ně v postačující míře odpovídat. Vztahová vazba se vytváří na základě bazální (ne)důvěry mezi dítětem a vztahovou osobou (Lečbych & Pospíšilíková, 2012).

Do interakce matky s dítětem kvalita komunikace matky s dítětem je svázána s mnoha dalšími skutečnostmi. Mezi ty nejpodstatnější patří zdraví matky (např. Flykt et al., 2010) a dítěte (např. Langová, 2013), temperament dítěte (Hart & Behrens, 2013), předčasné

narození dítěte (Fuertes, Faria, Soares & Crittenden, 2009), průběh porodu (Mrowetz, Chrastilová, Antalová, 2011), společenství (Liedloffová, 2007; Small, 2012).

Klíčové pro raný dyadický vztah mezi matkou a dítětem jsou vnitřní pracovní modely, které tvoří základ matčina vnímání a interpretace komunikačních signálů kojence (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2002).

Pro mapování souvislosti mezi vztahovou vazbou matky a emoční interakcí matky s dítětem je vhodný kvalitativní přístup, který zkoumané fenomény vnímá holisticky s cílem porozumět interakci v relativně přirozených podmínkách. Zohledňuje celkový kontext, jde do šířky i do hloubky dynamických souvislostí. Podstatou kvalitativního přístupu je zkoumání způsobu, jakým lidé interpretují své prožívání, zkušenosti a sociální okolí (Hendl, 2009; Miovský, 2009; Strauss & Corbinová, 1999), v tomto případě jakým způsobem matky interpretují zkušenosti z dětství se svými rodiči a jakým způsobem se tato interpretace promítá do emoční interakce s dítětem

Souvislost mezi vztahovou vazbou matky a interakcí matky a dítěte ve věku dva a tři roky byla v této práci popsána na základě porovnání dat ze čtyř zdrojů. Vztahová vazba byla zjištěna pomocí škály Experiences in Close Relationships (ECR) a dotazníku Parental Bonding Instrument (PBI). Interakce byla posuzována na základě analýzy videonahrávek přirozené herní interakce matek s dětmi v domácím prostředí s jednotným podnětovým materiálem. Doplnující data jsem čerpala z polostrukturovaného rozhovoru a aktivního pozorování.

Výzkumný soubor tvoří deset dvojic rodič – dítě ve věku dva až tři roky. Děti jsou zdravé bez vývojových potíží a vyrůstají s oběma rodiči. Pro získání výzkumného souboru jsem zvolila metodu záměrného výběru přes instituci v kombinaci se samovýběrem, účelovým výběrem a metodou sněhové koule.

Ve zkoumaných dyádách matka – dítě převažují chlapci (8 z 10). Průměrný věk dítěte je 30 měsíců. Většina dětí (6 z 10) má staršího sourozence, dva chlapci mají mladšího sourozence a dva zatím žádné sourozence nemají.

Výzkum byl proveden v souladu s platným zákonem o ochraně osobních údajů (zákon č. 101/2000 Sb.). Účastníci byli upozorněni na riziko, že přestože budou údaje anonymizovány, tak z jednotlivých případových studií by mohla osoba, která účastníky zná a byla informována o jejich účasti ve výzkumu, rozpoznat některé osoby.

Výzkum byl koncipován tak, aby nezakládal předpoklad jakékoliv hmotné nebo psychické újmy účastníků výzkumu.

Analýza deseti případových studií (devět matek s dítětem a jeden otec s dítětem) ukázala že matky s nízkou mírou kontroly ve vztahu k oběma rodičům lépe strukturují situaci a jsou v interakci s dítětem jistější a více se opírají o svoji intuici. U ostatních matek převládal vliv jejich vědomě zvoleného výchovného přístupu. Matky a otec, které míru kontroly ve vztahu s matkou posuzovaly jako vysokou dávaly většinou dětem více volnosti. Překvapivě nejvíce fyzického kontaktu bylo pozorováno v interakci otce s nadměrně zaujatým typem vztahové vazby a dvou matek s distancovaně vyhýbavým typem vztahové vazby. U matek, které ve vztahu se svojí matkou hodnotily nízkou míru péče, byla vyšší míra péče u otce a naopak matky, v jejichž vztahu s otcem byla nízká míra péče, hodnotily péči matka jako vyšší.

Vzhledem k velikosti výzkumného vzorku nelze výsledky zobecnit

Poznámky

---

¹ Můžeme si představit v rámci psychologie často zmiňovaný temperament, či jiné složky osobnosti, které jsou považovány za vrozené, ať už jsou podmíněné geneticky nebo je dítě získalo v průběhu prenatálního vývoje.

² Spirituální znamená duchovní – to však nemusí být nutně reprezentováno Bohem nebo dokonce náboženskou příslušností. Existenciální psychoterapie rozšiřuje pojem spirituální o smysluplnost života, hodnoty, přijetí životního poslání. Osobně se přikláním k transcendentnímu pojetí spirituality, které přesahuje jak jednotlivé hodnoty, tak archetypální obrazy a zabývá se otázkou podstaty nejvyššího principu vesmíru/božství (např. Grof, 2007, Svedenborg, 2011).

³ John Bowlby vystudoval University of Cambridge. Po ukončení studia se specializoval na dětskou psychiatrii a psychoanalýzu. Na tavistocké klinice v Hempsteadu, kde byl od roku 1946 zaměstnán, se věnoval výzkumu procesu vazby a separace. Na základě experimentálních studií s dětmi, které realizoval spolu s kolegou Robertsonem, pojmenoval vzorce chování dětí.

⁴ Bowlby patřil k Freudovým žákům a k zakladateli psychoanalýzy se ve svém díle vztahuje jako k vědecké autoritě. Při častém srovnávání teorie attachmentu s vybranými částmi Freudovy teorie hledá a nalézá shodu a potvrzuje (si) tak správnost svých závěrů „*Stesk po někom, koho člověk miluje a po kom touží, tvrdí Freud, je klíčem k pochopení úzkosti*“ (Bowlby, 2012, s. 41). Bowlby objevuje podporu své teorie v pozdních dílech Freuda, jako by k této podstatě dozrál přes množství často protichůdných teorií.

⁵ Tuto teorii nazval Bowlby (2010) teorií sekundárního pudu a spolu s Freudem, resp. psychoanalytickou verzí, odkazuje také na podobný pohled Dollarda a Millera, resp. teorie sociálního učení. „*Teorie sekundárního pudu tvrdí, že jedinec pobývá rád s příslušníky vlastního druhu proto, že jej krmí*“ (Bowlby, 2010, str. 187).

⁶ „*U nejméně vyvinutých příslušníků rádu primátů, např. u lemurů a kosmanů se musí mládě hned od narození samo přidržovat matky; matka mu v tom nijak nepomáhá. U pokročilejších opic starého světa, jako např. u paviánů a makaků, se musí mládě většinou samo držet, avšak v prvních dnech života mu matka musí trochu pomáhat. U těch nejpokročilejších, u goril a člověka, se mládě nadále musí přidržovat, avšak nemá dostatek síly na to, aby se udrželo dlouho, v důsledku toho je mládě po několik měsíců udržováno v blízkosti matky pouze díky aktivitě z matčiny strany...*“ (Bowlby, 2010, str. 178).

⁷ Již v roce 1967 americký porodník Liley shrnul závěry dosavadních studií s tím, že plod je aktivní a ovládá/kontroluje prostředí. Plod je schopen sociální interakce, reaguje na změny emočního stavu matky, a svým způsobem se tvoří dialog mezi matkou a dítětem (Langmeier & Krejčířová, 2006).

⁸ Žádná vztahová vazba - Vrtbovská (2010) doplňuje typologii vztahové vazby o zvláštní skupinu dětí, které prožívaly první tři roky svého života v ústavní péči a neměly možnost si k někomu vazbu vytvořit. Děti s „no attachmentem“ se poutají nahodile k různým zdrojům dočasného bezpečí a chvilkového uspokojení potřeb. Bez včasné nápravy citlivou rodinnou péčí směřuje vývoj dětí k citové plochosti, disharmonickému rozvoji osobnosti, poruchám sociálních vztahů a rozvoji asociální osobnosti.

⁹ Reaktivní attachment (Reactive Attachment Disorder – RAD) - Reaktivní vztahová vazba je diagnostickou jednotkou americké klasifikace nemocí DSM-IV-TR. Jde o závažnou spíše vzácnou poruchu citového pouta u dětí, která se rozvíjí ve věku od narození do tří až pěti let v případech závažného zanedbávání, zneužívání, separace od pečující osoby, častého střídání pečovatelů a jiných okolností, které vedou k výraznému narušení rozvoje vztahové vazby mezi pečující osobou a dítětem. Projevuje se širokým spektrem příznaků od nerozlišené náklonnosti až po neschopnost navázat kontakt.

¹⁰ Jistě připoutané děti už v mateřské škole častěji nalézají v konfliktních situacích prosociální řešení (Suess, G.J., Grossmann, K.E. & Houfe, L.A., 1992). Při následném zkoumání dětí, jejichž matky měly

---

bezpečnou vztahovou vazbu, a u nichž byla pozorována v jednom roce věku bezpečná vazba, měly tyto děti ve věku deseti let méně konfliktních vztahů s vrstevníky (Brisch, 2011).

¹¹ Kohortová populační studie z Nizozemí zkoumala u 606 dvojic matka-dítě roli vztahové vazby dítěte a rodičovského stresu v emocionálních a behaviorálních problémech batolat. Ve věku 14 měsíců dítěte byla pomocí SST hodnocena kvalita vztahové vazby k matce. V 18 měsících věku dítěte byl holandskou verzí Parenting Stress Index měřen stres rodičů. Ve 3 letech věku dítěte otec a matka vyplnili Child Behavior Checklist (Tharner, et al., 2012).

¹² Výzkum porovnával výsledky Dotazníku životní orientace (Scale of Coherence Aarona Antonovského) a Inventáře rodičovského a vrstevnického připoutání (Inventory of Parent and Peers Attachment) u 128 dospívajících dívek ve věku 15 – 18 let. Výsledky ukázaly negativní vztah mezi vnímaným odcizením ve vztahu s matkou a všemi škálami SOC. Ve vztahu k otci byly hodnoty celkově nižší, ale byl zaznamenán pozitivní vztah s úrovní vnímané důvěry ve vztahu k otci a všemi škálami SOC a negativní vztah mezi srozumitelností v SOC a mírou vnímaného odcizení ve vztahu s otcem (Popelková 2012).

¹³ Štěpení se od disociace liší délkou trvání, disociace mohou být jen dočasné (Ruppert, 2011).

¹⁴ „Až 90 % Čechů mezi 20 a 55 lety uvažuje zůstat na rodičovské dovolené, pokud by se jim dnes narodilo dítě, a každý desátý je o svém nástupu na rodičovskou přesvědčen,“ říká Lukáš Talpa, manažera projektu *Táta na plný úvazek z Ligy otevřených mužů*. <http://www.mpsv.cz/cs/16326>

¹⁵ Na matky jsou kladeny vysoké nároky. V předminulém století ženy věděly, co se od nich očekává: dobře se vdát, porodit dostatek zdravých potomků (nejlépe synů) a poskytovat manželovi a dětem zázemí domova (především vaření, péče o nejmladší děti, další domácí práce). Na počátku emancipačních tendencí se ženy začaly vzdělávat a připravovat se na povolání s tím, že po sňatku se stejně věnovali především rodině a živitelem rodiny byl muž. Světové války v první polovině 20. století změnil radikálně situaci: ženy musely zastat i dosud výhradně mužskou práci místo mužů, kteří bojovali a umírali ve válce. Po druhé světové válce došlo k masovému vstupu žen do zaměstnání a spolu s tím narostl také počet malých dětí v institucionalizované péči. Rodina byla sice základem státu, ale ženy se měly připojit ke společné cestě k novým zítkům budováním našeho hospodářství nikoliv péčí o děti. Pracující ženy, jesle, školky a jiné instituce pro děti patřili k vizitkám, kterými komunisté ukazovali svoji příkladnou péči o dobro občanů. Na konci 40. let minulého století navštěvovalo jesle 1% dětí mladších tří let a na konci 80. let činil podíl těchto dětí téměř pětinu (Hašková, 2012).

¹⁶ Důležitá je dostupnost vztahové osoby, její citlivost, empatie, schopnost vcítit se do dítěte a porozumět signálům, které dítě vysílá, a ochota je adekvátně uspokojit. Experiment s „poker face“ matky a četné příklady z klinické praxe Brische (2012) ukázaly, že „pouhá“ fyzická přítomnost nestačí.

¹⁷ Koncept intuitivního rodičovství vytvořili Papouškoví na základě pozorování spontánního reakce kojenců a chování primárních pečujících osob při rané interakci. Také zdůrazňuje význam kvality interakce pro funkční roli rodičovství, ale na rozdíl od teorie vztahové vazby není odvozen z psychoanalytické teorie, ani z teorie instinktů. Podle teorie intuitivního rodičovství jsou vzorce chování, kterými v interakci s dítětem rodiče upravují svoje chování do pro dítě srozumitelné formy, vrozenými predispozicemi, které vycházejí z evoluční zkušenosti lidského druhu. Funkcí raného rodičovství je vedení a podpora dítěte v rozvíjení schopností samořízení, komunikace a integrace zkušeností (Papoušková, 2004).

¹⁸ Interpersonální chování matky se nijak neprojevovalo na tom, jak dítě hodnotí matčino chování. Porovnání interpersonálního chování matky (na základě sebeposouzení v Dotazníku interpersonální diagnózy – ICL) a dětské subjektivní reality citových vztahů v rodině (94 kartiček Testu rodinných vztahů zachycující vztahové vazby dítěte - Benet-Antony) ukázalo, že hodnocení matky dítětem není diferencováno interpersonálním chováním matky. Rezková (2012) předpokládala, že záporné hodnocení matky dítětem stoupá spolu s agresivitou a hostilitou a také s mírou submisivity matky. Tato hypotéza se nepotvrdila, stejně

---

jako předpoklad, že matky, které byly pro své dítě preferovanou osobou, při sebeposouzení interakce dosáhly vyšší míry protektivnosti a láskyplnosti. Rezková (2012) nabízí vysvětlení ve snaze dětí matky idealizovat i přes jejich nevhodnou péči nebo naopak v kritickém hodnocení matky pod vlivem jiných významných osob, se kterými jsou matky v konfliktu. Pochybují, že by mezi interpersonálním chováním matky a hodnocením vztahu k matce dítětem nebyl žádný vztah. Možná by jiný design výzkumu souvislosti potvrdil.

¹⁹ „Ve vývoji dětské řeči můžeme evidovat transcendenci roviny foneticko-fonologické, lexikálně-sémantické, morfologicko-syntaktické a pragmatické roviny jazyka“ (Bytešníková, 2012, s. 72). Foneticko-fonologický subsystém jazyka sleduje zvukovou stránkou řečového projevu a základními jednotkami jsou zde fonémy – hlásky. Lexikálně-sémantická rovina jazyka se věnuje spojení mezi jazykem a myšlením, zahrnuje pasivní a aktivní slovní zásobu, úroveň zobecňování a definici pojmů. Morfologicko-syntaktická rovina se zaměřuje na aplikaci gramatických pravidel v mluvním projevu. A pragmatická rovina se zabývá schopností jedince vyjádřit rozličné komunikační záměry.

²⁰ Základní potřeby dítěte, jejichž uspokojení je podstatné pro jeho zdravý vývoj popsali Langmeier a Matějček (1974): potřeba množství a kvality podnětů, potřeba smysluplného světa, potřeba prvotního stabilního pouta ke konkrétní osobě, potřeba otevřené budoucnosti a potřeba sociálního uznání a společenské hodnoty.

²¹ Small (2012) datuje vznik etnopediatrie rokem 1995, kdy se v Atlantě v Georgii konalo setkání Americké společnosti pro rozvoj vědy. Etnopediatrii můžeme chápat jako „pohled na rodičovství napříč kulturami napříč kulturami a na evoluční biologii dítěte.

²² U Sanů v africké Botswaně jsou miminka v neustálém tělesném kontaktu, téměř bez přestání kojeny dle jejich potřeby a spí společně s rodiči.

²³ Wildová (2012) přirovnává dítě k rostlině, která musí nejprve pevně zakořenit (prenatální vývoj), potom vyrůstá stonek pevný tak, aby unesl celou rostlinu a plody (zrání limbického systému asi do 7 let), následně teprve vytváří listy intelektu a květy až plody abstraktního myšlení.

²⁴ Péče většiny matek euroamerické kultury se od péče o kojence v „primitivních“ kmenových kulturách liší především v intenzitě fyzického kontaktu s dítětem - kojení v pravidelných intervalech; oddělené spaní v postýlce; odpírání fyzického kontaktu a utišování, aby si nezvyklo,...

²⁵ Masopustová (2011) zjistila, že čím nižší bylo mateřské sebehodnocení matky po porodu, tím vyšší byla popisovaná plačtivost jejího kojence a tím spíše reagovala na nahrávku dětského pláče pocití znechucení a úzkosti. Čím lepší bylo mateřské sebehodnocení po porodu, tím spíše popisovaly matky pláč dítěte jako roztomilý a reagovaly pocitem něhy.

²⁶ Kojení je spojeno s vyšší hladinou neuropeptidů v mozku, zejména oxytocinu a vazopresinu, které podporují v matce „mateřský“ pocit, touhu chránit své dítě a pečovat o ně (Newman, Polokova, 2013).

²⁷ Nejprve zkoumali vliv prenatálních a postnatálních depresivních symptomů a vztahové vazby matky na kvalitu interakce matka-dítě. Dále se zjišťovali, zda bezpečná vztahová vazba může chránit interakci matka-dítě před negativními vlivy deprese matky. Výzkum prokázal význam vztahové vazby matky v rané interakci s dítětem – výše uvedená souvislost mezi jistou vztahovou vazbou matky a citlivostí v rané interakci s dítětem, dále role jisté vztahové vazby při zmírnění negativních dopadů depresivních symptomů matky na interakci. Potvrdil se také předpoklad, že matky s kombinací předporodních a poporodních depresivních symptomů se projevovaly v dyadické interakci málo citlivě. Dále se ukázalo, že na mateřskou necitlivost v interakci s dítětem mají silnější vliv předporodní depresivní symptomy, než postnatální (Flykt et al., 2010).

²⁸ Na rozdíl od celkového strachu byl u specifického strachu z rodičů výsledek jiný. Chlapci prožívají strach s ztrestu akritiky rodičů bez ohledu na míru prožívané blízkosti ve vztahu k rodičům. Ale u dívek se

---

zvýšená míra strachu z rodičovské kritiky a trestu objevuje v případech, kdy dívka hodnotí svůj vztah k matce jako méně blízký a důvěryplný (Michalčáková, Lacinová, Bouša & Kotková, 2010).

²⁹ Adler a rozděluje sourozenecké typy na. Leman (1997) rozděluje sourozence na prvorozené, druhorozené, prostřední, nejmladší a jedináčky. Adlerova typologie je shodná, přidává však ještě kategorii druhorozených. Sulloway (1996, in Coufalová, 2013) rozlišuje pouze prvorozené a mladší sourozence. Isaacson (2002, in Coufalová, 2013) se liší v charakteristice jednotlivých sourozeneckých pozic i ve východiscích teorie, např. zohledňuje vliv konstelace matky.

³⁰Ve 45 týdnech se hodnocení zaměřilo na intenzitu distresu dítěte a délku behaviorálních projevů vůči matce a experimentátorovi při spouštěcím podnětu, včetně pohledu, doteku a vyhledání blízkosti. Vyhodnocena byla také pozitivní a negativní emocionalita u dítěte a v mateřské interakci citlivost a angažovanost. Kvalita vztahové vazby byla testována v 54 týdnech pomocí Strange Situace Procedure. Výsledky výzkumu ukázaly na souvislost distresu s temperamentem a s mateřským stylem interakce – vyšší míra distresu byla pozorována u dětí s nižším projevem pozitivních emocí, jejichž matky se projevovaly méně citlivě a méně angažovaně. Také analýza behaviorální odpovědi na experimentátora při zaměření jeho pozornosti výhradně na rivala dítěte odhalila vazbu s mateřským interakčním stylem – dotek a pohled zaměřený na experimentátora byl výraznější u dětí, jejichž matky projevovaly méně citlivosti a angažovanosti. Behaviorální odpověď dítěte na chování matky podněcující žárlivost souvisí se vztahovou vazbou – dotek a vyhledávání blízkosti matky bylo vyšší u dětí, jejichž vztahová vazba byla později hodnocena jako nejistá vzdorovitá/ambivalentní/odmítavá a nejnižší u dětí s nejistou vyhýbavou vazbou. Na matku zaměřené vyhledávání blízkosti u dětí, které byly později hodnoceny jako jistě připoutané, trvalo středně dlouho (Hart & Behrens, 2013).

³¹ Metody sběru a tvorby dat: vztahová vazby matky - Adult Attachment Interview (George, Kaplan, & Main, 1985), depresivní symptomy - Edinburg Postnatal Depression Scale, pozorování interakce matka-dítě Care Index.

³² Sexualita partnerů je zdrojem energie v rodině a intimita partnera je zdrojem intimity celé rodiny. „*Endogamní sexualita zajišťuje intimitu rodiny*“ (Chvála, Trapková, 2008, s. 77). Následkem chudé interakce mezi partnery je slábnutí energetického zdroje pro výkon jejich rodičovství a často také exogamní sexualita, která otevírá intimitu rodiny vně a odvádí tak energii pryč.

³³ Vliv sociokulturního a ekonomického uspořádání na interakci mezi matkou a dítětem ukazuje rozdíl mezi Sany zemědělci a Sany, kteří zůstali u tradičního způsobu obživy sběrem a lovem. Zemědělství odvedlo rodiče z domovů na pole, zvětšilo vzdálenosti mezi jednotlivými obydlími i mezi rodinami. Děti Sanů sběračů a lovců prožívají celé dny ve společnosti celého společenství, s matkami a ostatními dětmi.

³⁴*The Adult Attachment Interview (George, Kaplan, & Main, 1985/1996)*

³⁵*The Strange Situation attachment assessment (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978)*

³⁶ Srovnání 35 dvojic matka-dítě z vyšších středních španělsky mluvících rodin z města se souborem 31 dvojic z rolnických indiánských rodin z venkova se zaměřilo na mezigenerační souvislost vztahové vazby a zahrnovalo AAI – Adult Attachment Interview, pozorování matky a dítěte v domácím prostředí a SST – Strange Situation Test (Gojman, et al., 2012).

³⁷ Výsledky výzkumu mezigeneračního přenosu vztahové vazby a souvislosti s partnerskými vztahy v dospělosti potvrdily předpoklad, že vzorec citové vazby dospělé dcery odpovídá charakteru vazby její matky, ale nikoliv jejího otce (Obegi, Morrison, Shaver, 2004). Škála vyhýbavosti v Dotazníku zkušeností s blízkými vztahy (The Avoidance dimension of the Experiences in Close Relationships Questionnaire), která odráží stupeň nepohodlí v psychické a citové blízkosti v partnerských vztazích, byla nejsilnějším prediktorem

---

vzorci citové vazby u dcery. Matky s vysokým skórem vyhýbavosti byly také častěji rozvedené, žily odděleně nebo byly svobodné (Brisch, 2011).

³⁸ Metody sběru a tvorby dat pro výzkum souvislosti deprese, vztahové vazby a interakce matka-dítě: vztahová vazby matky - Adult Attachment Interview (George, Kaplan, & Main, 1985), depresivní symptomy - Edinburg Postnatal Depression Scale, pozorování interakce matka-dítě Care Index. Podle Indexu péče, Care Index (Crittenden, 2009), tvorba dat proběhla formou natáčení na videokameru v domácím prostředí (Flykt et al., 2010). Matky byly instruovány k co nejpřirozenější hře a interakci s dítětem ve věku 14 +/- 7,76 měsíců. Hodnotící škála chování matky při interakci obsahovala 7 aspektů - výraz tváře, hlas, pozice/tělesný kontakt, emoce, střídání rolí během aktivity (teď ty a potom já), kontrola během aktivit, správný výběr aktivity – podle tří kritérií citlivá (sensitive), kontrolující (controlling) a necitlivá (unresponsive). Projevy dětí byly kódovány podle stejných aspektů ve čtyřech kritériích spolupracující (cooperative), kompulzivní (compulsive), obtížný (difficult), pasivní (passive). Ačkoliv chování matek a dětí bylo kódováno odděleně, tak byla jejich interakce hodnocena dyadicky.

³⁹ Cooleyho (2005) výzkumu souvislosti mezi schopností rozpoznat neverbální signály a vztahovou vazbou, resp. pojetím druhých, se účastnilo 59 svobodných studentek různých ras ve věku 17 – 26 let z malé liberální umělecké školy pro ženy ve velkém městě na americkém jihovýchodě. Pro zjištění míry přesnosti rozpoznání nonverbálních byl použit subtest Diagnostické analýzy neverbální přesnosti 2 (DANVA - Diagnostic Analysis of Nonverbal Accuracy-2), který hodnotí přesnost porozumění neverbálním signálům výrazu tváře a z hlasu. Participantům byly předloženo 24 barevných fotografií dospělých a 24 fotografií dětských tváří, které vyjadřovaly štěstí, smutek, zlost nebo strach. Subtest rozpoznání emocí v hlase se skládal z 24 nahrávek hlasu dospělého člověka a 24 nahrávek dětského hlasu, kde hlas přeřiká větu „Teď odsud odejdu a vrátím se později“ („I am going out of the room now and I will be back later“) šťastným, rozzlobeným, smutným nebo vystrašeným tónem hlasu. Výsledky ukázaly možnou souvislost mezi typem vztahové vazby a neverbálními komunikačními dovednostmi.

⁴⁰ V rozhovoru se tazatel ptá na to, co ho zajímá, z odpovědi si vezme to, co se mu hodí. Přepíše to do svého jazyka a výsledný produkt je na hony vzdálený tomu, co by napsal sám dotazovaný.

⁴¹ S ohledem na rozdílný věk pozorovaných dětí bylo třeba upravit jednotlivé komunikační aspekty, které byly hodnoceny:
Paralingvistický – Na rozdíl od kojenců, se zvuky, které nejsou v daném jazyce smysluplné, u dětí ve věku 2 – 3 roky se vyskytují řidče. Matky v této vývojové fázi dítěte věnují pozornost rozvoji verbální komunikace a paralingvistické projevy již nezrcadlí tak, jako u kojenců. Jde proto o doplňkovou informaci.

- Kinetický – Poloha a postavení během interakce
- Distanční – Sledování vzdálenosti mezi účastníky interakce je v tomto pozorování pouze doplňkovou informací, protože interakce jednotlivých dyád matka-dítě probíhala v různém prostředí.
- Vizuální kontakt – Efektivní a bezprostřední zdroj informací pro účastníky interakce i pro pozorovatele.
- Tón hlasu - Tón hlasu během verbálního i neverbálního projevu může odrážet pocity z komunikačního partnera.
- Pláč nebo nářek dítěte – U kojenců značí nepohodlí, bolest nebo nespokojenost v komunikaci. U dětí ve věku 2 – 3 let se pláč nebo nářek vyskytuje už jen v reakci na bolest, nebo při velké únavě. Ve většině situací o příčinách své nespokojenosti komunikuje verbálně s pomocí gest.
- Dotek – Na rozdíl od pozorování půlročních kojenců, kde je dotek aktivitou matky, jsem mohla sledovat nejen dotek iniciovaný matkou, ale i dítětem a reakci na nabídku doteku. Podstatná je samozřejmě kvalita doteku v kontextu celkového projevu matky a dítěte.

⁴² Středoškolsky vzdělané matky reagovaly v interakci s dítětem citlivěji, než matky s nižším vzděláním. Míra citlivosti vysokoškolsky vzdělaných matek se nacházela mezi matkami se středním a nižším vzděláním, ale nebyl mezi nimi signifikantní rozdíl. Podobnou souvislost mezi vzděláním matky a způsobem interakce matka-dítě lze pozorovat v míře pasivity dětí. Děti středoškolsky vzdělaných matek byly při

---

interakci signifikantně méně pasivní, než děti matek s nižším vzděláním, míra pasivity dětí vysokoškolsky vzdělaných matek byla opět mezi těmito dvěma skupinami (Flykt et al., 2010).

Seznam použité literatury a pramenů

- Adam, E. K., Gunnar, M. R., & Tanaka, A. (2004). Adult Attachment, Parent Emotion, and Observed Parenting Behavior: Mediator and Moderator Models. *Child Development*, 75(1), 110-122. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00657.x
- Atkinson, R. L., et al. (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.
- Adshead, G. (1988). Psychiatric staff as attachment figures. Understanding management problems in psychiatric services in the light of attachment theory. *British Journal of Psychiatry* 72, 64 – 69.
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters E. , & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ainsworth, M. D. S. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34, 932-937.
- Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427–454.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a Four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226 – 244.
- Bartholomew , K., & Horowitz, L. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-Category Model. *Journal of Personality & Social Psychology*. 61 (2), 226-244. ABSTRACT
- Bacus, A. (2005). První rok vašeho dítěte. Praha: Portál.
- Beebe, B., & Steele, M. (2013). How does microanalysis of mother–infant communication inform maternal sensitivity and infant attachment?. *Attachment & Human Development*, 15(5/6), 583-602. doi:10.1080/14616734.2013.841050
- Belsky, J., & Rovine, M. J. (1988). Nonmaternal Care in the First Year of Life and the Security of Infant-Parent Attachment. *Child Development*, 59(1), 157-167. doi:10.1111/1467-8624.ep10514136

- Bowlby, J. (2010). *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
- Bowlby, J. (2012). *Odloučení: Kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
- Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál.
- Bytešnicková, I. (2012). *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada Publishing.
- Cainová, S. (2012) *Ticho: Síla introvertů ve světě, který nikdy nepřestává mluvit*. Příbram: Jan Melvil Publishing.
- Cairns, K. (2013). *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál.
- Cassidy, J. (1994). Emotion regulation: influences of attachment relationships. *Monographs Of The Society For Research In Child Development*, 59(2/3), 228-249. doi:10.1111/1540-5834.ep9502132775
- Cassidy, J. (2001). Truth, lies and intimacy: An attachment perspective. *Attachment and Human Development*, 3, 121-155.
- Cena, L. & Imbasciati, A. (2010). Perinatal Clinical Psychology: Parent-Child Interaction in Primary Care. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, .25, 67-88. [Získáno 15.prosince 2013] Dostupné na:<http://birthpsychology.com/journal-article/perinatal-clinical-psychology-parentchild-interaction-primary-care>
- Cooley, E. L. (2005). Attachment Style and Decoding of Nonverbal Cues. *North American Journal of Psychology*, Vol. 7, No. 1, 25-34
- Coufalová, A. (2013). *Analýza vztahů mezi vybranými aspekty rodinného prostředí a úzkostlivostí dětí středního školního věku* (Rigorózní práce). Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Získáno 10. ledna 2014 z Theses database <http://is.muni.cz/th/261316/ff_r/>.
- Crowell, J. A., & Feldman, S. (1988). Mothers' Internal Models of Relationships and Children's Behavioral and Developmental Status: A Study of Mother-Child Interaction. *Child Development*, 59(5), 1273. doi:10.1111/1467-8624.ep8589361
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.

- Černá, K. (2012). *Srovnání aktivity batolat v rámci vrstevnické skupiny u dětí z kojeneckých ústavů, z jeslí a z rodin* (Diplomová práce). Získáno 12.ledna 2014 Theses database (FSS N-PS PS, učo 263149) MU-FSS /th/263149/fss_m/Diplomova_prace.pdf
- Čikošová, E., & Preiss, M. (2011). *Parental Bonding Instrument*. Otrokovice: Propsyco.
- Davies, J., M., & Cummings, E. M. (1998). Exploring children's security as a mediator of the link between marital realitons and child adjustment. *Child Development*, 69, 124-139.
- Davies, J., M., & Cummings, E. M. (1995). Marital conflict and child adjustment: an emotional security hypothesis, *Psychological Bulletin* 116: 387 – 411.
- Flykt, M., Kanninen, K., Sinkkonen, J., & Punamäki, R. J. (2010). Maternal Depression and Dyadic Interaction: The role of Maternal Attachment Style, *Infant and Child Development*, 19: 530–550. doi:10.1002/icd.679
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P., & Target, M. (2005). *Psychoanalytické teorie: Perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*. Praha: Portál.
- Fuertes, M., Lopes dos Santos, P., Beeghly, M., & Tronick, E.(2006). More Than Maternal Sensitivity Shapes Attachment. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2006, Vol. 1094 Issue 1, 292-296. doi:10.1196/annals.1376.037.
- Fuertes, M, Faria, A, Soares, H., & Crittenden, P. (2009). Developmental and evolutionary assumptions in a study about the impact of premature birth and low income on mother–infant interaction. *Acta Ethologica*. Vol. 12 Issue 1, 1-11. doi:10.1007/s10211-008-0051-4.
- Gojman, S., Millan, S., Carlson, E., Sánchez, G., Rodarte, A., González, P., & Hernández, G. (2012). Intergenerational relations of attachment: a research synthesis of urban/rural Mexican samples [Abstract]. *Attachment & Human Development*. Nov2012, Vol. 14 Issue 6, p553-566. doi:10.1080/14616734.2012.727255
- Grof, S. (2007) *Psychologie budoucnosti: Poznatky a poučení z moderního výzkumu vědomí*. Praha: Argo.
- Hardy, M. (2013). Attachment patterns across the lifespan. *Int. J Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine*, Vol. 25, Suppl. 1 (2013), 33 – 41.

- Hart, S.L., & Behrens, K.Y. (2013). Affective and Behavioral Features of Jealousy Protest: Associations with Child Temperament, Maternal Interaction Style, and Attachment. *Infancy*. May/Jun2013, Vol. 18 Issue 3, pp 369-399. doi:10.1111/j.1532-7078.2012.00123
- Hašková, H. (2012). Péče o nejmenší: boření mýtů. Praha: Psychologické nakladatelství a Sociologický ústav AV ČR.
- Hašto, J. (2005). *Vztahová väzba. Ku koreňom lásky a úzkosti*. Trenčín: Vydavateľstvo F.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationship. *Psychology Inquiry*, 5(1), 1 – 22.
- Helus, Z. (2004). *Dítě v osobnostním pojetí: Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele a rodiče*. Praha: Portál.
- Holasová, J. (2011). *Aplikace metody videotrénink interakcí v azylových domech pro matky s dětmi* (Diplomová práce). FSS – MU Brno. Získáno 10. prosince 2013 z Theses database <http://is.muni.cz/th/342971/fss_m/>.
- Horňáková, K., Kapalková, S., & Mikulajová, M. (2009). *Jak mluvit s dětmi od narození do tří let*. Praha: Portál.
- Hoskovcová, S. (2006). *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada.
- Chvála, V., Trapková, L. (2008). *Rodinná terapie a teorie jin-jangu*. Praha: Portál.
- Jung, C. G. (1992). *Analytická psychologie, její teorie a praxe: Tavistocké přednášky*. Praha: Academia.
- Klenková, J. (2006). *Logopedie*. Praha: Grada.
- Kochanska, G., & Aksan, N. (2004). Development of mutual responsiveness between parents and their young children. *Child Development*, 75, 1657–1676.
- Kopřiva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., Kopřivová, T. (2010). *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála.
- Koukolík, F. (1994). Rodičovský obraz. *Vesmír*; 73, 56.
- Koukolík, F. (2013). Funkční neuroanatomie rodičovství. *Praktický lékař*. 93 (5), 199-206.

- Kratochvíl, S. (2000). *Manželská terapie*. Praha: Portál.
- Kulísek, P. (2000). Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). *Československá psychologie*, 44(5), 404 – 423.
- Kudrle, S. (2003). Bio-psycho-sociálně-spirituální model závislosti jako východisko k primární, sekundární a terciální prevenci. In K. Kalina et al., *Drogy a drogové závislosti – mezioborový přístup* (2/10, s. I, 145 – 121). Praha: Úřad vlády ČR.
- Lacinová, L., Škrdlíková, P. (2008). *Dost dobří rodiče, aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny*. Praha: Portál.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006) *Vývojová psychologie: 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (1974). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum.
- Langová, L. (2013). *Analýza komunikační schopnosti žáka s autismem* (Diplomová práce). Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Získáno 9. prosince 2013 z Theses database /id/15ugr6/.
- Lechta, V. (2002). *Symptomatické poruchy řeči*. Praha: Portál.
- Leman, K. (1997). *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- Levitzky, S., & Cooper, R. (2000). Infant colic syndrome - Maternal fantasies of aggression and infanticide. *Clinical Pediatrics*, 39, 395-400.
- Levy, K. N., Kelly, K. M. (2010). Using interview to assess adult attachment. In J. H. Obegi & E. Berant (Eds.), *Attachment theory and research in clinical work with adults* (121 – 152). New York: Guilford Press.
- Liedloffová, J. (2007). *Koncept kontinua: Hledání ztraceného štěstí pro nás a naše děti*. Praha: DharmaGaia.
- Macek, P. & Lacinová, L. (2006). *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal.
- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: a move to the level of representation. *Monographs Of The Society For Research In Child Development*, 50(1/2), 66-104. doi:10.1111/1540-5834.ep11889989
- Masopustová, Z. (2011). *Vnímání kojeneckého pláče* (Disertační práce). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Získáno 9. prosince 2013 z Theses database <http://is.muni.cz/th/52209/fss_d/>.

- Matějček, Z. (1995). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1996). Teoretická úvaha nad pozdními následky psychické deprivace a subdeprivace. *Československá psychologie*, 5, 369-375.
- Matějček, Z. (2000). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (2008). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- Michalčáková, R., Lacinová, L., Bouša, O., & Kotková, M. (2010). Strachy a citová vazba k rodičům v období rané adolescence. *E-psychologie* [online]. 4 (1), 16-29 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/michalcakova_etal.pdf>.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood*. New York: Guilford Press.
- Newman, J., Polokova, A. (2013). Breastfeeding as a relationship. *Int. J Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine*, Vol. 25, Suppl. 1, 5-15. PRE250513A01
- Nicolson, S., Judd, F., Thomson-Salo, F., & Mitchell, S. (2013). Supporting the adolescent mother–infant relationship: preliminary trial of a brief perinatal attachment intervention. *Archives of Women's Mental Health*. December 2013, Vol. 16, Issue 6, pp 511-520. DOI: 10.1007/s00737-013-0364-9
- Obegi, J. H., Morrison, T. L., & Shaver, P. (2004). Exploring intergenerational transmission of attachment style in young female adults and their mothers. *Journal of Social & Personal Relationships*, 21, 625-638.
- Paiva, S.S., Gaivão, M.T.G., Pagiiuca, L.M.F., & Almeida, P.C. (2010). Non-Verbal Mother-Child Communication in conditions of Materna HIV in an Experimental Environment. *Rev. Latino-Am. Enfermagem*, 18(1); 41-7. Dostupné: www.eerp.usp.br/rlae
- Papoušková, M. (2004). Intuitivní rodičovství. In Ditrichová, J., Papoušek, M., Paul, K. a kol., *Chování dítěte raného věku a rodičovská péče (77-100)*. Praha: Grada Publishing.
- Polívková, M. (2013). *Rozdíl v percepci kojeneckého pláče matek prvorodiček a vícenásobných matek* (Bakalářská práce). Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Získáno 9. prosince 2013 z Theses database: <<http://theses.cz/id/xgf8vh/>>.
- Poncet-Bonissol, Y. (2012). *Psychický nátlak v rodině*. Praha: Portál.

- Popelková, M. (2012). Zmysel pre integritu a vzťahová väzba u adolescentov. *Psychologie a její kontexty*. 3 2012/2 145 -151.
- Průcha, J. (2011). *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada.
- Rezková, M. (2012) *Vztah mezi typem interpersonálního chování matky a hodnocením vztahu k matce dítětem* (Diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Získáno 14. prosince 2013 z Theses database /id/15ugr6/
- Ruppert, F. (2011) *Symbióza a autonomie: Traumata z narušeného systému rodinných vazeb*. Praha: Portál.
- Sedlická, N. (2012). *Jak vzniká porodní trauma a jak to ženy, které jím prošly, zpracovávají* (Magisterská diplomová práce). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Získáno 27. prosince 2013 z Theses database <http://is.muni.cz/th/142351/fss_m/>.
- Sears, W., & Searsová, M. (2012) *Kontaktní rodičovství: Rozumná cesta k pochopení a výchově dětí*. Praha: Argo.
- Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2002). Attachment – related psychodynamics. *Attachment & Human Development*, 4, 133–161.
- Small, M. F. (2012) *Naše děti, naše světy: jak biologie kultura ovlivňují naše rodičovství*. Praha: DharmaGaia.
- Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- Spangler, G. (2013). Individual dispositions as precursors of differences in attachment quality: why maternal sensitivity is nevertheless important. *Attachment & Human Development*. Sep-Nov2013, Vol. 15 Issue 5/6, p657-672. doi:10.1080/14616734.2013.842065
- Spangler, G., Grossman, K. E. (1993). Biobehavioral organization in securely and insecurely attached infants. *Child Development* 59, 1097-1101. doi:10.1111/1467-8624.ep9402220353.
- Spangler, G., & Schieche, M. (1998).: Emotional and adrenocortical responses of infants to the strange situation: The differential function of emotional expression. *International Journal of Behavioural Development*, 22, 681-707. doi:10.1080/016502598384126.
- Stehlíková, I. (2010). *Souvislost doby kojení s utvářením kognitivních funkcí u dětí* (Disertační práce). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Získáno 28. prosince 2013 z Theses database <http://is.muni.cz/th/133651/fss_d/>.

- Suess, G.J., Grossmann, K.E., & Houfe, L.A. (1992) Effects of infant attachment to mother and father on quality of adaption in preschool: From dyadic to individual organization of self. *International Journal of Behavioral Development*, 15, 43 – 65.
- Swedenborg, E. (2011) *Nebe a peklo dle viděného a slyšeného*. Praha: VOLVOX GLOBATOR.
- Širůček, J., & Lacinová, L. (2008). Relationship with parents from the perspective of attachment theory. In S. Ježek & L. Lacinová (Eds.). *Fifteen-year-olds in Brno: A slice of longitudinal self-reports* (123 - 130). Brno: Masarykova univerzita, FSS.
- Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha : Karolinum.
- Tharner, A., Luijk, M. P. C. M., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., Verhulst, F. C., Tiemeier, H. (2012). Infant Attachment, Parenting Stress, and Child Emotional and Behavioral Problems at Age 3 Years. *Parenting: Science & Practice*. Oct-Dec2012, Vol. 12 Issue 4, p261-281. doi: 10.1080/15295192.2012.709150
- Tracy, R. L., & Ainsworth, M. D. S. (1981). *Child Development*. Vol. 52 Issue 4, 1341-1343. doi: 10.1111/1467-8624.ep8861096.
- Trapková, L., & Chvála, V. (2009). *Rodinná terapie psychosomatických poruch: Rodina jako sociální děloha*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2000). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- van IJzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview: *Psychological Bulletin*, 117, 387-403.
- Vondráčková, P., & Vybíral, Z. (2013). Vliv typu vztahové vazby klienta na psychotherapeutický proces. *Psychotherapie*, 7 (1), 19 – 30.
- Voria, P, Papaligoura, Z., Sarafidou, J., Kopakaki, M., Dunn, J, Van Ijzendoorn, M.H., A., & Kontopoulou, A. (2006). The development of adopted children after institutional care: a follow-up study. *Journal of child psychology & psychiatry*, 47(12), 1246–1253. doi: 10.1111/j.1469-7610.2006.01666.x
- Vrtbovská, P. (2010) *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: Attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: SCAN – Praha: NATAMA.
- Vysoký, P. (1994). Fuzzy logika – móda, či změna paradigmatu. *Vesmír*. 73, s. 313-315.

- Wildová, R. (2012) *Učit se žít s dětmi: Bytím k výchově*. Praha: Dharma Gaia.
- Wilson, S., & Durbin, C. E. (2013). Mother-Child and Father-Child Dyadic Interaction: Parental and Child Bids and Responsiveness to Each Other During Early Childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*. Vol. 59 Issue 3, 249-279.
- Zimmermann, P. (2004). Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88, 83 -101.

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Citová vazba matky a její emoční interakce s dítětem.

Autor práce: Bc. Tereza Bílková

Vedoucí práce: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Počet stran a znaků: 136/294572

Počet příloh: 20

Počet titulů použité literatury: 108

Abstrakt:

Teorie vztahové vazby patří mezi vlivné teorie vývojové i klinické psychologie. Četné výzkumy prokázaly její význam pro další vývoj člověka a jeho vztahy. V této práci se věnuji hledání a popisu souvislostí mezi vztahovou vazbou matky a emoční interakcí matky s dítětem. Základní výzkumné paradigma je kvalitativní. Výzkumný soubor se skládal z deseti dyád primární pečující osoby a dítěte ve věku dvou a tří let (devět matek a dětí a jeden otec a dítě). Tvorba dat kombinuje kvalitativní a kvantitativní metody – aktivní pozorování, polostrukturovaný rozhovor, videonahrávka interakce, dotazník Parental Bonding Instrument a škálu Experiences in Close Relationships. V jednotlivých případových studiích jsou shrnuty výsledky analýzy dat. Výsledky naznačují souvislost mezi nízkou mírou kontroly v hodnocení vztahu s rodiči a jistotou matky v interakci s dítětem. Interakce matek s jistou vztahovou vazbou nebyla tak plynulá, jak lze předpokládat z výsledků dřívějších výzkumů. V diskuzi upozorňuji, že vzhledem k velikosti výzkumného souboru nelze tyto výsledky generalizovat.

Klíčová slova: vztahová vazba, interakce matka – dítě, ECR, PBI

ABSTRACT OF THESIS

Title: Exploring the link between mother-child affective communication and mother attachment.

Author: Tereza Bílková

Supervisor: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Number of pages and characters: 135/294644

Number of appendices:

Number of references: 108

Abstract:

The theory of attachment belongs among the influential theories of developmental and clinical psychology. Numerous studies have demonstrated its importance for the further development of man and his relationships. In this work I deal with research and description of the relational attachment of the mother and the emotional interaction between mother and child. The basic research paradigm is qualitative. The research group consisted of ten dyads primary caregiver and child, aged between two and three years (nine mothers and children and one father and child). Creation of data combining qualitative and quantitative methods - active observation, semi-structured interview, video interaction questionnaire, Parental Bonding Instrument and Experiences in Close Relationships scale. Each case trial summarizes the results of data analysis. The results suggest an association between low levels of control in the evaluation of the relationship with parents and certainty of mother interacting with her child. Interaction of mothers with safe attachment was not as smooth as can be expected from the results of earlier research. In the discussion part I note that due to the sample size, these results can not be generalized

Key words: attachment, mother-child interaction, PBI, ECR

Seznam příloh

Příloha č. 1: Formulář zadání MgrDP

Příloha č. 2: Informovaný souhlas

Příloha č. 3: Osnova polostrukturovaného rozhovoru

Příloha č. 4: Parental Bonding Instrument (PBI) - porovnání mužů a žen

Příloha č. 5: Percentilové normy subškál PBI

Příloha č. 6: Záznamový arch dotazníku PBI pro posouzení vztahové vazby s matkou

Příloha č. 7: Vyplněné dotazníky ECR

Příloha č. 8: Ukázka listu s pracovními výpočty k jednotlivým případovým studiím

Příloha č. 9: Ukázka obrázků, které malovaly děti z výzkumného souboru

Příloha č. 10: Ukázka rodinné mapy

Příloha č. 11: Interakce (Dyáda č. 1) Ada a Amy

Příloha č. 12: Interakce (Dyáda č. 2) Betty a Brian

Příloha č. 13: Interakce (Dyáda č. 3) Celia a Cedric

Příloha č. 14: Interakce (Dyáda č. 4) Dorris a Damian

Příloha č. 15: Interakce (Dyáda č. 5) Ester a Ethan

Příloha č. 16: Interakce (Dyáda č. 6) Fiona a Fred

Příloha č. 17: Interakce (Dyáda č. 7) Gloria a Gina

Příloha č. 18: Interakce (Dyáda č. 8) Hugh a Henry

Příloha č. 19: Interakce (Dyáda č. 9) Ina a Ivor

Příloha č. 1: Formulář zadání MgrDP

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. BÍLKOVÁ Tereza	17. listopadu 645, Ostrava - Poruba	F120588

TÉMA ČESKY:

Citová vazba matky a její emoční interakce s dítětem.

NÁZEV ANGLICKY:

Exploring the link between mother-child affective communication and mother attachment.

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Martin Lečbych, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Seznámení se s manuálem pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP v Olomouci a citačních norem Americké psychologické asociace.
2. Studium odborné literatury z oblasti psychologie rodiny, klinické psychologie, vztahové vazby ? psychoanalýzy, psychodiagnostiky, psychologie dětí, vývojové psychologie, psychologie emocí.
3. Zpracování přehledu dosavadního výzkumu ? využití databáze EBSCO ? zapracování přehledu dosavadního výzkumu do teoretické části DP.
4. V teoretické části bude hlavní zaměření na vztah mezi dimenzemi vztahové vazby matky a charakterem její emocionální interakce s dítětem.
5. Osnova teoretické části:
  - a. Teorie vztahové vazby;
  - b. Vztah mezi dimenzemi vztahové vazby a emoční interakcí;
  - c. Diagnostika vztahové vazby, možnosti posuzování;
  - d. Přehled dosavadních výzkumů (still face?).
6. Konzultace výzkumného projektu s vedoucím DP před realizací sběru dat. Dosavadní pracovní předpoklad je:
  - a. Pokusit se prozkoumat vztah mezi interakcí matky a dítěte (prostřednictvím analýzy videonahrávky matky a dítěte při společné činnosti) a sebezposouzením vztahové vazby prostřednictvím dotazníků ECR a PBI u matky.
  - b. Provést kvalitativní analýzu videonahrávek s ohledem na projevy emocí, charakter projevených emocí, pochval, povzbuzení, kritiky, celkové atmosféry a dalších relevantních oblastí.
7. Předpokladem je získání vzorku cca 8-10 párů matka-dítě, videonahrávka v experimentální situaci, korelace mezi obsahovou analýzou prvků interakce a sebezposuzovacími metodami. Další metody a cíle dle úvahy autorky.
8. Integrace výzkumných dat do smysluplného celku. Diskuse s rozvahou o výsledcích, přínosem pro praxi, doporučením dalšího upřesňujícího výzkumu.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- 1) Bowlby, J. (2010). Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem. Praha: Portál.
- 2) Brisch, K. H. (2011). Poruchy vztahové vazby. Praha: Portál.
- 3) Britner, P. A., Marvin, R. S., & Pianta, R. C. (2005) Development and preliminary validation of the caregiving behavior system: Association with child attachment classification in the preschool Strange Situation. *Attachment & Human Development*, 7, 83 ? 102.
- 4) Dubois-Comtois, K., Cyr, Ch., & Moss, E. (2011) Attachment behavior and mother-child conversations as predictors of attachment representations in middle childhood: A longitudinal study. *Attachment & Human Development*, 13, 335-357.
- 5) Greenberg, M. T., Cicchetti, D., & Cummings, E.M. (Eds.) (1990) Attachment in the preschool years. Chicago: University of Chicago Press.
- 6) Grienberger, J., & Kelly, K. (2005). Maternal reflective functioning, mother-infant affective communication, and infant attachment: Exploring the link between mental states and observed caregiving behavior in the intergenerational transmission of attachment. *Attachment & Human Development*, 7, 299-311.
- 7) Hašto, J. (2005). Vztahová vazba. Ku koreňom lásky a úzkosti. Trenčín: Vydavateľstvo F.
- 8) Hoskovcová, S. (2006). Psychická odolnosť predškolského dieťaťa. Praha: Grada.
- 9) Kopriva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., & Koprivová, T. (2010) Respektovat a být respektován. Kroměříž: Spirála.
- 10) Matějček, Z. (2009) Výbor z díla. Praha: Karolinum.

- 11) Mikulincer, M. & Shaver, P. R. (2010). Attachment in adulthood: structure, dynamics, and change. New York: Guilford Press.
- 12) Obegi, J. H. & Berant E. (2009). Attachment theory and research in clinical work with adults. New York: Guilford Press.
- 13) Trapková, L., & Chvála, V. (2009) Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha. Praha: Portál.

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

Příloha č. 2: Informovaný souhlas

Informovaný souhlas

Pro výzkumný projekt: ***Citová vazba matky a její emoční interakce s dítětem.***

Období realizace: březen 2013 – březen 2014

Vedoucí práce: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Jméno výzkumníka: Bc. Tereza Bílková

Vážená paní,

obracíme se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, jehož cílem je zmapovat souvislosti mezi vztahovou vazbou matky a kvalitou interakce mezi matkou a dítětem. Byly Vám představeny základní informace o výzkumu. Z účasti na výzkumu pro Vás vyplývají určité výhody, ale i rizika, se kterými jste byli seznámeni. Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Výzkumnice mne informovala o podstatě výzkumu a seznámila mne s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, stejně tak jako s výhodami a riziky, které pro mne z účasti na projektu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být publikovány. Veškerá data budou při publikaci výsledků anonymizována.

Měla jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečně dlouhém období zvážit, měla jsem možnost se výzkumníka zeptat na vše, co jsem považovala za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na tyto mé dotazy jsem dostala jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informována, že mám možnost kdykoliv od spolupráce na výzkumu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží moje osoba a druhý výzkumník.

1. Potvrzuji, že jsem byla informována o cílech a metodách výše uvedeného výzkumu a porozuměla jsem jim. Měla jsem možnost klást otázky a tyto mi byly uspokojivě zodpovězeny.	☐
2. Jsem informována, že moje účast v projektu je dobrovolná a že mám možnost bez udání důvodu kdykoliv od spolupráce odstoupit.	☐
3. Jsem informována, že příslušné údaje shromážděné v průběhu výzkumu budou archivovány a mohou být použity univerzitními pracovníky pro účely revize a analýzy a tam, kde je to relevantní. Souhlasím, aby tyto osoby měly přístup k záznamům mé účasti v tomto výzkumu.	☐
4. Prohlašuji, že souhlasím s účastí svojí a svého dítěte ve výše uvedeném výzkumu.	☐

Účastník: _____

Jméno a příjmení (tiskacím)

Podpis

Místo

Datum

Výzkumník: _____

Jméno a příjmení (tiskacím)

Podpis

Místo

Datum

Příloha č. 3: Osnova strukturovaného rozhovoru

- Základní údaje – věk a vzdělání matky/otce, věk dítěte, počet sourozenců dítěte a jejich věk.
- Vývoj vztahu s manželem/manželkou – seznámení, svatba, narození dětí.
- Okolnosti početí dítěte – plánované, „nehoda“, jak dlouho "to zkoušeli".
- Těhotenství – zdravotní stav matky a dítěte v těhotenství, subjektivní zkušenost.
- Porod – objektivní okolnosti (přirozený, vyvolávaný, císař, délka porodu, kde bylo dítě po porodu – bonding) a subjektivní zkušenost (pocity).
- Kojení – délka a okolnosti odstavení.
- Péče o dítě – šátkování nebo kočárek.
- Spaní – vývoj uspořádání, oddělené nebo společné spaní.
- Nemoci dítěte – trvalejší nebo vážnější onemocnění u dítěte a podobná onemocnění v rodině.
- Výchova dítěte - cokoliv, co se týká péče a výchovy (znakování, mateřské kluby, domácí montessori aktivity, principy péče, které zastávají, shoda s manželem/manželkou ve výchově).
- První odloučení – v jakém věku dítěte a s kým bylo.
- Prarodiče – podíl na péči o dítě.
- Rodina matky/otce v dětství – rodiče, sourozenci, výjimečné události (vážná nemoc nebo smrt v rodině, rozvod rodičů).

- Charakteristika vztahu s rodiči:
- 5 přídavných jmen, které by co nejpřiléhavěji popsaly vztah s matkou v dětství a dospívání (asi do 16 let).
- 5 přídavných jmen, které by co nejpřiléhavěji popsaly vztah s otcem v dětství a dospívání (asi do 16 let).
- K přídavným jménům vysvětlení – Pojí se s tím nějaké vzpomínky?

Příloha č. 4: Parental Bonding Instrument (PBI) - porovnání mužů a žen

Porovnání průměrných hodnot na subškálách citové vazby k rodičům z hlediska pohlaví, jak je uvádí Čikošová a Preiss (2011, 21) u výkumného souboru o velikosti 269 respondentů (131 mužů a 138 žen).

Porovnání vztahové vazby k rodičům podle PBI v závislosti na pohlaví (N = 269).

Pohlaví		Subškály citové vazby			
		otec péče	otec kontrola	matka péče	matka kontrola
muž	Průměr	21,7	11,8	25,9	13,7
	N	128	128	131	131
	Standardní odchylka	6,6	5,3	5,9	6,4
žena	Průměr	20,5	13,4	24,2	15,6
	N	136	136	138	138
	Standardní odchylka	7,3	6,3	6,6	5,6
Celkem	Průměr	21,1	12,6	25,1	14,7
	N	264	264	269	269
	Standardní odchylka	6,9	5,9	6,3	6,0

Příloha č. 5: Percentilové normy subškál PBI

Percentilové normy jednotlivých subškál citové vazby v PBI, jak je uvádí Čikošová a Preiss (2011, 28).

Percentilové normy subškál PBI (N = 269)

Percentily	PÉČE		KONTROLA	
	otec péče	matka péče	otec kontrola	matka kontrola
1	0	8	0	3
2	1	11	3	3
3	2	13	2	4
4	8	14	2	4
5	10	14	3	5
10	13	17	5	7
15	15	19	6	9
20	16	20	7	10
25	17	21	9	11
30	18	22	9	12
35	19	22	11	13
40	19	23	11	13
45	20	24	13	14
50	21	25	13	14
55	22	26	13	15
60	23	27	14	15
65	23	28	15	17
70	25	29	16	17
75	26	30	17	18
80	27	31	18	19
85	29	33	18	20
90	30	34	20	23
95	33	35	22	26
96	33	35	22	26
97	33	36	24	27
98	34	36	25	28
99	35	36	29	33
100	36	36	33	37

Pozn.: Percentilové normy subškál PBI (Čikošová & Preiss, 2011, 28).

Příloha č. 6: Záznamový arch dotazníku PBI pro posouzení vztahové vazby s matkou

Parental Bonding Instrument

Tento dotazník obsahuje různé postoje a chování rodičů. Prosím udělejte křížek do políčka tak, jak si pamatujete své rodiče během prvních šestnácti let Vašeho života.

Moje matka

	Pravda	Spíše pravda	Spíše nepravda	Nepravda
1. Mluvila na mě milým a přátelským hlasem.				
2. Nepomáhala mi tak, jak jsem potřeboval(a).				
3. Nechávala mě, abych dělal(a) co jsem chtěl(a).				
4. Připadala mi citově chladná.				
5. Přišlo mi, že rozumí mým problémům a obavám.				
6. Byla ke mně něžná.				
7. Byla ráda, když jsem dělal(a) vlastní rozhodnutí.				
8. Nechtěla, abych dospěl(a).				
9. Snažila se kontrolovat všechno, co jsem dělal(a).				
10. Porušovala moje soukromí.				
11. Ráda se mnou rozmlouvala, diskutovala.				
12. Často se na mě usmívala.				
13. Měla sklon mě rozmazlovat.				
14. Nerozuměla mým potřebám a chtění.				
15. Nechávala mě se rozhodovat samostatně.				
16. Chovala se, jako kdybych byl(a) nechtěný(á).				
17. Dokázala mě utěšit, když jsem byl(a) rozrušená(á).				
18. Moc se mnou nemluvila.				
19. Snažila se, abych se na ní cítil(a) závislý(á).				
20. Chovala se, jako kdybych se o sebe nemohl(a) postarat bez její přítomnosti.				
21. Dávala mi tolik svobody, kolik jsem potřeboval(a).				
22. Nechávala mě chodit ven tak často, jak jsem chtěl(a).				
23. Přehnaně se o mě starala.				
24. Nechválila mě.				
25. Nechávala mě oblékat tak, jak jsem chtěl(a).				

Příloha č. 7: Vyplněné dotazníky ECR

	Ada	Betty	Celia	Dorris	Ester	Fiona	Gloria	Hugh	Ina	Jodie
1	6	2	3	2	4	7	7	5	3	1
2	4	1	2	3	6	4	5	2	2	2
3	5	1	7	2	5	5	5	7	6	7
4	5	2	2	3	4	6	7	6	5	2
5	1	2	2	2	5	3	4	2	1	1
6	2	2	1	5	4	2	6	3	2	2
7	2	2	1	3	2	4	5	2	1	3
8	5	2	2	2	3	2	7	6	1	1
9	2	2	2	3	2	5	7	2	2	1
10	2	1	6	5	4	2	5	3	2	2
11	2	1	3	2	5	5	5	2	6	1
12	2	2	3	2	2	2	1	4	1	2
13	2	2	2	3	6	3	1	4	2	2
14	2	1	2	5	6	3	4	4	6	2
15	5	2	7	6	6	4	1	6	7	6
16	3	2	2	2	4	1	1	5	2	2
17	2	2	1	2	5	2	7	3	1	1
18	3	1	4	6	5	2	1	3	1	2
19	5	6	5	2	4	3	1	6	6	5
20	5	2	3	6	4	1	1	4	1	4
21	3	5	4	5	4	3	7	5	6	4
22	5	6	6	5	6	6	7	4	6	2
23	2	2	2	2	4	2	5	3	1	2
24	2	2	3	6	5	2	1	3	1	3
25	4	5	5	5	2	6	1	5	6	7
26	3	2	2	3	5	2	1	4	1	2
27	5	4	6	6	4	6	1	6	7	7
28	3	2	2	5	3	3	1	5	5	4
29	2	1	2	2	2	1	1	2	3	4
30	3	3	5	5	5	2	5	4	5	4
31	5	5	6	6	2	4	5	6	6	7
32	3	3	5	7	6	5	5	4	3	5
33	6	5	7	7	6	6	6	6	7	7
34	5	2	6	6	6	5	1	5	4	4
35	3	5	6	6	2	3	1	4	6	4
36	2	6	2	4	5	3	1	4	5	2
vyhýbavost	54	58	41	54	76	68	98	52	41	34
úzkostnost	57	38	54	78	79	49	54	73	49	51
vyhýbavost	3	3,22	2,28	3	4,22	3,78	5,44	2,89	2,28	1,89
úzkostnost	3,17	2,11	3	4,33	4,39	2,72	3	4,06	2,72	2,83
	Ada	Betty	Celia	Dorris	Ester	Fiona	Gloria	Hugh	Ina	Jodie

Příloha č. 8: Ukázka listu s pracovními výpočty k jednotlivým případovým studiím

	Otec M1					Matka M1						
	Pravda	Spíše pravda	Spíše nepravda	Nepravda	Péče	Kontrola	Pravda	Spíše pravda	Spíše nepravda	Nepravda	Péče	Kontrola
1	X				2		X				2	
2	X				1			X			2	
3	X					1	X					1
4			X		2				X		3	
5			X		1			X			1	
6			X		1		X				2	
7	X					1		X				2
8			X			1	X					3
9				X		0	X					2
10				X		0	X					2
11			X		1		X				2	
12		X			2		X				2	
13		X				2			X			0
14			X		2			X			2	
15		X				1		X				2
16				X	3				X		3	
17			X		1		X					3
18			X		2			X			2	
19				X	0		X					2
20				X	0		X					2
21	X					0		X				2
22	X					0	X					1
23				X	0		X					2
24			X		2				X		3	
25	X					0	X					0
Součet					20	6					27	21
					-0,5	-7,4					2,8	5,4
SD					7,3	6,3					6,6	5,6
norma												
Odchylka					-0,1	-1,2					0,4	1
							Otec M1					Matka M1

**Příloha č. 9: Ukázka obrázků, které malovaly děti z výzkumného souboru
Amy (Dyáda č. 1)**

Pozn.: Je to společné dílo Amy a její matky, kterou Amy pobízela, aby malovala také. Ada se Amy ptala, jakou má malovat barvou. Amy jí řekla, aby zelenou namalovala trávu. Na obrázku je cesta a na ní lidi (maminka, tatínek, Amy a teta).

Brian (Dyáda č. 2)

Pozn.: Maluje i obráceným koncem štětce. Projevuje radost z experimentování.

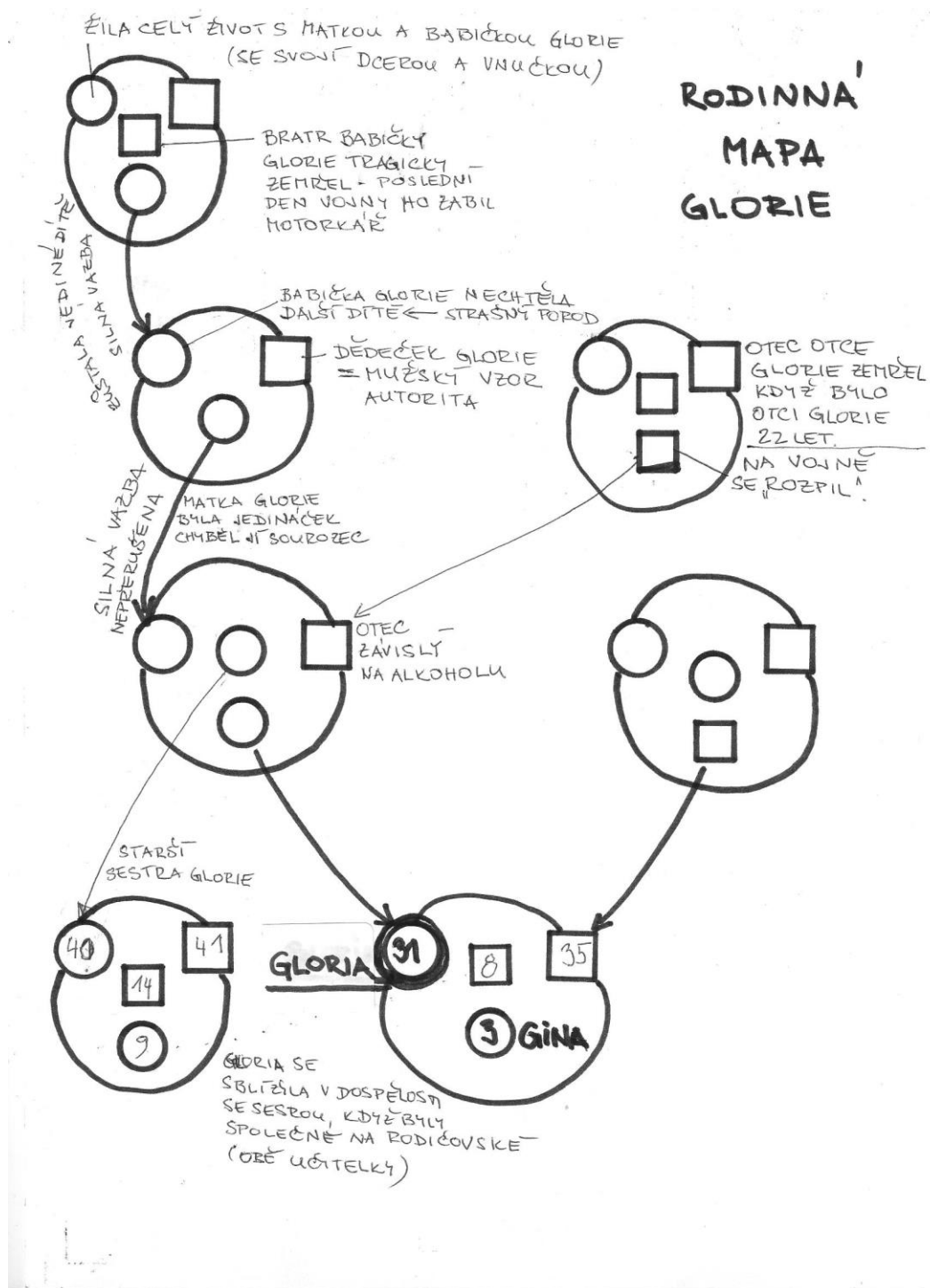
Gina (Dyáda č. 7)

Pozn.: Gina při malování sedí matce na klíně a matka ji verbálně provází procesem malby.

Příloha č. 10: Ukázka rodinné mapy

Příloha č. 11 Interakce (Dyáda č. 1) Ada a Amy

Amy se ke mně chová velmi přátelsky, ačkoliv se vidíme poprvé. Vtahuje mě do hry („taky hledej“), dokonce mě symbolicky zahrнула do svého světa při malování (namalovala tatínka, maminku a tetu).

Amy se lišila způsobem zacházení s čočkou. Hladila čočku po povrchu, ostatní děti nořily ruce do čočky, přehrabovaly se v ní. Vyzvala matku ke spolupráci („hledej taky“), ostatní děti byly zaujaté čočkou. Velmi opatrně vracela zrníčka čočky, když náhodou nějaké našla na zemi. Ostatní děti čočku vyhazovaly, vysypaly,

Amy napodobuje matku ve způsobu řešení úkolu (přinesení knihy), ve způsobu provádění činnosti (míchání čočky ukazováčkem) i v komunikaci (např. šeptání, citoslovce údivu, když se objeví kamínek). Matka někdy na toto opakování odpovídá ovlivňující nabídkou („*Nemusíš šeptat*“ nebo „*Pak si prohlídneme tadytu knížečku*“).

Celková atmosféra: klidná, podporující, poskytující dostatek plné pozornosti.

Výraznější mimika (opakuje se široké otevření očí spojené s úsměvem); spíš tichý hlas bez výrazné intonace.

Slova jsou v souladu s nonverbální řečí těla („Není tam“ doprovází Ada stisknutím rtů, rotací hlavy a výraznou rotací ruky v zápěstí). Často doprovází souhlasné konstatování pokýváním hlavy a nesouhlasné otáčením hlavy ze strany na stranu.

Převládají sociální nabídky. Ovlivňující nabídky matky jsou nedirektivní, často je doprovází úsměv, nabídka kompromisu („*Pak si prohlídneme tadytu knížečku*“), pomoci, vysvětlení nebo i sdělení o sobě („*Já nechci čekat*“).

Převládá pohled na dítě, přitakávání (přikyvování hlavou). Z gest nejvíce diskursivní a referenční. Z nabídek sociální.

Matka často potvrzuje souhlasným přikyvováním projevy dítěte. Často se usmívá i směje (viditelné zuby a vějířky kolem očí).

Pozornost časem (při několikatém hledání kamínků v čočce) mírně poklesla, ale stále převažuje pohled Ady na tvář Amy.

Matka opakuje po dítěti („*Hledáš? Hledej*“) někdy i doslovně bez korekce s nesprávným tvarem („*Hledáš lefa*“).

Slova jsou v souladu s nonverbální řečí těla („Není tam“ doprovází Ada stisknutím rtů, rotací hlavy a výraznou rotací ruky v zápěstí). Často doprovází souhlasné konstatování pokýváním hlavy a nesouhlasné otáčením hlavy ze strany na stranu.

Interakce Ada a Amy (Dyáda č. 1), kniha

Matka - Nabídka	Dítě - Odpověď	Matka - poloha a pohled	Dítě – poloha a pohled
Ptá se dítěte, zda umí pojmenovat zvíře na obrázku.	Odpovídá, že neví.	Sedí na boku u dítěte, opírá se o paže. Naklání se k dítěti, dívá se mu do tváře.	Dívá se na obrázek. Částečně se balí do klubíčka, kolena u brady, mne si chodidla.
Nabízí dítěti	Odpovídá, že neví.	Nakloní se k dítěti a	Střídá pohled na

pomůcku k připomenutí si znalosti – knihu, ve které zvíře poznávalo.		dívá se mu do tváře.	matku a její pomůcku s pohledem na původní podnětový materiál.
Vrací pomůcku a nabízí správnou odpověď. Neřekne ji hned, ale ptá se dítěte, zda chce znát správnou odpověď	Dítě zašeptá správnou odpověď	Sedí na boku u dítěte, opírá se o paže. Naklání se k dítěti, dívá se mu do tváře.	Také sedí na boku a částečně se opírá o paže, ale je více „v pohybu“. Krátce pohlédne na matku, když šeptá. Potom vrací pohled ke knize a listuje v ní.

Ada si sedá blízko dítěte, sedí na boku natočená tak, aby viděla na knížku, ale i dítěti do tváře. „*No jak se jmenuje toto?*“ Dívá se M1 dítěti do tváře. „*Víš to?*“ ptá se. „*Nevím*“ Amy se dívá na obrázek v knize, rukama si žmoulá chodidla.

„*Nevíš, jejda, jakto?*“ široce se usmívá. „*Podívej, vždyť to máme i tady*“ leze po čtyřech dozadu a Amy ji sleduje pohledem. „*Počkej, tady je ta knížka někde*“ bere knihu a zase se po kolenou vrací k dítěti. „*Vždyť, to víš přece, tady je taky, podívej*“ otevírá knihu a pokládá ji před Amy, aniž by ukazovala na obrázek prstem „*Tady, dívej*“. Ada sleduje zblízka (asi 20 cm) tvář dítěte, když si prohlíží obrázek v přinesené knize „*Co to je?*“ Dítě se podívá do knihy a obrátí se zpět k první knize. „*Nevím*“ trochu se při odpovědi směje Amy. Matka vrátí po kolenou knihu dozadu, kde byla. Vrací se a opět se posadí kolmo k dítěti do jeho těsné blízkosti. „*A chceš to říct?*“ dívá se Ada dítěti zblízka do tváře. „*Jo*“ podívá se Amy krátce matce do tváře a zašeptá „*Zebra*“, potom se opět dívá do knihy a listuje v ní.

Ptám se na další obrázek. „*Počkej*“ otočí se Amy a jde pro knihu, kterou předtím přinesla matka. Ada se směje a potom zkusí vrátit dítě k původní činnosti: „*Pak si prohlédneme tadytu knížečku*“, ale sedí ve stejné pozici a nezasahuje dítěti do činnosti. „*Počkej, hledám, hledám lefa*“ vysvětluje dítě velmi potichu a listuje knihou. „*Lefa hledáš?*“ opakuje matka s intonací na pomezí otázky a konstatování a souhlasně pokyvuje hlavou. Amy listuje knihou a po chvíli se podívá na matku „*Není*“. Amy mluví velmi potichu, jakoby si jen mumlalo pro sebe. Matka rozumí a opakuje po Amy „*Není tam*“ a doprovází slova výrazným gestem (otáčí v zápěstí rukou s roztaženými prsty, otáčí hlavou ze strany na stranu a stiskne rty). „*Jenom tady, dívej*“ ukazuje na knihu. Amy odkládá přinesenou knížku a obrací pozornost k té, na kterou ukázala matka. „*Co dělá lev?*“ ptá se matka a dívá se na dítě. „*Čihá*“ podívá se Amy na matku. „*Čihá*“ pokyvuje matka hlavu a oční kontakt zvýrazní široce otevřenými očima.

Když se ptám, zda ví, co je obrázku za zvíře, dívá se Amy do knihy, potom pohlédne na matku a předá jí otázku „*Víš, co to je?*“. Matka pokyvuje souhlasně hlavou. „*Co to je?*“ zdůrazní oční kontakt s dítětem otevřením očí. „*To jsme viděly v ZOO*“. Amy se škrábe na uchu a opakuje po matce „*V ZOO*“. Matka se stále dívá na dítě. „*Nevíš?*“ zeptá se. Amy začne tékat pohledem po stropě, jako by sledovalo mouchu. Matka se

usmívá. Amy se otočí dozadu směrem k akváriu s činčilou „*Jé podívej*“ leze po čtyřech. Matka ji sleduje pohledem. „*Počkej*“ řekne, aniž by se otočila na matku a pomalu postupuje po čtyřech a dívá se na akvárium. Matka otáčí nesouhlasně hlavou, ale usmívá se a hlas zní laskavě: „*Vždyť víš, co tam je*“. Amy odkloní směr a pokračuje po čtyřech dál od matky. „*Počkej*“ šeptá dítě, leze pomalu a dívá se do země. „*Co vymýšlíš, prosím tě?*“ matka vtahuje dítě zpět slovy, ale zůstává sedět ve stejné pozici. „*Chvilíčku*“ vysvětluje dítě matce a dívá se ve směru, kterým leze. „*Amy*“ oslovením dítě přemlouvá ke spolupráci a Amy se obrací konečně k matce a navazuje oční kontakt. „*Chvilíčku*“ opakuje Amy a dívá se na matku. Matčino prodloužené „*Pocém*“ zní spíše jako přemlouvání, provází ho kývnutí hlavy žádoucím směrem. Ale dítě vyjednává „*Nee, počkej*“. „*Pojď, já ti to řeknu, jak se jmenuje to zvířátko*“ nabízí Ada dítěti. Amy téměř smutně přemlouvá „*Počkej*“, sedne si vzadu dítě na paty a dívá se střídavě na matku, na knihu a na akvárium. „*Já nechci čekat*“ vysvětluje nebo spíš přemlouvá matka. Situaci vyřeší činčila, která se objeví. „*Už tam je*“ dítě se rychle přesune bokem směrem k matce a sleduje činčilu v akváriu. „*Už je tam*“ komentuje matka v souladu s Amy to, čemu Amy věnuje pozornost. „*Vidím*“ oznamuje dítě se šťastným úsměvem a matka projevuje zájem „*Vidíš?*“. Když Amy přihopsá po čtyřech, Ada ji letmo pohládí po vlasech a potom po zádech. „*Tak co?*“ matka se nakloní nad knihu a dítě také. Dítě začne knihou listovat a chvíli si šeptají skloněni nad stránkami knihy. „*Řekni to nahlas*“ pobídne Ada dítě a Amy vysloví nahlas „*Plaměňák*“.

Matka nechá dítě, aby listovalo samo knihou, a sleduje střídavě knihu a výraz ve tváři dítěte. Zkusím přetočit na určitou stranu, ale Amy mě zastaví: „*Počkej*“. Když neví obrázek zvířete, stydlivě se směje a matka se přidává a směje se s dítětem.

Při poznávání dopravních prostředků, nechá matka Amy listovat. Až si prohlédne, co chce, obrátí stránky zpět a ukazuje na jednotlivé dopravní prostředky a ptá se, co to je.

Interakce Ada a Amy (Dyáda č. 1), čochka

Amy pohotově přijímá nabídku a obrací pozornost k další činnosti. Amy hledá barevné kamínky v čochce. Matka sedí v tureckém sedu, lehce předkloněna, tvář podepřenou jednou rukou, sleduje činnost dítěte. Když najde Amy první kámen, podívá se na mě a usmívá se. Matka se dívá na tvář Amy a také se usmívá. „*Kam to patří? Víš tu barvu, víš tu barvičku?*“ ptá se matka a dívá se na Amy. Dítě schovalo kamínek zpět do čochky. **Amy u mě hledala odpověď, potvrzení, zda postupuje správně. Ada jí pomáhá orientovat se v situaci a směřovat ke splnění úkolu.** „*Co to je za barvičku?*“ ptá se Ada znovu. „*Nevím*“ dívá se dítě do čochky, kam schovalo zpět kámen. „*Nevíš? Tak tady, dívej, tady má domeček*“ ukazuje matka na barevné čtverce a dívá se střídavě na Amy a na barevné čtverce. „*Tam*“ poklepe prstem dítě na zelený čtverec a podívá se na matku. „*No, tak ho tam dej*“ příkyvuje matka s lehkým úsměvem a dívá se na Amy. Matka prudce vdechne jako při překvapení nebo leknutí. „*Zase vykoukl*“ komentuje hledání dítěte v čochce. „*Dej ho do domečku, tam, kam patří.*“ Amy opět ukáže prstem na správnou barvu, ale už bez očního kontaktu - neověřuje správnost svého řešení u reakce matky, kamínek vrátí do čochky. Pozornost dítěte je obrácena k čochce a kamínkům. „*Já vím, že to ukazuješ, ale dej tam ten kamínek, ten kamínek tam dej*“ dívá se matka na ruce a tvář Amy „*ukazuješ to dobře*“. Amy ukrývá kamínek do čochky, matka pozoruje její činnost a usmívá se. **Adu baví**

pozorovat dceru. Být s dcerou a věnovat pozornost tomu, co dělá, není nuda. Je to zábavné a není třeba do toho zasahovat a kontrolovat, může se uvolnit a následovat ji.

„*Hledám dárky*“ usmívá se Amy a dívá se na mě, a potom na matku. „*Hledej*“ příkyvuje matka a usmívá se. „*Hledej taky, hledej, hledej*“ dívá se matce do očí, usmívá se a vybízí ji ke hře. **Ada přijímá nabídku dítěte k účasti na hře. Plynulá výměna sociální nabídky je provázena častým oboustranným očním kontaktem.**

Matka příkyvuje, usmívá se a dívá se na dítě. Začne míchat prstem čočku a hledá kamínky – neplní úkol, neukazuje dítěti správný postup, ale hraje si. Dítě, které dosud hladilo čočku po povrchu dlaní, napodobuje pohyb matky a také krouží prstem zanořeným v čočce. „*Já najdu a ty budeš dávat?*“ regulující nabídka je zjemněna zvýšenou intonací na konci věty (jako při otázce). Když se objeví kamínek, matka s citoslovcem překvapení stáhne ruku zpět do klína.

„*Jééé*“ dítě drží kamínek. „*Kam to patří?*“ *Tady*“ ukazuje Amy prstem na správné barevné pole. „*Tak to tam dej*“ zašeptá matka. „...“ oslovuje matka Amy šeptem. Amy vrací kamínek do čočky. „*Amy*“ osloví znovu matka dítě, tentokrát nahlas a naléhavě. Amy se podívá na matku. Když je navázán oční kontakt, matka ukazuje prstem na barevná pole „*Dej ho do domečku. To jsou domečci jejich. Oni tam patří*“. Amy znovu nachází kamínek. „*Kam to patří?*“ sleduje Ada dítě jak vytahuje kamínek z čočky. Amy pokládá zelený kámen na zelené pole. „*Ták*“ souhlasně komentuje matka „*Další najdi*“. „*Hledám*“ podívá se Amy na matku s úsměvem. Matka se rozzáří, s širokým úsměvem a povytaženým obočím povzbuzuje „*Hledej, hledej. Hledej, hledej*“. „*Hledej taky*“ vybízí Amy matku už bez očního kontaktu. Matka se nakloní a krouží prstem v čočce, „*Hledej, najdi nějaký kamínek. Já se napiju, jo?*“ přesune se ke stolu s pitím. „*Hledej. Já se napiju?*“. Dítě vyzve mě, když matka není blízko „*Hledej taky*“. M1 si sedá zpět na zem asi metr od dítěte a vysvětluje, že „*Teta se dívá*“.

Interakce Ada a Amy (Dyáda č. 1), vybrané výměny

Výměna (knížka): Při dotazu na zvíře na obrázku, dítě přinese knihu se zvířaty, kterou mají doma, a hledá v ní příslušné zvíře. Když Amy reagovala na matčinu ovlivňující nabídku (návratu k původní činnosti) vyjednáváním („*Počkej*“), matka čeká. Matka Opakuje po Amy pojmenování činnosti, kterou právě dělá a souhlasně pokyvuje hlavou. Když se na ni Amy obrátila s tím, že její snaha nalézt zvíře nevyšla, potvrzuje matka, že tam skutečně nelze zvíře nalézt a nabízí Amy knihu, kde zvíře je.

Výměna (akvárium): V další aktivitě, kterou Amy unikla z nepříjemné situace (neví název zvířete), je výměna mezi matkou a dítětem podobna smlouvání – matka přemlouvá dítě, aby se vrátilo, a dítě přemlouvá matku, aby počkala. Matka vyčkává, až se dítě „může vrátit“, protože splnilo svůj úkol, přestože dítě nesdělilo, co je cílem jeho činnosti. Matka se připojuje sociální nabídkou (opakuje po dítěti „*Vidíš?*“) k dítěti a vítá dítě při návratu ke společné činnosti pohlazením. Vůbec se neobjevil ze strany matky náznak mocenského „*Tak vidíš, že jsem měla pravdu*“. Naopak empaticky komentovala činnost Amy, když nenalezla hledaný obrázek při výměně s knížkou nebo se radovala z objevení činčily při výměně akvárium.

Výměna (čočka): Když Amy nalezne v čočce první kamínek, obrací se pohledem ke mně, jakoby čekalo potvrzení nebo náповědu. Matka jí nabízí oporu, pomáhá Amy směřovat ke splnění úkolu. Když Amy neguje znalost barvy, nabízí matka pomůcku

„Nevíš? Tak tady, dívej, tady má domeček“ ukazuje matka na barevné čtverce. Po správně provedeném kroku (Amy ukáže na odpovídající barvu) vede matka dítě dál („no, tak ho tam dej“). Výměnu provází matka přikyvováním, lehkým úsměvem a očním kontaktem, resp. matka se dívá na dítě a dítě se věnuje činnosti. Amy zůstává u prvního kroku ke splnění úkolu (ukazuje správnou barvu, ale nepoloží kamínek), matka opakuje instrukci, která vede Amy k úspěšnému splnění úkolu („dej ho do domečku, tam, kam patří“). Matka potvrdí správnost dosavadního postupu („já vím, že to ukazuješ“) a opakuje instrukci k dalšímu kroku („ale dej tam ten kamínek, ten kamínek tam dej“), nakonec znovu potvrdí dítěti správnost dosavadního postupu („ukazuješ to dobře“). Matka netrvá na okamžitém provedení, pozoruje Amy a usmívá se. Když ji Amy vyzve k účasti, připojí se, ale přenechává mu prostor, nepomáhá plnit úkol (míchá prstem v čočce, ale kamínek nalezne Amy). Ve chvíli, kdy je před Amy opět sled kroků, které mají vést ke splnění úkolu, ukončí matka fyzickou účast na činnosti (vrátí ruku zpět do klína). Z pozice „fanouška“ komentuje probíhající děj (citoslovce překvapení, když se objeví kamínek) a vede k cíli („Kam to patří?“). Amy splní zadaný úkol – ukáže na správnou barvu. Vráti kámen do čočky. Když Amy stále zůstává u první kroku (ukáže správně barvu a vrátí kamínek do čočky), naváže matka s Amy oslovením zrakový kontakt a vysvětluje splnění úkolu („dej ho do domečku. To jsou domečci jejich. Oni tam patří“). Splnění úkolu potvrzuje matka souhlasem a pobízí k pokračování („táá, další najdi“).

Výměna (hledej): Při hře s čočkou, byla patrná u Amy snaha o sdílení radosti, o společnou hru. Matka přijímá nabídku dítěte k účasti na hře. Plynulá výměna je provázena častým oboustranným očním kontaktem. Amy sděluje s radostí, co dělá, a pobízí opakovaně matku (a jednou také mě) k účasti na společné činnosti. Na první ovlivňující nabídku dítěte („hledej taky“) matka reaguje vstřícně (ihned následuje pobídka Amy), při další stejné ovlivňující nabídce („hledej taky“) se matka opět zapojí, při třetí stejné žádosti dítěte opět následuje vstřícně nabídku dítěte, ale po chvíli ukončí činnost (jde se napít). Amy se v tu chvíli obrací se stejnou nabídkou na mě („hledej taky“). Nereaguji na nabídku dítěte a matka pomáhá Amy zvládnout toto přerušování očekávané výměny vysvětlením („teta se dívá“).

Interakce Ada a Amy (Dyáda č. 1), malování, 27:00 – 28:00

Ada ve vedlejší místnosti vyplňuje dotazníky. Amy sedí na zemi a před sebou má papír na malování, barvy a štětec. Nejdříve mi podá barvy, abych je otevřela. Potom posune jeden ze štětců přede mě a vyzve mě, abych malovala s ní („Ted' ty“). Dveře se otevrou a vejde Ada.

Dítě - nabídka	„Pocem. Mamí, můžem malovat.“	Obrátí se na matku. Oční kontakt. V jedné ruce štětec druhou zvednutou před sebe s nataženým ukazováčkem (pozor).	Vysvětluje „přležitost“. Nabídka – pojd' se připojit, je to dobré.
----------------	-------------------------------	---	--

Matka - odpověď		Přichází a podává mi dotazníky.	
Dítě - nabídka	„ <i>Pojď taky malovat, na.</i> “	Podává matce štětec. Oční kontakt. Ouška.	Oční kontakt. Nabídka ovlivňující – zve matku.
Matka - odpověď	„ <i>Taky?</i> “	Sedá si vedle Amy. Usmívá se.	Opakuje po matce.
Dítě - odpověď	„ <i>Taky, pojd'.</i> “	Už otáčí další stránku.	Odpovídá na otázku. Opakuje nabídku.
Matka - nabídka	„ <i>Co?</i> “	Převezme od Amy štětec a dívá se na papír.	
Dítě odpověď	„ <i>Toto.</i> “	Namáčí svůj štětec do vody. Pohled na vodu.	
Matka - nabídka	„ <i>Co budeme malovat?</i> “	Pohled na Amy a její činnost. Usmívá se.	Pokračuje ve výměně a nechává na Amy, aby vedla činnost.
Dítě - odpověď	„ <i>Nevím.</i> “	Štětec namáčí, otírá a nese k barvám.	
Dítě - nabídka	„ <i>Na... na</i> “	Ukáže štětcem na barvy a sama si namáčí do jiných barev.	Ukazuje matce, jak smá postupovat (voda a barva).
Matka - odpověď		Sleduje Amy. Se zájmem se naklání přes její rameno. Usmívá se.	
Dítě odpověď		Barvy se posouvají a Amy se nedaří nabrat barvu do štětce. Narovná se.	Nežádá o pomoc (předpokládá, že matka vnímá jeho potřebu), ani neprojevuje nepříjemné emoce.
Matka - odpověď	„ <i>Já ti to podržím, jo?</i> “	Usměje se. Odloží svůj štětec a natáhne se, aby podržela barvy Amy.	Matka citlivě reaguje na situaci dítěte pomocí, aniž byla požádána. Nepřenesse je k sobě, ani neradí.
Matka - nabídka	„ <i>Pořádně</i> “	Drží barvu. Pohled na dítě	Povzbuzuje dítě.

Dítě - odpověď		Namáčí štětec v barvě.	Amy je v kontaktu s materiálem velmi opatrná (čočka i barvy).
Dítě - nabídka	„Mamko, a...“	Narovná se a dívá se na papír.	
Matka - odpověď	„Ano?“	Pohled na Amy a tam, kam Amy ukazuje.	V hlase je zájem a připravenost následovat nabídku dítěte. Povzbuzuje dítě k dalšímu vedení činnosti.
Dítě - nabídka	„Ted' ty.“	Nakloní se tělem k matce. Ukáže na na papír.	Sousoší milenců – nakloněny k sobě hrudníkem, hlavy blízko.
Matka - odpověď	„Taky?“	Ptá se matka, ale už si vezme štětec do ruky.	Opět neověřuje zda si Amy přeje, aby dělala to, co ona. „Taky?“ je výzvou k souhlasné výměně.
Dítě - nabídka	„Taky.“		
Matka - nabídka	„Dobře. Jakou barvičku?“	Čeká s připraveným štětcem.	Pobídka dítě k vedení.
Dítě - odpověď	„Aaaa.Zelenou.“	Rozhlíží se. Potom ukáže na barvu.	
Matka - odpověď	„Zelenou?“		Opět otázka, která očekává souhlas.
Dítě - odpověď	„Jo.“		
Matka - odpověď	„Dobře.“	Míchá štětcem v zelené barvě.	
Dítě - nabídka	„Ty trávu, já sluníčko.“	Sedí, dívá se, jak matka míchá štětcem v barvě.	
Matka - odpověď	„Dobře.“		Potvrzuje přijetí nabídky dítěte.
Dítě - nabídka		Čeká s připraveným štětcem a sleduje matku.	Nabídka – čekám až začneš malovat trávu, jak jsi řekla. Taky dívám se, jak na to.
Matka - odpověď	„Tráva.“	Matka začne malovat. Mluví tiše.	
Dítě - nabídka	„A já todle.“	Dítě také začne	

		malovat.	
--	--	----------	--

Amy maluje místo sluníčka chodník, po kterém chodí lidi. Když matce vysvětluje záměr, dívá se jí do očí („Malujeme lidi, kteří tam můžou chodit“). Na obrázek namaluje i mě („to je teta“) a chce se přesunout blíž ke mně. Ada jí vyhoví a posadí se tak, aby seděla Amy mezi námi. Při malování zachází opatrně s barvami (když se náhodou umaže na ruce, natáhne ji k matce, aby ji očistila). Postupně, když matka mluví se mnou, zkouší i ťukat štětcem do papíru a silnější rázné tahy štětcem. Potom sama začne uklízet barvy, Ada se připojí a pomáhá jí. Později sama vybírá kamínky z čocky a skládá je na příslušná barevná pole. Opět postupuje velmi opatrně, aby ani zrnko čocky nespadlo na zem.

Příloha č. 12 Interakce (Dyáda č. 2), Betty a Brian

Betty se nesnaží dítěti pomoci a usnadnit mu činnost. Radu nebo pomoc poskytuje jen, pokud o ni dítě požádá, a to v nejmenší možné míře. Často také poskytnutí pomoci či rady oddálí, dá dítěti čas nalézt samo řešení či odpověď. Pokud není Betty v interakci s jiným dítětem (Brianovou sestrou Bellou), převažuje oční kontakt, klidný hlas a neutrální mimika. Většina aktivity vychází od dítěte.

Brian vstane a jde k matce pro jídlo. Matka podává Brianovi sousto na vidličce „*Já ti dám kousek nudlí*“ a posílá dceru za dveře „*a ty běž vedle*“. Když dcera protestuje, trvá matka na *svém* „*neměla jsi klapat příborem*“. Brian chce další sousto, ale matka odkládá uspokojení potřeby dítěte „*Potom, jo? Dopohlížíš si to?*“.

Betty sedí na zemi u dveří. Sedí na boku, opírá se jednou rukou o zem. Tělo i tvář matky působí uvolněně a trochu unaveně. I přes vysoký stupeň těhotenství nejsou její pohyby těžkopádné. Mimika je klidná, projev „minimalistický“ (občas jen souhlasně zamručí, občas se usměje). Pozornost je kromě chvílí, kdy je vyrušena druhým dítětem (dcerou Bellou, 5 let), plně u dítěte.

Dítě se při uchopení každého dílu ptá „*Co je tohle?*“. Matka s odpovědí nespěchá, čeká a dítě si většinou odpoví samo. Sleduje činnost dítěte a občas i výraz v jeho tváři. Když dítě naléhá na odpověď („*Jak to patří? Mami*. Podívá se na matku. „*Jak to mami?*“), odpoví klidně opět s nejmenší možnou mírou usnadnění úkolu dítěti („*Jak to patří? Tak to patří.*“).

Když dceři vysvětluje, že má jít do vedlejší místnosti, mluví klidně a důrazně, bez výčitek. Trvá na tom, že teď nebude do hry zasahovat, může sedět u ní, a potom si může hrát. Dcera chce po chvíli vstoupit do hry, matka ji posílá do vedlejší místnosti. Později doprovází gesto ztišení (ukazováku na rtech) zamračením. Hlas nezvýšila ani jednou.

„*Co tohle, kam patří? Tohle kam patří, mami?*“ ukazuje dítě matce díl skládačky. Matka nepomáhá, jen nabídne náповědu „*hlava*“. Dítě podle náповědy pokládá díl na příslušné místo. S dalším dílem v ruce pokládá matce stejnou otázku: „*Kam patří tohle?*“. Matka opět opakuje otázku dítěte, a potom napoví, ale neukazuje „*Kam patří tohle? Nad nohy*“. Když se dítěti nedaří dílek zasunout na místo, matka potočí díl a položí ho vedle místa, kam patří. Nechá dokončení na dítěti. Úspěšné dokončení úkolu matka nekomentuje ani nechválí. Je k dispozici, ale co nejvíce odpovědnosti nechává na dítěti (aditiva – dítě).

Betty se dívá, nekomentuje, nechválí. Reaguje na žádost o informaci. Brian od matky většinou nežádá pomoc, ale informaci. Interakce „na délku paže“ (vzdálenost 3), s očním kontaktem především ze strany matky – matka zaměřená na tvář dítěte, dítě na činnost.

Zaměření na cíl:

(6.19 – 7.00) „*Co to, mami, dělá?*“ ptá se Brian, když prudkým stisknutím pěsti vyskočí čochka. „*Vyskakuje to, že?*“ usměje se matka. Bella stojí za matkou, opírá se o ni a drží ji kolem krku „*A to nevadí takový nepořádek?*“. Matka ji upozorní, že má být tiše („*Šššššš*“) a potom ji usměrní, že ona má taky nepořádek. „*Briane, a co ty kamínky?*“ nabídne výjimečně Brianovi cíl činnosti. Brian pokračuje v míchání „*Já míchám, ted'ka*“ oznámí matce a ta po něm opakuje „*Mícháš? Mmm*“.

Interakce Betty a Brian (dyáda č. 2), čochka

Když dítě poprvé najde kamínek, zvedne ho do výšky, dívá se na mě a říká s ne zcela zřetelnou výslovností „*podívej kámen, červenej kámen, co to je, co to je?*“. „*Mami, co to je?*“ otáčí se na matku a ukazuje kámen, který má v hrsti. Když si všimne, že má v hrsti také hodně čochky, s citoslovcem překvapení vrátí hrst do mísy, a potom znovu natáhne k matce kámen, který tentokrát drží jen ve dvou prstech. „*Mami, co to je? Co to je?*“. Matka se snaží dceru za dveře i se skládačkami a hned obrací pozornost k D2. „*To je kámen*“ odpovídá na jeho otázku. „*Červený?*“ dívá se D2 matce do očí. „*Modrý*“ konstatuje klidně matka. Matka posílá za dveře dceru, která se snaží dostat dovnitř, potom se obrací na D2 a sleduje jeho tvář.

„*Co to je, mami, co to je?*“ ukazuje Brian kámen v natažené ruce. „*Kámen*“ odpovídá matka. „*Kam patří, mami?*“ ptá se dítě a natahuje ruku s kamenem k matce. „*Kam to patří?*“ opakuje matka otázku a dívá se dítěti do tváře. Dítě přikládá kámen na barevnou plochu. „*Tady tohle?*“ ověřuje u matky správnost postupu. „*Hmm, třeba*“ nechává matka na dítěti, aby si určilo cíl činnosti. „*Kam to patří, mami?*“ opakuje Brian otázku, tentokrát naléhavě. „*No, tam, kam's to dal, to patří*“ odpovídá matka klidně. Dítě ukáže kamenem na barevné pole a potom vrátí kámen do čochky. V průběhu výměny se matka dívá převážně na tvář dítěte, ale občas se obrací ke dveřím, kterými se snaží dostat do pokoje Brianova starší sestra Bella.

Když Brian míchá rychle jednou rukou čochku, až vylétává ven, matka sleduje jeho činnost s neutrálním výrazem, postupně se začíná usmívat. „*To se ti líbí, že?*“ dívá se na dítě a usmívá se. Intonace je v souladu s verbálním smyslem spíše povzbudivá, nikoliv káravá.

„*Co to je mami? Ten se líbí moc, kámen*“ ukazuje modrý kámen a dívá se na matku. „*Jo? Ten se ti líbí?*“ dívá se matka Brian do tváře. „*Co to je, mami?*“ Tentokrát matka odpovídá hned „*modrý kámen*“. „*Modrý kámen*“ opakuje Brian po matce. Matka souhlasně kývne hlavou „*Hmm*“. Brian opět míchá kameny v čochce. Vezme do ruky papír s barevnými čtverci a posune ho kousek směrem k matce. „*Tam můžeš dávat ty kameny*“ dotkne se matka papíru (neukazuje prstem) a podívá se na Briana. „*Tenhle kam patří?*“ vstane Brian s kamenem v ruce. Matka odpoví „*na zelený*“ a Brian opakuje „*Na zelený*“. Matka potvrdí souhlasným „*Hmmm*“. Brian položí kámen na černé pole. „*To je černý*“ komentuje matka klidně.

Betty nechává dítě hrát si s čochkou a „hrabat se“ v ní, jen se zeptá „*A co ty kamínky, Briane?*“

„Kde ten patří mami?“ podívá se Brian na matku. „Černý“. Dítě položí kamínek na červené pole a podívá se na matku „Tady?“ Matka poskytne zpětnou vazbu „To je červená“. Když dítě posune kamínek na černé pole. „Tady?“ zeptá se dítě s pohledem na kamínek. „Tam“ přisvědčí matka. „Je to stejná?“ ptá se Betty dítěte. „Ano“ potvrdí dítě. Matka se místo potvrzení ptá „Jo?“

„Kam patří mami?“ vytáhne dítě červený kámen. „No, co myslíš?“ ptá se matka dítěte. „Tady“ položí dítě červený kámen na žluté pole a podívá se na matku. „Je to stejná?“ „Ano“ potvrdí dítě. „To je stejná barva?“ znovu se zeptá matka. Dítě už hledá další kámen a matka už se nesnaží vrátit dítě zpět, aby opravilo polohu kamene.

„Eště to zamíchám“ oznamuje dítě, když vrací kameny do čocky. „Ještě to zamícháš jednou?“ ptá se matka a mírně se usměje.

Interakce Betty a Brian (dyáda č. 2), čocka - začátek, 2:55 – 3:10

Matka zavírá dveře a sedne si zády ke dveřím. Brian sedí v autosedačce, naklání se dopředu a pravou rukou hledá kameny v míse s čockou.

Dítě - Nabídka	Dítě - poloha a pohled	Matka – Reakce	Matka – poloha a pohled	Kódy
„Co to je, mami, co to je?“ ptá se dítě.	Sedí v sedačce a natahuje ruku s kamenem k matce. Jak se dítě naklání, sedačka, ve které sedí, spadne na stranu. Dítě vstane. Stojí, ukazuje kámen matce a dívá se na kámen.	„Kámen“ odpoví matka hned.	Dívá se dítěti do tváře.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: - / Blížkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„Kam patří, mami?“	Natahuje ruku s kamenem k matce, dívá se nejdříve na kámen potom matce do tváře.	„Kam to patří?“ opakuje matka otázku s neutrální intonací.	Matka se dívá se dítěti do tváře.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka + dítě Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: / Blížkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„Tady tohle?“ ověřuje u	Dřepne si, přikládá kámen na barevnou	„Hmm, třeba“ odpoví matka	Pohled nejdříve na dítě, potom	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 3 Oční kontakt: matka

matky správnost postupu	plochu. Pohled dítěte směřuje na předmět činnosti – na kámen a barevnou plochu.	neutrálně. Matka se otáčí a chytne kliku dveří tak, aby Bella nemohla dovnitř. Otočí se zpět na Briana a drží kliku.	na dveře (druhé dítě). Matka neposkytuje jednoznačnou zpětnou vazbu k plnění úkolu, nechává na dítěti, aby si určilo cíl činnosti.	Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: / Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„Kam to patří, mami?“ opakuje dítě otázku, tentokrát naléhavě.	Prudce vstane a vyžaduje odpověď naléhavou intonací a dívá se matce do tváře.	„No, tam, kam's to dal, to patří“ odpovídá matka klidně.	Dívá se dítěti do tváře a zdviženou rukou drží nad hlavou kliku dveří.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka + dítě Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: / Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
Dítě ukáže kamenem na barevné pole a potom vrátí kámen do čočky.	Pohled na předmět činnosti, částečně stojí ve vysokém podřepu. Pohyb, ale klidný a účelný.	Otočí se, aby přidržela dveře, které se snaží otevřít z druhé strany Bella.	Pohled na dveře, přetáčí tělo ke dveřím, ale stále sedí na místě.	Aktivita: dítě Pozornost matky: 1 Oční kontakt: - Úsměv: - Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: - Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0

Interakce matky s Brianem je přerušena, matka řeší snahu dcery dostat se do místnosti. „Ne“ říká do pootevřených dveří matka. „Dívat“ plačtivě naléhá Bella. „Tak pojď tady za mnou, tady si sedni a nebudeš mluvit“ svolí matka. Bella se postaví za matku, opírá se jí rukou o rameno a dívá se. Brian jakoby to nevnímal. Míchá pravou rukou čočku, v podřepu, částečně opřený o autosedačku. Je do hry s čočkou doslova ponořen (jakoby i hlavou).

Interakce Betty a Brian (dyáda č. 2), čočka pokračování, 3:30 - 4:45

Dítě - Nabídka	Dítě - poloha a pohled	Matka – Reakce	Matka – poloha a pohled	Kódy
Míchá pravou rukou čočku, v levé drží stále list s obrázkem.	Brian má pevné centrum a uvolněný pohyb paže. Dívá se do čočky a potom	Pozoruje dítě.	Dívá se dítěti na ruce, na to, jak míchá čočku.	Aktivita: dítě Pozornost matky: 4 Oční kontakt: - Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: (s druhým dítětem) Kvalita kontaktu: - Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„ <i>Tak, tak</i> “ říká spíše pro sebe dítě a míchá tak, až čočka vyskočí.	Pohled do čočky, potom krátce na matku, jakoby hledal v matčině tváři, zda souhlasí s tím, co dělá.	Matka se usmívá.	Dívá se na činnost dítěte, nedošlo k přímému očnímu kontaktu, lehce se usmívá. Vypadá, že odpočívá.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 4 Oční kontakt: matka + dítě Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: / Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
Míchá čočku, až ji trochu vyhodí z mísy.	Všimne si, že vyhodil čočku, dívá se do mísy a směrem, kterým čočka vyletěla.	„ <i>To se ti líbí, že?</i> “ říká matka spíše povzbudivě než káravě.	Pohled nejdříve ruce a krátce i na tvář dítěte. Žádná snaha usměrnit dítě nebo ho vést.	Aktivita: matka Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka Úsměv: střední Mimika: klidná Gesta: žádná Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: / Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„ <i>Co to je, mamí? Ten se mi líbí moc</i> “ vstane a natahuje ruku směrem k matčině tváři.	Stojí a dívá se na kámen a vzápětí matce do tváře	„ <i>Jo, se ti líbí?</i> “	Pohled do tváře dítěte, přikývne, usmívá se.	Aktivita: dítě Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka + dítě Úsměv: mírný Mimika: klidná, pozitivní Gesta: přikývnutí Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: -

				Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„ <i>Co to je, mami, co to je?</i> “ natahuje ruku s kamenem k matce.	Stojí, ukazuje kámen matce a dívá se matce do tváře.	„ <i>Modrý kámen</i> “ odpoví matka hned.	Dívá se dítěti do tváře, klidná intonace, mírný úsměv.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka + dítě Úsměv: mírný Mimika: klidná, pozitivní Gesta: žádná Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: - Blízkost: 3 Pomoc dítěti – pasivní 2
„ <i>Modrý kámen</i> “ opak uje dítě po matce a vrací kámen do mísy s čočkou. Zamíchá kámen do čočky.	Pohled na předmět činnosti, Opakuje po matce.	„ <i>Hmm</i> “ souhlasně zamručí.	Matka se dívá se dítěti na ruce. Potvrzení.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: - Úsměv: mírný Mimika: klidná, pozitivní Gesta: žádná Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: / Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
Dítě vezme do ruky papír s barevnými poli a posune ho směrem	Dívá se na papír a potom zpět do čočky.	„ <i>To tam můžeš dávat ty kameny</i> “ řekne matka.	Pohled nejdříve na předmět, který má dítě v ruce. Vzápětí dítěti do tváře.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: / Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní 2
„ <i>Tenhle kam patří?</i> “ vytáhne z čočky zelený kámen.	Postaví se a dívá se na kámen v ruce	„ <i>No, na zelenou.</i> “ odpovídá matka hned a posune papír s barevnými čtverci blíž k dítěti.	Dívá se na předmět.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: Úsměv: žádný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: Blízkost: 3 Pomoc dítěti – pasivní 3, aktivní 1

„ <i>Na zelený?</i> “ opakuje dítě a pokládá kámen na černé pole.	Pohled na činnost, opakuje po matce.	„ <i>Hmm, to je černý</i> “	Pohled na činnost.	Aktivita: dítě Pozornost matky: 1 Oční kontakt: - Úsměv: - Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: - Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: 0
„ <i>To je černý</i> “ opakuje po matce.	Pohled na činnost, opakuje po matce.	„ <i>Pššššt</i> “ matka je vyrušena Bellou, která se snaží dostat k Brianovi a kamenům.		Aktivita: dítě Pozornost matky: 1 Oční kontakt: - Úsměv: žádný Mimika: klidná Gesta: - Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: - Blízkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: -
„ <i>Tenhle kam patří? Tenhle kam patří, mamí?</i> “ opakuje otázku naléhavěji.	Opakuje otázku a dívá se na matku. Vrací se hned k činnosti, jakoby ani nevnímal interakci matky se svou setrou.	„ <i>Na černou patří</i> “ odpoví po chvíli matka.	Dívá se na Briana, na předmět činnosti a zároveň drží ruku před dcerou.	Aktivita: dítě Pozornost matky: 3 Oční kontakt: matka + dítě Úsměv: žádný Mimika: klidná, Gesta: - Fyzický kontakt: (dcera) Kvalita kontaktu: - Blízkost: 3 Pomoc dítěti – pasivní: 2

Interakce je přerušena Bellou, která se dosud opírala matce o rameno a stála za jejími zády. Matka se jí snaží tělem zabránit, aby zasahovala Brianovi do hry, potom jí vysvětluje „*Ne, to je teď Brianovo, teď s tím děšlá. Nech ho chvíli*“.

V průběhu výměny se matka dívá převážně na tvář dítěte, ale občas se obrací ke dveřím, kterými se snaží dostat do pokoje Brianova starší sestra Bella. Dítě je zaujato činností, od matky chce pomoc. Matka není zaměřena na splnění úkolu, ale pozoruje dítě a poskytuje mu verbální pomoc v tak nízké míře, aby dítě samo hledalo cestu k cíli. Matka nechválí a nekomentuje. Je k dispozici.

Interakce Betty a Brian (Dyáda č. 2), kamínky

Matka sedí zády ke dveřím a zdviženou pravou rukou drží kliku, aby se Bella nedostala dovnitř. Bella po celou dobu tlouče na dveře. Brian dřepí u mísy s čoučkou, v jedné ruce drží list s obrázky a druhou hledá kamínky.

Černý. Tady?“ dívá se Brian na matku. Tam. Je to stejná?“

Dítě - Nabídka	Dítě - poloha a pohled	Matka – Reakce	Matka – poloha a pohled
„Kde ten patří, mami?“	Natahuje ruku s kamínkem směrem k matce a dívá se na ni.	„Černý“	Sedí na boku a drží dveře. Dívá se na kameny a na dítě.
„Tady?“ položí kamínek na červené pole.	„To je červená“ odpoví matka.	dívá se matce do tváře.	Dívá se na kameny a na dítě. Škrábe se na nose.
Tady?	Dítě zašeptá správnou odpověď	Sedí na boku u dítěte, opírá se o paže. Naklání se k dítěti, dívá se mu do tváře.	Také sedí na boku a částečně se opírá o paže, ale je více „v pohybu“. Krátce pohlédne na matku, když šeptá. Potom vrací pohled ke knize a listuje v ní.

Když chce dítě od matky správné řešení, vrátí mu otázku („No, co myslíš, kam patří?“). Dítě tedy zkusí najít řešení samo („Tady“). Další otázka matky („Je to stejná barva?“) je v případě nesprávného řešení úkolu dítětem stejná jako při správné odpovědi. Matka vede dítě k tomu, aby si samo ověřilo správnost provedení úkolu.

Příloha č. 13 Interakce (Dyáda č. 3), Celia a Cedric

Verbální projev:

Na počátku mluví rychle, nahlas. Netrvá na odpovědi, možná ji ani neočekává. Někdy hned pokládá více otázek naráz. V jedné z instrukcí matka odpověděla na otázku, kterou položila dítěti před chvílí. Komentuje to, čemu věnuje dítě právě pozornost. Vyplňuje prostor hlasem - pokyny, otázkami, komentováním činnosti dítěte. Užívá zdvojnásobení („nožička“), mluví v množném čísle („nevíme“, „dáme“, „uděláme“, „zkusíme“, „Jestli se nám tam vejde“ nebo „Tak to si taky necháme na hromádce.“) i v jednotném čísle sdělení o sobě („to nevím“). Nejčastěji užívá druhou osobu jednotného čísla (pokyny dítěti „zavř“ „dej si“, „otoč“, nejčastěji „zkus“). Matka podává informace aktivně, nečeká na otázky dítěte. Celia stejně jako Ada opakuje doslovně po dítěti i s nesprávnou výslovností (foko místo oko), ale na rozdíl od Ady se Celia baví opakováním nesprávné výslovnosti (směje se). Projev matky sám o sobě působí na začátku zahlcujícím dojmem, ale dítě na matku reaguje pozitivně a neprojevuje nespokojenost nebo nepříjemné emoce. Dítě sice

mluví méně, než matka, ale jejich interakce připomíná „štěbetání ptáků“. Později Celia čeká delší dobu na odpověď a ponechává Cedricovi více prostoru pro vlastní aktivitu.

Zaměření na výkon:

Celia od počátku strukturuje situaci a jasně sděluje, co se bude dít a co očekává od dítěte. Matka je velmi rychlá, často nečeká na reakce dítěte, aktivně vede činnost. Tempo postupně klesá, zaměření na výkon zůstává, ale už je prostor i pro další aktivity, které nesměřují přímo k cíli. Dítě působí klidně a spokojeně. Na matku reaguje vstřícně a zapojuje se. Oba „se snaží“. Celia sedí na boku částečně za dítětem a je nakloněna dopředu. Celia vede Cedrica nejkratší cestou ke splnění úkolu. Dává dítěti verbální instrukce, jak postupovat („*Tak si dáme na hromádku, co je žabička, a na druhou hromádku, co je asi koníček, jo*“). Často současně s instrukcí, jak postupovat, sama instrukci naplní (třídí díly skládačky). Interakce při skládání puzzle probíhá s minimálním zrakovým kontaktem a bez fyzického kontaktu. Při poznávání obrázků fyzický kontakt i zrakový kontakt.

Interakce Celia a Cedric (Dyáda č. 3), puzzle (ukázka)

Matka - nabídka	„ <i>Pojď tady za náma</i> “.		Celia od počátku strukturuje situaci a jasně sděluje, co se bude dít a co očekává od dítěte
Dítě – odpověď	„ <i>Sedneme</i> “	Potvrzuje Cedric a sedá si na připravenou deku na zemi.	Opakuje část věty po matce. Odpověď na matčinu nabídku je pohotová a snaží se potěšit matku. Odpovídá vstřícně na nabídku matky verbálně i činností.
Matka – odpověď	„ <i>Co to tu bude asi? Jé, co to tu je? Co to tu je za zvířátko, Cedricu?</i> “	Celia ukazuje prstem na skládačku koně a sedá si vedle dítěte.	
Dítě - odpověď	„ <i>Jee</i> “	Cedric zvedá dílek puzzle.	Pohotová reakce na matčinu nabídku, snaha potěšit rodiče.
Matka - odpověď	„ <i>To je nějaké oko, že? Komu asi tak bude patřit? Kdo je zelený, žab...? Toto je, co toto je za zvířátko?</i> “	Ukazuje na skládačku žáby. Celia položí několik otázek, na něž málem odpoví. Nedopoví název zvířete a vtahuje dítě další otázkou.	
Dítě odpověď	„ <i>Žabička</i> “		Je zřejmé, že na

	odpovídá.		tento způsob dotazování je dítě zvyklé.
--	-----------	--	---

Interakce Celia a Cedric (Dyáda č. 3), puzzle

Celie od počátku strukturuje situaci a jasně sděluje, co se bude dít a co očekává od dítěte „*Pojď tady za náma*“. „*Sedneme*“ potvrzuje dítě a sedá si na připravenou deku na zemi. „*Co to tu bude asi? Jé, co to tu je? Co to tu je za zvířátko, Cedricu?*“ ukazuje matka prstem na skládačku koně a sedá si vedle dítěte. Celie mluví rychle, nahlas, netrvá na odpovědi, možná ji ani neočekává, a komentuje to, čemu věnuje dítě právě pozornost. Vyplňuje prostor hlasem - pokyny, otázkami, komentováním činnosti dítěte.

Jee“ zvedá dítě dílek puzzle. „*To je nějaké oko, že? Komu asi tak bude patřit? Kdo je zelený, žab...?*“ nedopoví matka název zvířete a vtahuje dítě otázkou „*Toto je, co toto je za zvířátko?*“ ukazuje na skládačku žáby. Je zřejmé, že na tento způsob dotazování je dítě zvyklé. „*Žabička*“ odpovídá. „*A co toto je za zvíře?*“ ukazuje matka na koníka. „*Co je toto?*“ ptá se dítě, když vezme jeden z dílků skládačky, které před ním leží. „*To bude asi k žabičce, když je to zelené*“ odpovídá ihned matka. „*Tady žabička*“ dotkne se dítě skládačky žáby. „*Tak si dáme na hromádku, co je žabička. A na druhou hromádku, co je asi koníček, jo*“ začne matka třídít dílky puzzle. „*Toto je koníček*“ bere dítě do ruky díl koně. „*Toto bude koníček, tak si dej semka to, co bude koníček*“ položí matka dlaň na skládačku koně. Dítě položí díl, který drželo v ruce na místo, které matka ukázala. „*Hmm, má nějaký nohy, že. Hmmm. A ještě je tady něco na koníčka?*“. Dítě pokládá další díl. „*Taky koník*“ přitakává matka. „*Taky koník*“ opakuje dítě a přidává další dílek. „*To má asi hlavu*“, komentuje matka. „*Toto*“ přidává dítě další díl. „*No, to je taky asi koník. To nevíme, co bude. Vypadá to jako křídlo netopýra. A co ještě?*“ povzbuzuje matka dítě. „*Taky koníkovo*“ pokračuje dítě. „*Taky koníkovo*“ potvrzuje matka, „*A co ještě?*“. „*To je žabička*“ drží dítě zelený díl žáby. „*To je žabička. Žabičku si dej tady, jo*“ položí matka dlaň na skládačku žáby. Dítě hned následuje a položí díl na určené místo. „*Ták*“ potvrdí matka, že dítě postupuje správně. Když chce dítě vložit díl na správné místo ve skládačce žáby, tak ho matka zastaví „*Ták si ji tam polož, uděláme si tady hromádku, a pak to zkusíme složit, kam to patří*“. Dítě hned reaguje na nabídku matky přijetím a postupuje tak, jak řekla matka (rozděluje dílky na skládačku koníka a žáby, aniž by se zatím snažilo umístit je na správné místo). „*Taky žabička*“ komentuje dítě každý krok **podobně jako matka**. Matka **přitakává, potvrzuje** správný postup a doplňuje o další **informace, které vedou k cíli, tj. ke splnění úkolu** („*Taky, taky, to bude asi nožička*“). **V jednu chvíli matka i dítě řeší úkol vedle sebe**. Dítě pokračuje v třídění dílků („*Taky žabičky*“ určuje dílek, který našlo). „*Hele a co...?*“ matka ve stejné chvíli otáčí dílek, aby rozpoznala podle barvy, ke které skládačce náleží. Zarazí se, protože z černé barvy nejde určit zvíře, ke kterému náleží. Komentuje svoji činnosti „*Toto nevíme, jestli bude koníka nebo žabičky. Dítě se přidává k činnosti matky*“. „*Nevíme*“ opakuje dítě a bere dílky do rukou a prohlíží si je. Mimika matky (krátké točení spodního ret) odpovídá slovnímu sdělení „*Těžko říct. Tak to si taky necháme na hromádce zvlášť, jo?*“. „*Co to je?*“ ptá se D3 a pokládá černé díly na zem do společného prostoru. Matka opakuje „*no, to nevíme, co to je*“. „*To je ptáček*“ říká M3. Matka reaguje na sdělení dítěte. „*To je ptáček? Který je ptáček?*“ ptá se.

„Nevím“ odpoví dítě a bere další dílek. Matka šeptem opakuje „nevím“, podívá se do kamery a směje se. „*Tohle je žabička*“ bere dítě další dílek. „*Tohle je žabička, tak si dej sem žabičku na hromádku*“ pokládá matka ruku na skládačku žáby. Dítě ihned následuje pokyn a matka souhlasně zamručí a dál motivuje dítě k činnosti otázkou („*Mmmmm. A kde je ještě žabička? Tak to dej semka.*“). Dítě a matka rozdělí zbývající dílky na skládačky.

Matka určuje další postup plnění úkolu („*Tak jo, zkusíme nejdříve složit žabičku*“). Poposedne si blíž k dítěti, rozloží dílky vedle skládačky a ukáže na jeden dílek „*Co by teda mohlo být toto?*“ Dítě chvíli čekalo, dalo ruce mírně dozadu, aby matka měla prostor. Po matčině otázce si vezme dílek do ruky a položí ho „*To je k žabičce*“. „*K žabičce*“ opakuje matka a vede dítě dál. „*A co to je ze žabičky, co to tady má žabička?*“ ukazuje matka na oko. „*Foko*“ řekne dítě. „*Foko, hm, tak foko bude asi*“ začne se matka smát. Taky se začnu smát a dítě se na mě podívá. Potom se dál dívá, kam ukazuje matka. „*Voko bude asi někde tady nahoře. Co myslíš? Tady vypadá to trošku jako ten tvar? Tady má asi pusinku.*“ ukazuje matka na skládačku. Matka stále mluví a instrukcemi navádí dítě („*Tak zkus to tam položit. Hmm. Trošku s tím zavřít, jestli se nám to tam vejde*“). Dítě přesně následuje matčiny instrukce. Oba sledují skládačku, žádný oční kontakt. „*Jééé, bezvadný*“ komentuje matka pozitivně skutečnost, ale nehodnotí výkon dítě. Dítě nadšeně oznamuje úspěch mně, nikoli matce. „*Už je to tam*“ dívá se Cedric na mě. Matka opakuje „*jééém už je to tam*“ a opět vrací dítě k cestě za dokončením úkolu. „*Ták. A teďka, co bude asi tady toto?*“ posune matka další díl po zemi. Dítě už se po něm natahuje a jejich ruce se dotknou nad dílkem. „*Žáby*“ odpoví dítě. „*Co to bude tady toto?*“ ptá se opět matka. „*Žáby*“ odpovídá opět na otázku dítě. Matka ukazuje prstem na dílek „*prstíky to tady má*“. „*Žáby*“ opakuje dítě a pokládá dílek na správné místo „*Tam*“. „*Tam, výborně*“ komentuje matka. Cedric díl skládačky vložil jen částečně a při pohybu rukou o něj zavadilo. „*Už to skoro bylo. Tak to zkus. Ještě tam s tím trošku povřít*“ povzbuzuje matka dítě. Dítěti se hned nedaří zasunout správně díl do skládačky. Matka výrazem ve tváři (mračení se) i slovy vyjadřuje obtížnost úkolu „*To bude těžký, to bude těžký. jejejejeje, jejejejeje*“. Zároveň svrchu přikrývá svojí rukou ruku dítěte a uchopí sama nohu žáby. Dítě pouští díl skládačky, nechává matku a dívá se na to, jak matka zasouvá nejdříve prsty a potom celou nohu na správné místo. „*Takhle má ty prstíčky*“ komentuje matka. Od začátku druhého pokusu dítěte k převzetí dílu matkou uběhly jen čtyři vteřiny.

Dítě bere další nohu žáby „*ještě druhá*“. A matka opakuje „*Ještě druhá*“. „*Hmm, a kam přijde druhá?*“ ptá se matka, sedí nakloněná, připravená pomáhat dítěti. „*Tady*“ říká dítě, když pokládá díl na skládačku. „*Ta vypadá trošku asi jinak. To zkus, ale tam to asi nepůjde*“ matka se škrábe na tváři. Dítě tedy najde jinou nohu žáby a snaží se ji vložit na správné místo. „*Ta tam patří. Hmm, ták. Výborně. Zkus napíchnout prstíky*“ zvedá už matka ruku, aby pomohla dítěti správně umístit díl do skládačky. Dítě je nakloněné a je patrná snaha. „*Jo, jo, jo, tak, tak, už se to blíží, trošku, ještě kousíček*“ povzbuzuje matka expresivně hlasem i mimikou jako při vyjádření velkého úsilí nebo při komentování sportovního utkání. Dítě pouští nohu žáby, nechává ji položenou na skládačce a narovná se. „*Už to skoro bylo, už to skoro bylo*“ mluví náhle matka přirozeným hlasem a přesvědčivě, nepatrně posune skládačku směrem k dítěti a poprvé se krátce podívá na synovu tvář. Dítě se znovu snaží. „*Ještě kousíček*“ řekne matka nahlas a pokračuje bez hlasu „*Tak, tak, tak*“. Chytne díl na jedné straně a přidržuje ho, dítě se na druhé straně snaží zasunout prsty žáby

do skládačky. „*Nemusíš moc silou*“ upozorní matka, a když je díl na svém místě, chválí opět situaci bez hodnocení dítěte („*Ták. Bezvadný!*“). „*Teto, už to je*“ oznamuje radostně dítě bez očního kontaktu, hned bere poslední nohu žáby a mění polohu (z pasivnějšího sedu přechází do aktivnějšího kleku). „*Teto, už to tam je*“ opakuje matka a opět navazuje další instrukcí „*A teď ještě poslední noha*“ ukazuje na prázdné místo ve skládačce. Dítě stojí teď na čtyřech, resp. na třech, protože pravou rukou umísťuje poslední nohu do skládačky žáby „*Tady bude noha*“ matka pravděpodobně opakuje po dítěti (dítě mluví tak tiše, že nelze rozumět). „*Ták. Krásně.*“ usměje se matka, když se dítěti podaří vložit nohu do skládačky. „*A co bude teda asi toto?*“ příkládá matka ruku k poslednímu dílu skládačky, který zrovna dítě bralo do ruky. Dítě dílek pouští, když se blíží matčina ruka, a odklání se, jakoby jí ho chtělo přenechat. Ale matka se dílku jen dotkla rukou a dítě ho vzápětí opět uchopilo. „*Nevím*“ odpovídá dítě, ale nese díl na správné místo ve skládačce. „*Tady asi, mmm*“ potvrzuje matka.

Příloha č. 14 Interakce (Dyáda č. 4) Dorris a Damian

Interakce Dorris a Damian (dyáda č. 4), čochka, 3:30 - 4:45

Dorris zpočátku telefonuje, po chvíli odchází s telefonem do vedlejší místnosti. Damian je v pokoji a začne skládat. Vedle něj leží na zemi mladší sestra. Damian sám skládá puzzle. Matka přijde, posouvá mladší dítě a sedne si šikmo za Damianem, sedí na boku opřená rukou o zem a mírně nakloněná k Damianovi. „*Co je to?*“ zvedá Damian dílek skládačky nejprve na mě a potom se obrací k matce a otáčí s dílkem v prstech. „*To vypadá skoro jako nějaký ocas, ne?*“ chytne matka Damianovu ruku a posune ji níž a prohlíží si dílek. Damian přitaká a vloží ocas do skládačky. Zvedne další díl a ptá se „*Co je to?*“, už se neotáčí na matku, ani nezvedá díl nahoru, ale zakloní se tak, aby matka lépe viděla na díl. Matka sedí napůl za dítětem.

Pokud se Damian neotočí dozadu na matku, tak k očnímu kontaktu nedojde. Když matka napoví „*no to je podobný jako ocas*“, Damian se snaží vložit díl vedle ocasu. „*Kůň má ještě hřívu*“ dodává matka, když vidí, že její nápovědu pochopilo dítě jinak. A dítě umístí správně díl. „*Ták?*“ ověřuje dítě i u matky, aniž by se na ni otočilo. „*No patří to tam, vid?*“ Dorris sice poskytne jednoznačnou zpětnou vazbu, ale otázka vtahuje dítě do posouzení výsledku. Dítě odpovídá neverbálně (souhlasně přikyvuje). Matka stejně jako dítě přikyvuje. Souhlasná neverbální komunikace gesty probíhá bez očního kontaktu (dítě je k matce zády). Damian se rozkašle, matka vstane a odejde z místnosti. Dítě pokračuje v činnosti, bere díl skládačky, samo ho pojmenuje („*toto je tělo*“) a zkusí ho umístit na místo ve skládačce. Nedaří se mu to, škrábe se dílem na paži, o kterou se opírá, odloží díl na zem a klidně si bere jiný.

Matčin projev je klidný a přirozený. Pozornost nestabilní, matka „odbíhá“ k dalším činnostem (odejde telefonovat, jde pro vodu, ...)

Přítomnost mladšího sourozence (Dorris a Damian): Při interakci byla přítomna Damianova mladší sestra Debbie.

Interakce Dorris a Damian (Dyáda č. 4), čochka

Dorris přichází otevřenými dveřmi do pokoje, kde dřepí u misky s čočkou Damian. Damian vytahuje kamínky z čočky, zelený a modrý už položil na zem vedle pravé nohy, kde leží také papír s barevnými čtverci. Malá Debbie leží na břiše kousek od Damiana a pozoruje jeho činnost.

Matka - nabídka	<i>„Tu čočku tu moc nerozsypej, jo?“</i>	Klekne si vedle dítěte (asi na paži daleko), předkloní se a opře se o ruce vedle kolen. Je nakloněná tak by viděla dítěti do tváře.	Oční kontakt – matka (dívá se na skloněnou tvář dítěte). Aktivní pozice (nakloněná dopředu). Matčina regulující nabídka zůstává „viset v prázdnu“ bez odezvy.
Dítě – nabídka	<i>„Červený. Musím hledat“</i>	Levou rukou vyloví kámen, prsty pravé ruky vezme kámen z levé dlaně a čočku z dlaně vysype do misky. Očistí kámen od čočky a položí jej na zem k ostatním. Intonace jako při otázce.	Pečlivé očištění kamene od čočky není reakcí na matčinu žádost – stejným způsobem nakládal se dvěma kameny před jejím příchodem.
Matka – odpověď		Klečí na patách, předkloněná, hlavu skloněnou, aby viděla na dítě (nelze rozpoznat, zda se dívá na jeho ruce nebo tvář).	Pozoruje dítě při činnosti.
Dítě – odpověď	<i>„Žádný“</i>	Dítě nabírá oběma rukama čočku a nechá ji protékat mezi prsty do misky a sleduje to.	Opakuje nabídku – popis toho, co dělá.
Matka – odpověď		Žádná změna - klečí na patách, předkloněná, hlavu	Pozoruje dítě při činnosti.

		skloněnou, aby viděla na dítě.	
Dítě – nabídka	<i>„Už tam žádný nejsou“</i>	Podívá se na barevné čtverce a kameny na zemi (možná kontroluje, zda odpovídá počet). Obrátí pohled zpět k míse s čočkou a dál nabírá oběma rukama čočku. Intonace na pomezí otázky a zpěvu.	Opakuje nabídku – mluví o tom, čemu se teď věnuje.
Matka – odpověď		Posadí se na bok blíže k dítěti. Usmívá se. Pohled chvíli na mě, potom na ruce dítěte v čočce.	
Dítě – nabídka	<i>„Já to musím pomíchat“</i>	Vstane, jde dozadu ke skříňce a přinese si vařečku. Když zanoří vařečku do čočky, několik zrněk se vysype mimo mísu..	
Matka – odpověď		Matka se ohlíží za dítětem.	Matka se přizpůsobila tomu, že neodpovídá a pozorně sleduje tvář dítěte a dává mu čas.
Dítě odpověď	<i>„Počkej“</i>	Není zřejmé, zda je jeho „počkej“ určeno matce nebo malé sestře. Začne hned sbírat čočku a vrátet ji do mísy	Aktivně vrací čočku – snaha potěšit matku.

Matka – odpověď	„ <i>Debbie si ji vzala do pusinky, víš?</i> “	Jemně se usmívá, ale intonace je spíš smutná.	Patrně vysvětlení požadavku, které může být také výčitkou.
-----------------	--	---	--

Dítě se věnuje činnosti, komunikuje s matkou přes popis toho, čím se zabývá. Ze strany dítěte žádný oční kontakt. Dítě se snaží potěšit matku (aktivní úklid čochky).

Dorris mluví tiše s neutrální, vysvětlující nebo mírně vyčítavá intonace. Mimika je klidná, pozitivní (mírný úsměv), gesta žádná.

Příloha č. 15 Interakce (Dyáda č. 5) Ester a Ethan

Interakce Ester a Ethan (dyáda č. 5), puzzle

Matce přišla sms, bere si mobil k sobě a odepisuje, dítě zatím skládá puzzle. Když dítě dokončí skládačku koně, chválí ho „*Super, Ethane, super*“. „*Ted' žáby*“ Dítě si bere nohu žáby a zkouší ji umístit. „*A mně to todle tam...*“ dítě vyjadřuje obtíže se skládačkou. Matka nezasahuje fyzicky, jen napoví „*Zkus jinou*“ . Dítě si bere jiný díl. Matka sleduje činnost dítěte „*Jde to? Jo. Super*“. Dítě stojí na čtyřech bokem k matce. Matka sedí se zkříženýma nohama a podpírá si jednou rukou bradu „*Vem si to k sobě, zdrobněle jméno D5, radši, ne? Ať nemusíš tak to*“ vezme matka dítě jednou rukou za paži, posadí ho dozadu a druhou položí skládačku před něj. Dítě pokračuje v práci, zkouší umístit různé díly a nedaří se mu to. Když bere další, matka se zasměje. Dítě zkouší zasunout nohu žáby na místo ve skládačce, opře se o pohovku a říká trochu smutně „*Mami, todle mi, todle*“. Matka hned reaguje instrukcí „*Tak to zkus jinam, koukej tu jsou ještě další nožičky*“. Dítěti se podaří umístit nohu a matka reaguje pochvalou „*No, super*“. Dítě využívá, co se naučilo, bere si další nohu žáby a zkouší ji umístit střídavě na zbývajících dvě místa, ale nepodaří se mu to napoprvé. „*No, zkus to tam*“ pobídne dítě matka. Dítě spojí pokyn s posledním pokusem a snaží se na toto místo vložit díl. Matka ho po chvíli navede otázkou „*A do té druhé?*“. Dítě ihned zkusí druhé místo na nohu ve skládačce. Matka povzbuzuje „*no, no, no*“, jakoby říkala „*už, už*“. Když se dítěti podaří umístit nohu žáby, ptá se matka dítěte „*Jo?*“ a dítě souhlasně zamručí „*mmm*“. Dítě vloží do skládačky poslední nohu, matka potvrdí „*Ták*“. Když dítě vloží tělo a dokončí tak skládačku, „*No, perfektní*“ chválí matka s úsměvem a zavolá „*Hotovó*“. **Celá interakce, včetně dokončení úkolu, proběhla bez očního kontaktu a jediným dotekem byla matčina ruka na paži dítěte, když jej posouvala na pohovce dozadu.** „*A co to je, Ethane?*“ ptá se matka. „*Žába a koník*“ usmívá se dítě při odpovědi. „*Jo*“ potvrzuje matka.

Interakce Ester a Ethan (dyáda č. 5), obrázky

Když je dítě konfrontováno s úkolem, který je nad jeho schopnosti, matka ho chrání. („*Poznáš, co to je?*“ ukazují dítěti obrázek. Matka posune obrázek před dítě a sleduje tvář dítěte. Dítě se na mě rozpačitě dívá. Matka začne dítě hladit po zádech a odpovídá „*To je mikroskop, to ne, to asi nevíme*“.) Když má dítě pojmenovat předmět na obrázku (kruh), u kterého matka předpokládá, že ho dítě zná, ptá se opakovaně „*Co to je?*“, potom zkusí jednodušší otázky („*Jakou to má barvu?*“ nebo „*Je to čárka?*“) a nápovědu („*Ko?*“). „*Kolo*“ řekne tiše dítě a podívá se na matku. Chvilí se ještě matka dotýká dítěte na zádech, potom na noze a potom se snaží utrnout z dětské bačkůrky nit, kterou dítě tahá. Při jedné z otázek podsune matka svoji ruku pod ruku dítěte, kterou si mačká bačkůrku, a chytne ho za ručku. Dítě potom chvíli drží matku za ukazovák, pustí ji při další otázce, aby chvíli mačkal bačkůrku, ale rychle opět najde její prsty a drží ji. Ještě dvakrát takto vyhledá oporu v matčiných prstech.

Interakce Ester a Ethan (dyáda č. 5), čočka

Když před sebe dítě dostane mísu s čočkou (6:36) matka to komentuje „*Jé ty se máš, to my máme rádi, že? Vždycky přijde, ať mu nasypu fazole*“. Dítě přikyvuje, usmívá se, ale nic nic nedělá. „*No zkus to, můžeš si s tím hrát*“ usmívá se matka a dívá se dítěti do tváře. Dítě se na dívá na mě a na čočku, opatrně bere čočku do prstů a usmívá se. „*Co to je?*“ ptá se matka a dívá se na dítě. „*Kamínek, a ještě bílý a ještě tam asi něco bude*“ míchá dítě čočku a usmívá se. Matka se zasměje a dívá se, jak dítě hledá v čočce. Občas se podívá na tvář dítěte, dítě je zabráno do činnosti a dívá se na mísu s čočkou, kde hledá kameny. Dítě vytahuje postupně tři kameny a povídá si u toho („*zelený*“). „*Počkej, který je zelený?*“ naklání se matka k dítěti, až se jejich hlavy dotýkají a ona se dívá ze stejného úhlu jako dítě. „*tenhle*“ vybírá dítě jeden kamínek z hrsti. „*není jiný?*“ ptá se matka. Dítě si prohlíží zblízka kamínek a opraví správně barvu („*Černý*“). „*Že jo?*“ narovná se matka. „*Hmm*“ přitaká dítě a hledá dál. Matka se usmívá, občas dává najevo, že věnuje pozornost tomu, co dítě dělá („*hm, vidím, vidím*“ nebo „*Už jich máš hodně, že?*“). Když jí ukáže dítě zelený kamínek, matka přikývne, ale ani jeden se nedívá druhému do tváře. „*Teta ti dala ještě tohle k tomu, podívej*“ posune matka mísu s čočkou, aby byl vidět papír s barevnými poli. Dítě si prohlíží ruku, na kterou se mu přilepila čočka. Dítě se osměluje při práci s čočkou (Prší“P s čočkou, hrne si čočku na ruku), zesiluje i hlasový doprovod činnosti („*Ta ruka tam zablinkala. A zase, a zase, a zase.*“). Matka se usmívá čím dál víc, a když dítě jednou rukou plácá do pohovky, tak se matka rozesměje nahlas. Dítě výská, přestává kontrolovat, zda čočka vypadne ven.

Interakce Ester a Ethan (dyáda č. 5), úkol

„*Teta ti dala ještě tohle k tomu, podívej*“ ukáže matka na papír s barevnými poli a odsune o kousek mísu s čočkou (10:10 min). Dítě se chvíli dívá na barevná pole, potom téká očima ke kamenům a čočce a nakonec se ponoří do čočky a vysvětluje matce, že když

vyloví kameny, může ponořit do čočky ruce. Matka pozoruje činnost dítěte a usmívá se. Když se dítě ptá, zda jsou tam ještě kameny, matka vrací otázku a zkusí opět navést dítě ke splnění úkolu. „*A na co myslíš, že je tady tohle?*“ (13:30 min) odsune místu s čočkou, aby byl vidět paolir s barevnými poli. „*To jsou okýnka*“ odpoví dítě. „*Okýnka?*“ opakuje matka „*A na co?*“ ptá se matka. „*Otevře se to a kuk*“ odpoví logicky dítě .

Výměna (čočka - nepořádek)

„*Už ti to všechno vypadává*“ *Jak dlouho ho chceš nechat?*“ ptá se mě se smíchem matka. „*Až to budeme mít úplně všude, po celém obýváku? Jako toho je schopný, já to pak musím všechno vysávat. Já je nechávám ale tam, tam je víc místa*“ Já sama mám rozporuplný dojem – na jedné straně je ze slov patrné, že se v této situaci Ester necítí zcela dobře (patrně pocit hrozby z možnosti nepořádku a následného časově náročného úklidu), na straně druhé intonace, mimika a smích vzbuzují dojem, že není třeba něco měnit, alespoň zatím.

Interakce Ester a Ethan (dyáda č. 5), hra na sázení

Dítě - nabídka	„ <i>Mami, já jsem už to zasadil</i> “	Ethan klečí na pohovce a loví kameny z čočky. Dívá se	Sociální nabídka Ethana – oznamuje, že úspěšně hraje „hru na maminku“
Matka - odpověď	„ <i>Všecko už máš zasazeno?</i> “	Ester se ptá se zájmem.	Projevuje zájem o činnost dítěte a jeho sdělení. Otázka otevírá možnost pokračovat ve výměně.
Dítě - odpověď	„ <i>Jo, všechno</i> “		Ve hře ukazuje matce úspěšné splnění úkolu.
Matka - odpověď	„ <i>A co teď?</i> “		Otázka otevírá možnost pokračovat ve výměně. Dává prostor dítěti „napsat příběh“ hry.
Dítě odpověď	„ <i>Teď to vyrostě</i> “		Ethan pokračuje ve smysluplném příběhu. Pohotová reakce na matčinu nabídku.
Matka - odpověď	„ <i>Teď to vyrostě</i> “		Ester opakuje po dítěti.
Dítě odpověď	„ <i>Už to vyrostlo</i> “	Ethan míchá čočku.	
Matka - odpověď	„ <i>Už to vyrostlo?</i> “	.	Ester opakuje po dítěti.
Dítě - nabídka	„ <i>Jé, vyrostlo, vyrostlo to něco</i> “	Ethan vytáhne kámen z čočky a zvolá intonací rodiče, který si hraje	

		s dítětem. Podívá se na matku a čeká na matčinu reakci	
Matka - odpověď		Matka vyplňuje dotazník.	Plynulá výměna je přerušena.
Dítě - nabídka	„Mamko, podívej se.“	Ethan vstane na pohovce a ukazuje v natažené ruce kámen.	Opakuje nabídku.
Matka - odpověď		Matka přestane vyplňovat, dívá se na dítě, otevřením očí zvýrazní oční kontakt.	

Dítě do čocky „sází“. M5 a D5 spolu začnou hrát hru na zahradu. Matka sedí na pohovce a vyplňuje dotazník, dítě klečí na pohovce a loví kameny z čocky.

„Mami, já jsem už to zasadil“ oznamuje D5 matce. „Všecko už máš zasazeno?“ ptá se matka se zájmem. „Jo, všecko“ potvrdí dítě. „A co teď?“ ptá se matka. „Teď to vyroste“ oznámí dítě. „Teď to vyroste“ opakuje matka. „Už to vyrostlo“ míchá dítě čocku. „Už to vyrostlo?“ ptá se matka. Dítě vytáhne kámen z čocky. „Jé, vyrostlo, vyrostlo to něco“ zvolá dítě intonací rodiče, který si hraje s dítětem. Podívá se na matku a čeká na matčinu reakci. Matka vyplňuje dotazník. „Mamko, podívej se“ vstane dítě na pohovce a ukazuje v natažené ruce kámen. Matka přestane vyplňovat, dívá se na dítě, otevřením očí zvýrazní oční kontakt. „Co to je?“ zeptá se matka a stále se dívá na dítě. „To je, to je“ dítě neví, co odpovědět. Matka klidně čeká a dívá se na dítě. „Na oběd je to tohle, to je pepř“. „Pepř je to? Hmm, ten černý že?“ matka i dítě přikyvuji. „Pepř, ten my máme standardně na oběd“ rozesměje se matka. Dítě už hledá další kámen. „Jé už vyrostlo rajče“ zvedá dítě ruku s kamen směrem k matce a dívá se jí do tváře. Matka se dítěti do tváře, směje se a naklání se dopředu „Rajče, no vidíš to, super“. Pokračují dál ve hře, postupně vyrostle jahůdka, cukr, polévka, kytička, kterou dítě na základě matčina návrhu („Co salát, když jsme u toho jídla?“) ochotně změnil na salát.

Interakce Ester a Ethan (dyáda č. 5), Výměna (úklid)

„Ethane, prosím tě, né. Ty to tam sadiš, že?“ Poprvé se snaží matka usměrnit hru dítěte, aby zamezila nepořádku. Zároveň vyjadřuje pochopení pro hru dítěte.

Na vyzvání („*Vysypalo? Tak to zkus posbírat*“) se dítě snaží uklidit rozsypanou čočku. Když se dítěti nepodaří úklid dokonale, matka ho pochválí („*perfektní, jo, tak to bude lepší*“) a neopravuje úklid hned.

Opakuje dítěti jasně a pozitivně formulovanou instrukci „*Zkus to udržet v té míse, jo?*“.

Když si jde dítě pro lžičku na „hrabání díry v čočce“ pobídne ho matka „*Taky si vem vysavač s sebou*“. Dítě přijde bez vysavače. „*Já tam nedošáhnou*“ vysvětluje. „*Ááá, to je výmluva*“ říká matka se smíchem.

„*Nemohlo by to zůstat uvnitř?*“ usměrňuje matka dítě a potom nabídne alternativu hry „*A nechceš si spíš zajít pro nějakou misku, než to tady sypat přímo na gauč?*“ Dítě přijímá nabídku, začne sklízet čočku a jde si pro misku. V následujících minutách dítě nabírá lžící čočku z pohovky a sype ji do misky, matka vyplňuje dotazník.

Když matka vyplňuje dotazník, dítě má možnost „volné hry“. „Vaří“, přesypává lžící čočku z mísy do menší misky. Matka odejde a dítě pokračuje v práci. Když „dovaří dort“, běží pro matku „*Pojď si to sfouknout, ten dort. Já jsem udělal dort a dal jsem tam svíčku*“. Sedl si zpět na pohovku vedle svého díla, dívá se na matku, usmívá se, kývá nohama. „*Ježíši*“ vydechne překvapeně. „*To tak, to takhle vypadá to jídlo správně*“ směje se matka čočkovému dortu (miska čočky, na ní vejce a zabořená lopatka místo svíčky). „*Ham, ham, ham, no ham*“ poskakuje D5 nadšeně a pobízí matku. Na pohovku vyskočí dva psi a čichají k misce. Matka je vyháání „*nenenenene, pojďte pryč, pojďte pryč*“. Odvádí psi ven a komentuje „*když čurbes, tak pořádný, že, pojďte*“ a z předsíně volá na dítě „*jméno D5, ale už to trochu uklízej*“ Vypadá to krásně to tvoje jídlo. Jméno D5, zkus to trošku posbírat“ shrne pár tahy dlaní čočku na pohovce a potom si sedne a pokračuje ve vyplňování dotazníků a povídá mi o psech. Dítě pokračuje ve „vaření“ „*Mami, pojď si ted'ka ten dort schramstnout*“ Matka pozoruje dítě a směje se „*to už se tam nevrže to vajíčko, Jméno D5, to už je strašně plné, to ani nesní nikdo*“. Už beze smíchu, ale vlídně a klidně dítě přemlouvá k úklidu „*Jméno D5, zkus to už dát zpátky do té mísy, prosím, prosím. Zdrobněle jméno D5*“. Když dítě vysype z misky čočku do velké mísy, matka upřesňuje „*Jo, ale i tu čočku, co je tu vysypaná. Jméno D5, prosím, prosím. Podívej se, to bude úplně všude ta čočka*“. Dítě bere velkou mísu s čočkou na klín a chce matku vtáhnout do hry, oslovuje ji, dívá se na ni („*Mami, sníš to, sníš*“). Matka dál vyplňuje dotazník a jakoby automaticky souhlasně zamručí („*mmm*“). Dítě hledá slova („*Jsou, tam sou, až...*“), zvedá mísu, až málem spadne na zem. Dítě mísu přidrží, ale velká část čočky se vysype na zem. Matka vyjekne leknutím „*Jméno D5, prosím tě, ještě mi rozbiješ tu mísu, vždyť jsme ji ted' koupili*“. Matka mává rukou směrem k čočce, ale stále působí vlídně a spíš přemlouvá, než přikazuje („*Zdrobněle jméno D5, už ne, už ne, už ne, už to běž tam dát*“).

zpátky, jo? Zdrobněle jméno D5? Zdrobněle jméno D5, prosím tě posbírej to. Zdrobněle jméno D5“). Dítě se snaží sbírat čočku z pohovky a říká jakoby pro sebe „Ještě jsem toto“. Matka hned reaguje „Cože?“ ptá se. „Ještě jsem toto tam posypal“ ukazuje dítě za sebe na zem, kam vysypalo čočku, když mu málem vypadla mísa z klína. „Co jsi posypal?“ ptá se matka unaveně a sama si odpoví „Jo, tamto, hmm“.

Příloha č. 16 Interakce (Dyáda č. 6) Fiona a Fred

Regulace negativních emocí (Fiona – Flynn): Během rozhovoru s Fionou přišel starší Flynn a vyžadoval hračku, kterou matka odnesla na charitu. „Ale já to chci“ dožaduje se opět Flynn. Fiona, která mu vysvětlila, kde hračka je, klidným hlasem opakuje „Já pro to teďka nemůžu nic udělat“. Flynn se snaží vylézt matce na klín, ta ho přijme do náruče („Chceš se mazlit?“). Když vzápětí Flynn začne kopat nohou do skříňky, tak mu klidně, jako by mluvila o počasí, dává dítěti prostor možnost prožít si pocity podle svého („Chceš se jít rozčilovat? Tak běž“). Když ji po chvíli Flynn volá, přeruší náš rozhovor a odejde za ním.

Přijímá dítě se všemi emocemi, nesnaží se ovlivnit emoce dítěte, ale jen jeho chování. Zůstává pro dítě dostupná i ve chvílích, kdy prožívá negativní emoce.

Když dítěti něco sděluje, dívá se mu do tváře. Do tváře hledí o chvíli déle, aby zachytila odezvu dítěte.

Přítomnost staršího sourozence (Fiona – Flynn): Při interakci byl přítomen Fredův starší bratr Flynn. Fiona staršímu synovi vysvětlila, že budu natáčet Freda, tak se může dívat, ale nezasahovat. Flynn zpočátku seděl stranou a zvědavě pozoroval. Když matka drží malého Freda na klíně a prohlíží knihu, přiblíží se, postává a popochází okolo, nahlíží a doplňuje („Další slon, malinkatý“). Matka se nejdříve ohlédne na Flyna a usměje se, když potom Flynn odpoví na otázku, kterou položila malému Fredovi („To je zebra a toto?“), otočí se na syna a s úsměvem ho usměrní („Ty nenapovídej“).

Interakce Fiona a Fred (Dyáda č. 7), výměna „na klín“, 0:58 – 1:11

Fred chodí po místnosti, v jedné ruce má křížalu a další křížalu má v ústech. Starší Flynn si vylezl na stoličku tak, aby dobře viděl. Matka si sedne na zem, začíná listovat na zemi knihou. Fred se postaví se naproti matce.

Nabídka / Odpověď	Verbální projevy	Neverbální projev	Poznámky
Matka - nabídka		Začne listovat knihou	Matka vede dítě nejdříve svou činností, než ho pozve verbálně.
Dítě – odpověď	.	Přesune pozornost k činnosti matky. Dívá se na knihu. Stojí naproti matce,	Dítě zajímá, co dělá matka.

Nabídka / Odpověď	Verbální projevy	Neverbální projevy	Poznámky
		mezi nimi je kniha.	
Matka - nabídka	„Chceš se dívat?“	Dívá se dítěti do očí. Otevře knihu a pohladí stránku.	Matka hledá ve tváři dítěte odpověď. Matka – pokus o oční kontakt.
Dítě – odpověď	„Hmm“	Posouvá se bokem okolo knihy směrem k matce.	Dítě přijímá nabídku matky a přibližuje se k ní.
Dítě – nabídka		Zatlačí sedící matku do boku.	Dítě dává matce signál k fyzickému kontaktu „Chci vzít na klín“.
Matka – odpověď		Matka se narovná z předklonu, a ona ho zvedne k sobě na klín.	Matka citlivě reaguje na jemný signál dítěte.
Dítě – nabídka		Dítě se posune před matku, stojí zády k ní.	Dítě po matčině vstříčné odpovědi pokračuje v tělesné interakci.
Matka – odpověď		Matka dítě přizvedne a posadí si ho na klín a vezme knihu do ruky.	Matka bere dítě něžně a přirozeně. Oba sledují knihu.
Dítě - odpověď		Opře se zády o matku. Prohlíží si knihu. Pokračuje ve žvýkání křížaly.	Ptáček v hnízdě. Paša na trůně. Pohodlí, pohoda, klid, samozřejmost.

Aktivita: Čtení nabízí matka a dítě přijímá. Dítě přichází s neverbální žádostí o zvednutí na klín, matka reaguje i na jemný signál a přijímá.

Interakce: 5 (Jako tanec, reagují i na jemné neverbální signály.)

Pozornost matky: 5

Oční kontakt: žádný (Oba se dívají na knihu. Dítě sleduje knihu po celou dobu. Matka, když položí otázku, tak se dívá dítěti do tváře.)

Úsměv: sotva znatelný

Mimika: klidná, neutrální

Gesta: žádná

Fyzický kontakt: 0 – 5 (dítě se přiblíží a matka ho vezme na klín)

Kvalita kontaktu: 5 (něžný, citlivý)

Blízkost: 3 – 5 (na počátku na délku paže a později těsný)

Pomoc dítěti: pasivní (reaguje na jeho žádost o posazení na klín).

Interakce Fiona a Fred (Dyáda č. 7), na klín, 0:58 – 1:11, jiný postup analýzy

Fred chodí po místnosti a kouše křížalu. Flyn si vylezl na stoličku tak, aby dobře viděl.

Fiona si sedne na zem, začíná listovat na zemi knihou. Fred se postaví se naproti matce a starší

Dítě	Dítě - poloha a pohled	Matka	Matka – poloha a pohled	Kódy
Přesune pozornost k činnosti matky.	Dívá se na knihu. Stojí naproti matce, mezi nimi je kniha.	„ <i>Chceš se dívat?</i> “ otevře knihu a pohládí stránku.	Zvedne pohled od knihy a sleduje tvář dítěte.	Aktivita: matka Pozornost matky: 5 Oční kontakt: matka Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: - / Blížkost: 3 Pomoc dítěti – aktivní: -
„ <i>Hmm</i> “ posouvá se bokem okolo knihy směrem k matce.	Pohled na knihu.		Pohled na knihu. Čeká na dítě.	Aktivita: dítě Pozornost matky: 5 Oční kontakt: Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: žádná Fyzický kontakt: 0 Kvalita kontaktu: / Blížkost: 4 Pomoc dítěti – aktivní: 0
Zatlačí sedící matku bokem do boku.	Signál „vezmi mě na klín“	Matka bere dítě na klín (matka se narovná z předklonu, dítě si stoupne před ni a ona ho zvedne k sobě na klín.	Pohled spolu s dítětem zaměřený na knihu. Jemně si bere dítě na klín.	Aktivita: dítě. Pozornost matky: 5 Oční kontakt: - Úsměv: sotva znatelný Mimika: klidná, neutrální Gesta: dítě Fyzický kontakt: 5 Kvalita kontaktu: 5 Blížkost: 5 Pomoc dítěti – pasivní: 3

Interakce Fiona a Fred (Dyáda č. 7), kniha

Fiona sedí na patách. Fred sedí matce na klíně a dotýká se jí horní částí zad. Fiona je předkloněná, aby dosáhla na knihu, a dotýká se tak Freda, který jí sedí na kolenou. Starší Flynn klečí vedle nich, nahlíží do knížky a tiskne k sobě rty, protože mu matka vysvětlila, že „teta chce natočit Freda“.

Matka - nabídka	„A co je to? Fredy“	Ukazuje pravou rukou do knihy.	
Dítě - odpověď		Dívá se do knihy, dává si křížalu do úst. Mlčí.	
Matka - odpověď	„Myš.“	Pozorně se dívá se dítěti do tváře, čeká 4 vteřiny od položení otázky, než řekne správnou odpověď Fredovi do ouška.	Čeká. Dává dítěti čas. Pozorně sleduje tvář dítěte.
Dítě - odpověď	„Myš.“	Dítě se dívá na obrázek.	Opakuje po matce.
Matka - odpověď	„Myš.“	Už otáčí další stránku.	Opakuje po dítěti – potvrzuje správnou odpověď.
Matka - nabídka	„A toto?“	Ukazuje do knihy.	
Dítě odpověď		Zhoupne se do předklonu a zpět. Prohlíží si obrázek v knize.	
Matka - odpověď	„No, koník, koník.“	Když mluví, skloní se, aby viděla dítěti do tváře.	
Matka - nabídka	„A toto?“	Ukáže prstem na obrázek v knize, a potom se skloní, aby viděla Damianovi do tváře.	Čeká (5 vteřin) od vyslovení otázky, než odpoví za dítě.
Dítě odpověď		Dítě si prohlíží obrázek a kouše křížalu.	Matka se přizpůsobila tomu, že neodpovídá a pozorně sleduje tvář dítěte a dává mu čas.
Matka - odpověď	„Osel“	Odpoví za dítě a listuje dál.	
Dítě odpověď	„Osel“	Předklání se z klína pro křížalu.	Opakuje po matce.
Matka - odpověď	„Osel“	Zasměje se. Drží	Opakuje po dítěti.

		pravou rukou dítě a jemně si ho přitáhne, aby neklouzalo z klína.	Matka přečetla jinak tělesný signál dítěte. Usmívá se.
Matka - nabídka	„ <i>A toto?</i> “	Ukazuje levou rukou do knihy. Chytá dítě, které se vyklání bokem. Matka si všimne, že zvedá křížalu. Zvedne dítě a posadí ho vedle sebe, k levé noze.	Ukazuje do knihy, když se dívá dítě jinam. Nebrání dítěti v dosažení „jeho cíle“ (křížaly). Manipulace s dítětem je citlivá.
Dítě odpověď		Sedí vedle matky, vkládá si křížalu do úst.	Dítě nereaguje na nabídku matky. Je zaujato „svým úkolem“.
Matka - odpověď	„ <i>Toto znáš? Aha?</i> “	Skloní se a dívá se dítěti pozorně do tváře.	
Dítě odpověď		Dítě se podívá na obrázek, kam ukazuje matka.	
Matka - odpověď	„ <i>Kráva</i> “	Čeká 6 vteřin, dívá se na tvář dítěte, potom správnou odpověď říká dítěti zblízka přímo do tváře.	Pozorně sleduje tvář dítěte. Čeká (6 vteřin). Nepovzbuzuje.
Dítě – Odpověď	„ <i>Kráva</i> “	Spíše šeptá. Při odpovědi se zhoupne do předklonu a zpět. Sleduje obrázek.	Opakuje po matce.
Matka - odpověď	„ <i>Kráva</i> “	Opakuje matka nahlas a otáčí další list v knize. Pohled na knihu.	Opakuje po dítěti.
Matka - nabídka	„ <i>A toto?</i> “	Ukáže prstem na obrázek v knize	
Dítě odpověď	„ <i>Gaga</i> “	Odpověď vykřikne a zhoupne do předklonu a zpět. Sleduje obrázek.	

Matka - odpověď	„ <i>To je pipi, kuřátko.</i> “	Dívá se zblízka dítěti do tváře.	Oprava nesprávné odpovědi – nehodnotí, jen řekne správnou odpověď.
Dítě odpověď	„ <i>Pipip</i> “	Zhoupne se - předkloní se k obrázku. Pohled na obrázek.	Opakuje po matce.
Matka - odpověď	„ <i>Pipip, no.</i> “	Souhlasně opakuje po dítěti. A otáčí další list. Pohled na knihu.	Opakuje po dítěti.
Matka - nabídka	„ <i>A toto?</i> “	Předkloní se, dívá se dítěti zblízka do tváře a čeká (5 vteřin).	Po otázce pozorně sleduje tvář dítěte. Čeká.
Dítě odpověď	„ <i>Pip</i> “	Dítě se zhoupne dopředu.	
Matka - odpověď	„ <i>Taky, no. Slepička a tady má kohouta.</i> “	Zasměje se. Ukazuje na další obrázky.	Směje se odpovědi dítěte – laskavý smích.
Matka - nabídka	„ <i>Kohout</i> “	Matka se sklání, dívá se zblízka dítěti do tváře a opakuje pojmenování. Potom chvíli (2 vteřiny) čeká a sleduje výraz dítěte.	
Dítě odpověď	„ <i>Kykyryký</i> “	Dítě spojí pojmenování zvířete s tím, co zná.	Odpovídá matce tím, co umí.
Matka - odpověď	„ <i>Kykyryký, no jasně.</i> “	Potvrzuje matka reakci dítěte. Listuje knihou dál.	

Příloha č. 17 Interakce (Dyáda č. 7) Glorie a Gina

Interakce Glorie a Gina (dyáda č.7), kniha začátek, 1:25 – 2:13

Jsem s Ginou v jejím pokojíčku. Gina se zajímá, co to mám, tak jí vysvětluji, že mám knížku („...*jestli poznáš, co je tam za zvířátka...*“). Glorie přichází, sedne si na zem a volá Ginu k sobě. „*Pojď si sednout vedle mámy, tak*“ poklepe rukou vedle sebe na zem. „*At'*

vidíš na tetu“ vysvětluje. Chvíli si prohlíží inkoustové skvrny, potom znovu volá Ginu k sobě, aby byla na kameře vidět i její tvář „*Tak pojd' tady za mámou hačnout*“.

Matka – nabídka	„ <i>Vzmem to od začátku, pojd'. Jestli poznáš nějaké zvíře. To jsem zvědavá. Kdo to může být?</i> “	Listuje knihou na začátek, na obrázek tygra. Na obrázek ukáže jen malým pohybem ruky.	„Já“ sdělení zájmu o činnost/výkon dítěte („ <i>To jsem zvědavá.</i> “)
Dítě – odpověď	„ <i>Lev.</i> “	Klečí naproti matce a otáčí stránky zároveň s ní. Pravděpodobně vykřikla „ <i>vlk</i> “, ale je špatně rozumět. Otočí skoro všechny listy naráz.	
Matka - odpověď	„ <i>Lev, no jo. A toto?</i> “	Matka se nevrací na začátek knihy, ale pokračuje tam, kam obrátila listy Gina.	Gloria potvrdí i nesprávnou odpověď dítěte, pokud se blíží sptávné - lev je kočkovitá šelma jako tygr (srov. Jodie a Josh). Klidný hlas, horší srozumitelnost.
Dítě – odpověď	„ <i>Koničky.</i> “		
Matka - odpověď	„ <i>Koničky.</i> “	Opakuje po dítěti. Natáhne se přes knížku, vezme Ginu z obou stran za hrudník a přenesse ji vedle sebe. Knihu posune před Ginu.	Opakuje po dítěti. Potvrzení odpovědi.
Matka– nabídka	„ <i>Ještě nějakého vyberem nebo vybereš ty? Podívej se, ten je maličký, kdo to je?</i> “	Obrátí stránku, ukáže na obrázek. Pohled na knihu.	Nabídne možnost vybírat. Nečeká na odpověď a plynule pokračuje další nabídkou.
Matka - odpověď	„ <i>Myška.</i> “	Ze sedu na patách přejde do kleku na čtyřech, jakoby skočila na knížku.	
Matka – odpověď	„ <i>No.</i> “		Zpětná vazba – potvrzení.

Dítě - odpověď	„Myš“	Lehá si na břicho (na dlaň od matčina kolena). Pozorně sleduje knihu.	Pokračuje ve výměně.
Matka – nabídka	„A tady ten?“	Ukáže na obrázek vlaštovky na protější straně.	Matka už neodpovídá, má novou nabídku.
Dítě – odpověď	„Sova“	Podívá se krátce na matku.	
Matka - odpověď		Dívá se na knihu. Pokýve hlavou a otočí další list.	Při špatné odpovědi dává matka neurčitou zpětnou vazbu. Nezůstává, neopravuje, jde dál.
Matka - nabídka	„A tady ten je těžký.“		Nová nabídka.
Dítě - nabídka		Otočí listy v knize opět na obrázek vlaštovky. Leží stále na břiše, kope nožkami, opírá se o lokty.	Gina rozpoznala, že výměna je jiná, než při správné odpovědi.
Matka - nabídka	„Kdo to je?“	Matka otočí listy v knize zpět.	
Dítě - nabídka	„To je myslím ptáček nebo sova.“	Gina opět přetočí listy na obrázek vlaštovky. Opře se rukama o stránky a ukazuje. Leží na břiše, pohled do knihy, dozadu na nožky a zpět do knihy.	
Matka - odpověď	„Hm.“	Gloria následuje pohled dcery (na nohy, kterými kope). Potom se dívá zpět do knihy. Souhlasně zamručí. Bez mimického doprovodu nebo gest	
Dítě - nabídka	„Copak to je?“	Leží na břiše. Dívá se dozadu na nohy, kterými kope.	
Matka - odpověď	„To je ptáček a jmenuje se vlaštovka. Je to podobné, jako“	Odpovídá klidně, dívá se na knihu.	

	sova.“		
--	--------	--	--

Interakce Glorie a Gina (dyáda č.7), kniha pokračování, 2:20 – 3:35

Matka – nabídka	„Mmmm, kdo to je?“	Sedí předkloněná ke knize.	
Dítě – odpověď	„Ryba.“	Leží na břiše a dívá se do knihy.	
Matka - odpověď	„Rybu má v puse vydra, že? Vydru moc neznáme, protože my tu nemáme vydry, že?“	Matka se nevrací na začátek knihy, ale pokračuje tam, kam obrátila listy Gina.	Gloria hledá, jak spojit správnou odpověď s odpovědí Giny.
Dítě – odpověď	„Vydra.“	Vyleze matce na koleno.	Gina vyhledá fyzický kontakt.
Matka– nabídka	„Jo a toho poznáš. Toho poznáš, že jo?“	Otočí list a narovná se.	Neopakuje po dítěti správnou odpověď. Je přístupná fyzickému kontaktu.
Dítě odpověď	„Klokan.“	Posune se výš na klín Glorie. Opře se o ni zády.	Zintenzivnění fyzického kontaktu ze strany dítěte.
Matka - odpověď	„No, jo.“	Souhlasně, bez výrazné intonace, bez mimiky a gesta.	
Dítě odpověď	„Klokan malý. Klokan maličký.“	Posune se na koleno matky a ukazuje na obrázek v knize. Potom se posune zpět k matce a opře se o ni zády a něžně ji přejede prsty po hřbetu ruky. Dívá se stále na knihu.	
Matka - nabídka	„Ten umí dobře co? Co umí klokan?“	Otázka bez výrazné intonace. Málo srozumitelná tichá a klidná řeč. Natáhne ruku a obrací	
Dítě – odpověď		Vyskočí a několikrát snožmo poskočí.	
Matka - odpověď	„No jo“	Souhlasná intonace. Podívá se na dítě, které skáče zády k ní. Zvedne	

		ruku, jako by ho „jistila“, aby nespadlo. Potom se dívá zpět do knihy.	
Dítě - odpověď		Gina couvá zpět matce na klín.	
Matka - nabídka	„Podívej, kdo je tady.“	Otočí listy v knize a narovná se.	
Dítě – odpověď	„Supa“	Dívá se na knihu, poposedává matce na klíně.	
Matka - odpověď	„Kdo to je?“	Ptá se šeptem Gloria a předkloní se, aby lépe slyšela.	
Dítě – odpověď	„Supa.“	Houpe koleno do stran, dívá se na knihu. Když odpoví, roztáhne trochu paže, jakoby chtěla vzlétnout (možná náznak pokrčených ramen – nevím). Opře se o matku zády i hlavou. Znovu ji chytí za ruku,	Po výpravě za knihou a odpovědi se vrací k matce. Opírá se zády, jakoby se chtěla do matky schovat.
Matka - odpověď	„Sup?“	Gloria následuje pohled dcery (na nohy, kterými kope). Potom se dívá zpět do knihy. Souhlasně zamručí. Bez mimického doprovodu nebo gest	Matka je k dispozici, neuhýbá ani neodhání dítě. Její fyzický kontakt s dítětem je pasivní – má ruce v klíně, neobjímá.
Matka - odpověď	„Mmm, plameňák. Ale zobák to má podobný, že?“	Nakloní hlavu na stranu a potom se dívá Gině do tváře.	Gloria hledá, jak spojit správnou odpověď s odpovědí Giny.
Dítě - odpověď		Tře se hlavou i tělem o matku. Nakloní	Mazlí se s matkou, matka pasivní.
Matka - nabídka	„Jú a to je ten, že?“	Ukazuje v knize.	
Dítě - odpověď	„Lev.“	Dívá se do knihy. Posouvá se matce po noze nahoru a dolů.	Stále v pohybu, ale pozornost je stabilní.
Matka - nabídka	„Lev, mmm. A to je?“	Ukazuje v knize.	Opakuje po dítěti. Potvrzení správné odpovědi.

Dítě - odpověď	„Sova.“	Krouží a poposedává na matčině noze. Dívá se na obrázek.	
Matka - odpověď	„Ale ty sovo Chrr, chrr, chrr.“	Odpověď Giny zamítá s nepatrným úsměvem. Chrochtá. Ukazuje	
Dítě – odpověď	„chrrr, chrr, chrrr, chrr.“	Napodobuje chrochtání matky. Potom se opře hlavou o její rameno.	Opakuje po matce.
Matka - nabídka	„Kdo dělá chro, chro?“	Něžně se dotkne tváří hlavy dítěte.	
Dítě – odpověď		Předkloní se a ukáže na obrázek prasete. Vráti se výš na matčin klín.	
Matka - nabídka	„No a jak se to jmenuje?“	Ukáže taky na obrázek.	
Dítě – odpověď	„Chrr.“		
Matka - nabídka	„Jak se to jmenuje? Pra?“	Šeptá Gině do ouška, hlavu skloněnou. Potom zvedne hlavu, dívá se dopředu s napjatým výrazem ve tváři.	Hravá mimika – hrané napětí, co uslyší.
Dítě - odpověď	„Pra-sát-kó.“	Slabikuje šeptem Gina, trochu se kolíbe a dívá se do knihy.	
	„No a jak se to jmenuje“	Směje se – hodně a bez hlasu.	

Dítě dostává pozitivní zpětné vazby a informace o úspěchu. V případě, že dítě neodpoví správně, resp. odpoví nesprávně, pokýve hlavou, odpoví neutrálním „*Hmm.*“ Případně ke správné odpovědi přidá podobnost s odpovědí dítěte („*To je ptáček a jmenuje se vlaštovka. Je to podobné, jako sova.*“).

Interakce Glorie a Gina (dyáda č.7), puzzle začátek, 7:30 – 8:35

Gina si jde ke mně pro skládačky. „*Ty budeš skládat a já se budu dívat*“ oznamuje matka Gině, co od ní očekává. Gina chce po matce, aby taky skládala („*Ty budeš skládat.*“). Glorie uspořádává skládačky a díly, ale Gina nechce pustit skládačku koně z ruky. Gloria ji nechá.

Dítě – nabídka	„ <i>Jaký bývá kůň?</i> “	Drží skládačku koně v jedné ruce.	Otázky byla spíše nabídka spolupráce a oslovení matky, než žádost o pomoc?
----------------	---------------------------	-----------------------------------	--

Matka - odpověď	<i>„Jaký bývá kuň? No, musíme najít všechny části, které budou kuň, že? A kuň asi nebude zelený, že? Kdo je zelný?“</i>	Převezme skládačku koně a položí ji před Ginu, ale ta si ji vezme opět do ruky. Skládá díly skládačky na hromádku před Ginu.	Matka pochopila otázku jako žádost o pomoc nebo vůbec? Rychle organizuje situaci – řekne, co se bude dělat, uspořádá prostředí. V rychlém sledu opakuje otázku dítěte, dá instrukci a položí otázku dítěti. MY
Dítě – odpověď	<i>„Žába.“</i>	Položí si skládačku koně vedle sebe. Sleduje matčiny pohyby a předměty, které skládá.	Gina pohotově reaguje na nabídku matky a odpovídá.
Matka - odpověď	<i>„Žába.“</i>	Otáčí pro telefon, který jí přišla SMS.	Opakuje po dítěti. Potvrdí správnou odpověď.
Matka - nabídka	<i>„Tak si dej tady žíabu na jednu stranu“.</i>	Položí skládačku žáby vlevo před Ginu a plácne na ni rukou. Obrací díly skládačky barvou nahoru. Urovná látku rozloženou na zemi.	Ovlivňující nabídka matky – způsob provedení. TY
Dítě – nabídka	<i>„Ne, ještě, já chci postavit... iha“</i>	Obtížně srozumitelné, hledá slova. Pohupuje se.	Hledá obtížně slova, protože je pod tlakem matčina rychlého režijního postupu? Nepřijímá matčinu nabídku. JÁ CHCI
Matka - odpověď	<i>„Konička?“</i>	Vysloví zároveň s dítětem.	Doplňuje za dítě. Odpovídá na nabídku dítěte.
Dítě odpověď		Přikývne a dívá se na dílky.	Potvrzuje matce, že ji pochopila. Porozumění.
Matka - odpověď	<i>„Zkus dávat různé části konička.“</i>	Dívá se na skládačku, obrací dílky, v jedné ruce drží stále mobil.	Následuje výběr činnosti dítěte (skládat konička) a vede způsob provedení činnosti. Verbální

			rychlost je běžná, ale motoricky je velmi rychlá. TY
Dítě – odpověď		Vezme dílek koně a obrací se ke skládačce, aby ho položila.	
Matka – nabídka	<i>„Dej si ho před sebe, ať na to vidíš. Má nožičky, hlavičku, že? Tak to zkus.“</i>	Vezme skládačku koně a položí ji před dítě. Narovná se a opře se zády o postel, dívá se na mobil.	Gina následovala matčinu instrukci, ale cíl jí doslova „utekl pod rukama“. Rychlá – nabídka dříve než dítě dokončí odpověď na předchozí nabídku. Gloria řekne pokyn a zároveň jej provede (říká „ <i>dej si to</i> “ a přenáší sama). TY
Dítě – odpověď	<i>„Ale nejde to.“</i>	Snaží se vložit díl do skládačky na přední nohy.	
Matka - odpověď	<i>„Tak zkus na jiné nožičky, jestli to nejsou ty druhé nožičky, třeba vzadu, víš.“</i>		Působí uvolněně, už nespěchá. Je opřená zády o postel. TY
Dítě – odpověď		Snaží se vložit díl do skládačky na zadní nohy.	Pohotově odpovídá na nabídku matky a následuje její instrukci.
Matka – odpověď	<i>„Ne, tak to budou ty vpředu. Musíš ale se zkusit trefit.“</i>	Dívá se opřená zády o postel, jak dítě zkouší vložit díl na místo. Už zvedne ruku, aby Gině pomohla, ale v tu chvíli Gina dílek zaklapne do skládačky.	TY Klidná intonace. Klidná mimika. Povzbuzení? („ <i>musíš zkusit</i> “)
Dítě odpověď		Gina se snaží, je soustředěná, dívá se na skládačku. Když se jí podaří umístit správně díl, usměje se. Hned pokračuje v činnosti.	

		Bere další díl.	
Matka – odpověď	„ <i>Ták. Super.</i> “	Podívá se, jak dítě skládá, a potom se dívá do mobilu a zpět na ruce dítěte.	Pochvala („ <i>super</i> “)
Dítě – nabídka		Snaží se umístit zadní nohy koně. Když se to nedaří, opře se oběma rukama a chce je zatlačit do skládačky.	
Matka – odpověď	„ <i>Musíš pomaličku a to půjde.</i> “	Dívá se na ruce dítěte.	TY Povzbuzení.
Dítě – odpověď		Posune trochu díl. Podaří se. Posadí se na bok.	Radost z úspěšné činnosti.
Matka – odpověď	- „ <i>Nó, super</i> “		Pochvala („ <i>super</i> “)
Matka - nabídka	„ <i>Podívej se, tady máme nějakou další část.</i> “	Zvedne jeden z dílů a položí ho zpět.	Vede postup (pořadí dílů), ale neradí (bez informace, nápovědy „ <i>je tam oko</i> “ nebo otázky „ <i>Co to je?</i> “) MY
Dítě – odpověď		Gina vezme díl a umístí hlavu.	
Matka – odpověď	„ <i>Super.</i> “	Pohled na ruce dítěte. Hned se natahuj pro další díl.	Pochvala („ <i>super</i> “) Přirozená intonace. Udržuje plynulost výběrem dalších kroků (dílů). Pomáhá = podává nikoliv radí.

Interakce Glorie a Gina (dyáda č.7), puzzle dokončení, 9:15 – 10:30

Matka - odpověď	„ <i>Super.</i> “		
Matka - nabídka	„ <i>A tohle bude co?</i> “	Najde a vezme dílek hřívy do ruky a položí už neotočený.	Pozice těla – hraji s tebou (už ne pozorovatel)
Dítě - odpověď		Bere dílek otočí ho a umístí ve skládačce hřívu. Potom dá ruku za záda a dívá se na skládačku.	

Matka - odpověď	„ <i>Hříva. Hmm.</i> “		Pochvala („ <i>super</i> “)
Matka - nabídka	„ <i>A ještě nám chybí jedna část.</i> “	Rozhlíží se, zvedne ruku a položí ji zpět.	Gesto v souladu se sdělením. MY – „ <i>nám chybí</i> “
Dítě - odpověď	„ <i>Ocas.</i> “	Ukáže na prázdné místo ve skládačce a rozhlídne se po zemi.	
Dítě – nabídka	„ <i>Ocas.</i> “	Opakuje tiše.	Opakuje po dítěti. Potvrzení.
Matka - odpověď	„ <i>Ocas asi zůstal doma. Ocas nepřišel.</i> “	Hravá inronace. Hledá mezi dílky, přesouvá je. Podívá se na mě.	Vysvětluje hravě situaci dítěti – snaha předejít zklamání dítěte?
Dítě – odpověď		Hledá s matkou mezi dílky.	Tělem odpovídá na Joshovu nabídku. Verbálně nabízí prohlížení knihy.
Matka - nabídka	„ <i>Tak zkusíme žabu ted'ka, pojd'.</i> “		MY - „ <i>zkusíme</i> “
Matka – nabídka	„ <i>Nebo nes...? Jééé, někdo nám na tom ocase seděl!</i> “	Sáhne rukou pod koleno dítěte. Radostné zvolání.	Pokračuje ve hře „hledání ztraceného osasu“. Intonace: živá a pozitivní (radostné překvapení)..
Dítě – odpověď		Opře se o jednu ruku a přizvedne se, sáhne dozadu pod sebe a vytáhne dílek. Umist'uje ho do skládačky.	
Matka – odpověď	„ <i>Ták, šup ho tam.</i> “	Opět opřenná o postel.	Povzbuzení provází činnost dítěte.
Dítě – odpověď	„ <i>Já seděla jsem.</i> “	Snaží se vložit dílek do skládačky.	Vrací se ke hře „hledání ztraceného osasu“. Odpovídá na matčinu přechodí nabídku, resp. doplňuje verbální odpověď, a nabízí tak pokračování. JÁ „ <i>seděla jsem</i> “
Matka – nabídka	„ <i>Musíš zkusit naopak, když nevejde tak.</i> “	Opírá se zády o postel, dívá se na činnost dítěte.	Nabídka pomoci, reaguje na činnost dítěte, nerozvíjí dál

			výměnu „hledání ztraceného koníka“ TY
Dítě – nabídka		Dokončí úspěšně, posadí se a roztáhne obě paže, jako by mávla křídly. Pohled na skládačku.	
Matka – odpověď	„No, a už je to.“	Oční kontakt – krátce pohlédne na dítě.	Oční kontakt. Úsměv pouze očima.
Dítě – odpověď	„Hotovo.“	Pohled na skládačku. Široký úsměv. Opět „mávne křídly“.	Radost sama ze sebe. Nekontroluje reakci matky. Nehledá (očima) ocenění u matky?
Matka – odpověď	„Supér.“	Oční kontakt – krátce pohlédne na dítě. Jinak bez hnutí.	
Dítě - nabídka	„Ne, ja si..., ja si ... Ty budeš taky skládat.“	Zvedne skládačku a vyklopí dílky. Zvedne nohu žáby.	Snaha zapojit matku. Dítě – TY
Matka - nabídka	„Zkus ted'ka udělat žábu.“		Matka nenásleduje nabídku dítěte ani přímo neodmítá. Přichází se svojí nabídkou. TY
Dítě – odpověď	„Nééé, ty budeš dělat. Táák.“	Drží nohu žáby, druhou rukou vezme skládačku žáby a dává ji před matku.	Opakuje chování matky na počátku skládání – chystá jí prostor. Dítě TY
Matka – nabídka	„Ty nechceš žábu?“	Odloží mobil. Dívá se na dítě (činnost a krátce i tvář). Pohlédne s úsměvem na mě.	Vrací se ke své nabídce. Sleduje moji reakci na Ginu? TY – otázka
Dítě – odpověď	„Já postavím koníka. Ty budeš...“	Zvedá skládačku žáby, a podává ji matce. Potom jí hodí i nohu žáby.	Pokračuje v přípravě pro matku. Rozděluje úkoly podobně jako máma. Dítě TY
Matka – odpověď	„Tak máma bude dělat žábu a Gina“	Vezme skládačku žáby do ruky a zvedne nohu	Následuje nabídku dítěte na výměnu rolí.

	<i>bude dělat konička? “</i>	žáby.	
Dítě – odpověď	„ <i>Hmm.</i> “	Začala už skládat koně.	
Matka - odpověď	„ <i>A zvládneš úplně sama konička? “</i>	Drží skládačku, opírá se zády o postel. Pohled na dítě, jak skládá.	Vrací se do role matky. TY - otázka
Dítě – nabídka		Vloží první díl do skládačky koně.	
Matka - odpověď	„ <i>Super.</i> “	Začne skládat puzzle.	Pochvala dítěte. Následuje jeho nabídku činností.

Gloria pokračuje ve skládání. Když má Gina potíže s umístěním nohou, zastaví se, sleduje ji a čeká, napomáhá jen verbálně. Potom pokračuje ve skládání žáby. „*Paní žába se bude dívat, jak vám to jde*“ opře složenou žabu o svoji nohu. Gina se podívá na žabu a skládačku vysype „*Ne, máš to špatně*“. Vráti se ke své skládačce, dívá se na ni „*Máš to úplně špatně*“. Gloria se směje (upřímný úsměv, třesou se jí ramena). Hru na výměnu rolí si zahrají ještě jednou (Gloria ji vtáhne otázkou a Gina jí podává díly na žabu).

Interakce Glorie a Gina (dyáda č.7), úklid čocky

Gloria si vzala dotazníky na vyplnění, sedla si na postel a nechala dítě sedět na zemi a hrát si s čockou. Když Gina vysypala čocku na zem, řekne mi Gloria, jaký byl v kuchyni nepořádek, když dala minule Gině na hraní polentu, ale nijak Ginu neusměřňuje fyzicky ani slovně, jen se zeptá „*Co to děláte, paní Gino?*“. Dítě pokračuje v činnosti, sype na sebe čocku. Začne si ji sypat i za oblečení. Gloria nijak nezasahuje. Do závěrečného úklidu zapojí Ginu formou hry. Gina malým mechanickým vysavačem sbírá čocku a zase ji sype ven.

Příloha č. 18 Interakce (Dyáda č. 8) Hugh a Henry

Kontakt s cizí osobou: Od strachu se velmi pozvolně posunul až k přijetí, kdy mi nosil ukazovat hračka. S Hughem a jeho synem Henrym jsem se seznámila až v den natáčení až při samotném natáčení interakce. Ráno byl Henry i se starším bratrem u lékaře a bratr odešel s babičkou koupit lízátko. Henry chtěl jít s nimi, musel však jít s otcem domů na domluvené setkání. Ve tváři Henryho byly ještě patrné stopy pláče, nemluvil a držel se pevně otce. Na přiblížení k cizí osobě, reagoval Henry nonverbální žádostí o ochranu v náručí otce, na níž Hugh pohotově reagoval a v chování v náručí doprovodil utěšováním. Otec mu poskytoval bezpečnou základnu i v průběhu celého setkání. Po příchodu Henryho staršího bratra se přesunula Henryho pozornost k bratrovi a jejich společné hře.

Fyzický aspekt interakce:

V interakci Hugh a Henryho je ve srovnání s interakcí matek s dětmi možné pozorovat nejvíce blízkého fyzického kontaktu, doteků a něžností. Otec zde je pro dítě doslova bezpečnou základnou (dítě sedí na klíně, na vyzvání vstane a vrátí knihu, hned se vrací zpět k otci na klín), otec dítěti „*kryje záda*“.

Dítě sedělo po celou dobu otci na klíně a opíralo se o něj zády. Otec ho jemně hladil na bříšku. Téměř stále tváří hladil dítě po hlavě a často ho líbal do vlasů (během první minuty 7x, v druhé 8x a dále podobně). Dlaní po hlavě pohladil dítě, když ho chválil za správnou odpověď na otázku.

Omezení možnosti vnímat mimické signály v této pozici (dítě na klíně otce se o něj opírá zády) kompenzují hlasem (intonace, klidné broukání) a především tělem (poloha, dotek). Vzájemné reakce na sebemenší změnu polohy těla připomínají tanec.

Zaměření na úkol:

Velmi nízké. Otec nenaléhá na dokončení činnosti. Když dítě nechce skládat puzzle, složí otec puzzle kromě jednoho dílu sám a nabídne dítěti možnost vložit poslední díl.

Během rozhovoru s otcem, sedí Henry otci na klíně a opírá se o něj zády. Hugh hladí dítěti nohy, spraví mu punčocháče, hladí ho oběma rukama na bříšku. Dítě tiše poslouchá a vypadá, že aktivně pozoruje neznámého návštěvníka z bezpečí otcova klína. Když otec hladí dítěti bříško pod tričkem, jemně mu odtáhne ruku. Otec ihned reaguje a zmírní fyzický kontakt hlazením. Po chvíli, když dítě oslovím s dotazem na „hru na tátu“, dítě se posune na otcově klíně výš, aby se mohlo plně opřít zády o otce. Časem Henryho obavy z neznámého člověka klesají. Když později otec vstane, dítě již klidně pokračuje ve skládání. Po čase mi Henry začne „prodávat“ zboží ze svého obchodu.

Interakce Hugh a Henry (dyáda č. 9), kniha:

Otec sedí na zemi a opírá se vzadu o ruce. Dítě sedí otci na klíně, opírá se zády o otce. Otec otře tvář o vlasy dítěte a lehce ho políbí do vlasů. Dítě otáčí tvář nahoru k otci, dotýká se ho rukou na tváři a vyjadřuje zájem o knihu. Chceš, tak si jdeme prohlížet. Otec drží knihu před dítětem tak, že dítě oběma rukama objímá. Dítě je u otce „chráněné jako v hnízdě“. Pohyby, držení a doteky jsou velmi něžné. Oba si užívají vzájemný fyzický kontakt. Otec jemně pohladí dítě po břiše a opět se dotýká tváří vlasů dítěte. Dítě odpovídá na dotek podobně (opře se o otce, pomalým pohybem hlavy se otře o otcovu tvář).

Otec nechává dítě, aby řídilo činnost (tempo i směr) podle své potřeby. Od ostatních dyád se liší i tím, že při vzájemné interakci je často lépe rozumět dítěti než rodiči (otec mluví tiše, jemně a do vlasů dítěte). Verbální sdělení tu nepředává informace nebo instrukce, ale spíše doplňuje „broukáním“ klidnou blízkost („*To úplně neznáme takovou knížku*“). Otec poskytuje bezpečnou základnu (zejména fyzicky) a doprovází dítě, které určuje směr společné explorační (Henry: „*Budeme si prohlížet*“). Otec užívá první osoby množného čísla (Hugh: „*Nic tam není, musíme ještě dál otáčet*“). „*Najdi něco*“ říká dítě otci, otáčí listy, otec od něj listy převezme a dokončí pohyb. Otec zkusí jemně ovlivnit činnost dítěte, ale netrvá na svém a následuje dítě („*Hezký, slon*“ komentuje otec obrázek, který se objevil. „*Hele tady je malý slůně*“ ukazuje otec do knihy a zdržuje tak dítě od listování knihou. Dítě se na chvíli podívá, ale vzápětí obrací další listy). Na začátku se Henry ptá („*Co je tohle?*“) a otec pojmenuje zvíře a spojuje s tím, co dítě zná („*pamatuješ, jak jsme byli na Hluboké*“, „*takhle přece frkáš*“, „*takovou podobnou máme*“). Když jsou obrázky, u kterých otec předpokládá, že Henry zná název, přirozeně vymění role („*Hele a to mi řekni ty*“), zeptá se otec a dá dítěti čas. Verbální pochvalu („*Správně*“) doprovází pohladením po vlasech, později přitaká a pohladí. Činnost ukončí dítě („*už nechci*“), otec opakuje otázkou („*Už nechceš? Ani kuřátka?*“). Dítě se ještě

věnuje pozornost otcově nabídce („*Jo, ty jo*“). Hugh následuje pozornost dítěte, když si Henry prolohlí obal knihy („*Je to hezká knížka?*“) a nedirektivně nabízí dítěti („*Odneš ji tetě?*“). Henry mi ji přinese a rychle se vrací k otci na klín. Hledá autíčko. Otec mu ho podá („hlídal“ synovo autíčko) a hladí ho.

Příloha č. 19 Interakce (Dyáda č. 9) Ina a Ivor

Interakce Ina a Ivor (dyáda č.9), přítomnost starší sestry Iris

Do vrájemně sladěné interakce matky a Ivora vstupuje Iris. Iris vstává od klavíru, jde k nim a mluví zároveň s matkou „*A proč ho tak pojmenovali?*“. „*Proč asi, Iris?*“ vtahuje matka otázkou dceru do interakce. Zvedne hlavu a usměje se na Iris (oční kontakt s dcerou). Iris v interakci s matkou pokračuje: „*Asi proto, že si mysleli, že je opravdu horkej, že je z plamenů*“. Matka odpověď nehodnotí („*To je možný. Je červeněj, vid?*“). Ivor opakuje „*plameňák*, snaží se pokračovat v interakci s matkou, otáčí stránky. Matka odpovídá na nabídku dítěte akcí (pomáhá mu obrátit list, sleduje obrázky) i verbálně („*Ty jo dívej, tohle je kdo?*“). Ivor odpovídá pohotově na nabídku matky pozorností i verbálně („*Papouš*“). „*No, dobře, papoušek. Jo? Mně taky.*“ Matka zároveň potvrzuje dopověď Ivora a projevuje zájem o sdělení Iris, která jakoby nevnímala interakci mezi matkou a Ivorem, mluví přes matku a mladšího bratra („*Ten se mi líbí*“). Ivor opakuje po matce („*Papoušek*“), ale už není jemu ani matce dobře rozumět, protože Iris jim vypráví, jak měli paopuška v zoologické zahradě a dělali tam sluníčka. Matka odpovídá na vstup Iris verbálně vstřícně („*Jo, jo, už si vzpomínám.*“), ale pohledem sleduje s Ivorem obrázky v knize. Iris odchází zpět ke klavíru, chvíli hraje, potom zezadu skočí sedící Ině na záda a pokračuje ve verbálním přerušování interakce. Interakce působí chaoticky, ale Ina se téměř stále usmívá.

Při skládání puzzle Iris odpoví místo Ivora a na matčinu otázku („*Kde je hlava?*“) ukáže na díl, usměrní ji Ina („*Nepomáhačka.*“). Když schová jeden dílek bokem, matka reaguje s laskavou intonací a směje se, ale sdělení je ironické („*No, tak ty to skováš, to je dobrý.*“)

vInterakce (Dyáda č. 9) Ina a Ivor, čočka

Při hledání kamínků v čočce sedí Iris s Ivorem u mísy a přehrabuje se také v čočce. Ina ji zarazí, když chce vytahovat kamínky („*Iris, nepomáhačka.*“) „*Ty zas nevíš, kde ho máš.*“

Ivor nabere čočku na kartón a ukazuje matce, kolik unese (zrakový kontakt). Iris shrne čočku do mísy. Ivor jí odstrčí ruku a zakřičí „*Ne!*“. Iris vloží kamínek do mísy s čočkou a řekne Ivorovi: „*už to uklidíme*“, čočku však nesklízí. Ivor se brání, opakovaně křičí „*Neuklidíme!*“. Iris nabírá čočku do dlaní a prohlíží si ji. Ivor křičí „*Neuklidíme, neuklidíme!*“. Ina nevstupuje mezi děti, ale obrací se se smíchem na mě „*Možná bych to v zachování klidu už jako uklidila tu mísu*“. Bere informaci, že je to na ní, kdy bude chtít ukončit hru s čočkou, a aktivně začne dávat kamínky do čočky a chce posunout mísu. Ivor

vrací kamínky zpět a křičí „*Neuklidíme, nedávej to tam!*“. Ina trvá na úklidu, ale formou hry naláká Ivora ke spolupráci. Nabídne sklenici, aby do ní čočku spolu přesypali.

Iris nejdříve vstupuje do interakce matky a Ivora nepřímo (hraním stupnic na klavír zaplňuje zvukem prostor), ale v těsné blízkosti matky a Ivora (jejich ostrov s knihou) se daří udržet odstup od vnějších rušivých vlivů. Později přímo otázkou a fyzickým přiblížením. Ina reaguje vstřícně a vtaňuje dceru do interakce. Ina se citlivě naladí na dítě, přijímá jeho nabídky, následuje je pozorností i činností. Problematická je situace, kdy by chtěla takto komunikovat s oběma dětmi zároveň. Dceřino fyzické i zvukové narušování interakce matky s Ivorem se stupňuje (skočí matce na záda a drží ji pažemi kolem krku, mluví zároveň s matkou nebo Ivorem nebo si prozpěvuje, vytrvale opakuje jedno slovo). Matka se usmívá.

Interakce (Dyáda č. 9) Ina a Ivor, kniha, 0:45 – 2:10

Ina sedí s jednou nohou nataženou vedle Ivora. Ivor drží knihu, se zájmem si ji prohlíží, posune se blíž k matce a žádá „*Číst*“. Ina se podívá na mě a ptá se opět na zadání („*Co s ním mám dělat? To, co chce, jo?*“). Odpovím jí, že by mohl poznat některá zvířata. Ivor teď sedí vpravo před Inou a dotýká se matčiny natažené nohy. Ivor má před sebou knihu.

Matka – nabídka	„ <i>Kdo to je, Ivi?</i> “	Ukazuje na obrázek v knize.	
Dítě – odpověď	„ <i>Tygr</i> ““	Dívá se do knihy a snaží se obrátit stránky.	
Matka - odpověď	„ <i>Tygr, no jo.</i> “	Naklání se přes dítě a chce mu pomoci obrátit list. Otáčí několik stránek naráz. Bez gesta. Pohled na knihu.	Opakuje po dítěti, potvrdí správnou odpověď.
Dítě – odpověď		Ivor vezme listy a rozdělí je.	Pomáhá matce.
Matka - odpověď	„ <i>Jo, dívej, ten má zuby. Kdo to je?</i> “	Pohled na knihu.	
Dítě – odpověď		Bere knihu oběma rukama a zvedá ji před sebe.	Reaguje na matčinu nabídku, plně věnuje pozornost.
Matka - odpověď		Poposedne si blíž.	Přiblížení ze strany matky. Snaha pomoci dítěti (držet knihu).
Dítě odpověď	„ <i>Já nevím.</i> “		
Matka - odpověď	„ <i>Tohle nevíš? To je hroch.</i> “	Oba pohled na knihu.	
Dítě – odpověď	„ <i>Ten má zuby.</i> “	Zaujat obrázkem.	Opakuje po matce (zaujaly ho zuby – ohrožení).

Matka - odpověď	„ <i>Ten má zuby.</i> “	Když uchopí horní okraj knihy levou rukou, dotkne se Ivorovy ruky, pohladí ji palcem a zvedne jej, aby měl Ivor ruku volnou.	Jemné dotyky rukou.
Dítě – nabídka	„ <i>Tady kousne</i> “	Ivor ukáže na obrázek.	
Matka - odpověď	„ <i>Tenhle má taky, ten má ostrý rohy.</i> “	Ina taky ukáže na obrázek. Oba se dívají do knihy. Každý drží jednu stranu otevřené knihy.	Ina odpovídá pohotově na nabídku dítěte, následuje pohledem i gestem (opakuje gesto – ukáže na obrázek). Ina i Ivor charakterizují zvířata způsobem ohrožení (zuby, ostrý rohy).
Dítě odpověď		Ivor si pozorně prohlíží obrázek a trochu se zamračí. Zatím Iris sedá ke klavíru a začne si hrát.	
Matka - odpověď	„ <i>Bizon</i> “	Ina čeká, až po chvíli (3 vteřiny) pojmenuje zvíře.	Dává dítěti čas. Nespěchá.
Dítě - odpověď	„ <i>Co to je?</i> “	Ukazuje na obrázek v knize.	
Matka - odpověď	„ <i>Taková koza tlustá, víš?</i> “	.	Neopakuje pojmenování objektu (bizon), použije „vysvětlení pro dítě“,
Dítě - nabídka		Otáčí se, aby viděl na klavír a Iris.	Ivor věnuje pozornost sestře, která vstupuje zvukem do interakce Ivora s matkou.
Matka - nabídka	„ <i>Ivi, hele, co tady ještě máme v té knížečce. Co to je?</i> “	Ina téměř zároveň natáhne levou ruku, aby otočila další list. Její paže tak vytváří bariéru, která Ivorovi brání sledovat Iris u klavíru. Ina káže prstem na obrázek v knize	Tělem (zábrana rukou) pasivně (neuhýbá rukou ani tělem) vyjádří regulující nabídku (nevěnuj pozornost sestře). Verbální regulující nabídka odvádí pozornost zpět ke čtení

			knihy (budeme pokračovat v naší činnosti). Zdrobnělina (knížečka).
Dítě odpověď	„Lev.“		Ivor opustí hned původní záměr. Pohotově reaguje na matčinu nabídku.
Matka - odpověď	„Lev, dobře.“		Opakuje po dítěti. Potvrzuje správnost.
Matka - nabídka	„A nechceš si sundat ten dudlajz?“	Podívá se Ivorovi do tváře a ukazovákem pravé ruky cvrnkne o dudlík.	
Dítě odpověď		Zamítavě zavrtí hlavou. Mračí se. Nedívá se na matku, sleduje obrázky v knize.	Odmítavá neverbální (gesto a mimika) odpověď na matčinu regulující nabídku.
Matka - odpověď	„Ono ti takhle totiž není moc rozumět.“	Dívá se dítěti do tváře.	Neopakuje požadavek. Jen požadavek vysvětluje.
Dítě - odpověď		Ivor si vytáhne dudlík z úst a podá ho matce.	Přijme regulující nabídku.
Matka - odpověď	„Nó. Tak.“	Tiše souhlasně komentuje jednání dítěte. Vezme dudlík, vloží si ho do pravé ruky a obejmě tak pravou paží za zády dítě.	Potvrzuje dítěti správnost jednání. Nechválí ani neděkuje. Nepatrně zvýší blízkost v objetí pravou rukou za zády Ivora. Už neukazuje pravou rukou před dítětem ale více dítěti „kryje záda“.
Dítě - nabídka		Otáčí stránky.	Udává tempo změny (přechod na další stranu).
Matka - odpověď		Hned mu pomáhá, otáčí s ním.	Ivor by pomoc možná nepotřeboval.
Dítě - nabídka	„Jééjda.“	Předkloní se, dívá se dítěti zblízka do tváře a čeká (5 vteřin).	Po otázce pozorně sleduje tvář dítěte. Čeká.
Matka - odpověď	„Tý jo, to je teda dlouhej pták.“		Sdílí projev dítěte a verbalizuje překvapení. „Nahrává“ dítěti.

Dítě - odpověď		Prohlíží si obrázek.	
Matka - odpověď	„ <i>Toho asi neznáš, vid? Červenej plameňák</i> “	Matka se skloní, dívá se zblízka dítěti do tváře a opakuje pojmenování. Potom chvíli (2 vteřiny) čeká a sleduje výraz dítěte.	Nespěchá. Dává dítěti čas si prohlédnout obrázek, než zvíře pojmenuje.
Dítě odpověď	„ <i>Plameňák</i> “	Slabikuje. Ukazuje na obrázek.	Opakuje po matce. Doprovází gestem (ukazuje).
Matka - odpověď	„ <i>Plameňák</i> “	Opakuje matka tiše a dál si prohlíží s dítětem obrázek.	
Dítě - nabídka	„ <i>Co to je?</i> “	Ivor ukazuje na vedlejší obrázek.	
Matka - odpověď	„ <i>Taky plaměňák, podívej.</i> “	Odpovídá matka. Iris jí skočí do řeči a přeruší interakci matky a Ivora otázkou.	

Interakce Iny a Ivora je od té doby narušována vstupy Iris.

Interakce (Dyáda č. 9) Ina a Ivor, kniha, 2:55 – 4:15

Ina sedí s jednou nohou nataženou vedle Ivora, a zpola jej objímá (pravou rukou, ve které stále drží dudlík) nataženou za Ivorem). Ivor drží knihu, a otočí stránku. Iris hraje na klavír.

Matka – nabídka	„ <i>Tohle je kdo,, Ivi, když má miminko tady v tom vaku?</i> “	Ukazuje na obrázek v knize.	
Dítě – odpověď	„ <i>Já nevím.</i> “	Dívá se do knihy.	
Matka - odpověď	„ <i>To nevíš. Klokan.</i> “	Intonace je milá, hlas s přídechem. Čeká až si dítě prohlédne obrázek.	Nechá dítěti prostor.
Dítě – odpověď	„ <i>Toto</i> “	Pozorně si prohlíží obrázek a „hladí“ ho rukou.	Velmi soustředěný.
Matka - odpověď	„ <i>To je taky klokan. Dívej, on nosí takhle miminko na bříšku, víš? Má tam takovej baťoh a v něm nosí miminko.</i> “	Ukáže prstem.	

Dítě – odpověď		Pozorně si prohlíží obrázek, trochu krčí čelo. Položí si dlaň na břicho. Stále pozorně sleduje obrázek v knize.	„Nasává“ informaci celým tělem.
Dítě – nabídka	„Co to je?“	Ukazuje.	Přiblížení ze strany matky. Snaha pomoci dítěti (držet knihu).
Matka - odpověď	„To je malej klokánek. Todle je maminka.“	Ukazuje.	Zůstává s Ivorem u obrázku tak dlouho, jak chce. Netlačí na další.
Dítě – nabídka	„Co to je?“	Velmi tiše. Ukazuje.	
Matka - odpověď	„Taky malej klokánek a taky maminka.“	Ukazuje.	
Dítě – nabídka	„Co to je?“	Odpoutá pohled od klokanů. Zhluboka se nadechne a podívá se na druhou stranu.	
Matka - odpověď	„Tohle? Jeřáb. Jeřáb paví.“	Ukáže na obrázek. Společně s dítětem sleduje obrázek.	
Dítě - odpověď	„Jeváb. Jeřáb.“	Hladí obrázek rukou	Ina odpovídá pohotově na nabídku dítěte, následuje pohledem i gestem (opakuje gesto – ukáže na obrázek). Ina i Ivor charakterizují zvířata způsobem ohrožení (zuby, ostrý rohy).
Matka - odpověď	„Jeřáb.“	Listuje knihou.	
Dítě - odpověď	„Paví.“	Opakuje po matce.	
Matka – nabídka	„Tohle jsme už viděli. Tohle jsou takový těžcí, to ještě neznáš, vid’? Tak se podíváme na nějakého, kterýho třeba poznáš?“	Dál listuje knihou.	Hledá, kde by mohlo dítě aktivně vstoupit „něco, co zná“.
Dítě – odpověď		Sleduje obrázky v knize. Občas otočí list spolu s matkou.	Společně hledají.

Matka – nabídka	„ <i>Dívej.</i> “	Ukáže prstem na obrázek.	
Dítě – nabídka	„ <i>Kdo to je?</i> “	Dívá se na obrázek.	
Matka – nabídka	„ <i>No, kdo to je?</i> “		Povzbudí dítě.
Dítě – odpověď	„ <i>Medvěd.</i> “	Usmívá se.	
Matka - odpověď	„ <i>No, medvěd, no jo.</i> “	Podívá se dítěti do tváře. Usmívá se.	
Dítě - odpověď	„ <i>Malinkej medvěd.</i> “	Ukazuje na obrázek nataženou rukou. Usmívá se.	
Matka - odpověď	„ <i>Malinkej medvěd, no jo. To je medvídek koala.</i> “		Podářila se výměna – matka našla zvíře, které dítě radostně pojmenovalo, matka po něm opakuje.

Knihu si celkem četli asi sedm a půl minuty.

Interakce Ina a Ivor (Dyáda č. 9), kniha, 8:02 – 9:20

Vysypu obě skládačky na podložku. Ivor už jde k nim. Interakce je obtížně zachytitelná, protože Iris poskakuje okolo a hlasitě propěvuje „*Bruuu, Bruu*“.

Matka – nabídka	„ <i>Joo, Ivi, budeme skládat žábu a konička? To tě bude bavit, vid’?</i> “	Jde v dřepu ke skládačce.	Spíš než výzva je to komentování, protože Ivor už si sedá ke skládačkám
Dítě – odpověď	„ <i>Sama. Sama.</i> “	Sedá si, obrací skládačku a začíná pracovat. Hlasitě si vymezuje, že chce pracovat sám.	
Matka - odpověď	„ <i>Sám to chceš dělat. No tak dobře.</i> “	Intonace je milá, hlas s příděchem. Čeká až si dítě prohlédne obrázek.	Verbálně přijímá žádost dítěte.
Matka – nabídka	„ <i>Tak si je otoč.</i> “	Otáčí jednotlivé díly skládačky a chystá je Ivorovi.	Jednáním však vstupuje a řídí proces skládání.
Matka - odpověď	„ <i>Podej žábu.</i> “	Natahuje se po skládačce žáby. V ruce drží díl jejího těla.	
Dítě – odpověď	„ <i>Žábu. Iris, a nepomáhačka Ivorovi, jo? Nepomáhačka.</i> “	Položí skládačku žáby před Ivora a dívá se na díly skládačky. Zároveň usměrňuje Iris.	Na výzvu dítěte pomáhá fyzicky.
Dítě – nabídka	„ <i>Takhle patří.</i> “	Zkusí vložit díl na	

		místo. Nezdaří se mu to. Zvedne díl, pootočí ho.	
Matka - odpověď		Ina rovná rychle dílky, skládá je před Ivora.	
Dítě – nabídka	„ <i>Takhle patří. Žába.</i> “	Zkouší znovu umístit tělo žáby do skládačky.	Opakovaně zkouší přitáhnout pozornost matky.
Matka - odpověď	„ <i>Žába?</i> “	Opakuje automaticky, neřívá se na dítě ani na žábu, rychle připravuje Ivorovi dílky skládačky „k ruce“.	
Dítě – nabídka	„ <i>Takhle.</i> “	Opět zkouší vložit tělo žáby do skládačky.	
Matka - odpověď	„ <i>Počkej. Takhle? Ták.</i> “	Převezme dílek od Ivora a zasune ho.	Dokončí úkol za něj.
Dítě - nabídka	„ <i>Koník.</i> “	Zvolá, když zvedne dílek koníka.	
Matka - nabídka	„ <i>No počkej, tak dodělej prvně tu žábu, ne?</i> “	Poklepe na skládačku žáby.	Direktivita: volba činnosti i způsob provedení.. Drží u činnosti.
Dítě - odpověď	„ <i>Kde je žába?</i> “	Rozhlíží se.	
Matka – odpověď	„ <i>Tady máš ještě žábu.</i> “	Poklepe na jeden dílek.	Pohled stále na předmět činnosti.
Dítě – nabídka	„ <i>Pes.</i> “	Zvedne dílek a dívá se na něj.	Pohled stále na předmět činnosti. Nabízí matkce novou zajímavou informaci.
Matka – odpověď	„ <i>To není pes. Hele tady dej ještě ty další.</i> “	Směje se nahlas. Potom poklepe prstem na místo, kam naskládala Ivorovi díly žáby.	
Dítě – odpověď		Bere díl hlavy a snaží se ji umístit na zadek žáby.	
Matka – nabídka	„ <i>To je hlava, ne?</i> “	Ukáže prstem na díl, který Ivor drží v ruce.	Opravuje otázkou.
Dítě – odpověď		Ivor hned umísťuje správně hlavu.	
Matka - odpověď	„ <i>Ták, dobrý, no.</i> “	Usmívá se.	Pochvala splnění úkolu.
Matka – nabídka	„ <i>Ted'ka tady</i> “	Ukazuje na díl.	

	<i>ručičku.</i> “		
Dítě – odpověď		Bere dílek a dává ho na místo zadní nohy.	
Matka – nabídka	<i>„Tam asi neee.“</i>		Přímo neguje.
Dítě – odpověď		Umisťuje správně dílek.	
Matka - odpověď	<i>„Nó, dobrý.“</i>	Už natahovala prst, že Ivorovi pomůže zasunout díl, když se mu to podařilo bez pomoci.	Připravena pomoci i bez požádání.
Matka – nabídka	<i>„A co tady druhou ručičku.“</i>	Ukazuje na další díl.	

Při dokončení nechválí přímo dítě, ale dokončení úkolu (*„Ták, hotovo, supér. A jdeme skládat konička?“*). Hned přechází k dalšímu úkolu. Oba bez očního kontaktu. Puzzle skládali celkem asi tři a půl minuty.

Příloha č. XXX Interakce (Dyáda č. 10) Jodie a Josh

Interakce Jodie a Josh (Dyáda č. 10), kniha, 0:36 – 3:20

Jodie sedí na zemi. Josh jí přešlapuje na noze a objímá se s matkou. Jodie dítě v obětí hladí rukou po zádech a potopo přidrží, když přes její nohy přechází na druhou stranu. Citlivě reaguje na jemné signály těla dítěte (přitiskne v obětí, vzápětí pustí a poskytne oporu). Interakci přihlíží Joshův otec. Josh odběhne a spustí houkající hračku.

Matka – nabídka	<i>„Viš co, paní nám ted'ka tady přinesla knížku. Podíváme se na knížku? Podívej se co to je?“</i>	Vezme houkající hračku a položí jí na stoličku za sebe. Dívá se na Joshe a při poslední větě se podívá na knihu	
Dítě – nabídka	<i>„Podívej se na hračku“</i>	Josh jde ke skřínce s hračkami.	Josh na matčnu nabídku reaguje podobnou nabídkou. Napodobuje matku (taky jí nabízí něco zajímavého).
Matka - odpověď	<i>„Ty chceš hračku? Ted'kom?“</i>	Sleduje dítě.	Opakuje nabídku dítěte (ptá se, zda trvá na svém záměru?).
Dítě – odpověď	<i>„Mám nějakou hračku.“</i>	Josh vybírá hračku z police.	
Matka - odpověď	<i>„Tak ještě ukaž“</i>	Jodie se po dívá na dítě	Jodie říjí nabídku

	<i>nějakou hračku a potom si přečteme knížku, jo? “</i>	a otáčí se za ním.	dítěte a začleňuje ji do sledu událostí, kde následuje její nabídka. Vyjednává. Otázka očekává souhlas dítěte.
Dítě – nabídka		Josh vytáhne krabici z police a z ní jednu z hraček. Dívá se na ni.	
Matka - odpověď	<i>„Jé, no. to paní asi nezná. Tam je to ulomené, že? “</i>	Jodie je otočená na syna. Klidná mimika i intonace.	Vyjadřuje obdiv nad hračkou. Konkrétní komentář vyjadřuje zájem a plnou pozornost.
Dítě odpověď		Stojí s hračkou v ruce, dívá se na mě, na matku a na knížku.	
Matka - odpověď	<i>Tak ukaž i kolečka, jaké máš a pak se podíváme na tu knížku. Paní nám přinesla takovou knížku. “</i>		Matka přijímá nabídku dítěte zabývat se hračkou (Ty). Připojuje hned opakování svojí nabídky (My).
Dítě – odpověď		Přijde s hračkou v ruce ke knížce a dřepne si.	
Matka - odpověď	<i>„Takovou s takovýma zvířátkama. “</i>	Jodie se dívá dítěti do tváře. Poškrábe se na tváři. Je patrná únava.	Jemné dotyky rukou.
Dítě – nabídka	<i>„Nejde to. “</i>	Položí hračku na zem a zkusí s ní jet po zemi.	
Matka - odpověď	<i>„Nejde to? Tak pojd', podíváme se, já to otevřu. A podíváme se, co to je? “</i>	Dívá se střídavě Joshovi do tváře a na ruce. Mluví klidně. Potom se podívá na knihu a vezme ji do ruky.	Opakuje po dítěti. Potom opakuj svojí nabídku. Dává najevo verbálně i činem, že je čas na její nabídku.
Dítě odpověď		Josh se otočí a dívá se na knihu.	
Matka - nabídka	<i>„Co to je? Můj barevný atlas zvířátek. Ha! Kdo to je? “</i>	Jodie se dívá střídavě na knihu a Joshovi do očí. Při otázce se podívá Joshovi přímo do očí a usměje se.	Sleduje ve tváři dítěte odezvu.
Dítě odpověď	<i>„Lev. “</i>	.Josh už při odpovědi zaměřuje pozornost	Josh matce odpoví, ale nejví o knihu zájem,

		jinam. Dívá se do skříňky s hračkami.	převládá zájem o to „ukázat hračku“.
Matka - odpověď	„ <i>To je lev?!“</i> “	Ptá se udiveně. Dívá se do knihy.	Otázkou Jodie nechává Joschovi čas na zvážení, zda byla odpověď správná.
Dítě - nabídka	„ <i>Já ukážu hračku.</i> “	Josh leze po kolenou ke skříňce s hračkami.	Nereaguje na matčinu otázku. Přichází se svou nabídkou.
Matka - nabídka	„ <i>To přece není lev, Joshi. To je přece jiné zvířátko. Co to je?</i> “	Odsune rukou hračku, kterou Josh přinesl, ke skříňce s hračkami, kde teď Josh hledá další hračku. Pohled na hračku, za Joshem a zpět do knihy.	Nereaguje na nabídku dítěte, ale na jeho předchozí odpověď. Poskytne přímou zpětnou vazbu – nesprávná odpověď, ale neřekne hned správnou odpověď. Opakuje otázku.
Dítě - odpověď	„ <i>Kočka.</i> “	Josh přileze po čtyřech k matce. Klečí nad knihou a dívá se . Slabikuje novou odpověď.	Josh asi chce odpovědět správně. Na nabídku matky odpovídá středně nadšeně a pravděpodobně chce matku potěšit.
Matka – odpověď	„ <i>No, kočka jo, ale jaká kočka?</i> “	Dívá se na knihu.	Snaha sladit se s dítětem - částečný souhlas a doplnění otázkou.
Dítě odpověď	„ <i>Lev.</i> “	Klečí na čtyřech a pohupuje se dopředu a dozadu.	Snaží se odpovědět na matčinu otázku, ale jinou odpověď nezná.
Matka - odpověď	„ <i>To je tygr, že? Vypadá to, dělá to stejný zvuk jako lev, ale je to tygr.</i> “	Dívá se do knihy.	Snaha najít spojitost mezi odpovědí dítěte a správnou odpovědí. Snaha o soulad.
Dítě - odpověď	„ <i>Tygr.</i> “	Josh se pohupuje na čtyřech, při vyslovení jména zvířete zhoupne hlavu do předklonu (viz. Fred).	Přijme regulující nabídku. Těká pohledem (knih, místnost, já, ale ne matka).
Matka - odpověď	„ <i>Tygr.</i> “	Jodie přikývne.	
Matka - nabídka	„ <i>A co je na další stránce?</i> “	Zvedne list a nechá Joshe, aby list obrátil.	

Dítě - odpověď		Josh bere list a obrací jej. Prohlíží si knihu.	Přijímá nabídku matky prohlížet dál knihu.
Matka - nabídka	„ <i>Co to je?</i> “	Jodie ukazuje na obrázek v knize. Usmívá se. Veselá intonace.	
Dítě - odpověď	„ <i>Slon.</i> “	Vykřikne vítězně. Podívá se na mě. Je stále v pohybu.	
Matka - nabídka	„ <i>A co je tohle?</i> “	Ukazuje na další obrázek na protější straně a podívá se na Joshe	
Dítě – nabídka	„ <i>Ukážu nějakou hračku.</i> “	Krátce se podívá na obrázek, na který ukazuje matka. Opře se o matčino koleno, vstane a jde ke skříňce s hračkami.	Josh nemá stání. Je stále v pohybu a těká pozorností i pohledem.
Matka - odpověď		Směje se. Položí svoji ruku na ruku Joshe na svém koleně.	Dotek je něžný, ale zároveň jako by chtěl Joshe zastavit. Přesto ho rukou ani na moment nechytne, jen dotekem naznačí přání, aby zůstal.
Matka – nabídka	„ <i>To je miminko, podívej se. Jak vypadá miminko sloní?</i> “	Otáčí se za Joshem.	Tělem odpovídá na Joshovu nabídku. Verbálně nabízí prohlížení knihy.
Dítě - nabídka	„ <i>Tak.</i> “	Vezme hračku, která leží vedle skříňky, posune ji. A otočí se na mě.	
Matka – nabídka	„ <i>Podívej se, takový prd'och malý to je</i> “	Ukazuje do knížky a dívá se na Joshe. Oční kontakt – matka.	
Dítě – odpověď		Jde pomalu směrem k matce a dívá se na knížku.	Odpovídá na matčinu nabídku následováním.
Matka – odpověď	„ <i>Jako Josh. Takový malý kluk sloní.</i> “	Oční kontakt – matka.	
Dítě – odpověď		Stojí vedle matky.	Oční kontakt - oba.

		Podívá se na matku. Potom si zvedá tričko.	
Matka – nabídka	„ <i>A co je tady toto? Co má?</i> “	Živá intonace. Překvapení, zájem o obrázek. Pohled do knihy a s otázkou na dítě.	Snaží se intonací, otázkou i pohledem převést pozornost dítěte ke knize.
Dítě – odpověď	„ <i>Žirafa.</i> “	Téměř nesrozumitelně.	Neklid v těle.
Matka – odpověď	„ <i>Žirafa. A co má?</i> “	Oční kontakt. Široký úsměv.	Opakuje po dítěti. Potvrzení odpovědi. Opakuje předchozí otázku.
Dítě – odpověď	„ <i>Dlouhý krk.</i> “	Přešlapuje vedle matky, tahá se za tričko. Dívá se na knihu, potom na mě.	Odpovídá na nabídku (otázku) matky.
Matka – odpověď	„ <i>Dlouhý krk</i> “	Opakuje s protaženou samohláskou.	Opakuje po dítěti. Potvrzení odpovědi.
Matka - nabídka	„ <i>A tohle poznáš?</i> “	Když pokládá otázku, dívá se do knihy, kam ukazuje prstem. Potom zvedne pohled na dítě.	Zkoumá tvář dítěte, reakci na nabídku.
Dítě – odpověď	„ <i>Toto je zebra</i> “	Vykřikne radostně. Povyskočí, usmívá se. Podívá se na mě.	
Matka - odpověď	„ <i>Zebra, že. Zebra, hm.</i> “	Dívá se do knihy, ukazuje, přitaká kývnutím hlavy. Mírný úsměv.	Opakuje po dítěti správnou odpověď.
Matka - nabídka	„ <i>Podívej se, tohle to je super obrázek, tady je ukázáno, jak běží žirafa.</i> “	Dívá se do knihy a ukazuje.	Neptá se, ale nabízí sdíli svoje nové poznatky. Změna nabídky (z „ukáž mi, co umíš“ na „budeme společně objevovat“) přitáhne pozornost dítěte.
Dítě – odpověď		Josh sleduje knihu, pomalu stoupne matce na nohu.	
Matka – odpověď (2:30)	„ <i>Tý jo, to jsem ještě nikdy neviděla. Ona má vždycky dvě nohy</i> “	Jodie se po celou dobu dívá do knihy. Když jí Josh položí nohu na stehno, natáhne ruku,	Sehraná interakce těl jakoby mimochodem, automaticky, jako tanec. Oba sledují

	<i>na zemi a dvě nohy ve vzduchu, že?</i>	aby se jí mohl přidržet. Josh obejmě matku kolem krku, Jodie ho k sobě přivine, zvedne ho do náruče a položí si ho na klín záda k sobě.	knihu.
Dítě – odpověď		Dívá se na knihu. Opře se o matku zády.	
Matka - odpověď	<i>A co tu máme ještě? A podívej se, jaké má rohy, srandovní. “</i>	Zvedne knihu a drží ji před Joshem, objímá ho z každé strany rukou.	Rozvíjí nabídku společného prohlížení bez „zkoušení znalostí“.
Dítě – odpověď		Dívá se do knihy, krátce na mě a znovu do knihy.	
Matka - odpověď	<i>„To je super knížka, že nám přinesla paní takovou knížku, že?“</i>	Dívá se do knihy, položí ruku na stránky. Přetočí na moment tvář k dítěti, dá mu letmý polibek do vlasů (možná byl záměrem oční kontakt). Potom si rukou dá vlasy za ucho.	
Dítě – nabídka	<i>„Hop“</i>	Podívá se na mě stranou a ve chvíli, kdy si matka dává rukou vlasy za ucho se pokusí vstát.	
Matka - odpověď	<i>„A pocem ještě. “</i>	Vrátí paži zpět před dítě a pokračuje v otáčení stránky.	Pasivně brání dítěti v odchodu (neotevřela náruč).
Dítě – odpověď	<i>„Hop“</i>	Snaží se vstát přes matčinu paži.	Nepřijímá matčinu ovlivňující nabídku.
Matka - nabídka	<i>„Aáá, podívej se na to miminko malé, tady. “</i>	Otevře náruč a přesune paži za dítě, aby mohla ukázat na obrázek.	Když nepomohla přímá žádost, zkouší upoutat pozornost dítěte.
Dítě – odpověď		Josh sedí ještě na klíně a otáčí se ke knize.	
Matka - nabídka	<i>„Podívej se na to mimino malé tady Podívej se na to miminko. “</i>		Rozvíjí to, na co dítě reagovalo („miminko“).
Dítě – odpověď		Klekne si před matku a	

		stále sleduje knihu.	
Matka - nabídka	<i>„Co to je? To je bizon. To ty ještě neznáš. To jsme ještě ani nikde neviděli takové zvířátko, bizona, že?“</i>	Provlékne levou paži tak, aby mohla obejmou Joshe, ale když se Josh posune opět dopředu, tak stáhne paži zpět za záda dítěte.	
Dítě – odpověď		Josh se opře vzadu rukama o matčiny nohy a zhoupne se zpět na její klín. Poposedává na jejím klíně. Dívá se do knihy a potom se rozhlédne.	Neklid (tělo i pozornost) i na matčině klíně. Na verbální i fyzickou nabídku matky odpovídá částečným přijetím (zůstane na klíně, ale bez obětí, a krátce pohlédne do knihy).
	<i>„A podívej se, jaký mají chlupy. Tady mají takové jiné chlupy a tady mají zase takové vel..., dlouhé. A tady ten hroch, podívej se, jaký má zuby.“</i>	Ukazuje prstem do knihy.	
Dítě – nabídka	<i>„Různé barvičky.“</i>	Josh vstane, podívá se do knihy, ukáže nataženou paži a jde k věcem, které jsou nachystané na další herní situace.	
Matka – reakce	<i>„Různé barvičky? Tady má paní takové různé barvičky, že?“</i>	Sleduje pohledem dítě. Okládá knihu. Mírný úsměv.	Odpovídá na nabídku dítěte jeho následováním.